

Zalotay Erzsébet:

Az iskolaközösség kialakításának nevelési problémája
a hódmezővásárhelyi Frankel Leó Közgazdasági és Egész-
ségügyi Szakközépiskolában különös tekintettel a ver-
tikális KISZ-szervezetek létrehozása utáni időszakra.

Hódmezővásárhely
1977.

TARTALOMJEGYZÉK

	Oldal
I. Bevezetés	1.
II. A közösségi nevelés feltételeinek kialakulása	11.
III. A közösség szerkezetének alakulását feltáró vizsgálatok	35.
IV. Az iskolavezetés közösségalkító tevékenysége	77.
V. A szülő-gyermek viszony alakulása a vizsgált időszakban	98.
VI. A tapasztalatok összegezése, javaslatok	115.
M E L L É K L E T E K	129.

I. Bevezetés

A jelenlegi dolgozatot a Frankel Leó Közgazdasági és Egészségügyi Szakközépiskolában folyó gyakorlati nevelőmunkából adódó problémák és azok megoldásának szándéka hívta életre. Először egy problémakör tűnt a szemünkbe és ez fogalmazódott meg bennünk már a 60-as évek derekán. Ebben az időszakban vált érthetővé, hogy a társadalmi munkában részt nem vevő tanulók visszahúzólag hatnak az iskolánkban komoly hagyományokkal rendelkező KISZ-munkára. Korábban is volt ilyen rétege tanuló ifjúságunknak, de úgy látszott, hogy az aktívan dolgozó fiatalokat lelkesedésük átlendítette a passzívek okozta akadályokon és időnként mozgósítani tudták az egész ifjúságot. A 60-as évek közepére azonban ez az arányaiban nem növekvő passzív réteg bomlasztóként kezdett hatni a mozgalmi élet több területén. Az iskola nevelőtestületét ez arra készítette, hogy bővítse pedagógiai és társadalmi ismereteit, s így a tudományos elméletet hívja segítségül a gyakorlatban felmerült nehézségek leküzdésére.

Tájékozódásunk során kiderült, hogy a pedagógia tudománya a szakközépiskolákra vonatkozóan kevés aktualizálható ismeretet dolgozott fel. Évek múlva Dr. Petrikés Árpád többek között így szögezi le az ifjúság tudományos vizsgálatának helyzetét: "Gyakorlati vonatkozásban komolyabb igényekkel s viszonylag nagyszámu követelményekkel nézhetünk szembe. Ennek oka elsősorban az önálló ifjúságkutatás elhanyagolt voltában rejlik." /Ifjúságkutatás. Előszó. 1969/ Ugyanott írja: "Számadást készítünk gyakran, s a pozitív és negatív adatok egymást "kiegyenlítő", jótékony harmóniája már-már megnyugvást sugalmazna, ha ezzel a nyugalmas /vagy inkább kényelemtől kikerekített/ képpel ellentétes tapasztalatok újabb töprengésre nem ösztönöznének." Ezek a sorok jellemzőek a mi akkori nyugtalanságunkra is.

Annak az időszaknak megfelelően a mi figyelmünk is a szociológia és szociálpszichológia felé terelődött, annak eszköztárából próbáltunk meríteni, hogy legalább mi magunk valamilyen módon kontrolálni tudjuk nevelési elgondolásaink

helyességét, eredményességét. A szociológia felé való fordulásnak másik oka az, hogy világosan láttuk problémáink multikanzalitását, vagyis azt, hogy a nevelés adott problémái egyszerre pedagógiai és szélesebb társadalmi kérdések. Csalog Judittal egyszerre vallottuk: "Nevelésünk súlyos problémája - melyet korunk átmeneti jellege kiélez -, hogy amíg egy erkölcsileg magasabb rendű magatartás nem válik általánossá, addig az egyén szempontjából - márpedig hogyan hagyhatnánk figyelmen kívül az egyéni érdekeltséget? - nem feltétlenül célszerű, sőt sokszor egyenesen célszerűtlen az erkölcsileg magasabb rendű magatartás." Azt többen is láttuk, hogy a közvetlen gyakorlat épp úgy lehet a téves nézetek, partikuláris célok táptalaja, mint ahogy más körülmények között a tudományos gondolkodás ösztönzője és a forradalmi gyakorlat próbaköve. Ha addig elért eredményeinkkel megelégedtünk volna, és vizsgálódásainkat nem bővitjük, megtakarítottuk volna a gyakorlati ember kezdő bukácsolásait a tudományos vizsgálódás területén, hiszen ma már egy egész sor elméleti munkában megtalálhatjuk kérdéseinkre a választ. De kérdés, hogy az elméleti tisztázások, a felsőbb hivatalos utasítások megfogalmazódása után mennyi idő kellene azok átültetésére a gyakorlatba.

Ennek a kérdésnek számunkra fájdalmasabb vetülete is volt. Ugyanis egy pillanatra sem volt kétséges a nevelő munka órán kívüli területével alaposabban foglalkozó nevelők előtt a tény, fejleszteniünk kell a már eddig kialakított nevelési módszereinket. A kérdés így is felmerült: vagy tovább lépünk, vagy veszni hagyjuk elért eredményeinket. Hiszen ekkor még nem alakultak ki a tantestület egységes nevelési módszerei, és ez kudarcok esetén fásultsághoz, visszaeséshez vezethet.

1966-71-es időszakban iskolánk nevelőmunkája mozgalmi központu, de sok egyéb új vonással is gazdagodik.

Ennek főbb összetevői:

a/ Az iskola igazgatója Nagyillés Mihály lett, aki a

KISZ megalakulásától kezdve vezetője volt a KISZ-munkának, majd rövid ideig igazgatóhelyettes, végül igazgató. A korábbi eredményes KISZ-vezetői munkája során szerzett tapasztalatokat az iskola vezetésében is érvényesíti:

b/ A pártszervezet keresi azokat a módszereket, amelyek a kommunisták egyéni nevelőhatásán túl szervezetileg is tudják segíteni az ifjúsági mozgalmat.

c/ Testületünk olyan új nevelőkkel gyarapodott, akik fiatalos lendület mellett új módszereket is hoztak magukkal.

A nevelőtestületet jellemezve azt mondhatjuk, hogy a hagyományos nevelési módszerek /itt elsősorban az iskola liberális hagyományairól van szó, de nem csak arról/ keverednek az új nevelési törekvésekkel. Az utóbbiak lassan, de fokozatosan erősödnek.

Itt szeretnék utalni arra a tényre például, hogy az 1956-os ellenforradalom utáni években az oktatás ügy irányítói jól látták, hogy a nevelőtestületek közösségi szellemének kialakítása mennyire fontos feladat. Tanévnyitói miniszteri utasításban meg is kapta ezt minden tantestület. És rá két évtizeddel a nevelésügy helyzetét jól ismerő szakember következőképpen jellemzi a valóságot: "A problémát ott látom, hogy kevés az igazán nevelőhatású közösség, és a közösségi hatások sokszor nem eléggé árnyaltak, differenciálódottak". /Kelemen László: Nincs nevelés ellentmondások nélkül. Köznevelés 1976. október 8./ A nevelőmunka bonyolultságát sejthetjük az első helyes felismerés és a megvalósítás közötti nagy időbeni távolság mögött. Utólag megállapíthatjuk, hogy a fentebb jelzett időszakban tantestületünk valahol féluton ballagott effelé a közösségi gyakorlat és gondolkodás felé. A gyakorlat kifejezést nem véletlenül helyeztem a közösségi szellem, a gondolkodás elé. Mégcsak nem is filozófiai megfontolásból, hanem sokévi gyakorlati tapasztalat és elméleti vizsgálódás folyamányaként, amit a dolgozatban kívánok kifejteni.

A vizsgált iskola nevelési munkájának belső fejlődése is indokolja a fent említett általános jelenség mellett,

hogy k.b. két évtizedre tekintsünk vissza és a 70-es évek első felét pedig mélyebben elemezzük.

A vizsgálódást megkönnyíti, ha az iskola fejlődését a gyakorlatban is világosan elváló szakaszok alapján szemléljük. Előtte azonban tisztáznunk kell azt a tényt, hogy ez a fejlődés két nagy horderejű társadalmi változással esik egybe. Ez nemcsak időbeni egybeesést, hanem szerves összefüggést is jelent. A két folyamatból olyan jellemzőket emelek ki, amelyek iskolánk növekedésére, valamint nevelőmunkánk tudati, erkölcsi vonatkozásaira hatottak.

1. Az első folyamatot általában politikai változásoknak nevezhetném, mert nem a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet teljes szakasza ez, hanem csak egy része. Ez az időszak az ellenforradalom utáni konszolidációval indul /1957-1960/. Nem intézhetjük el ezt az időszakot azzal a kézlegységgel, hogy régen volt, mert ennek és az ezt megelőző korszak politikai ellentéteinek nevelési kihatásaival még az 1971-72-es tanévben végzett felméréseinkkor is találkozunk. A másik számottevő tényező a mezőgazdaság kollektivizálása. A fiatalok előtt csökkent a magántulajdon tekintélye. Átmenetileg úgy tűnt, hogy ezt a tendenciát fékezi az új gazdasági mechanizmus által felszínre hozott anyagi szemlélet, erkölcsi gyakorlat.

2. A másik folyamat az, hogy városunk tipikus mezőgazdasági városból ipari várossá fejlődött rövid két évtized alatt /1950-1970/. A termelési struktúra két szempontból is nagy változásokon ment keresztül: a kisüzemi mezőgazdasági termelést a nagyüzem váltotta fel; a felszabadult munkaerő pedig a városba, az iparba áramlott.

Tény, hogy iskolánk bővülése /4 osztályos iskolából 12 osztályos iskola lett/ egybeesik az ország és a város dinamikus fejlődésével és a társadalmi ellentétek enyhülésével. Az iskolát jellege is, kapcsolatai is szorosabban fűzik a társadalom változásaihoz, gyakorlatához, mint például a gimnáziumokat. Ugyanakkor a szakközépiskolák viszonylatában a legrégebbi iskolatípusok egyikének, a kereskedelmének az utódja, módszereiben kidolgozottabb mint más, fiatalabb szakközépiskolatípusok.

Iskolánk fejlődésének szakaszai:

1. 1957-1963. Ebben az időszakban indulnak be az első párhuzamos osztályok. Ekkor kezdik pályájukat jelenlegi tantestületünk legnagyobb nevelési gyakorlattal rendelkező tanárai. Lényeges, hogy őket már a népi demokrácia nevelte szakemberekké. A KISZ-szervezet a városban egymás után éri el sikereit.
Az iskolavezetés munkájából egyértelműen pozitívan értékelendő, hogy szoros kapcsolatot tartott a város gazdasági életével. Ennek a kapcsolatnak szerepe volt abban, hogy a négyosztályos Közgazdasági Technikum tizenkétosztályos Közgazdasági és Egészségügyi szakközépiskolává fejlődött. Már nem ennyire egyértelműen értékelhető a vezetés liberalizmusa. De mivel negatívumai a 60-as évek végére kiküszöbölődtek, pozitív vonásai pedig máig is érezhetők, ezért ez utóbbinak az a lényeges vonása már a bevezetésben is említést érdemel, hogy a tanítási órán kívüli tevékenységeket vezető tanárok /KISZ, kulturális munka, sport/ nagy szabadságot élveznek. Támogatást már sokkal kevesebbet. Így eredményt csak akkor lehetett elérni, ha a fiatal nevelők és a diákok között nagyon jó kapcsolat alakult ki.
2. 1963-1966. A növekedés nehézségei. Ekkor épül az új iskolaépület. Mi két másik iskolában vagyunk albérletben. Mire felépült az új épület, már ki is nőttük, mert évfolyamonként három osztállyal kell számolnunk. Minden nevelési erőfeszítés arra irányult, hogy a korábban elért szintet átmentsük az új iskolába. Ez sikerült.
3. 1966-1970. A kísérletezések, nagy erőfeszítések, nagy nekifutások időszaka. Kiderül, hogy a nagy létszámú iskolákban sokkal nehezebb azt a meghitt légkört kialakítani, amit korábbi iskolánkban 2-3 ember meg tudott teremteni. De hatnak az iparosításból származó elidegenedési tendenciák is.
4. 1971-1976-ig. Ebben az időszakban indulnak meg a szociometriai vizsgálatok. Ezekből a vizsgálatokból levont követke-

tetéseket ismertettük a tantestülettel.

Vertikális KISZ-szervezetek bevezetése, és az egész tantestület bevonása az órán kívüli tevékenységek irányításába. A felmérések megismétlése és az eredmények összegezése.

A jelen dolgozat célja.

Miután gyakorlati szakember tudományos kísérletéről van szó, a gyakorlati munkában felmerült kérdések megválaszolásáról, ezért bizonyos vonatkozásokban a téma megközelítésének módja eltér a tudományok művelésében nagyobb gyakorlattal rendelkező szakemberek munkamódszerétől. Vagyis ahogy a gyakorlatban sokszor előfordul, az ok válik céllá, vagy fordítva, a cél okká. Így kénytelen vagyok a cél meghatározásánál az okkal kezdeni a magyarázkodást.

Az 1966-70 közötti évek problematikáját a bevezető első részében már bővebben jeleztük, a szakaszokra bontásnál pedig a kísérletek, nagy nekifutások időszakaként jellemeztük. De nem tagadhatjuk azt sem, hogy több esetben falba ütköztünk, a kudarcok okát nem láttuk világosan, ezért feltétlenül a jelenségek mélyére szerettünk volna látni, hogy a problémákat egységesen értelmezzük és megoldhassuk. Az igazsághoz tartozik az is, hogy a nevelőtestület sem volt ekkor még egységes, de a felmerült ellentmondások szerencsére olyan vitákhoz vezettek, amelyek a helyzet világosabb áttekintése felé mutattak. Az új iskola-vezetés is ekkor tanulta az új helyzetnek megfelelő vezetési munkát. A kutató munka nem azzal indult, hogy egy nagyobb terjedelmű pedagógiai dolgozat legyen, csupán azzal, hogy a véleménykülönbségekből kiszűrje a valóságnak és pedagógiai céljainknak legjobban megfelelő nézeteket, gyakorlati módszereket.

Nagy segítségünkre volt a kutató munka kezdeténél, a megfelelő vizsgálati módszerek kialakításánál dr. Veckó József a József Attila Tudomány Egyetem Pszichológiai tanszékének docense. Mivel azonban makacsul ragaszkodtam eredeti koncepciómhoz, hogy iskolánk nevelőmunkáját mint sajátos egészet vizsgáljam, olyan nehézségekbe ütköztem, ami átmenetileg megtorpanásra kényszerített. Ugyanis nem egy osztály megfigyelésére

álltam rá, hanem az egész negyedik és második évfolyamról, valamint egy harmadik és egy első osztályról olyan adathalmazt gyűjtöttem össze, amely minden izgalmassága ellenére kevés általánosítható következtetést engedett meg. A felmérések és a tapasztalati anyag gazdagsága ellenére úgy látszott, hogy a "hogyan tovább?" kérdése megválaszolatlan marad. Csak azt lehetett világosan eldönteni, hogy a tantestületből kik ismerik fel, mely osztályok alkotnak jó közösséget, és melyek azok az értékek, célok, amire törekedni kell.

Mint annyi más esetben a gyakorlat hozta meg a továbblépés lehetőségét. A 70-es évek elején bevezetett vertikális KISZ-szervezetek olyan strukturális változásokat hoztak iskolánkban, amelyek nem maradtak hatás nélkül nevelőmunkánk területén. A hatás tartósnak bizonyult, így elérkezettnek láttuk az időt a felmérés megismétlésére, most már egy osztályt sem hagyva ki. A két felmérés között öt év telt el. Utólag szerencsésnek nevezhetem magam, mert úgy tűnik, hogy a vizsgálat tárgyául kiválasztott időszak két folyamat metszéspontja. Nem csak egy iskola változó jellemzőit, hanem a mögötte levő társadalmi folyamatoknak is egy olyan csomópontját sikerült rögzíteni, amely a nevelésügy szempontjából lényeges. Az első mérésnél csak annyi derült ki, hogy a testületből kik ítélték meg jól a helyzetet. Most már volt mit összegezni, hogyan lehet elérni azt, hogy a jó közösség létrejötte ne olyan mértékben függjön a véletlenektől, mint korábban. A két szinkronvizsgálat összehasonlítása pedig a két nevelési helyzet értékelését is lehetővé tette, beszédessé váltak a korábbi néma adatok. Lehetővé vált, hogy a nevelésnek az egész folyamatát felmérjük a tapasztalatok és az összehasonlító vizsgálatok szembesítésével.

A vizsgálat módszerei.

A dolgozat elsősorban több nevelő sokévi nevelési tapasztalataira, a szociometriai mérésekre, valamint a mellékletben közölt több száz névnélkül írt vallomásra támaszkodik. Több esetben azonban szükség volt arra, hogy interjúk segítségével

derítsünk fényt egy-egy jelenség lényegére.

Hogy az eddig vázolt folyamatok feltárása lehetőségessé vált, a vizsgálati módszereket pedig a feladat megoldásához szükséges szélességben alkalmazni tudtuk, az nagyban függött a vizsgált iskola több vonatkozásban speciális helyzetétől. Ez a speciális helyzet több jelenség találkozásából fakad. Leglényegesebb vonásként azt említhetem, hogy iskolánk tanulóinak zöme rögtön érettségi után szakmával rendelkező közép-káder lesz. A közgazdászok munkájuknál fogva a legkülönbözőbb termelői és közigazgatási területen rövidesen áttekintést tudnak nyerni a legaktuálisabb gyakorlati gazdasági és társadalmi problémákról. Ehhez kapcsolódik az iskolánkban hagyományos jó tanár-diák viszony. Régi tanítványaink spontánul, és szervezett formában is visszajárnak tanáraikhoz, így viszonylag rövid idő alatt információink van arról, hogy tanítványaink milyen feladatok elé kerülnek az iskola elvégzése után. Az iskola jellegéből következik az is, hogy a tantestület más iskolákhoz viszonyítva szélesebb társadalmi kapcsolatokkal rendelkezik /közgazdász, orvos, előadók, több városi szintű rendezvény szervezői is vagyunk/. Valószínű megkönnyíti munkánkat, hogy a mobilizálódott kisváros sokat megőriz a kapcsolatok személyességéből, ugyanakkor a fejlődés felgyorsulása megszünteti a közösségek zártságát.

Tehát a körülmények lehetővé teszik, hogy nevelőmunkánk eredményességéről vagy hiányosságairól több csatornán át értesülhessünk. Így világosan látjuk, hogy a közgazdasági szak-középiskoláknak ma olyan középszintű szakembereket kell kibocsájtaniok, akiknek a munkaszervezésben, a nagyon is aktuális gazdasági problémáinak megoldásában jelentős szerepük lesz. Nagyjából ugyanez érvényes az egészségügyi tagozat követelményeire is. Munkaszervezést, emberekkel való bánást tanítási órákon megtanítani nem lehet. Marad az órákon kívüli tevékenység mint lehetőség és egyben mint kényszerítő szükségyszerűség. Másszóval a szakmai képzésen és a tudatformáláson kívül a társadalmi viszonylatrendszerre is elő kell készíteni a tanulókat. Ez azonban elsősorban sokszáлу gyakorlat, amit egysiku tanár-diák viszonyra nem lehet redukálni.

A hódmezővásárhelyi Frankel Leó Közgazdasági és Egészségügyi Szakközépiskolában folyó nevelőmunkát figyelve, első tekintetre a tanulók és nevelők jó viszonya a szembeötlő. Ha azonban az adatokban jobban elmélyedünk, látnunk kell, hogy két hierarchikusan felépülő és egymásra ható struktúráról van szó. De semmiképpen sem spontánul szerveződött struktúrákról, hanem sokszor nem mindenki által egyformán áttekinthető strukturális mozgásról, a felmerülő ellentmondások folytonos feloldásáról kell beszélnünk.

A vizsgálatok egyértelműen azt bizonyítják, hogy az egyéniség színessége, a kapcsolatok sokoldalúságával függenek össze, valamint a színes egyéniség könnyebben tud újabb kapcsolatokat létesíteni iskolán belül és iskolán kívül is. Az iskolán belüli kapcsolatok létesítésének azonban vannak olyan motivumai, amelyek egyenlőtlen lehetőségeket teremtenek a különböző tanulók között. Előnyös helyzetben vannak a kollégisták, továbbá azok, akiknek egy-két testvérük van.

Az olyan családok gyermekei, ahol sok gyerek van /6-8/, hajlamosabbak a zárkózottságra, az adott időszakban. Hátrányt jelent a testvérnélküliség, a koedukáció hiánya, továbbá egyes családok konzervatív szemlélete, amikor a lánygyermekekkel szemben más követelményeket támasztanak /több feladat, kevesebb szabadság, valamint annak hallgatóságos elismerése, hogy az a jó, ha a leánygyermek minél hamarabb megtalálja a párját/. Nem elhanyagolható a képességek szintje sem, továbbá a még nem eléggé bizonyítható tanulmányi megterhelések közötti különbség sem, valamint, hogy a tanárok előnyben részesítik a verbális képességeket olyan tagozaton is, ahol a pályaalkalmasság elsősorban a kezűgyességet kíván és írásbeli gyakorlottságot fejleszt. /Gyors- és gépirás/ Ezen a tagozaton több a kötelező elfoglaltság mint más tagozatokon, így kevesebb idő marad a társaskapcsolatok kialakítására, amennyiben átlagos vagy annál gyengébb képességű tanulókról van szó. Meghaladja munkánk keretét a család és a lakóhelyi környezet vizsgálata, de hatása folyton mutatkozik.

Részletkérdés, de a dolgozat bevezetéshez kívánczik az, hogy a dolgozatban felváltva fogom használni az igék egyes és többesszám első személyét. Ez nem véletlen, hanem annak érzékeltetése, hogy az egyik esetben többünk vagy az egész tantestület kiérlelt véleményéről van szó, a másik esetben egyelőre saját kutatásaim során kialakított, még egyéni véleményről.

II. A közösségi nevelés feltételeinek kialakulása

1. Az iskola anyagi feltételei

1960-ig 4 nappali tagozatos osztállyal és esti tagozattal rendelkező Közgazdasági Technikum voltunk. Épületünk 4 osztályteremből, 1 kémiai "előadóból", 1 tornateremből, igazgatói irodából és tanári szobából állt. 1960-64 között végez az első párhuzamos osztályból álló évfolyam.

1962-ben társadalmi összefogással egy tanterem épül a régihez. Ebben a tanulók kezdeményezésének és ingyenes társadalmi munkájának is része van. 1963-66 között készül el az új épületrész. Így az iskola 9 osztályteremmel, kémiai és fizikai előadóval, könyvtárteremmel, egészségügyi gyakorlószobával, kicsire méretezett ügyvitelgépesítési teremmel, egy gépiróteremmel, tornateremmel, öltözővel, zuhanyzóval, megfelelő irodahelyiségekkel és nevelői szobával rendelkezhetett.

1970-ig 12 osztályos Egészségügyi és Közgazdasági Szakközépiskolává fejlődöttünk. Az iskola keretein belül működnek a kétéves gyors-, és gépiró iskola és Közgazdasági Szakközépiskola levelező és kiegészítő tagozatai. Hamarosan kiderült, hogy a gyerekek délutánra szinte kiszorulnak az iskolából. 1971 és 72-ben ismét társadalmi összefogással, nagyrészt diákok munkájával klubhelyiség készült az új épületben. A kőműves irányító munkáját szülő végzi. A szakfelügyelők véleménye szerint az iskola felszereltségének színvonala több vonatkozásban elmarad a megyei átlagtól.

2. A szemléleti feltételek és a lehetőségek összehangolása 1957-1966 között.

Ha azonban a 70-es években sikeresen kibontakozó, sokoldalú nevelőmunkát, az időközben fel-felmerülő vitákat, problémákat akarjuk megérteni, akkor a nevelőtestület utóbbi két évtizedes alakulását kell főleg figyelembe vennünk.

A mai nevelési módszerek gyökerei az ellenforradalom utáni konszolidációs időszakra nyulnak vissza. A nevelőtes-

tület legnagyobb tapasztalatokkal rendelkező tanárai ebben az időben kezdték pályájukat. Nem éréktelen, milyen történelmi, társadalmi körülmények közül indulnak, és milyen volt a bizonyos szempontból még különösnek is nevezhető nevelőtestület, ahol elkezdték oktató-nevelő munkájukat. Mint csepp a tengerben, tükrözte a testület Magyarország nevelési hagyományainak különböző áramlatait. Egyaránt megtalálhatók iskolánkban a szigorú katolikus iskolából indult tanárok, protestáns szellemű elit értelmiségiek, valamint az új világnézettel induló fiatalok. Ennyiféle áramlatot fűg össze egy nagyon gyakorlatias, az iparosodásnak induló város gazdasági szükségleteit jól ismerő vezetés, amelyik a spontán fejlődéshez elegendő szabadságot teremtett. A testületen belüli feszültségek is jellemzőek az ország akkori oktatási állapotára, de magában hordták a helyzet meghaladásának lehetőségét. Gondolok itt azokra az ellentmondásokra, amikor a szaktárgyi igényesség ellentmondásba került azzal a történelmi követelménnyel, hogy minél több embernek nyujtsanak középiskolai végzettséget.

Nos mennyiben folytatói a közvetlen az ellenforradalom után az iskolába kerülő, kezdő nevelők az addigi nevelési gyakorlatnak; melyik szemléletet teszik magukévá a nagyjából három csoportra osztható nevelői magatartás közül? Magatartásukat neveltetésük és pillanatnyi helyzetük határozza meg. Ők már a népi demokrácia neveltjei. Közvetlen élményeiket két szakasz jellemzi. A középiskolás szakaszban a nagy forradalmi eszmék tényleges társadalmi hatást érnek el. Az ötvenes években az ifjúsági mozgalmon keresztül érezhetővé válik az ellapodás, ugyanakkor Makarenkó elveit tanulják és teszik magukévá, mint leendő pedagógusok. Ez a szakasz nagy megrázkódtatással, az ellenforradalommal zárul. Tehát közvetlen élményként hozzák magukkal a pedagógus pályára, hogy a nagy eszméknek az értékét az határozza meg, milyen összhangot tud a gyakorlat tal teremteni.

A liberálisnak mondható vezetés viszonylag demokrati-

kus légkört teremtett.

A liberalizmus vezetés demokratizmusa abban nyilvánult meg, hogy mindenki úgy dolgozott, próbálkozott, ahogy akart vagy tudott. A liberális vezetés és az iskola kis létszáma lehetővé tette a kezdeményező kedvű fiatal tanároknak, hogy rövid idő alatt minden tanulót megismerjenek és a KISZ, a természetjárás és a kulturális munka területén a tanulók aktivitását megszervezzék és a kislétszámú tanulóifjúságra komoly befolyást gyakoroljanak. Különösen érvényes ez a közismereti tárgyakat tanító tanároknak, miután meggyőződtek, hogy egy technikumban a saját tárgyaik tanításához nagy reményeket nem fűzhetnek az alacsony óraszám miatt, színessé a nevelő munkát csak akkor tehetik, ha a nevelés órán kívüli lehetőségeit is felhasználják.

Ez a jelenség ma is érezhető tendencia. Az 1971-72-es felmérések vallomásaiból idézek: "Tanárainknak nem tudnám elmondani igazán problémáimat. Velük túl "hivatali" a kapcsolat. Ez azonban nem minden tanárra vonatkozik, csupán általában olyanokra, akik nem humán tárgyakat tanítanak." /V. melléklet 1971/72/II. a. 35 sz./ Feltételezhetően a "humán" szó alatt a közismereti tárgyakat tanítókat érti, mert ez utóbbi kifejezés a tanulók előtt nem ismert. Emellett szól az "általában" szóval jelzett némi bizonytalansági érzés is, hogy talán pontatlanul fejezi ki magát. Bár az is igaz, hogy a humán-szakosok gondja tovább növekszik részben azért, mert a régi óraszám fenntartása mellett a tananyag tovább nőtt /a magyar nyelv és irodalom más művészeti ágakkal is bővül/, vagy óraszám csökken /megszűnik a második idegennyelv tanítása/.

A tanítási órákon kívüli nevelési tevékenység fő területe 1957-64 között a KISZ, a természetjárás és a kulturális munka volt. A KISZ-tanácsadó tanár ekkor Nagyillés Mihály volt. Ő irányította a természetjárókat is, az edzések és versenyeken túl rendszeres tábozások és turák voltak, amelyeken a tanulóifjúság és a tanárok jelentős hányada részt vett. A kulturális munkát jómagam irányítottam. Falvakba, tanyákra jártunk műsorokat adni. Akkor még nem volt TV, szükség volt ránk.

A KISZ munka különösen fontos politikai terület volt az ellenforradalom utáni konszolidáció éveiben. Sikerült iskolánkban kialakítani a KISZ-munkának azokat a féligmeddig játékos formáit is, amelyekkel kedvet tudtunk ébreszteni a tanulóiban. Hagyományossá váltak és az iskola közösségi szellemét jól szolgálták a fáklyás felvonulások és a szinpompás május elsejei felvonulások. Presztizs kérdéssé vált a diákok között, hogy a város lakossága a mi iskolánkat tartsa a legszebbnek, a legfegyelmeltebbnek az iskolák között.

1963-ban felujítjuk a régi, hagyományos diákbálakat, amelyek szüneteltek a Béke-szálló nagytermének felujítása miatt. Rövidesen követnek minket ebben a többi középiskolák. Ekkor még nem gyanítjuk, hogy másfél évtized múlva mekkora gondot okoznak ezek a bálak. Jó néhány évig csak a tanulók és a szülők örömet tapasztaltuk.

1964-ben érettségiztek az első párhuzamos osztályok. A tanítási órán kívüli tevékenységek számára ez mostoha időszak volt. A nehézségeken az segített át, hogy az új, kezdő nevelők közül ismét volt, aki szívvel-lélekkel bekapcsolódott ebbe a munkába. A KISZ-vezető tanár Dr. Vörös Lászlóné lett, igazgatóhelyettes Nagyillés Mihály. Így az iskolavezetésnek is szívügyévé vált a nevelőmunkának ez a területe.

3. A körülmények és a szemléleti feltételek változása.

1966-ban beköltözhattünk az új épületbe. Az akkori létszámra tervezett épületet hamarosan kinőttük. 1967-ben már három közgazdasági osztály indul, 1968-tól pedig évfolyamonként a három párhuzamos osztályból egyik osztály egészségügyi szakközépiskola lett. Ezekben az években alakult át a Közgazdasági Technikum is Közgazdasági Szakközépiskolává. 1967-ben Nagyillés Mihály személyében új igazgatója lett az iskolának. 1975-ig fiatal tanerőkkel egészül ki a tantestület, óraadó tanárok most már csak az orvosok. Az

orvos tanárok gárdája is állandósult azóta.

A közgazdasági tagozat elegendő közgazdász tanárral rendelkezik. Így a 70-es évek elejére az iskola a megye egyik legfiatalabb tantestülete lett. A létszám alakulása és a fiatalok nagy száma a megnövekedett nevelési feladatok elvégzéséhez megfelelőnek bizonyult. De hamarosan éreztük a hátrányát is, ami azonban átmeneti helyzet. Ugyanis jelenleg ötven vannak szülési szabadságon.

1976-77-es tanévben a tantestület 22 tanárból áll.

Összetétel:

	Végzettség	Szak	Az iskolája lé- pés ideje
Nagyillés Mihály ig.	egyetem	kémia-fizika	1957.
Kollárik József igh.	egyetem	magyar-tört.-pg.	1966.
Bense Pál	egyetem	matemat.-fizika	1961.
Dr. Bozó Franciska	egyetem	matemat.-földrajz	1970.
Csorja Ida	egyetem	matemat.-fizika	1969.
Dr. Gazdapusztai Gyuláné	egyetem	orosz-német-v. n.	1957.
Dr. Kassai Miklósné	tech. tan. eü.		1970.
Kárpáti Lászlóné	egyetem	könyv.-stat.-terv.	1958.
Kékesi Jánosné	egyetem	matemat.-fizika	1963.
Kiss Lajosné	technikus eü.		1968.
Kovács István	egyetem	orosz-történelem	1968.
Máthé Sándorné	egyetem	kémia-biológia	1964.
Molnár Istvánné	egyetem	könyv.-stat.-gazd. alapismeretek	1962.
Patócs Zoltán	test. főisk. testnevelés		1972.
Petróczy Sándorné	egyetem	magyar-történelem	1970.
Szabados Erzsébet	szaktanító	gyors-gépirás	1970.
Varga Ferencné	tech. tan. eü.		1971.
Zana Mihályné	Számviteli Főiskola		1974.
Váradi Istvánné	Számviteli Főiskola		1975.
Szilágyi Erzsébet	egyetem	matemat.-fizika	1975.
Kovács Gábor Zoltánné	egyetem	orosz-magyar	1976.
Bokor János	egyetem	magyar-történelem	1976.

A 60-as évek folyamán fokozatosan töltődött fel a tantestület, az előző fejezetben jellemzett régi nevelőgárda részben elment az iskolából, részben pedig nyugdíjba vonult. Az új névsorban az iskolába lépés ideje nem minden esetben jelenti a pályakezdés időpontját. Zömében a 60-as években végzett nevelőgárdáról van szó.

Pedagógiai szemléletük nem egyenes következménye az előző generációnak, ha bizonyos folytonosság kétségtelenül létezik is. A vallási hagyományok formálta nevelési szemlélet megszűnt.

A régi, liberális vezetés alatt megizmosodott egy olyan irányzat, amelyik már össze tudta hangolni egyéni munkájában a demokratikus nevelési módszereket az igényességgel.

De szembe kell néznünk azzal a ténnyel, hogy a pedagógiai módszerek sok esetben úgy hagyományozódnak, hogy a nevelő egyszerűen átveszi azokat a nevelési módszereket, ahogyan őt az iskolában annak idején tanították, nevelték. A magyarországi gimnáziumoknak pedig nem volt erős oldaluk a demokratikus, a gyakorlati élettel kontaktust tartó nevelési módszer.

Harmadik árnyalatként kell emlitenünk a szakmai képzés nevelési, módszertani problematikáját. Ezt a területet ropant finoman kell bonckés alá vennünk, mert náluk elsősorban pedagógiai képzésbeli hátrányokról, hiányosságokról van szó és nem az egyéniségben rejlő konzervativizmusról, mint az előbbi csoportnál. De kétségtelen, hogy "a pedagógusképzés ujonnan kialakult formáiban a szakmai, világnézeti alapképzést zömében pótlólagosan követte a pedagógiai képzés" /Pedagógiai Szemle 1977. júl. aug. Koncz János kandidátusi értekezésének tézisei/. Így van ez a mi közgazdász-tanárainknál, az orvos-előadóknál semmilyen pedagógus képesítés nincs, az iskolán kívüli szakmai gyakorlatokon pedig még időnként a szakmai tudás sem felel meg a szükséges színvonalnak, nemhogy pedagógiai követelményeket támaszthatnánk velük szemben. Mégsem tagadhatjuk, hogy az ő révükön kapott közvetlen információk az iskolán kívüli életről meghaladják a hét-

köznapi ismeret szintjét, realisabb képet kapunk a munkahelyek légköréről, igényeiről, szükségleteiről. Ennek is köszönhető az olyan szemléletmód kialakulása a tantestületben, ahol kevésbé áll fenn annak a veszélye, hogy a pedagógiai optimizmus illuziókba csapjon át, és az illuziók lelepleződése után pedig pedagógiai pesszimizmusba. Ez nem jelenti azt, hogy iskolánkban ismeretlen az ilyen hangulati hullámlás, sőt néha mintha túl hangosan is merülne fel. De nyílt megfogalmazódása magában hordja a kérdés tisztázásának lehetőségét is.

A fentebb árnyalatokként jellemzett szemléleti különbségek a 60-as évek második felében komoly viták, feszültségek formájában ütköztek meg egymással. Csak amióta a vitatott kérdések száma az új tevékenységi formák keretei között a pedagógiai tapasztalatok átadásával, az elvek tisztázásával csökkent, azóta enyhült árnyalatokká a nagyjából három csoportra osztható nevelési szemlélet.

Ami a tanulók szociális összetételét illeti, akét évtized alatt a fizikai dolgozók gyermekei 65-75 %-át tették ki az iskola tanulóiifjúságának. K. b. 2 osztály tért el kissé 20 év alatt ettől az aránytól. Ebben a két osztályban valamivel több értelmiségi gyerek volt, mint más osztályokban. A kollégisták aránya 5-30 % között ingadozik osztályonként. A bejáróké is nagyjából hasonló.

4. Új módszerek.

1968-tól Kovács István lett a pártösszekötő tanár. Színes, lendületes egyénisége mindjárt mozgásba hozta a tanulók legaktívabb csoportjait. Fáradtságot nem ismert. Nem elégedett meg a spontánul köréje szerveződötték elég nagy számával. Az egész KISZ-tagságot akarta aktivizálni. Ehhez segítséget kapott az igazgatótól és néhány más tanártól. Iskolánk nevelőmunkájára egy kicsit visszapillantva nem volt ismeretlen a tagság jelentős részének aktivizálása korábban sem és a kislétszámú iskolában azok a tanulók is tudtak ezekről a

tevékenységekről, akik nem, vagy csak ritkán vettek részt benne, tehát formálólág hatott a kevésbé aktív egyénekre is.

Ez azonban lényegesen megváltozott az iskola méreteinek háromszorosára való növekedésével. Négyezernél több tanuló próbál megmozgatni a KISZ-szervezet. A KISZ vezetőség nem elégedett meg a végzett politikai munkával, a komolyabb, nagyobb méretű rendezvényekkel, sikeres versenyekkel. Az iskola vezetésével együtt ellenőrizték, kik vesznek részt valamilyen tevékenységi formában, hogyan vélekedik az egész tanulóifjúság a munkáról, milyen újabb javaslatok vannak. A felméréseknél kiderült, hogy sokan nem is tudnak arról, mi minden folyik az iskolában, a tanulók egy jelentős része meg jogosan háborog a passzív tanulók csoportjai ellen.

Kemény kritika érte azokat az osztályokat és KISZ-szervezeteket, amelyek kevés eredményt mutattak föl. Miután ez erősen érintette az osztályfőnöki munkát, feszültségek támadtak a tantestületben is. A nevelési célt illetően merőben ellentétes pedagógiai szemléletek kerültek felszínre. Ekkor már az iskolavezetés következetesen vitte végig a tanulók magatartásának megítélésénél azt az elvet, hogy példás az a tanuló, akinek a kötelező tanulmányi munkán kívül más érdemei is vannak. Nevelési értekezleteken hangsúlyozottan jött elő, milyen különbségek vannak az egyes osztályok aktivitása között.

A nevelőmunka hatékonyságának növekedését gátló tényezőket két irányban kerestük. Már érintettük, hogy az iskolán belül most már az osztályfőnöki nevelőmunka is előtérbe került. De azzal is tisztában voltunk, hogy iskolán kívüli jelenségek is belejátszanak a kialakult helyzetbe. A probléma a következőképpen fogalmazódott meg: Ha mi egyre több munkát fektetünk az ifjúsági mozgalomba, ennek megfelelően iskolánk egész ifjúságát aktivizálnunk kell. Azonban már kiderült, hogy ez nem következett be. A körülmények ártékelése nem ment máról holnapra. Először azzal szeretnénk volna tisztába jönni, hogy csak mi, az iskola vezetése és

néhány nevelő vagyunk elégedetlenek és ez sugárzik-e ki tanítványaink aktívabb részére, vagy tényleges baj van a KISZ-szel.

Ugyanis iskolánk pártalapszervezete komolyan vette a KISZ irányításában módosult elveket, nevezetesen azt, hogy a pártösszekötő tanár kifejezés tartalmát nyerjen. Ugyanazzal kinlódtunk, amit Vajó Péter fogalmaz meg:

"Nincs megközelítően sem tisztázva a szocialista iskola és az ifjúsági szövetség viszonya a feladatokban, követelményekben, a módszerekben és a szervezeti keretekben." Közben nagyon sokat tettünk, hogy ezek a kérdések tisztázódjanak. Még korántsem láttunk tisztán, de most már nem csak egyénekként segítették a kommunisták a KISZ munkáját irányító tanárt, hanem a pártszervezet folyamatosan napirenden tartotta a párt és a KISZ kapcsolatát. Kereste azokat a lehetőségeket, hogy mint a kommunisták iskolán belüli közössége együttesen is segítse, irányítsa a nevelésnek ezt a területét. Ennek következtében a tanári kar jelentős része ismerte meg az elért eredményeket és a meglévő nehézségeket, tehát már nem csak egy vagy két ember kereste a további kibontakozás lehetőségeit. E célból készült 1969-ben a nevelőtestület négy tanárának a Megyei Tanács Művelődési Osztályához benyújtott pályamunkája.

Kihasználtuk azt a lehetőséget, hogy Dr. Vörös Lászlóné, iskolánk volt KISZ-vezető tanára Szegeden a Móra Ferenc egyetemi diákokthoz /később kollégium/ vezetője lett. Ide nagyon sok középiskolából kerültek diákok, és tőlük akartunk információkat szerezni, hogy más középiskolákban milyen a kapcsolat a tanulók széles tömegei és a KISZ vezetők között. Sikerült e valahol valakiknek a közösségben tevékenykedők és a passzív tanulók közötti falat áttörni. Kérdőível felmérést végeztünk. Az érdekelt minket, hogy általános jelenség-e, hogy a 60-as években növekedett a KISZ-tagok száma, de a szervezet munkájának eredményessége nem áll arányban a tagok növekvő számával.

80 kérdőívet adtunk ki, ebből 76-ot töltöttek ki elfogadhatóan. Kiindulóponttul azt a kérdést választottuk, hogy a megkérdezetteket kielégítette-e a KISZ-szervezet munkája, azt nyújtotta-e, amit vártak tőle. A válaszok megoszlása a következő:

igen	32
nem	33
többféle képpen	3
értelmezhető	
nem válaszolt	8

Megnéztük, hogy az "igen"-nel vagy "nem"-mel válaszolók között kiknek volt KISZ funkciója a középiskolában és kiknek nem. A megoszlás a következő.

Válasz	Volt megbízatása	Nem volt megbízatása
igen	30	32
nem	25	8

Ha volt is némi eltolódás a két csoport véleménye között, azt tapasztaltuk, hogy a funkció nem játszott meghatározó szerepet véleményük alakulásában.

Érdekesebb eredményre vezetett a következő kérdés: Szívesen vállalnak-e a fiatalok funkciót?

igen	39
nem	9
valamitől függővé	
teszi az igen vagy	14
nemet	

A kapott válaszokhoz fűzött magyarázatok még jobban módosítják ezt a megoszlást. A "nem"-mel válaszolóknál 9 közül 4 a tagság közömbösségében vagy egyéb sikertelenségben látja az okot, egy diák pedig a következőket írja: "Ugy gondolom nem szívesen vállalnak, mert visszariadnak amiatt, hogy

a felsőbb szervek tulzottan leszűkítik hatáskörüket és szabványszerűvé teszik az egész mozgalmat". Tehát ennek az 5-nek sem maga a feladatvállalás az ellenszenves, csak 2 felelet tartja nagyszájuságnak és feltűnősködésnek a mozgalomban való aktív részvételt. Ilyen véleménnyel a mi iskolánkban is csak szórványosan találkozunk, és egy bizonyos idő után pedig egyáltalán nem.

Összegezve: kiáltó ellentmondást találtunk a fiataloknak a mozgalmas, érdekes élet utáni vágya és a megvalósuló ifjúsági mozgalmi munka között. Felmerült bennünk a kérdés, vajon ez csak az egyetemi ifjúságra jellemző-e. Feltételeztük, hogy nem. Az eredmény számunkra tanulságos volt, még ha a kérdőív megszerkesztése tudományos szempontból kívánni valót hagyott is maga után. A válaszok feldolgozása után, arra az eredményre jutottunk, hogy más iskolákban talán még nehezebben találják a kibontakozás útját, mint mi. És ha ez nem is volt vigasz számunkra, azt elérte, hogy a további feladatoknak újra és újra neki-
gyűrőzzünk.

Az itt összegezett felmérést felhasználva pályázatunknak "A kommunista ifjúsági mozgalom néhány időszerű kérdése" címet adtuk. Ebben tulajdonképpen magunk számára akarunk programot összeállítani a további munkához. Ugyanakkor reménykedtünk abban, hogy a pályázat anyaga előbb vagy utóbb hozzájárul az iskolai munkánkon túl, a közoktatás nevelési problémáinak megoldásához is.

Ma olvasva ezt a programot, azt kell mondanunk, hogy már ott gazdagon bontakoztak ki azok a tervek, amiket ma is feladatunknak tartunk.

A célkitűzésekből néhány:

- a/ a demokratizmusban való jártasság; nem elég, hogy csak elméletileg tudják, mi a szocialista demokrácia,
- b/ áttekintőképesség; nem elég az osztályközösség léte, iskolaközösséget kell kialakítani;
- c/ az iskolaközösség kialakításánál ki kell fejlődjön a KISZ-tagokban a körülmények helyes felis-

merésén alapuló szervezőkészség.

d/ Uj tevékenységi formákat kell létrehozni.

Máig is érvényesen dolgoztuk ki az elvi és gyakorlati irányítás szerepét és módszereit.

a/ Az ifjúsági szervezetben a tanítási órák módszerei nem alkalmazhatók.

b/ Nem tekinthetők ezek a foglalkozások a tanítási órák kiegészítőjének.

c/ Az ifjúsági szervezet önálló szervezet, nem tekinthető csupán végrehajtó szervnek.

Ezeknek a pontoknak határozott megfogalmazására az indított minket, hogy a Móra Ferenc kollégiumban végzett felmérésből a következő kép tárult elénk a tanári segítség módját illetően:

a/ Segítőkész a szó igazi értelmében	33 %
b/ Csak jelen van a rendezvényeken	35 %
c/ Egyáltalán nem kapcsolódik be	22 %
d/ Ellentmondást nem tűrő módon szól bele az ügyekbe	10 %

Az világos, hogy a segítségnek csak az első formája fogadható el.

A program összeállításánál a saját iskolánkban végzett felmérésekre is támaszkodtunk. A tanulóktól ötleteket, javaslatokat kértünk a KISZ-munka színesebbé tételéhez. Az eredmény azt mutatta, hogy a gyerekek jórészt olyan kívánságokkal, javaslatokkal állnak elő, amelyeket valamelyik alapszervezet vagy osztály már megvalósított, vagy a pártösszekötő tanár, illetve más nevelő csak úgy a vezetőség előtt megemlített. Utána diadalmasan, mint saját ötletükkel hozakodnak elő. Vagyis, ami tetszik nekik, terjesztik egymás között. Ebből jól látható, hogy a KISZ-szervezet ott van tele ötletekkel, ahol a nevelőtestület is ötletekben gazdag és kezdeményező, ugyanakkor hagyja, hogy az ötleteket kisajátítsák a gyerekek.

Nem feladatunk a pályázat teljes ismertetése. Csak a-

zokat az új vonásokat emeltem ki, amelyek a 70-es években a fejlődés fő motivumai lesznek.

5. A tervek és a valóság.

A vélemények és tervek világából vissza kellett térnünk a mi valóságunkba, napi munkánkhoz, az oktatás és nevelés napi tennivalóihoz. Tehát a dolgozat témája, a közösségi nevelés új formái, csak egyik területe a sok tennivalónak. Így a területből nem mindenki értette a nagy erőfeszítések célját, csak azt látta, hogy a feladatok nőnek. A "normaemelésről" félték azok, akik még nem kapcsolódtak be ebbe a munkába.

Akik meg maguknak vallanak egy még olyan maguk szerkesztette programot is, mint a miénk volt, és ezért sokat dolgoztak, bizony idegessé válnak, ha egy programpontjuk meginogni látszik. Egyik - nem magunk kitalálta - meggyőződésünk volt, hogy az első osztályban kell a legnagyobb segítséget adni annak az osztálynak, amelyik nagyjából a KISZ-alapszervezettel volt egyenlő. Majd a végzett munka és a szerzett tapasztalatok alapján fokozatosan válnak önállóvá. Sok osztályunk példája bizonyította ennek a meggyőződésnek a valós alapját. Közben olyan helyzet alakult ki, hogy a három negyedik osztállyal semmire sem tudott menni az ifjúsági mozgalom, a harmadikosok is problémások voltak. És rögtön utánuk egy olyan évfolyam következett, amelyről legtöbbször csak álmodni szoktak a pedagógusok. Ezek is oda jutnak, ahova a jelenlegi negyedikesek? Nincs kitörés a bűvös körből?

A helyzet megértéséhez az első kulcsot az a fontos tény adja, hogy milyen gyermekanyagot sikerült az 1970-71-es tanévre beiskoláznunk. Sem korábban, sem azóta ilyen tömegű, tehetséges, aktivizálható gyermekanyagunk nem volt. Egy egész évfolyam kitellett belőlük. A demográfiai hullám csúcса jutott el a középiskolába. Ezenkívül iskolánk presztízse is hozzájárult a helyzethez. A fizikai dolgozók legtehetségebb gyerekeiket adták hozzánk, nem számolva a felsőfokú továbbképzés lehetőségével. Ez a tehetséges évfolyam tovább

lendítette a megkezdett munkát. A Fórumokon már ők szegeztek a kérdést a tantestületnek: Mit nevezhetünk jó közösségnek? Mi az oka annak, hogy egyesek nem úgy cselekszenek, nem olyan aktívak, mint ők? A KISZ-vezetőség pedig tőlünk kívánta; tanítsuk meg őket, hogyan vezessenek, irányítsanak, hogy mindenkit be tudjanak vonni a munkába. Egyszóval annak a megoldását követelték, ami már minket is izgatott. Ez az évfolyam iskolaujságot indított, iskolarádiót teremtett és társadalmi munkában felépítette az iskola klubját.

Tehát úgy nézett ki a helyzet, hogy sok munkánk eredményeként maga az ifjúság jön segítségünkre. Ezt nem kihasználni nagy hiba lett volna, mégha a tantestületben a fáradtság jelei mutatkoztak is. A mélyebb elemzés érdekében kértünk és kaptunk segítséget a József Attila Tudományegyetem Pszichológia Tanszékétől. Dr. Veckó József szakmai irányítása mellett saját iskolánkban folytattam a vizsgálatokat, hátha végre okosabbak leszünk, megtaláljuk a továbblépés módját. Figyelmünket a kortárs csoportokra irányította. Az első felméréseket azokban a IV. osztályokban végeztem, amelyekkel leginkább elégedetlenek voltunk. Három kérdést tettem fel, írásban kellett válaszolniuk, névvel ellátva:

1. Ki a barátod? És miért?
2. Ha titkod van, kinek mondod el?
3. Kivel tanulnál szívesen?

Kontroll-feladatként név nélkül fogalmazást kellett írniuk Én és ők címmel. Az utmutatás úgy szólt, hogy egy-két osztályt vizsgáljak, de alaposan. Előttem azonban közvetlen gyakorlati céljaink lebegtek. Nem akartuk feladni az elvünket, miszerint iskolaközösségre van szükség, az osztályközösségek ennek csak alkotó részei. Ez a meggyőződésünk még abból az időből származik, amikor az iskola mindössze négy osztályból állt és minden órán kívüli tevékenységünk úgy alakult, hogy mind a négy osztályból verbuválódtak az adott területre a tanulók. Nem volt ismeretlen jelen-

ség számunkra az olyan aktiva, aki egyszerre tevékenykedett az ifjúsági szervezetben, sportolt és részt vett valamilyen kulturmunkában is. Mivel jól ismertük a gyerekeket, ez nem vezetett soha tulterheléshez. A helyzet lényegesen megváltozott a létszám felfutás után, mert már nem ismertünk minden gyermeket közvetlenül. Ezért a felméréseket kiterjesztettem a IV. és II. évfolyam egészére. Ez az utóbbi a már fentebb jelzett nagyon tehetséges évfolyam volt. Ezenkívül egy III. és egy I. osztállyal is megirattam a felméréseket. Az akkori tudásomat meghaladta a magam elé tűzött feladat és csak részben tudtam fel dolgozni az anyagot. Azonban már ezzel is közelebb kerülünk a valóságos helyzet feltérképezéséhez. Az 1976-ban megismételt felmérések fényében pedig az egész előző mérést új szempontok szerint is fel tudtam dolgozni és ekkor váltak további feljegyzéseim komolyan használható anyaggá.

Az első szakaszban végzett munka a következő eredményeket hozta: A III., II. és I. osztályokban módosítanom kellett a kérdéseket, mert a negyedik évfolyamnál választ kaptunk arra, hogy mennyire tudnak az osztályon belül barátkozni a tanulók, de amire igazán kíváncsiak voltunk, hogy miért rossz a KISZ-munka náluk, arra nem derült fény. A három helyett négy kérdést kaptak.

1. Ki a barátod és miért?
2. Ha titkod van kinek mondanád el?
3. Kivel végeznél szívesen társadalmi munkát?
4. Kivel tanulnál szívesen?

A kapott válaszokat szociometriai táblázatba foglaltam. A kapott válaszok alapján szükségesnek látszott, hogy új rovatot is nyissak, és figyelembe vegyem, hogy az osztály tagjain kívül a választott partnerek lehetnek a szülők, a testvérek és más barátok is. Meglepő különbségeket talál-

tunk az osztályok között a kortársi csoportosulások szempontjából. A három IV. osztály, a III. b., valamint a II. a. és II. c. osztály anyagát foglaltam táblázatba. Ezekre a mérésekre támaszkodott a nevelési értekezletünk, ahol Dr. Veckó József volt az előadó. A meglepő számunkra az volt, hogy ahol mi ellenálló klikkeket véltünk felfedezni, ott semmiféle csoportosulás nem volt az osztályon belül. Ott azonban, ahol akár az osztályfőnök, akár a KISZ vezetőség eredményes munkát tudott végezni, megtalálhatók voltak a kortársi csoportok. Továbbá eldőlt a vita arra vonatkozólag, hogy melyik osztály számítható jó közösségnek. Akik tévesen ítélték és a csupán engedelmes kislányokat jó közösségi embereknek tartották, elgondolkozhattak saját véleményükön. A korábbi meddő viták helyett, ez a nevelési értekezlet lépést jelentett a tantestület egységes véleményalkotása területén is.

A feldolgozott eredmények azonban a jövőre vonatkozóan nem adtak semmilyen utmutatást. Ugy nézett ki a helyzet, hogy az osztályközösség és az azon alapuló KISZ-szervezetek milyensége továbbra is az osztályfőnök egyéniségén mulik. Pillanatnyilag nem lehetett látni, mily módon lehet elérni, hogy minden tanár felülmulja saját egyéniségének fiatalkori szintjét, tehát marad az egyéni rátermettség vagy annak hiánya és a presztizsefektés. Természetesen ha a későbbi ismeretek birtokában vizsgálom volna a felmérés anyagát, már akkor is meg kellett volna kérdőjeleznem azt a véleményt, hogy amilyen az osztályfőnök, olyan az osztálya. Tagadni nem lehet ezt a hatást, de egyedüli meghatározó tényezőként sem szemlélhetjük. Ez a helyzet kedvemet szegte és átmenetileg abbahagytam ezt a munkát megőrizve az összes felmérést. Fordulatot csak az 1973-74-ben bevezetett vertikális KISZ- alapszervezet rendszere hozott.

6. A vertikális KISZ-szervezetek bevezetése iskolánkban.

A merőben új szervezeti forma bevezetése nagy munkát igényelt. Legnagyobb támaszunk ebben a munkában ismét a korábban már említett nagyon tehetséges évfolyamunk volt. Ebben az időszakban ők már negyedikesek voltak. Ez a három osztály oszlott nyolc részre és szervezte maga köré a fiatalabbakat. A munka beindulásakor még fogalmunk sem volt arról, hogy továbblépést jelent-e az új szervezeti forma, csupán lelkiismeretesen végrehajtottuk a felsőbb KISZ-szervek határozatát. A pártösszekötő tanár ekkor már Dr. Bozó Franciska volt. Ez azonban nem jelenti azt, hogy azok a tanárok, akik korábban KISZ-munkát végeztek vagy segítettek, leálltak volna. Az iskola vezetése és a párt-szervezet teljes intenzitással fogott az új munkához. Nyolc vertikális KISZ-szervezetet hoztunk létre, amelyeknek egy-egy kommunista tanár lett a patronálója. Röviddel a beindulás után pedig a párton kívüli nevelőket is beosztották egy-egy alapszervezet mellé. Így a központi irányítás mellett két-két tanár törődött egy-egy alapszervezettel.

A KISZ alapszervezeten kívül a már korábban működő szakkörök és a klub mellett különböző érdeklődési körök indultak. Így minden tanár érintve volt az új szervezeti formák irányításában, de tanácsadó, segítő szerepben, mert a tanulóknak maguknak kellett a szervező munkát elvégezni. Az iskolavezetés megkövetelte, hogy minden tanuló a KISZ-gyűlésen és a KISZ politikai vitakörön kívül egy érdeklődésének megfelelő szakkör, sportkör, érdeklődési kör, énekkar vagy irodalmi színpad munkájában vegyen részt. Ezek beindítása és ellenőrzése roppant feladatot jelentett. A nevelőtestület sokszor nehezen viselte az ugrásszerűen megnövekedett munkát.

Az új szervezeti forma bevezetésekor bizonyos versenyszellem kerítette hatalmába a tanárok egy részét, de hamarosan kiderült, hogy itt rendszeres aprómunkára van szükség. Meg kellett tanulni különböző osztályok tanulóit összefogni.

Saját elképzeléseinket sok esetben nem lehetett megvalósítani, mert a gyerekek könnyen kicsusztak a kezeink közül. A régen bevált módszereket sokszor nem lehetett alkalmazni, újakat kellett kitalálni. Figyelni kellett a gyerekekre, milyen hatást gyakorolnak a mi elgondolásaink, mit kezdeményeznek ők.

1973. január - februárjában az iskolánkban a Csongrád Megye Tanácsa VB. Művelődésügyi Osztálya által végzett átfogó látogatásról szóló jegyzőkönyv így jellemzi a kialakult helyzetet:

"A decentralizálás a társadalmi élet demokratizálódása az iskolai élet demokratizmusát követeli. Az iskolavezetés és a tantestület a tanárok és diákok viszonyából arra lehet következtetni, hogy ebben az iskolában olyan légkör alakult ki, amely demokratikusnak nevezhető.

Igaz, hogy a tanulói öntevékenység még itt sem fejlődött a kívánt méretekig, de a testület majdnem minden tagja kulcsot a presztizsféltés utvesztőin, így a további előrehaladásnak alapvető akadálya nincs. Ismerik a szakközépiskola kettős funkcióját, amely

- mind teljesebben ellátja a tanulók egész személyiségének fejlődését, elősegítő szocialista nevelő, általánosan művelő feladatát, előkészítve
- elsősorban a szakirányu - továbbtanulásra is;
- a termelő tevékenységre is előkészít.

A szocialista embernevelést és szakemberképzést - helyesen - nem különítik el. Vallják, hogy társadalmunknak megelégedett emberekre van szüksége, olyanokra, akik megtalálják helyüket az életben."

Lassan kiegyenlítődtek az induláskor kialakult aránytalanságok, nagyjából hasonló létszámuakká váltak az alapszervezetek. Az első évben gyakran felmerült, hogy tanárnak, diáknak sok ez az elfoglaltság. Az igazgató nem engedett, türelmesen segített a fel-felmerülő akadályok leküzdésében. Ennek a segítségnek nagy mértékben köszönhető, hogy a tantestület, amikor mód lett volna a könnyebbik utat válassza, mégis megmaradt az eredeti irányvonal mellett. Ez nem csak

elhatározás kérdése volt. Az 1975-76-os tanév záróértekezletén a pártösszekötő tanár ismertette azt a KISZ Központi határozatot, ami szerint az érdeklődési köröket meg kell szüntetni. A tantestület nem reagált. Azért e, mert ismerve az igazgatót, hogy az nem hajlandó meghátrálni, vagy azért, mert érezte a kialakult rendszer előnyeit, - nem tudnám megválaszolni -. De van annyira demokratikus a tantestület légköre, hogy nagy véleménykülönbségek esetén kirobbanjon a vita.

Az 1976-77-es tanévnyitó értekezleten közölte az igazgató, hogy minden marad az előző években bevált módon. Ez sem váltott ki ellenkezést. Ősszel merültek föl bátor-talan kísérletek, hogy ennyit nem kellene követelnünk a gyerekektől. A vezetés ekkor kéthetes időmérleget készített az összes tanuló elfoglaltságáról. Ebből az osztályfőnökök világosan láthatták, hogy a gyerekek által hangoztatott nagyfoku elfoglaltságra való hivatkozás megalapozatlan.

A jelenlegi mozgalmi tevékenység a következőképpen alakult. Nyolc KISZ alapszervezet működik. Havonta egy KISZ gyűlés és egy politikai vitakör van. Ez kéthetenként 2-2 óra elfoglaltságot jelent.

Egyéb politikai képzés:

Titkárképző /városi szervezés/	10 fő	vesz részt benne
Aktivisták köre /városi/	40 fő	" " "
Ifjúsági vitakör	233 fő	" " "
Kilián-kör /I-sők részére/	99 fő	" " "
Ifju Gárda	18 fő	" " "

Itt szükséges megjegyeznünk, hogy annak ellenére, hogy központi utasítás szerint a titkárképzőn és az aktivisták körének munkájában résztvevőknek nem kötelező az alapszervezeti politikai vitakörön való részvétel, mégis mindenki eljár a többiekkel együtt. Érzik a KISZ vezetők, ha nem lennének jelen, ez részben a politikai vitakörök színvonalának ártana, továbbá könnyen elszakadhatnának a tagságtól, hi-

szen rendszeresen csak a havonta megtartott KISZ gyűlésen találkozónak velük.

A KILIÁN-köröket felsőbb osztályok vezetik, ezzel biztosítják alapszervezetük utánpótlását.

Ezenkívül a testületnek az a tapasztalata, hogy jelenlegi 1976-77-es tanévben a politikai vitakörök színvonalsabbak, mint a KISZ-gyűlések.

A szakkörök vagy a tanulószoba keretében a következő tantárgyakból foglalkoznak rendszeresen a tehetséges tanulókkal:

Matematika	30 tanuló
Fizika	16 tanuló
Biológia	15 tanuló
Orosz nyelv	10 tanuló
Anatómia	21 tanuló
Történelem	15 tanuló
Politikai gazdaságtan	17 tanuló
Könyvvitel	19 tanuló
Gépirás	26 tanuló

Érdeklődési körök:

ODK	36 tanuló
Könyvtár	35 tanuló
Fotó	26 tanuló
Dekoráció	23 tanuló
Egészségügy	39 tanuló
Önképzőkör	25 tanuló
Sportkör	72 tanuló
Kézimunka	39 tanuló

Egyéb elfoglaltság:

Klubtag	83 tanuló
Ifjagárdista	18 tanuló
Énekkar	27 tanuló
Irodalmi színpad	25 tanuló
Ifivezető	43 tanuló

Az egész tanulóifjúságot megmozgató események a hivatalos ünnepeken kívül a Vásárhelyi Hét keretében szervezett megyei szintű "Imerd meg Vásárhelyt" vetélkedő, az I. félévben megtartott hagyományos Diáknapi és a II. félévben pedig az Iskolanap. Az utóbbi kettő iskolán belüli esemény. A Diáknapi különösen nagy a nevelőhatása. Délelőtt minden órát diákok tartanak a saját osztályukban. Rendesen a soron következő anyagot mondják el, feleltetnek. Ez nagy felkészülést igényel a szaktanár és a diák-tanár részéről. Tapasztalat az, hogy osztálytársaik felkészülnek az órára, nehogy szégyenben maradjon a diák-tanár. Utána szavaz az osztály, ki tartotta náluk a legjobb órát. Az a diák jutalmat kap a KISZ-től. Délután pedig a olyan tréfas programok vannak, hogy zeng bele az iskola. Ezeken a játékokon, vetélkedőkön tanárok, diákok egyaránt részt vesznek. Az Iskolanap a régi majális folytatása lenne kinn a szabadban, sportvetélkedőkkel egybekötve.

Apró jelenségnek tűnik, de a későbbiekben ismertetett felmérés eredményeivel egybehangzik az, hogy a tanyai iskolák könyvekkel való ellátása érdekében meghirdetett feladatot nagyobb felhajtás nélkül telteljesítették. Ugyanis meghirdettük, hogy minden tanuló egy ifjúsági könyvvel járuljon hozzá egy könyvtár létrehozásához. A négyszáz tanuló 520 db könyvet hozott be a saját könyvtárából.

A nagyobb rendezvények közül az "Imerd meg Vásárhelyt" vetélkedőt harmadiknak hagytam. Ezzel a rendezvénnyel iskolánk már kifelé fordul, a külső kapcsolatokat veszi fel. A város üzemei adják a díjakat és mi rendezzük. Ezen a vasárnapon a megye üzemeinek, iskoláinak, tsz-einek KISZ-eseitől hangos a város, keresik a versenyben megjelölt műemlékeket, szobrokat, utcákat, Ilyenkor lepődünk meg, hogy iskolánk vonzási körzetéből milyen sok volt diákunk tér vissza versenyezni volt iskolájának mai tanulóival. Az ilyen nagyobb rendezvényeken pedig a helybeli volt tanítványaink közül nagyon sokra számíthatunk a szervezésben és a verseny lebonyolításában.

Távolabbi kihatásai vannak a rendszeresen, évenként vállalt tiznapos mezőgazdasági munkának. Ebben az egész tanulóiifjuság és a teljes tantestület részt vesz. Hasznos oldalát a gyakorlatban érezzük, de alaposabb pedagógiai elemzéséig még nem jutottunk el. Általános tapasztalat, hogy a fiatalok zöme szeret dolgozni. De a jövedelemelosztás, a jól dolgozók erkölcsi elismerése fontos tényező a munkaszeretet kialakításában.

Az "Ismerd meg Vásárhelyt" vetélkedő nem az egyetlen, amikor gyerekeink külső kapcsolatokat keresnek. Pályázatok készítésénél, osztályfőnöki órákra, klubvitákra szükséges, hogy felvegyék a kapcsolatot a legkülönbözőbb munkaterületen dolgozó felnőttekkel. Fontosnak tartjuk, hogy ne csak tanáraikkal legyen kapcsolatuk, hanem más felnőttekkel is keressék ezt, megtanulják a módját, hogyan kell velük érintkezni.

Rendszeres kapcsolatunk van a városi bírósággal. Tanévenként visszatérő program a világnézetünk alapjai c. tantárgy keretében, hogy a IV-es tanulók részt vegyenek egy-két bírósági tárgyaláson. A bírósági látogatást megelőző órán az ügyész, akivel kialakult, régi munkakapcsolatunk van, tájékoztatja az osztályt a legfontosabb jogi tudnivalóról.

Jelentősek a tanulók számára a más iskolák tanulóival kiépített kapcsolataik. Ugyanis iskolánk csak elvben koedukált, gyakorlatilag a b. tagozaton akad néhány fiú, a többi mind leány.

Ugyanakkor két szakközépiskola is van a városunkban, ahol épp fordított a helyzet. Így alakulnak ki a testvérosztály és testvéralapszervezetek közös rendezvényei. A klubnak pedig a honvédség egyetemi előfelvételis századának KISZ szervezetével van kapcsolata. Az 1975-76-os tanévben az iskola külső kapcsolatai új színekkel gazdagodtak. A tantestület olyan mértékben volt túlterhelve, hogy nem bírta vállalni a hagyományos diákbálunk megszervezésével járó rengeteg tennivalót. A tanulók először úgy fogták fel, hogy velük akarunk "kitolni". Az iskolavezetés válasza erre

az volt, ha a gyerekek tudják mozgósítani a szülőket, engedélyezi a diákbalat. Sikerült. Második éve mindent a szülők csinálnak, még a nyitótáncpróbákat is ők ellenőrzik.

Rövidesen összegezve a tanulók iskolai és iskolán kívüli kapcsolatait több szempontból csoportosíthatjuk. Ilyen szempont a rendszeres napi aprómunka és az egész iskolát mozgósító, legtöbbször valamilyen ünnepi jelleggel bíró tevékenység. Ezek szervesen nőnek egymásba, egymás hatékonyságát növelve. Bármelyik oldal gyengül, gyengíti a másikat is.

Másik lényeges szempont, hogy az iskola külső kapcsolatai közvetve vagy közvetlenül hatnak e a tanulóifjúságra. Mert nem csak a tanulóink tevékenysége hierarchizált a fentebb jellemzett módon, hanem a tantestületé is. A közvetlen hatások a már leírt tereületeken realizálódnak. Közvetett hatásnak nevezem a tantestületnek azt a kapcsolattrendszerét, amelyek tulmutatnak a hivatalos iskolai kereteken. Bár ezeket nem lehet elválasztani az iskola belső életétől, mégis közvetett hatásnak mondható. Ilyenek: a felnőttoktatás, a Tudományos Ismeretterjesztő Társaság iskolánkban nevezett tanfolyamai, az itt folyó felnőtt sportmunka, valamint a városi és megyei szintű tevékenységi rendszerekbe, tudományos kutatómunkába való bekapcsolódás, mind-mind gazdagítják a tanárok egyéniségét és ezen keresztül visszahat oktatónévelő munkájukra.

Az itt nagyjából felsorolt sokszínű tevékenység talán kimeríti azt, amit 1968-ban úgy fogalmaztunk meg, hogy biztosítani kell az ifjúság számára a tevékenységi területeket, a társadalmi érintkezések gyakoriságát. Vájon ez a sok fáradságot igénylő munka eléri a célját?

Tapasztalataink voltak arról, hogy munkánk sok vonatkozásban eredményes. Ezt a megyei átfogó látogatás jegyzőkönyve a következőképpen összegezi:

"Az iskolában folyó oktató-nevelőmunka eredményességét bizonyítja, hogy az iskolából kikerülő fiatalok megállják helyüket az életben, az üzemek és hivatalok visszajelzései ezt tükrözik, hogy az általános

és szakmai képzés összhangját biztosították."

Ez azonban mégha sejteni is engedi, hogy az oktató munka mellett a nevelés sem eredménytelen, de nem bizonyítja a most folyó nevelőmunka hatékonyságát, azt, hogy a többletmunka megéri a befektetést, módszereink megfelelőek-e. Hogy megbizonyosodjunk munkánk eredményességéről, merült fel annak a gondolata, hogy meg kellene ismételni az 1971-72-es tanévben végzett felméréseket. Akkor az bizonyos kérdésekben támpontot tudott nyújtani tájékozódásunkhoz, most pedig különösen szükségünk van rá.

III. A közösség szerkezetének alakulását feltáró vizsgálatok.

1976 májusában módosított formában az egész iskolára kiterjesztve megismételtük a felmérést. Most már volt összehasonlítási alapunk is. Az új felmérés korábbi tapasztalatainkat új megvilágításba helyezte. Az 1971-72-es anyagot olvasva elsősorban az osztályra, az osztályközösségre koncentráltam. Nem kerülhette el azonban a figyelmemet, hogy barátaik sok esetben nem osztálytársaik, hogy bizalmat legtöbbször édesanyjuk iránt éreznek, sajnos kevesen vannak, akik bizalmat éreznek mindkét szülő iránt. A szociometriai táblázatban ezért az osztálytársak neve mellett új rovatokat vettem fel: 1. Szülő /más rokon/, 2. Testvér, 3. Külső barát. Így a problémás osztályoknál mindjárt látni lehetett, hogy sok esetben nem arról van szó, hogy az adott tanuló képtelen a kapcsolódásra, hanem csak az osztályon belül jellemző ez a helyzet. Ez sugallta azt a következtetést, ami amúgy sem idegen a pedagógus gondolkozástól, hogy az osztályfőnökön áll vagy bukik minden. Véleményemnek későbbi módosulása nem jelenti azt, hogy ma már nem tulajdonítok nagy jelentőséget az osztályfőnöki munkának, csupán arról van szó, hogy sok más meghatározó jelenségre is fel kell figyelnünk, valamint sok esetben az egyoldalúság veszélyét látom, ha csak az osztályfőnök feladata a közösségi szellem kialakítása.

Az első nyolc feldolgozott szociometriai táblázatban, ha figyelembe is vettem az osztályon kívüli kapcsolatok létét, nem láttam elegendő okot arra, hogy ezt számításaimban is felvegyem. Megváltozott a véleményem, amikor együtt szemlélhettem az 1971-ben a nyolc, 1976-ben tizenkét osztálytól kapott anyagot.

A szociometriai táblázatok készítésénél csaknem áttekinthetetlen módszernek bizonyult, ha annyi táblázatot készítek egy osztályról, ahány kérdést tettem fel az adott osztálynak. Ugyanugy használhatatlan volt, ha a kapcsolatoknak a körkörös ábrázolásával próbálkoztam. Végül kiala-

kult az a módszer, hogy egy osztályról egy táblázatban különböző színekkel jelöljem a különböző kérdésekre kapott válaszokat.

A vizsgálat céljának megfelelően már az első mérések után az 1971-72-es tanév IV. évfolyamánál kiderült, hogy a kérdések módosítására is van szükség. Ennél az évfolyamnál a kérdezés módja csak arra adott lehetőséget, hogy kiderüljön mennyire tudnak barátkozni tanítványaink osztályon belül. Az utólag módosított táblázatba a válaszként kapott írások alapján felvettem a külső barátra, családtagokra vonatkozó rovatot. Így az is látszik, milyen mértékben barátkoznak az osztályon kívül. A tanulók közléséből kiderült, hogy a barátság, a közösen végzett társadalmi munka, valamint a szórakozás nem válik mereven szét ebben az életkorban, annak ellenére, hogy nagyon finom különbséget tudnak tenni a bizalmas, igazi barát és az úgynevezett jó pajtás, jó osztálytárs között. Tehát a barát fogalmát nagyon sok féleképpen értelmezik. A mi munkánk szempontjából pedig az a lényeges, hogy hogyan tudnak együttműködni.

Az 1976-os felmérésnél, amikor a vertikális KISZ-szervezetek létrehozása miatt közvetlen gyakorlati kérdéssé vált, milyen egyéniségek tudják összekapcsolni a különböző osztályból verbuválódott tanulókat és az iskolaközösség már nem egy réteg mozgási területe lett, hanem az iskola teljes szélességében bontakozott ki, a kérdések száma újra háromra csökken, de most már a "Ki a barátod?" kérdés marad ki. A vizsgálat célján kívül a Kérdések módosítását még az is indokolta, hogy a két első kérdés megválaszolásából, abból, hogy "Kinek mondanád el a titkodat?", valamint "Kivel szoktál együtt társadalmi munkát végezni?", kiderül a barát személye is. Hogy mégis egységes maradjon a vizsgált anyagról szerzett képünk, ezért a színekkel juttattuk kifejezésre, mi az állandó a számításban. Ugyanaz a szín mindig ugyanarra a kérdésre kapott választ jelzi és két szín egymás mellé kerülése lényegében azt jelenti, ki kinek a barátja.

A mérések ismertetését megelőzve meg kell jegyezni, hogy az eredmények azt mutatták, hogy az osztályok közötti kapcsolatok már korábban is spontánul létrejöttek. Tehát nemcsak a mi tevékenységünkön mulik az iskolaközösség létrejötte, hanem a meglévő alapokból kiindulva kell tudatos nevelői ráhatással szervezni és tovább fejleszteni az iskolaközösséget. Ugy tűnik, hogy spontánul kinőttük, de az sem kizárt dolog, hogy benne se voltunk abban a csávában, amit zárt osztályközösségnek nevezhetünk. Tehát a mi pedagógiai tudatunkban éltek csak az önálló osztályközösségek?

Itt komolyabb figyelmet érdemel az a jelenség, mihelyt valamilyen kérdésnek a megoldását nem látjuk, önkéntelenül buvópatakként meghuzódó szemléletek bukkannak elő. Társadalmi fejlődésünk jelenlegi szintjén nagyon érthető jelenségről van szó. Az új etikai értékek nem kellően tisztázódtak a köztudatban, így a gyakorlatban a szükségesnél gyakrabban bukkan fel a szándékétika a gyerekek megítélésénél, továbbá az eszményi közösség illuzórikus megfogalmazódása a keresztény etika maradványaként.

Negatív formában akkor jelentkezett ez különösen, amikor egy iskolai Fórumon a diákok nekünk szegeztek a kérdést, határozzuk meg milyen a jó közösség és mit nevezhetünk rossz közösségnek. Nem akartunk keresztényi szólamokat hangoztatni, így válaszukból néhány mondat után kiderült, hogy nem tudjuk a feleletet megadni.

Mindenesetre a nyitottság fokozódott az utolsó öt évben. Ezeknek megfelelően feleslegesnek látszott a kérdés, hogy ki a barátod. Ugyanakkor azt a kérdést, hogy titkodat kinek mondanád el, feltétlenül meg kellett tartani. Ugyanis az 1971-72-es II. c. és II. a. osztállyal egy év múlva kontroll-vizsgálatot végeztem. Itt kihagytam a titokra vonatkozó kérdést. II. osztályban világosan kiderült, hogy a gyerekeknek jó a viszonyuk az édesanyjukhoz, amikor pedig kihagytam a titokra vonatkozó kérdést, egyetlen tanuló meg nem említette a szüleit. Ez pedig nélkülözhetetlen adat számunkra.

Az itt említett kontroll-vizsgálat is kedvemet szegte átmenetileg. Ezeknek a megismételt vizsgálatoknak eredménye meg-

ijesztett, annak ellenére, hogy a kapott eredményekre kétféle magyarázatot is tudtam adni, de eldönteni, hogy melyik a helytálló, azt pillanatnyilag nem tudtam. A következőkben összegezhetem a két osztállyal megismételt méréseket.

A problémát az okozta, hogy a két osztályról az előző évben szerzett adatokhoz viszonyítva az osztályon belüli kötődést mutató újabb számadatok erősen visszazuhantak, viszont az osztályon kívüli kapcsolatok száma nőtt. Romlott volna az osztályközösség a harmadik évben? Vagy az egy év múlva megismételt kérdést úgy fogták föl, hogy azokat már tavaly megválaszolták, most pedig inkább azokkal a kapcsolatokkal foglalkoznak, ami újdonság számunkra. Egyéb viselkedésük azonban semmi jelét nem mutatta, hogy az osztályközösség arra tendálna, amit az előző év III. b. osztályában tapasztaltunk. Nem volt köztük olyan ellenségeskedés, mint az előző III. b. osztályban. Ennek ellenére különös figyelmet fordítottam végig erre az évfolyamra. Továbbra is nagyszerű teljesítményekre voltak képesek osztályon belül is és az iskolaközösségben is. Utólag tehát el lehetett dönteni, hogy a III. évben az érdeklődés változott, a kapcsolatok rendszere szélesedett. De nem hanyagolható el az a jelenség, hogy az első felmérés mindenütt, mindenkor nagy izgalmat, lelkesedést váltott ki. A megismételt felmérésnek mintha negatív hatása lett volna, legalábbis közönbösség jelei mutatkoztak. Mintha azt akarták volna kifejezésre juttatni, hogy egyszer már erre válaszoltunk.

Az 1971-72-es mérések a IV. évfolyamon:

1. Ki a barátod? /barna szín/
2. Ha titkod van, kinek mondanád el? /piros szín/
3. Kivel tanulsz? /zöld szín/

A harmadik évfolyamtól lefelé négy kérdés van.

Kivel végzel szívesen társadalmi munkát vagy kivel mész szívesen szórakozni? /sárga szín/ kérdéssel bővül a felmérés. A barna-piros, a barna-sárga, piros-sárga, vagy mindhárom, esetleg mind a négy szín következetes egymás mellé kerülése feleslegessé tette a későbbiekben a Ki a barátod? kérdést. Így az 1976-os felmérés kérdései a következők:

1. Ha titkod van, kinek mondanád el és miért?
Ha az illető az osztályban vagy az iskolában van, akkor a nevét is írd le, valamint az osztályt is jelöld meg.
2. Kivel még szívesen szórakozni vagy kivel végzel szívesen bármilyen társadalmi munkát? Ugyan-
ugy névvel, mint az előzőnél!
3. Kivel tanulnál szívesen?

A számításnál pedig most már két adatból indultam ki. Az egyik, hogy az osztályon belül hány társát jelölte meg egy-egy tanuló és ezek összegéből számítottam ki hány százalék esik egy főre az adott osztályban. A másik szám ebből és az osztályon kívüli partnerek számából tevődik össze.

A nyolc osztály összesített táblázata jól mutatja, hogy a barátkozás, együttműködés sűrűsége erősen eltérő lehetett osztályonként. Annyi törvényszerűséget azonban már az első olvasás után is látni lehet, hogy azokban az osztályokban nagyobb a lehetősége a társadalmi együttműködés kialakításának, ahol az osztályon kívül is több emberhez fűz bizalmas, baráti szál a tanulókat.

I. G.

105,8 %	35,2 %	147 %	64,6 %
173,5 %	117,2 %	161,7 %	67,5 %

Kölcsönösség 16 pár.
Egynek nincs barátja, de
testvérével jól van.

l/a ábra

II. A.

81,5 %	52,6 %	123,1 %	52,7 %
154,2 %	142,8 %	137,5 %	68,5 %

Kölcsönösség 15 pár
Mindnek van barátja.

II. B.

72,5 %	25,- %	62,5 %	42,5 %
157,5 %	167,5 %	70 %	42,5 %

Kölcsönösség 8 pár
6-nak nincs barátja, ebből
4-nek otthon sincs bizalmasa.

II. C.

200,- %	97,1 %	505,7 %	177,- %
291,4 %	262,8 %	545,7 %	191,4 %

Kölcsönösség 32 pár
Mindenkinek van barátja
Kollégista 10 tanuló, 28,5 %.
Nincs testvére 7 tanulónak, 20 %.

III. B.

102,6 %	55,- %	123,6 %	68,1 %
192,1 %	197,3 %	136,8 %	81,5 %

Kölcsönösség 17 pár
2-nek nincs barátja,
otthon van bizalmasa.

IV. A.

75,- %	28,5 %	42,8 %
117,6 %	103,5 %	50,7 %

Kölcsönösség 8 pár
Egyáltalán nincs barátja 5 ta-
nulónak, ebből kettő a család-
ban sem talál bizalmasát.

IV. B.

91,1 %	23,5 %	67,6 %
179,4 %	123,5 %	75,2 %

Kölcsönösség 7 pár
Egy tanulónak nincs barátja
és otthon sincs bizalmasa.

IV. C.

70,- %	43,3 %	43,3 %
103,3 %	126,6 %	50,- %

Kölcsönösség 8 pár
6 tanulónak nincs barátja,
ebből 1-nek otthon sincs
bizalmasa.

Jelmagyarázat az 1. sz. ábrához:

A barna keretben található a barátok számának egy tanulóra eső százalékaránya, a piros keret válasz arra a kérdésre, titkát kivel közölné, a sárga kivel végezne szívesen társadalmi munkát, a zöld pedig: kivel tanulna szívesen. A tanulásról nyert számadatok sok esetben elhanyagolhatók, mert ezek a számok a legtöbb esetben feltételes módot vagy csak alkalmi együtt tanulást jelentenek, legtöbbször kihangsúlyozzák, hogy egyedül jobban tudnak tanulni.

A felső szám mindenütt csak az osztályra vonatkozó adatokat tartalmazza, az alsó pedig a tanulók összes kapcsolatait.

A számok azonban csak az osztályok közösségi magatartásának tartalmi elemzése után mondanak sokat.

A kép teljességéhez hozzátartozik az a mozgás, ami a két felmérés közötti időben az iskolavezetés és a tantestület gyakorlatában és tudati szintjében végbement. A Dr. Vackó József docens által tartott nevelési értekezletig a nevelőtestület aktívabb része a változatos tevékenységi formák fontosságát látta, de nem jutott el "az önmozgás", az önfejlődés felismerésének tudatos szintjéig, inkább azt mondhatnánk, ami a gyakorlat számos más területére is jellemző, hogy "nem tudja, de teszi" azt, amit a gyakorlati munka sugall. A tantestület másik része és a szülők valamint a tanulók jelentős százaléka többletmunkának, normaemelésnek tartotta az új követelményeket. Ehhez hozzájárult a tananyagcsökkentéssel kapcsolatos sajtókampány is. A nevelési értekezlet a kapcsolatokra, mint a szocializáció fontos eszközére terelte a figyelmünket. A vezetés a terheknek a lehetőségekhez mérten való elosztásával törekedett a tantestületen belüli kapcsolatok javítására. A vertikális KISZ-szervezetek irányító munkája a gyakorlatban kényszerített minden nevelőt, hogy az új ismeretek birtokában módosítsa pedagógiai módszereit, figyelembe vegye a demokratikus vezetési módszerek kívánta összetettebb nevelési eljárások kidolgozását. Ez csökkentette a kiemelkedő és lemaradó csoportok közötti távolságot. Ahogyan közeledtek egymáshoz a nevelési módszerek, úgy oldódtak fel a testületen belüli zár-

tobb baráti csoportok egymással szemben.

A felmérés évében különösen az aggasztott minket, hogy a felső két évfolyamon minden nevelői ráhatás a fellendülések után zsákutcába jut. Hiszen a sok energiának a III. és IV. évfolyamon kellene meghoznia a maga gyümölcsét, a helyzet azonban fordított. Különösen érzékennyé váltunk, mert az 1971-72-es tanévben a korábban már említett rendkívül tehetsége évfolyam épp ekkor volt II-os és nem akartunk velük is úgy járni, mint az előttük közvetlenül levő évfolyamokkal. Ez volt igazából a felmérések készítésének az oka. Az 1. ábrán található összegeзések igazolták tapasztalatainkat.

Az okokat keresve a névtelenül megíratott fogalmazásokhoz kell fordulnunk. Ezek nagyon jól tükrözik az egyes osztályok közhangulatát. A három IV. és a III. b. osztálynak a vallomásai a saját és a körülöttük élők kapcsolatairól a különbségek ellenére megegyeznek abban, hogy az általuk kívánt közösségi szellem nem létezik az osztályban. Jóllehet azok a számadatok amelyek az osztályon kívüli kapcsolatteremtésekre vonatkoznak, nagyon jók, de az osztállyal elégedetlenek. Bár az elégedetlenség és az együttműködések száma közötti arány erősen eltér egymástól a négy osztályban. Az elégedetlenség nem egyenes következménye az együttműködés hiányának. A gondolkodás módjának nagyobb a hatása arra, hogy türelmes vagy türelmetlen légkör alakul e ki.

1971-72/IV. a. osztály lányosztály, az első egészségügyi osztályunk. Akkori feltételezéseink szerint ebben az osztályban a problémák gyökerei a heti két napos szakmai gyakorlathoz vezethetők vissza. Ezt a véleményt arra alapoztuk, hogy a közgazdasági osztályokban régebben nem volt üzemi szakmai gyakorlat, csak a fent jelzett években - bár ott csak heti egy nap -, az is hamarosan megszűnt. Így ismételtén tapasztalhattuk, hogy ha a szakmai gyakorlatok is az iskolában és nem üzemekben folynak, sokkal egységesebb a nevelői ráhatás, mintha pedagógiailag képzetlenebb üzemi dolgozók irányítják ezeket a gyakorlatokat. Tehát szeretnénk volna megtalálni ennek a helyzetnek az ellenszerét

az egészségügyi osztályoknál is.

A vallomásnak az "Én és ők" címet adtuk. Mindenütt egyformán tréfásan igyekeztem bevezetni, hogy eleve kizárják minden tőlem származó sugallatot. Így megbeszéltük, hogy "én" vagyok a világ közepe és én hogy látom a saját és környezetem kapcsolatait. A tréfás bevezetés minden vallomásnál csak az indítást adta meg, de az egész írás alaphangulatát nem. Mindenki a saját problémáit tárta föl, legtöbb esetben tiltakozva, hogy ő nem érzi magát a világ közepének, vagy ha az indításnál elfogadta a kedélyes hangnemet, menet közben kimagyarázta, hogy ezzel minden ember így van, tehát ő nem a világ közepe.

Az egyes osztályok jellemzése

Aki ezeket az osztályokat közvetlenül, jól ismerte, nap mint nap találkozott a tantestületben a róluk alkotott legkülönbözőbb véleményekkel, szinte szorongva böngészi az adatokat, rádöbbenve arra, hogy hamis konklúzióhoz is vezethet a közvetlen gyakorlati munka, és a sok ellentétes vélemény harcában az igazság a legritkább esetben található valahol a megnyugtató középénél. A szubjektívizmustól és az illuzórikus nézetektől még a legjobb tantestületek sem mentesek. A legnagyobb baj, hogy nem érünk rá differenciálni a nevelési és oktatási problémák között, nem mindenki látja a változó társadalom nevelési célrendszerét, túlságosan tapadnak a mához vagy közelmulthoz, a gyakorlatnak csak a praktikus vagy partikuláris oldalát látják.

Az egyes osztályokat úgy érdemes szemügyre vennünk, ahogy legjobban meg tudjuk közelíteni a gyakorlati munkában felvetődő kérdéseket. A probléma a következőképpen merült fel. Az iskolában a közéleti tevékenységet az iskola vezetése és a KISZ irányítás állandóan figyelemmel kíséri. A nevelők többsége sokat tesz azért, hogy aktivizálja a tanulókat, egy-két nevelő pedig minden erejét erre fordítja. A lendületes rendezvények mégsem tudják az egész tanulóifjúságot megmozgatni, a közömbösség folyton folyvást előku-

szik és elkészeríti a sokat tevékenykedőket, indokolttá teszi panaszukat, hogy miért nem egyformán dolgozik mindenki.

Az 1971-72-es tanév negyedik évfolyamát nézve a számadatok azt bizonyítják, hogy ők az osztályon belül kevésbé kötődtek egymáshoz, mint az alsóbb osztályosok. Ez igazolni látszik elégedetlenségünket. Tapasztaltuk, hogy az osztályok egyenetlenül vállaltak és végeztek társadalmi munkát, elmaradtak az elvárásoktól. Különösen elmaradtak attól a szinttől, amit már akkor felmutatott a II. c. osztály és a következő két évben az egész évfolyamuk. Talán nem voltak alkalmasak a növekvő igények teljesítésére? Ha figyelembe vesszük az osztályon kívüli kapcsolódásukat, a százalékos arány nem rosszabb, mint a többieké. Tehát alkalmasak lettek volna hasonló társadalmi szerepre. Nem voltak az átlagosnál gyengébb képességűek sem, hogy túlterheléssel indokolhatnánk az aktivitásnak az alsóbb osztályosokénál alacsonyabb szintjét. Az 6 KISZ munkájukkal kapcsolatos kifogások nem az utolsó évben merültek fel.

A mellékletekben összegyűjtöttem az összes "Én és Ők" vallomásból a lényeges elemeket, itt most csak az egyénre vagy az osztályra jellemző részleteket emelem ki, és ezen keresztül kísérel meg kiegészíteni a közvetlen nevelői munka által szerzett tapasztalatainkat.

A IV. a. osztályban sikerült hosszabb ideig jó néhány tanulót aktivizálni az iskolaujság körül végzendő tevékenységre. A vallomásokból azonban úgy tűnik, hogy az osztály közösségére ez nem gyakorolta a kívánt pozitív hatást. Ha csak az elégedetlenség egyes jeleit nem értékeljük annak. Feltűnő ebben az osztályban a másokkal szembeni bizalmatlanság.

Felbukkan a családból származó konzervatív, zártkötösségre törekvő gondolkozásmód is. Az I. melléklet 1. számú idézete különösen erre utal. Egyben egy rég kihaltnak vélt konpenzáló szemléletet is tükröz, ugyanis a család ideális légkörével magyarázza azt a tényt, hogy a csa-

2. ábra

IV. a.
1971/72.

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.			
	B. Anna	Cs. Mária	D. Katalin	F. Irén	H. Katalin	H. Katalin	K. Erzsébet	K. Ilona	K. Klára	L. Mária	M. Viktória	M. Katalin	M. Zeuzsanna	M. Zeuzsanna	N. Éva	P. Magdolna	P. Ibolya	R. Jolán	S. Márta	Sz. Etelka	Sz. Erika	T. Erzsébet	T. Zeuzsanna	T. Judit	V. Ágnes	V. Mária	V. Sára	V. Edit	Külső barát	Szülő	Testvér
1. B. Anna																															
2. Cs. Mária																															
3. D. Katalin																															
4. F. Irén																															
5. H. Katalin																															
6. H. Katalin																															
7. K. Erzsébet																															
8. K. Ilona																															
9. K. Klára																															
10. L. Mária																															
11. M. Viktória																															
12. M. Katalin																															
13. M. Zeuzsanna																															
14. M. Zeuzsanna																															
15. N. Éva																															
16. P. Magdolna																															
17. P. Ibolya																															
18. R. Jolán																															
19. S. Márta																															
20. Sz. Etelka																															
21. Sz. Erika																															
22. T. Erzsébet																															
23. T. Zeuzsanna																															
24. T. Judit																															
25. V. Ágnes																															
26. V. Mária																															
27. V. Sára																															
28. V. Edit																															
	-	-	1	1	1	1	-	1	1	-	-	1	-	1	1	1	-	1	1	1	2	2	-	1	-	-	1	1	5	-	1
	-	-	-	1	1	1	-	1	-	-	-	1	-	-	1	-	1	1	-	-	-	1	-	-	-	1	-	1	-	6	12
	-	-	-	-	1	1	-	1	-	-	-	-	1	1	1	1	-	1	1	1	-	1	-	-	-	-	1	1	-	5	-

75,- %	28,5 %	42,8 %
117,8 %	103,5 %	60,7 %

Kölcsönösség 8 pár.
Egyáltalán nincs barátja 5 tanulónak.
Ebből kettő a családban sem talál
bizalmat.

ládót emiatt irigységből érik támadások. Kevés kivétellel majdnem mindenütt felbukkan valamilyen formában az a szemlélet, amely a külvilágot a családdal szemben ellenséges magatartásúnak itéli. Mindennek ellenére túlzás lenne annak feltételezése, hogy ebben az osztályban a tanulók családi körülményei sokkal konzervatívabbak, mint más osztályoké. Esetleg a pályára irányulásnál a család szemlélete mint motiváló tényező játszana szerepet? Mindenesetre többféle hatásmechanizmussal kell számolnunk.

A család több esetben menedéket jelent az osztályban kialakult bizalmatlanság ellen. Erősen elgondolkoztató az I. melléklet 1971-72/IV. a 2. számú idézete:

"Számomra a család a legfontosabb, közöttük is édesanyám. Semmi problémámat nem mondanám el tanáraimnak, mert már tapasztaltam visszaélést is. Mástól még nem igen kértem tanácsot."

3. számú idézet: "Elsősorban azt kell mondanom, hogy elsőben megvolt az összetartás, másodikban már csoportokra oszlott /az osztály/, negyedikben már semmi összetartás nincs."

4. "Általában az emberek mindig a saját problémájukkal foglalkoznak.... Külső, belső tulajdonságokat lehetetlen megismerni."

6. "Nagy szerepe van az embereket egymással összekötő érdekeknek... Az emberek nagyon unalmasak."

7. "Borzalmas lenne olyan munkahelyen dolgozni, ahol az emberek nem értik meg egymást... Ha az ember ... alkalmazkodik ... nagy csalódások nem érhetik."

Az alkalmazkodásra hivatkozást ennél az osztállynál mindig olyan mellékszöngék kísérik, mint akik beletörődtek, hogy ez egyuttal az egyéniségről való teljes vagy részbeni lemondás is lenne.

12. "Rájöttem arra, hogy nemcsak én vagyok akaratgyenge, hanem az emberek többsége."

Ez az idézet széles társadalmi háttér hangulatát tükrözi. Mintha az egyéneken volna a fiatalok számára unalmas környezet.

13. "...Szeretem megismerni az embereket és nagyon szeretek segíteni nekik, azért sokszor ér csalódás, mert nem így kapom vissza. Az őszinteség nem életeleme az embereknek."
14. "...Az iskolaközösségben is jól érzem magam, de sajnos vannak hangadók ... ha 1-2 is, de erősen megváltoztatják az emberek közötti kapcsolatot."
15. "A családdal nem igen járunk társaságba. Szüleim zárkóztak."
17. "...Sajnos arra kell rájönnöm, ha kétszínű valaki, akkor a jó... A barátaim között nem volt erre precedens."
18. "Az az un. tanár-diák kapcsolat az nálunk nem ismert dolog, esetleg elméletben."

Az itt kiragadott mondatok célzatosak. Teljesebb képet a mellékletek nyújtanak. Ott igyekeztem úgy idézni, hogy az eredeti arányok tükröződjének, itt azonban inkább a problémák nyerjenek hangsúlyt. Nagyon lényeges kérdést fogalmaz meg a 8. számú idézet.

8. "...Én nagyon változónak tartom és nagyon kiismerhetetlennek a környezetünkben élő embereket, pl. a szakmai gyakorlaton. Őket, azt hiszem, három csoportra oszthatjuk: olyanok, akik teljesen közömbösen fogadnak bennünket; - olyanok, akik nagy ellenszenvvel és olyanok, akik kedvesen segítettek bennünket. A közömbösség nemcsak nekünk szólt, hanem mindennek."

A kiszemelt részletet közvetlen egyéni tapasztalattal is alátámaszthatom. Betegként feküdtem a kórházban. A véletlen úgy hozta, hogy egy tanítványunk édesanyjával együtt. Ott gyakorló tanítványaink kifogástalanul elláttak minket és kimentek. A szobában maradt kórházi dolgozó nem tudva, hogy kik vagyunk, szikrázó gyűlölettel beszélt a lányokról. Nagyon meglepődött, amikor nem válaszoltunk, mint aki ahhoz van szokva, hogy a betegek kontráznak neki. Ide kell hoznunk a IV. c. osztályból II. melléklet 6. számú szemelvényét.

"Sajnos, nem a legeslegjobb a tapasztalataim vannak már arról, hogy hogyan fogadják a fiatalokat a munkahelyen. Már

két szünetben dolgoztam. Ezzel a keserű tapasztalattal ismerkedett az egész osztály is, nemcsak én... Ilyen közösség vár bennünket? Ilyen közöny? Azt hiszem, hogy pontosan ellenkezőleg kellene tenni mindent. "

Nyugodtan leírhatom, hogy a generációs ellentétek mögött nem csupán a fiatalok önállósodási törekvése húzódik meg, hanem a társadalmi erkölcs változásából eredő feszültségek is. "...Hazánk a szocializmus teljes felépítésének korszakába lépett, és a szocializmus erői az egész világon előre törnek. Az óriási és korszakalkotó eredmények ellenére a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet nem olyan gyors, könnyű és ellentmondás nélküli, mint ahogy korábban hittük..." /V. Nevelésügy kongresszus/ A korábbinál nagyobb energiával törekszünk arra, hogy tanítványaink mindegyike "öntevékeny, önmagát szervezni képes rendszerként tisztán lássa lehetőségeit, elfogadja perspektíváit és életkedvvel lépjen be vállalat hivatásába, abba a társadalmi rétegbe, melynek tevékeny és alkotó tagjává kíván válni." Azt is világosan láttuk, hogy az "ifjúsággal való érintkezés stílusának, a vezetése és nevelési módszereinek gyökeres átalakuláson kell keresztülmenniük". Mégis, mi akadályoz bennünket abban, hogy iskolánk minden tanulójánál elérjük célunkat? Nincs más megoldás, az eddiginél alaposabban kell megismernünk az egyes tanulókat, de azokat a tényezőket is, amelyek az egyes közösségekre hatnak.

IV. b. osztály 1971-72-es tanév

Ebben az osztályban szembetűnő vonás, hogy túl látnak a családon pozitív vagy negatív formában, de politikai állásfoglalásra is törekszenek. Innen kísérelte meg négy fiú sikertelenül, hogy illegálisan kijusson az országból. A vallomásokban már tükröződik ennek a tettnek a visszahatása is. A változás csak részben ered a családból, jelentős mértékben pedig a nevelők politikai munkájának eredményeként alakul ki a negyedik évre.

A hazulról hozott meggyőződést tükrözi a következő

3. óbra

IV. b.
1971/72.

1. B. Menyhért
2. F. Pál
3. K. Ferenc
4. K. Pál
5. R. Ferenc
6. A. Mária
7. B. Sz. Etel
8. B. Katalin
9. Cs. Margit
10. D. Katalin
11. D. Zsuzsa
12. F. Erzsébet
13. G. Ibolya
14. G. Gyöngyi
15. G. Ibolya
16. J. Jolán
17. J. Klára
18. K. Erzsébet
19. K. Ágnes
20. K. Ágnes
21. K. Mária
22. L. Mária
23. M. Zsuzsanna
24. N. B. orbála
25. P. Erzsébet
26. Sz. Mária
27. Sz. Rozália
28. T. Katalin
29. T. Teréz
30. T. Ilona
31. T. Zsuzsa
32. T. Margit
33. V. Ágnes
34. V. Magdolna

Külső barát

Szülő

Testvér

91,1 %	23,5 %	67,6 %
179,4 %	123,5 %	75,2 %

Kölcsönösség 7 pár.

Egy tanulónak nincs barátja, és
a családban sincs bizalmasa.

30 1 -

12 20 2

3 - -

vallomás: /II. melléklet 1971-72. 16. számú idézet/.

"Szerintem nagyon rossz azoknak az embereknek és nem is tudom elképzelni, hogy hogyan tudnak érvényesülni, élni ebben a mai társadalomban, akiknek nincs baráti körük, úgy mondván "nem tartoznak sehová". Manapság ez már majdnem létszükségletté válik. Az osztályban nem alakult ki ilyen társaság és ennek megvannak az okai. Az érdeklődési körünk nem azonos, de ez még nem olyan baj, hisz annál érdekesebb lenne."

A 25 és 26-os idézet nagyon frissen kialakuló politikai meggyőződésre utal. A 7. számú idézet talán sokhelyütt lezajló változásokat tükröz.

"A közösséget nem lehet az egyéntől elkülöníteni. Én kisebb koromban eléggé konzervatív nevelést kaptam, s ez sokáig befolyásolta cselekedeteimet. Szerencsére szüleim nem ragaszkodtak annyira túlhaladott nézeteikhez. Tehát amit az iskolában tanultam, az nem maradt az én "tulajdonom", hanem azt továbbadtam szüleimnek, akarták is, hisz ők nem tanulhattak mint én."

Utólag elemezve ennek az osztálynak a magatartását, több mélyebb összefüggést is észrevettem. Akkor frissen azonban elég különösen robbantak ki az ellentétek és utólag is nehéz megítélni, hogy politikailag is helyesen döntöttünk-e. Két tanulónak a pártba való felvétele körül kialakult feszültségről van szó.

A probléma abból a pedagógiailag téves szemléletünkből eredt, hogy a kortársi csoportok létezését egyértelműen negatív jellegű érdekcsoportokkal azonosítottuk, amelyek gátjai az általánosabb értékek megvalósításának. A helyzet elemzéséhez figyelmesen meg kell vizsgálnunk a három IV. osztály szociometriai táblázatát. Tudniillik enélkül nem tudok az osztályokban lezajlott jelenségekre magyarázatot találni. Ugyanis a jelentős hasonlóság mellett lényeges különbségek is voltak. A feltárt tények arra ösztönözzenek minket, hogy sokkal differenciáltabban ítéljünk és értékeljünk, mint ahogy az iskolai gyakorlatban ez általában szokásos.

A szociometriai táblázat alig mutat különbséget a három osztály között, ha csak azt szemléljük, hányan vallották kölcsönösen egymást barátoknak.

IV. a.	28 tanuló	8 pár
IV. b.	34 tanuló	7 pár
IV. c.	30 tanuló	8 pár

A barátkozás mértéke sokkal alacsonyabb fokon áll, mint ahogy ezt más osztályokról készített szociometriai táblázat mutatja.

/Ld. a 2. számú, a 3. számú és a 4. számú ábrák a mellékletben/

Itt elkerülhetetlen megjegyezmem, hogy bár korábbi időből ilyen mérésünk nincs, de a tapasztalat alapján állíthatjuk, hogy korábban több sokkal jobb osztályunk is volt, de ilyenek is. Ha azonban az emberi kapcsolatokról írt vallomásaikat olvassuk, óriási különbséget is találunk, a három negyedik osztály között. Az A. osztály zárkózott, bizalmatlan még elveiben is. A B. osztály elveiben egyáltalán nem ilyen, a világra nyitott és egymást szidják a klikkek léte miatt. Ugyanakkor a táblázat azt mutatja, hogy gyakorlatilag csoportok nem léteznek az osztályban. Egyetlen egy gyereknek van valamivel több kapcsolata az osztályon belül. A C. osztályban a táblázat nagyjából ugyanilyen. A szemléletük azonban erősen eltérő, kritikai megjegyzéseik a magyar társadalomban megtalálható, maradi, erkölcsi szemléletek ellen irányulnak.

Nem egy fájlalja, hogy a környezet, ahonnan jött, most hogy tanul, nem érti meg őt. Vallomásaikban emberszere-tetről, fiatalos vidámságról tanuskodnak. A szemléletbe-li különbség a szavazatok százalékos megoszlásánál már meglátszik. Többen vallják az osztálytársukat barátnek, vagy bizalmas barátnek a IV. B. és a IV. C. osztályokban, mint a IV. A. osztályban.

4. ábra

IV. c.
1971/72.

1. B. Margit
2. B. Mária
3. E. Katalin
4. H. Éva
5. H. Edit
6. H. Katalin
7. K. Katalin
8. K. Anna
9. K. Eszter
10. K. Erzsébet
11. K. Ibolya
12. K. Julia
13. K. Katalin
14. L. Anikó
15. M. Ilona
16. M. Judit
17. M. Margit
18. N. Erzsébet
19. N. Anikó
20. O. Erzsébet
21. R. Irén
22. R. B. Margit
23. S. Sz. Erzsébet
24. Sz. Margit
25. Sz. Mária
26. Sz. Zsuzsanna
27. Sz. V. Magdolna
28. T. Erzsébet
29. V. Zsuzsanna
30. V. Irén

70,- %	43,3 %	4 3,3 %
103,3%	126,6 %	50,- %

Kölcsönösség 8 pár
6 tanulónak nincs barátja,
ebből egynek otthon sincs
bizalmasa.

Kérdés Osztály	Ki a barátod?	Kinek mondanád el titkodat?	Összesen
IV. a.	75 %	28,5 %	51,7 %
IV. b.	91 %	23,5 %	57,2 %
IV. c.	70 %	43,3 %	56,6 %

Tehát a IV. B. és a IV. C. osztályosok, ha kissé másképpen, de barátságosabban kapcsolódnak iskolai környezetükhöz. A IV. A. osztályosok nem. Ha szemügyre vesszük az osztályon kívüli barátkozás egy főre jutó százalékos arányát, lényeges eltérést a másik két osztályhoz viszonyítva nem mutat a IV. A. osztály sem. Tehát nem személyiségükben keresendő az osztályon belüli kapcsolódás hiányának oka. A 20-23 %-os lemaradást az magyarázza, hogy az osztályon belül nem sikerült megfelelő közösséget kialakítani. Iskolai hatások létét vagy hiányát kell elismernünk.

A közgazdasági osztályokban /IV. B. és IV. C./ két elgondolkoztató esemény merült fel a felmérés kapcsán. A problémát az okozta, amit akkor még nem láttunk világosan, hogy az általunk is használt klikkek fogalma nem más, mint a közvélemény egyik hamis általánosítása. A kérdés feltevése arra ösztönzött, hogy több oldalról megvizsgáljam a klikk fogalmának tartalmi oldalát és elterjedtségét. Ma már tudom, hogy szélesebb körű általánosításról van szó. A klikkek nemlétezését iskolánkra vonatkozóan bizonyítani tudom, de más területeken való érvényességét a rendelkezésemre álló anyag alapján nem áll módunkban kétségbe vonni.

Mindenesetre a tévedések is árulkodnak a tantestület és a tanulóifjúság között létező kölcsönhatásról.

Ha egyénenként szemléljük a tanulókat, akkor a IV A osz-

tályban két tanuló kapott 2-2 szavazatot arra vonatkozólag, hogy kit tekint barátjának, 17-en egy szavazatot kaptak, 9-en egyet sem. Rosszabb a helyzet, ha a titkokról érdeklődünk. Nyolcan egy szavazatot nyertek, huszan egyet sem. A IV. B. osztályban a kapcsolódási felület sokkal szélesebb. Egy tanulót hárman vallanak barátjuknak, nyolcat ketten-ketten. Tizenhárman nem kaptak szavazatot.

A IV. C. osztályban szintén egy tanulót hárman vallanak barátjuknak, még hozzá bizalmas barátjuknak. Tehát az utóbbi két osztályban található olyan kisebb mag, amelyik köré korábban esetleg lehetett volna csoportosítani az osztálynak legalább egy részét.

II. melléklet 1971-72/IV. B. 18. számú idézet:

"...Az embernek szüksége van mások segítségére, véleményére. Az iskolában is vannak problémák, s ezen belül az osztályban is, ami sokszor egyáltalán nem kis dolog, s nagy figyelmet kellene rá fordítani, kellett volna még első, második osztályban. Sajnos, az osztályban nem alakult ki a közösségi szellem. Az osztály különböző csoportokra szakadt... Ha kikerülünk az iskolából, szerintem még nehezebb lesz egy közösségbe beilleszkedni."

Ez a tanuló sokkal mélyebb jelenségekre érez rá, mint csupán az alkalmazkodás kérdése. Itt kell újra említenünk azt a tényt, hogy négy fiu ebből az osztályból akart disszidálni. Az ügy rendőrségi és bírósági kivizsgálásánál iskolánkat két tanár képviselte - Szabó János osztályfőnök, valamint Kovács István, az akkori pártösszekötő tanár.

Erről a gyerekeket jól ismerő és további fejlődésüket hivataltól is figyelemmel kísérő tanár, Kovács István a következőket mondja:

"A fiuk tetténél egyértelműen a szülők szerepe volt a döntő. A szülők állandóan kontrázták az iskola tendenciáját, soknak találták az iskolai elfoglaltságot."

Vagyis azt a törekvésünket, hogy a fiatalok nevelésénél nem elegendők a szigorúan, hivatalosan előírt tanítási órák. Ettől azonban még nem következhet a disszidálás gondolata, ha-

nem a szülők azon igyekezete, gyermekeik nehogy magukénak vallják ezt a társadalmi rendszert. Ebben az osztályban több szülőről tudjuk, hogy szocializmus-ellenesek voltak. Nagyon határozott ellenkező álláspont is található. Ezért akart két tanulónk még negyedik osztályban belépni a pártba. Meggyőződésük és munkájuk alapján ezt úgy láttuk, meg is érdemelték volna. Az utolsó évben úgy volt, hogy a KISZ vezetőség és egy tanár is ajánlja őket. Korábbi években egészen sok diákot vettünk fel párttagnak. Erősen zavaró esemény zajlott le azonban ebben az esztendőben. Először az iskolai KISZ-vezetőség vállalta a pártba való ajánlásukat, azután visszavonta ezt, mégpedig annak alapján, hogy az osztályban uralomra törnek. Nagyon határozott volt az iskolai KISZ-vezetőség és pedagógiailag kényesnek találtuk az ügyet, hiszen az akkor formálódni kezdődő iskolai közösségi szellemeknek árthattunk volna, ha az iskolai KISZ-vezetőséget más álláspontra akartuk volna kényszeríteni. Így azonban valószínű visszahuzódást értünk el azoknál a tanulónál, akik pedig párttagok szerettek volna lenni. Minket is megbénított az eset és néhány évig nem vettünk fel a tanulók közül senkit a pártba. A vertikális KISZ-szervezetek kialakulása után azonban ezt a dilemmát is megoldotta a gyakorlat. De térjünk vissza a kiindulási pontunkhoz. A szociometriai táblázatot vizsgálva azt látjuk, hogy az egyik párttagnak jelentkező tanuló az egyetlen, aki az osztályban 3 szavazatot kapott a Ki a barátod? kérdésre. A másik a felméréskor hiányzott, így nem került be a táblázatba, de van, aki barátjának vallja, ketten pedig vele szeretnek tanulni. Továbbá a gyakorlatból tudjuk, hogy a két tanuló egymással is nagyon jól tudott együttműködni, de ezeknél az osztályoknál a felméréskor az erre vonatkozó kérdést még nem tettem fel. Többek között ez az eset is késztetett arra, hogy a következő osztálynál módosítsam a kérdéseket.

Nos, ha magyarázatot akarunk találni a KISZ-vezetőség elgondolkodtató magatartására, akkor az osztályokban és az iskolai KISZ-vezetőségben lezajló folyamatokhoz jutunk el.

A pártszervezetet zavarba ejtő esemény szálait bogozva a IV. B. és a III. B. osztályt kell összehasonlitanunk.

A pártba való ajánlás időpontjában az iskolai KISZ-titkár és még több vezetőségi tag is a III. B. osztályból került ki. Ekkor már szélesen bontakozott ki az az akció, amelyik az egész tanulóifjúságot mozgósítani akarta, a KISZ és a tantestület pedig az újfajta tanár-diák kapcsolat kialakításának kísérleti stádiumában volt. A cél két-
tős volt: a szocialista demokrácia elemeire megtanítani az ifjúságot még az iskola keretében, valamint a színe-
sebb egyéniségek kibontakozásának feltételeit megterem-
teni. Ez nem ment támadások nélkül. Ekkor kapott különö-
sen lábra az a gondolat, hogy ha valami nem megy, akkor
amögött klikkek húzódnak meg. Ha azonban igyekszünk el-
tekinteni attól, hogy hányszor és milyen erővel kapott
hangot ez a gondolat és megnézzük az egyéni vallomásokat,
hogy hányan emlegetik negatív értelemben a klikket, lé-
nyegesen módosítanunk kell korábbi véleményünket.

Hogy a tanulók között is sokszor elhangozhatott ez
a vádaskodás, jelzi a következő védekező álláspont:

II. melléklet 1971-72/IV. B. b. számú idézet:

"Az osztályon belül kialakult egy szűkebb társaság, amely-
nek keretében nagyon jól érzem magam. Ezt a csoportot nem
lehet klikknek nevezni, hiszen nem uszítunk senki ellen.
Mindig együtt vagyunk. Ilyenkor nem érezzük magunkat fe-
szélyezve."

Ujra egy bizonyíték, hogy a IV. osztályokban a kérdé-
sek megfogalmazása nem volt megfelelő. Ennél a korosztály-
nál a barát és bizalmas barát fogalmát közel egyenértékű-
nek kell tekinteni a közös tevékenységgel, még ha ezek kö-
zül jónéhány nem éri el azt a szorosabb kapcsolatot, amit
a barát vagy bizalmas barát fogalma takar. Hiszen a tár-
sadalomba való integrálódásnak, a szocializációnak ez még
fontosabb, szélesebb területe a barátkozásnál, mert a te-
vékenységre támaszkodik és a többi kapcsolatnak is alapjá-
ul szolgálhat.

Feltétlenül figyelemre méltó, hogy csak a felső két évfolyamon említik a klikkek létezését.

A	IV. A. osztályban	egyszer sem	
	IV. B. osztályban	négyszer	
	IV. C. osztályban	kétszer	
	III. B. osztályban	ötször	említik

problémaként.

Meglepő volt számunkra, hogy akkor a tantestület is és a KISZ vezetőség is ugyan sokszor hangoztatta, hogy a munkát akadályozza a klikkek létezése, a tanulók vallomásai ezt nem támasztják alá. Pedig a dolgozat elején említett nevelési értekezlet, ahol a kortársi csoportokról a helyes álláspont kialakult, hónapokkal a felmérések készítése után volt. Tehát a tantestület megváltozott szemléletével nem magyarázható a tünet. Sokkal beszédesebb magyarázatot ad a III. B. osztály elemzése. Ezekben az években több ok miatt főleg a B. tagozat adta az iskolai KISZ-vezetőség zömét. Ebből adódik az, hogy elsősorban az irányítók, a programok megvalósítását szorgalmazók keresnek választ arra, hogy valamilyen miért nem sikerült megvalósítani. Így vesznek kölcsön fogalmat a felnőttektől, jöllehet olyan érdekszférák az iskolában nem ütközhetnek, mint a felnőttek gyakorlatában, ahol a kereseti lehetőségek és egyéb anyagi érdekeltségek összeütközéseket szülnek. Ebben az osztályban a klikkekre való panaszkodásnál többször és határozottabban fogalmazódnak meg a családok különböző anyagi helyzetéből fakadó ellenszenvek. Az életszínvonal emelkedésének egyenlőtlenségét fájlatják erkölcsi megfogalmazásban. Most azonban számunkra a névvel és a név nélkül kapott adatok között található ellentmondás az érdekes. Javultak a baráti kapcsolatok a negyedik osztályhoz viszonyítva, de nőtt az elégedetlenség is. A III. B. osztályban, ahol kísérletképpen módosítottam a kérdéseket, több összefüggésre derül fény és az osztálynak a gyakorlatban tapasztalt aktivitása is kimutatható. 17 pár tanuló vallja egymást kölcsönösen barátoknak. Bővült a kérdések száma, így módosult az ábrázolás is. A barna szín a Ki a barátod? - kérdésre kapott válaszokat mutatja, a piros a titokra vonatkozik, a sárga pedig a társadalmi együttműködést mutatja.

III. b.
1971-72.

[illegible]

102,6 %	55,- %	123,6 %	68,1 %
192,1 %	197,3 %	136,8 %	81,5 %

Kölcsönösség 1/ pár.
Kettőnek nincs barátja,
otthon nincs bizalmasa.

/5. számú ábra./

Ha a százalékos megoszlást nézzük, akkor azt látjuk, hogy a bizalmas barát vagy személy /szülő/ százalékos megoszlása, valamint a társadalmi munkában való együttműködés százalékos megoszlása között foglal helyet a barát fogalma. Ha egyénekre bontva nézzük, világos a szoros összefüggés a kapcsolatok különböző minősége között. Így a célnak megfelelően az 1976-os megismételt felméréseknél ismét 3 kérdést tettem fel, de az eredetitől eltérő megfogalmazásban. A dolgozat elején részleteztem, hogyan módosultak menet közben a kérdések. A harmadik megfogalmazás aztán az összes többi felmérés alapjául szolgált.

A III. B. osztályban a jobban megszervezett KISZ munka feltétlenül látszik, ugyanakkor a névtelenül beadott vallomásokban az ellentétek, feszültségek növekedése tűnik szembe, sokszor erősen keserű megfogalmazásban. Pedig csak két tanulónál nem találunk baráti kapcsolatot, de ott is megtalálható legalább az anyával a bizalmas légkör. Ezt az ellentmondást nem értelmezhetjük másképp, mint egy felledülőben lévő mozgalom olyan jellemzőjét, amikor a társadalmi, az adott esetben az iskolai követelményrendszerrel eszmileg azonosul a közösség nem kis hányada, de a gyakorlat még sok vonatkozásban nem éri el a kitűzött célt. Az adott esetre nagyon találó Erik H. Erikson következő meghatározása:

"Az ember akkor van leginkább tudatában identitásának, amikor még éppen harcol érte, és némiképpen meglepve ismerkedik meg önmagával; ugyanez az érzés keletkezik akkor is, amikor az egyén éppen válság felé tart és az identitásdiffúzió kínos élményével találkozik. Ezzel szemben a valóban kivívott identitásérzést tudatelőttés gyanánt, pszichoszociális jó-érzésként éljük át."

/Erik H. Erikson: Identifikáció és identitás. Ifjúságszociológia 69. oldal. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Budapest 1969/ Bár az adott osztály esetében az identitás nem csupán úgy jellemezhető, hogy az egyén azonosul a társadalom nyuj-

totta elvárásokkal, vagyis alkalmazkodik hozzá, hanem harcol nemcsak a saját beilleszkedéséért, hanem a társadalom kisebb részének a megváltoztatásáért is. Erikson gondolatmenetétől sem idegen ez az értelmezés, bár a társadalom megváltoztatásának gondolata nem nyer nála világos megfogalmazást, csupán ennek a folyamatnak a mechanizmusát írja le nagyon jellemzően.

Nos a III. B. osztályból kikerült iskolai KISZ-titkár és más vezetők, valamint a IV. B. osztályos volt vezetők között feszültség van az előbbiek célkitűzése és az utóbbiak passzivitása miatt. Emellett feltétlenül élt bizonyos szemléleti ellentét a IV. B. osztályban, ahol a világnézeti ellentétnek egy gyengülő, de még érezhető maradványával találkoztunk. Ebből kifolyólag összhang alakult ki a kommunista nevelők és az azonos szemléletű tanulók között, hogy a többiek szemléletét is megváltoztassuk. A harmadikok ebből nem sokat érzékeltek.

A III. B. /IV. melléklet 1971-72./ 1-es számú idézete csak a beavatottak számára érthető nyelven fogalmazza meg a disszidálni szándékozókkal kapcsolatos véleményét.

9. sz. idézet: "...Ha felügyelet alatt nem is álltak a fiuk, a stáb miért nem próbált meg legalább csak keretprogramot adni számukra, hogy ezen a kereten belül szervezkedni tudtak volna, összefogni és közösen megoldani a feladatokat."

Tehát a III. B-ek csak kalandvágyként érzékelik a problémát.

12. sz. idézet: "...A fiatalokban és bennem is a felhalmozódott energiát kellene levezetni."

Az átlagnál jobb képességű osztály ez.

21. sz.: "...Néha úgy érzem, hogy a környezet adta lehetőség nekem szűk és szeretnék kitörni. Ez azonban teljesen lehetetlen... Ilyen körülmények mellett talán én is átalakulok, semlegessé, érdektelenné válok. Ennek csak az lehet az oka, hogy "Őket" nem ismerem és nem tudok hozzájuk igazodni,

vagy pedig önmagam ítélem meg rosszul és azt hiszem, hogy a jobbik utat választottam."

Vessük össze a IV. B. erősen politikus gondolkodásmódjával:

15. sz.: "...vannak olyan magasabb pozícióban lévő emberek, akik lenéznek a munkásokat, pedig ők is munkáscsaládból származnak... Hogy lehet ilyet megengedni a szocializmusban?"

21. sz.: "Az a véleményem, hogy már ilyen idős korunkra ki kell alakulni a világnézetünknek, egy elvnek, amihez tartjuk magunkat."

25. sz.: "...hogyan állásfoglalásom pártos lesz e viszony bogyozása során, én törvényszerűnek látom, mégis meggyőződés, hogy mindenre szükségem volt... Nehezen tudtam elérni azt a jó kapcsolatot az osztálytársaimmal, ami most közöttünk van. Elsőben, míg nem lettem osztálytitkár örültek az ötleteimnek. Most ott tartunk, hogy csak a legvégső esetben szólok az osztály ügyeibe egy-egy ötlettel.. Ugy hiszem, általában az emberi kapcsolatokban nagy szerepe van az illúzióknak."

26. sz.: "...Mióta az NDK-ban jártam, százszorta jobban érdekel Magyarország helye a világban és politikája. Azóta rendszeresen olvasok ujságot... Még emlékszem arra, amikor jónéhány évvel ezelőtt a románok és a jugók /egy-mástól függetlenül/ enyhén fogalmazva kissé lebecsültek bennünket, mondván, hogy ők járnak a szocializmus építésének igazi útját. S ma mi a helyzet? Ilyenkor bennem egy eddig nemigen észlelt érzés támad,... milyen jó, hogy én itt élek. Azért sok mindent nem értek. Ismerek néhány párttagot. - A meggyőződés nem éppen életemük.- Még ha egy jó sportoló disszidál."

A III. osztályosoknak nincs problémájuk társadalmi rendszerünk lényegével. Folyton-folyvást a hogyan kérdését vetik fel.

4. sz. idézet: "...Szerintem ezt úgy kell megoldani,

hogy vegyesen kell kis és nagy célokért küzdeni. Így nem okoz az embernek meglepetést az, hogy egy nagy célért sokat kell dolgozni és nem jelent könnyű sikert, ha egy egyszerű, egy kisebb dolgot minden nagyobb erőfeszítés nélkül el tud érni. Így megtanulja becsülni a munkát.

"Nem elég a célt látni,
Járható útja kell."

26. sz.: "...Az osztályközösség kialakulásának oka: csak mindenkinek akarni kellene és rögtön megvalósulna. Az iskolaközösségről, azonban azt hiszem, bővebben tudnék írni, mint más. Két évig voltam iskolai KISZ-titkár. A mozgalmi munkához való hozzáállás a tanulók részéről egyáltalán nem mondható kielégítőnek... Én nem is tudom, de mintha az iskolába lépve egy álarcot vennének föl, ami kötelezi őket arra, hogy csak azért is ellentmondjanak."

Tehát nem az jut eszébe, hogy esetleg a negyedikesek más problémákkal vannak tele, más problémái is lehetnek, hanem minden mögött a szándékot, az akaratot vagy annak hiányát sejti. Annyi gyakorlati érzékük már van, hogy akinek több kapcsolata van, nagyobb az ereje, akkor miért nem mozgósítja az egész osztályt.

Evek múlva ennek a IV. B. osztály egyik tanulójával, aki most már pedagógusként dolgozik, folytatott beszélgetés módot adott arra, hogy tisztázzak még valamit ebből a feszültségből. Véleménye szerint az osztályban nem voltak akkorák az ellentétek, hogy ez egymagában elvezetett volna ahhoz, hogy egyik társuk pártba való felvételét megakadályozzák. Sokkal inkább arról van szó, hogy az osztály egy részének tudatában szüleinek rendszerellenes véleménye a régi kommunista ellenes rágalmak formájában maradt meg és a kellő kortársi kapcsolatok hiányában nem ütközött meg a nézet a többség véleményével. Öt évvel később a rendszerellenes szemlélet már az elmagányosodás formájában, szinte tragikusan nyilvánul meg iskolánkban. A vizsgált esetben össze nem tartozó jelenségek összekapcsolása eredményezte, hogy az iskolai KISZ-vezetők, akik ekkor a III. B-ből kerültek ki, először ajánlották az illetőt a pártba, azután visszavonták ajánlásukat.

Jól értékelték a III-osok a két lány vezető szerepét a IV. B. osztályban. Náluk az a meggyőződés él, hogy csak akarni kell és megy minden. A negyedikesek egy része, amikor megtudják a pártba való felvételt, hazulról hozott sztereotip véleménynel reagálnak. A harmadikosok, akik számára az ilyen politikai állásfoglalás ismeretlen, úgy döntenek, hogy az illetők saját érdekükben használják fel vezető szerepüket, mert ez meg az ő vesszőparipájuk. Ők az új gazdasági mechanizmus kezdetén keletkezett anyagi differenciálódást fogadják ellenszenvvel, az osztályharcot még örökölt sztereotip fogalmakon keresztül sem érzékelik.

Hogy nem tudunk más medret szabni az eseményeknek? Egyrészt nem láttuk világosan az indító okokat. Másrészt ekkor kezdett a KISZ-vezetőség önállóan véleményt alkotni. Tehát érvek nem voltak kezünkben, az osztályfőnök sem látta jól az osztályában lezajló folyamatokat. Ha kellő érv nélkül presszióval oldottuk volna meg a kérdést, visszavetjük az alakuló demokratikus légkör fejlődését, pontosan olyan eszközökkel, ami ellen tiltakozni akartak. Demokráciából tandíj volt számunkra. Itt meg kell jegyeznünk, hogy a pártszervezet is ebben az időben küzdött azért, hogy tovább tudjon lépni a teljesebb demokrácia felé az alap-szervezet és a tantestület keretén belül.

A IV. C. osztály

Néhány jellemző tulajdonságát már a másik két osztállyal való összehasonlításnál leírtam. Gyors-, gépiró tagozat, zömmel közepes képességű lányok. Az adott osztályban mérsékelt közösségi tevékenység folyik, az iskolaközösség fő áramából kissé félreállnak, de semmiképpen nem helyezkednek vele szembe. Az osztályon belül feszültségek nem tapasztalhatók. Mégis kísértetiesen megismétlődik a B-ben lezajlott eseménynek a fordítottja. Itt a tanárok közül jutnak arra az álláspontra, hogy az egyik leány viselkedése kifogásolható. Ennek az az oka, hogy környezetében sok fiú és lány ismerőse van, tehát galéri-

tagnak vélték. Az osztályban is ő kapta a legtöbb szavazatot. Évek múlva nyílt alkalom, hogy az osztály egyik tagjával megbeszéljük ezt a problémát. Meggyőződéssel állította, hogy ez tévedés volt, egyszerűen egy vidám fiatal lány az illető. Nyugodtan állíthatjuk, hogy egy bizonyos időszakban a baráti kortárscsoportok kerültek gyanuba, ha valami feladatot nem sikerült elvégezni. Jellemző bizonyos féltékenység a külső kapcsolattal szemben. Sokkal később sikerült felderíteni, hogy miért húzódtak kissé félre és csak a második vonalban vállaltak munkát a közösségért. Ehhez azonban egy olyan gyors-, gépiró osztály volt szükséges, amelyik merőben eltért az őket megelőző és az őket követő c. osztályok sorában.

Ez pedig az 1971-72-es tanév II. c. osztálya. A közvetlen gyakorlati tapasztalata a tantestületnek erről az osztályról elég jó volt, de egészen a felmérések elvégzéséig, és addig, amíg nem ismertettük az eredményt a nevelési értekezleten, nem tudatosult a tantestületben, hogy messze jobb adottságokkal és tulajdonságokkal rendelkezik, mint az addigi osztályaink. Értelmi képességben és aktivitásban a vele párhuzamos két másik osztály is hasonló színvonalon mozgott, figyelmünk nagyjából most is a B. osztályokra irányult. Így meglepetést okozott, hogy a II. C. nem csak elég jó osztály, hanem bizonyos vonatkozásban felülmúlja a másik két osztályt is. Ezzel bővebben a következő C. osztálynál foglalkozunk. Az 1971-72-es tanév a felmérés éve. Erre az időre a KISZ és a klubépítés körül pezsgő élet bontakozott ki. Vagyis iskolai szinten terebélyesedik ki az a mozgalmi munka, amiben a IV. és III. osztályoknak szerepük volt, de az osztályközösségben ez nem tükröződik. Mégha számításba vesszük, hogy közben a kérdésfeltevés is módosult, még akkor is szinte hihetetlen, a II. C. osztályosok, az együttműködésnek milyen fokára tudtak eljutni. 32 pár tud jól együttműködni. Megpróbáltuk ezt az együttműködést úgy ábrázolni, hogy kik azok, akiknek több kapcsolatuk van és kikkel. Belső körbe tettük a

legtöbb szavazatot kapókat és fokozatosan kijebb helyeztük el a kevesebb szavazattal rendelkezőket. Így olyan ábra alakult ki, hogy az együttműködés tulajdonképpen az egész osztályra kiterjed, elszigetelődő csoportok nincsenek, de vannak nagyon is szervesen egymáshoz kapcsolódó alakzatok. Jelen vizsgálódásnál nem érdemes megismételni ezt az ábrát, mert az osztály nagy létszáma és a kapcsolatok sűrűsége csak felnagyított ábrán áttekinthető. Számunkra elegendő a közölt 8. sz. ábra, valamint a százalékos megoszlás /ld. 1. sz. ábra/. Hihetetlen különbségek figyelhetők meg /ld. 6. 7. 8. számú ábrák/. Itt az a különös, hogy tapasztalati uton a tantestület nem érzékelte a három osztály közötti óriási különbségeket.

A három II. osztályt az iskola életében lényegében együtt kell elemeznünk, hiszen együtt érték el az iskola mozgalmi életében azt a lendületet, ami a régi összesen négyosztályos középiskolában az 1950-es évek végén és az 1960-as évek elején volt tapasztalható. A klubépítéssel kezdődött, saját erejükből építették és töltötték meg gazdag programmal, beindultak a diáknapok, tavasszal gazdag majálisszerű iskolanapokat szerveztek. Az iskolai fórumok tennivalóról, tenni vágyásról tanuskodtak, az újtipusu tanár-diák viszony tovább formálódott. És most már a tanulók igényeként fogalmazódott meg, hogy nem elég az, ha a tanulók jelentős része él közösségi életet, hanem mindenkinek ki kell vennie a részét a tennivalókból. 1973 tavaszán ők indították be a vertikális KISZ-szervezeteket, erről az évfolyamról többen jutottak be felsőfoku intézményekbe, mint korábban.

Felmerül azonban a kérdés, ha az együttműködés százalékos arányát vesszük szemügyre, ilyen eltérő osztályok, hogyan tudtak ennyire közösen fellépni.

9. sz. ábra

	II. a.	II. b.	II. c.
Ki a barátod?	81,5 %	72,5 %	200,- %
Kinek mondanád el titkodat?	52,6 %	25,- %	97,1 %
Kivel végzed együtt a KISZ-munkát és kivel jársz szórakozni?	123,1 %	62,5 %	505,7 %
Kivel tanulsz együtt?	52,7 %	42,5 %	177,- %

Az iskolaközösség szervezésében ekkorra már a tantestületnek komolyabb tapasztalati voltak. A vertikális KISZ-szervezetek is bővítették a lehetőséget, hogy olyan tanulók, akik remekül tudják mozgatni, szervezni a fiatalokat, ne csak osztályukon belül fejthessék ki tevékenységüket. Továbbá nem lebecsülendő az a tény, hogy átlagosnál jobb képességű tanulók nagy számban voltak az évfolyamon. E tényezők közül melyiknek van nagyobb jelentősége? Az 1976 májusában megismételt, az egész iskolára kiterjedő felmérés a következőket igazolta: Az iskola strukturájának megváltozásában ha nem is lehet a felsorolt tényezők szerepét rangsorolni, eredményében azonban vitathatatlan, hogy a megváltozott szervezési forma, az ezzel járó gazdagabb pedagógiai módszerek bizonyíthatóan hatékonyabbak, mint a korábbiak, kevesebb az esetlegesség, és visszaesés. Az együttműködés százalékos aránya kimutathatóan nő az I. évfolyamtól a IV. évfolyamig.

/10. sz. ábra/

10. sz. ábra

Az osztályon
belüli kap-
csolatokra
jutó szava-
zatok száza-
lékos megosz-
lása

Az osztályon
kívüli kap-
csolatok szá-
zalékos meg-
oszlása

e = egyke
k = kollé-
gista
b = bejáró

1976. május

IV. A.

29 fő

158,62 %

217,24 %

89,65 %

379,31 %

365,51 %

93,10 %

e 7 24,14 %

k 11 37,93 %

b 5 17,24 %

1976. május

IV. B.

34 fő

102,94 %

235,29 %

100,- %

335,29 %

317,64 %

111,76 %

e 8 23,53 %

k 7 20,59 %

b 4 11,76 %

1976. május

IV. C.

32 fő

84,37 %

150,- %

115,62 %

115,- %

203,12 %

118,75 %

e 11 34,38 %

k 3 9,38 %

b 6 18,75 %

1976. május

III. A.

31 fő

93,54 %

196,77 %

58,06 %

177,41 %

267,74 %

80,64 %

e 6 19,35 %

k 10 32,26 %

b 10 32,26 %

1976. május	53,12 %	162,5 %	e	6	18,75 %
III. B.	234,37 %	284,37 %	k	2	6,25 %
32 fő	59,37 %	62,5 %	b	9	28,13 %

1976. május	52,- %	136,- %	e	12	48,- %
III. C.	156,- %	180,- %	k	4	26,- %
25 fő	44,- %	44,- %	b	5	20,- %

1976. május	116,21 %	224,32 %	e	8	21,62 %
II. A.	197,29 %	291,89 %	k	15	40,54 %
37 fő	100,- %	105,40 %	b	6	16,22 %

1976. május	63,15 %	147,36 %	e	13	34,21 %
II. B.	192,10 %	252,63 %	k	3	7,89 %
38 fő	44,73 %	57,89 %	b	6	15,79 %

1976. május	51,35 %	164,86 %	e 12	32,43 %
II. C.	162,16 %	229,72 %	k 4	10,81 %
37 fő	72,97 %	75,67 %	b 10	27,03 %

1976. május	29,03 %	161,29 %	e 6	19,35 %
I. A.	80,64 %	167,74 %	k 4	12,9 %
31 fő	32,25 %	38,70 %	b 3	9,68 %

1976. május	43,24 %	113,51 %	e 9	24,32 %
I. B.	94,59 %	127,02 %	k 10	27,03 %
37 fő	48,64 %	51,35 %	b 7	18,92 %

1976. május	51,42 %	180,- %	e 6	17,14 %
I. C.	114,28 %	157,14 %	k 9	15,71 %
35 fő	68,57 %	77,14 %	b 10	28,57 %

Visszatérve ahhoz az évfolyamhoz, amelyik a tantestületben érlelődő pedagógiai törekvéseknek tehetségével és aktivitásával nagy lendületet adott, fontos megállapítást kell tennünk. Ha a három osztály szociometria táblázatát összehasonlítjuk, kiugró különbségeket találunk, akár a táblázat egészét szemléljük, akár a kölcsönösségi párok számát, akár a százalékos megoszlást figyeljük. Ha azonban a vallomásaikat olvassuk, vagy négy éves közvetlen tapasztalátunkra támaszkodunk, véleményünket módosítanunk kell. A különbség nem ilyen nagy. Természetesen el kell ismernünk, hogy a II. C. osztály sok sok évi átlagot figyelembe véve is messze jobb társaság más évfolyamokhoz viszonyítva. De a vele párhuzamos másik két osztály nem annyival van mögötte, mint amennyit a számok mutatnak. Tehát semmiképpen sem szabad a számokat valamilyen abszolút módon kezelni. Hiszen ez a három osztály együtt hozta létre azt az iskolaközösséget, amelyik azóta finomodik és a sokkal gyengébb évfolyamokat is képes a négy év folyamán megtanítani arra, hogyan szervezzék meg maguk számára a közösséget.

Tehát az adott esetben látszólag nem vezet eredményre a szociometria táblázat? Feltétlenül jó, itt azonban más hatótényezők összességét kell vizsgálni. Az egész tantestület részt vesz abban a munkában, amit tanítási órákon kívüli tevékenység címszó alatt foglalhatunk össze és legalább a fele a tantestületnek több évi gyakorlattal is rendelkezik, a többiek pedig a megkezdett uton kezdik az ez irányú tapasztalataikat szerezní. Az igazgatás állandóan ügyel a tevékenységek közötti arányokra; segít, mihelyt fennakadás van. Ebben a légkörben már nemcsak egyéni kezdeményezések vannak, hanem az ötletek, tervek már több nevelő és az iskolavezetés közös tervező munkájaképpen alakulnak ki, egymás véleményét egyre jobban kikérik, a tervek, a célok, egyre jobban szervezettek. A végrehajtás során pedig már lehet a feladatnak megfelelően az egész tantestületet kapcsolni, vagy azokat, akikre az adott esetben éppen szükség van.

A testület tájékoztatása rendszeres. A tanulók kezdeményezései, szervező munkájuk is sok esetben egyenértékű a nevelők munkájával, vezetési és szervezési tapasztalataik az eredményesség jegyében halmozódnak. Ebben a légkörben a különböző osztályok tanulói közötti kapcsolatok már nem csak spontánul alakulnak, hanem tudatosan. Alakulásukat szemmel tartjuk, értékeljük, jutalmazzuk, a lemaradásokra keressük a választ, hogy segíthessünk rajta. Ebben a légkörben nagyon természetes, hogy a II. évfolyam osztályai között olyan kölcsönhatás alakul ki, ami megakadályozza, hogy III. és IV. évre a lendület megtorpanjon.

Itt érdemes visszatérni a már említett egy évvel későbbi kontrollvizsgálatokra. Ennek az évfolyamnak az A. és C. osztályánál ismételttem meg egy év múlva. A kapcsolatokra vonatkozó számok az osztályon belül visszaestek, az osztályon kívüliek növekedtek. Ezeknek a számadatoknak az abszolút értékét csökkenteni az a hangulat, ahogy írták az adatokat. Mintegy beleszámolták, hogy az előző évben is tájékoztattak engem az erre vonatkozó helyzetről. Mégis érdemes néhány perc figyelmet fordítani rá. Az előző évi III. osztály szinte nekikeseredve panaszkodik a kapcsolatok hiányára, az osztályon belül sokan nem szívesen állnak szóba egymással. Unják egymást. Az utánuk következő két harmadik osztályban, ahol az osztályon belüli kapcsolatok, az osztályközösség a második évre jónak, talán az átlagnál is jobbnak mondható, harmadikra számukra sem az osztályon belüli kapcsolatok lesznek az érdekesek, de elmarad az osztálytársak iránti ellenszenv, sőt egyáltalán a kapcsolatokra való panaszkodás. Még hozzá kell tenni, hogy ez a két osztály nagy szerepet játszott abban, hogy az iskolai Fórumokon a lemaradóktól is, a tantestülettől is korrekt formában választ követeljenek: Melyek a jó közösségek? Milyennek kell lenni a jó közösségnek? Ha nem mindegyik KISZ-alapszervezetben jó a közösségi szellem, annak mi az oka?

Ezekből a jelenségekből együttesen levonható az a következtetés, hogy életkori sajátosság az, ha a fiatalok érdeklő-

dése a 16. életévükben az osztályon tulra mutat. De, hogy ebből a változó érdeklődésből továbblépés, fejlődés lesz-e vagy megtorpanás, az már a külső körülmények következménye. A megtorpanás bekövetkezhet akkor is, ha nincs elegendő ten-nivaló, de akkor is, ha túl sok van, ha nem figyelünk a zök-kenőkre, ha nem tudunk az értékelésnél igazságos mércét ki-alakítani. Hogy az ilyen zökkenőket elkerülhessük, olyan ó-szinte, ugyanakkor igényes légkörre van szükség, ahol vi-szonylag rövid idő alatt minden probléma felszínre kerül-het. Nos az ilyen légkör megteremtése történelmünknek azon a fejlettségi fokán, ahol az osztályellentétek eszméi már nem hatnak a szülőkön keresztül tudatos nevelői ráhatásként, ott már majdnem teljes mértékben az iskolaké a szó, az irá-nyító szerep. Természetesen ez nem teszi egyszerűbbé a fel-adatokat, csak lehetővé válik, hogy nagy pedagógiai tapasztalattal, jól szervezett iskolában a ténylegesen meglévő tantestületi nevelőközösség optimális nevelőhatást érjen el az iskola egész tanuló ifjúságánál, a szükséges neveltségi szint elérése egyre kevésbé függjön a véletlenszerű jelen-ségektől.

Röviden szeretnék kitérni a korábban többször emlege-tett "klikk" fogalomra. Módom nyílt a tárgyalt II. C. osztály egyik volt tanulójaival interjút készíteni. Az illető jelenleg gyakorló éves pedagógus. Az első kérdésem az volt, hogy az ő osztályukban problémát jelentett-e a csoportok létezése, voltak-e klikkek. Határozott "nem"-mel válaszolt, de további reagálása a következő volt:

"De bezzeg a főiskolán vannak klikkek!"

Kérdés: Mit értesz a klikk szón?

Válasz: Érdekközösséget.

Kérdés: Milyen érdekközösségek lehetnek ott, ahol sem az a-nyagiak, sem előbbrejutás nem az évfolyamtársakon mulik?

Erre magyarázatot nem tudott adni, hosszabb boncolgatás u-tán, a klikk fogalom mögül személyeskedések, kicsinyes ap-róságok, nagy sérelmek bukkantak elő.

Hogy a II. C. osztály szervezetiileg magasabb szinten áll, hogy az együttműködés sűrű láncolata a gyakorlatban már nem csak szándék, hanem valóság is, ez vallomásaik magasabb tudatossági fokában mutatkozik meg. A másik két osztály fáziskésésben van hozzájuk viszonyítva, de ők is eljutottak a későbbiekben megközelítően erre a szintre.

II. C. osztály vallomásai:

2. sz. idézet: "...Ebben a környezetben jól érzem magam... sok olyan embert látok, aki előttem "nagy", és én is szeretnék nagy lenni."

3. sz.: "...Szerintem a szocialista társadalomban elválaszthatatlan az "Ők" és "Én"-től, ez az emberek egymásra utaltságával magyarázható. Szűkebb értelemben az osztály elválaszthatatlan tőlem, de véleményem szerint én is kis mértékben elválaszthatatlan vagyok az osztály ők-jétől. Ugyanigy van ez a családban. Itt a kollégiumban is szüksége van mindenkinek mindenkire. Egy közösségnek nagyon sok közös feladata van."

4. sz.: "...Elválaszthatatlanul kapcsolódik az emberek ügye, érdeke egymáshoz. Más földrészekben élő embereket nem ismerjük, mégis együtt érzünk velük, amikor a rádió bejelent egy-egy külföldi balesetet. Fontos, hogy más emberek helyzetébe, életébe /képzeljük/ magunkat és próbáljunk az ő problémáin is elgondolkozni."

5. sz.: "...A társadalmi életem az iskolában nyilvánul meg. Ott vagyok legtöbbit és általában a legtöbb örööm is és bajom az iskolával kapcsolatos. Szeretek iskolába járni. Az osztállyal elég jól megértjük egymást. Még a lényegtelenebb kérdésekben is, nemhogy a lényegesebben. A diákok körében a legközvetlenebb közelségben az iskolai VB-vel vagyok, aminek magam is tagja vagyok."

12. sz.: "...Szükségem van a közösségre, mert a közösség sokmindenben a segítségemre van."

13. sz.: "... az iskola ... Ők adják napjaim hangulatosságát, változatosságát..."

34. sz.: "...Szerintem az iskola még több kiváló egyéniséget tudna utra bocsájtani, ha ezekkel a bátortalanabbakkal is többet foglalkoznánk, hiszen nem mindenkinem megy olyan könnyen az önállóvá válás."

A kiragadott idézetek nagyjából az egész osztály szemléletére jellemzőek. A szocialista erkölcs határozott igenlése tükröződik vallomásaikban. A határozottságot a náluk gyakorlatban megvalósult erkölcs nyújtja a tudatos igenlés mellé. Három tanulónál nem tapasztalható ez. Nem problémamentes ez az osztály sem, de ezek nem elsősorban az osztályon belüli kapcsolatok sikertelenségéből fakadnak, hanem általánosabb társadalmi-erkölcsi problémák.

9. sz.: "...Apukám otthon szinte egy külön világot képvisel, és őt mindenki kiszolgálja, egyszóval ő az ur."

23. sz.: "...Nem szeretem azokat az embereket, akik képmutatók, hazugok és "talpnyalók". Szeretnék olyan lenni, akit csak annyira tiszteljenek és szeressenek, mint amenyire ezt megérdemlem."

A 38-as számú vallomás ellentmondásossága alig található másoknál. Itt is azonban arra akonkluzióra jut a negatív erkölcsi jelenségekkel kapcsolatban, hogy "amíg a felnőttek ilyenek, addig a felnővekvő generációtól sem szabad sokat várni..."

Nos végül összegezve azt állíthatjuk, hogy ez az osztály már a kapcsolatteremtés begyakorlott képességével rendelkezik. Ez részben máshonnan hozott képesség, de okkal feltételezhető, hogy iskolánkban folyó gazdagabb tevékenységi lehetőségek is formálták. Nagyon sok a kollégista közöttük és sokan jöttek egy általános iskolából. Ezen kívül utólag a volt osztályfőnök segítségével megállapítottuk, hogy közöttük hány tanulónak nincs testvére. Ugyanis a későbbi problémásabb osztályoknál azt kellett tapasztalnunk, hogy ez is motiváló tényező. Annak idején a demográfiai hullám csúcán erre nem terelődött a figyelmünk. Minden valószínűség szerint azért, mert kevesebb volt az egyke, mint később, és nagyobb létszámú generációból a színe-javát iskolázhattuk be, a jobb képességű-

ket meg könnyebb volt mindig is mozditani. Az osztály 20 %-ának nincs testvére, ellentétben a későbbi osztályok közül többel, ahol például volt olyan osztályunk is, hogy a tanulók 50 %-a egyedüli gyermek.

A II. A. osztályban 30 tanuló vallja egymást kölcsönösen barátoknak, sőt bizalmas barátoknak is. Az osztályon belüli együttműködés százalékos aránya 123,1 %, az osztályon kívüliekre 14,4 % jut. Ekkor még a KISZ-szervezetek osztályonként működtek. A baráti érzésnek nagyon szép példáira utal egy tanulónak a vallomása, aki családi okok miatt van elkeseredve:

8. sz. idézet: "...Semmi, de semmi értelmes dolog nem történik velem, amiért egy kicsit is élni érdemes lenne... Végetvetni életemnek, ez lenne a legegyszerűbb dolog és legcélravezetőbb. De aztán mi lenne? Nem sajnálok senkit, csak az osztályt."

Tehát tudati szinten már jó osztályközösségről beszélhetünk, de a kapcsolatteremtés begyakorlottságának a szintje alacsonyabb, mint a II. C. osztályban.

Egymással szemben nagyon megértők. Jelentős részük azonban a család visszahuzó erejével küszködik.

27. sz. idézet: "...Szeretek olvasni, filmet nézni és szórakozni. Szeretek iskolába járni, az osztállyal lenni, de tanulni nem nagyon... Szüleim nem értenek velem egyet, mert szerintük az a rendes, aki csakis otthon van, nem jár sehova."

13. sz.: "...Mikor elkerültem hazulról, úgy beszéltek rólam, hogy "na felvág, mert ő városban tanul". Én még most is úgy szeretem a falusiakat, mint azelőtt."
Ez sem egyedi jelenség.

A változó szokások, erkölcs felszíni mozgása érződik a következő mondatokból; a fiataloknál magasabb fogalmi szinten jut kifejezésre az erkölcsi jó vagy rossz, mint ahogy az őket körülvevő felnőtteknél.

10. sz.: "...Számomra csak az a furcsa, hogy én nem azo-

kat a hibákat veszem észre, amit az emberek. Ők a kicsi dolgokat figyelik, arról vonják le a következtetést és nem veszik észre az esetleg nagyobb hibákat, amin viszont változtatni is kellene."

Még határozottabban veti fel a 6. sz. idézet azt a különbséget. "...Nem tudom, hogy ha valaki szeret valamit csinálni, amit korához képest még korainak tartanak, miért nevetik ki, vagy miért néznek rá megvetően. Szeretnek politizálni, de mindenki azt mondja, inkább fogjam be a szám, mert még bajom lehet belőle. Főleg, ha valami olyat mondok, amiben nekem igazam van. Szerintem a jelen társadalomban már megadatott az, hogy mindenki azt csináljon, amit akar. Miért kell mindig lekiabálni illetve tulkiabálni a másikat /ezt nem az osztályra értem/."

Eléggé lehangoló az a sok panasz, hogy a szülők konzervatívan ítélik meg lánygyermekük viselkedését, nem értik meg, milyen igényeket támaszt ma velük szemben a társadalom. Érthető, hogy ők a baráti kapcsolatok kiépítésénél hátrányos helyzetben vannak a nem konzervatív szülők gyermekeivel szemben.

A II. B. osztály valamivel problémásabbnak látszik. Itt fellelhető a széthúzásra való panaszkodás, de ennek a súlya nem jelentős.

5. sz. idézet: "... a bejárók az osztály problémáival keveset törődnek..."

2. sz.: "...igaz, vannak széthúzások, de általában mindenben együtt vagyunk..."

8. sz.: "...az ember ne adja fel a véleményét csak azért, hogy bevágódjék valakinél..."

14. sz.: "...Az osztályban van egy-két tanuló, aki nem szeret résztvenni a közösségi munkában."

Nos míg a II. A. és II. C. osztályban mindenkinek van barátja, addig a II. B. osztályban 6 tanulónak nincs barátja, ebből 4 tanulónak otthon sincs bizalmasa. Ez megmagyarázza az előbb idézetteket. Tapasztalatunk alapján a következő két évben ez is javult. Az osztály jelentős több-

sége jól érzi magát az iskolában. Vannak barátaik az osztályon belül, bár lényegesen kevesebb, mint a másik két osztályban. Osztályon kívüli barátaik száma kb. ugyanannyi, mint a másik két osztálynak. Sajnos itt még nem kértem a más osztálybeli barátaik megnevezését, így nem tudjuk megállapítani, hogy iskolán belüli, vagy azon kívüli barátokról van e szó. Az 1976-os felméréseknél már ezt is figyelembe vettem.

Tanulságos volt a közvetlenül ezt az évfolyamot követő, de sokkal gyengébb képességű I. C. osztály négyévi fejlődését végigkísérni.

Eddigi vizsgálódásainkban tanulmányi kérdések lényegében nem merültek fel. Munkánk célja sem az, ennek ellenére elkerülhetetlen, hogy legalább ott, ahol a legnyilvánvalóbb a két terület közötti kölcsönhatás, ne érintsük. /11. számú ábra/

A szociometriai táblázatunk első rátekintésre is jó közösséget ígér már első osztályban. A barát és a bizalmas barátot jelző százalékos megoszlás azt mutatja, hogy a gyerekek zöme már korábban is szerzett magának barátokat, jó kapcsolatokat épített ki. Egyes jelek arra mutatnak, hogy párhuzamos osztályban is van barátjuk, valószínű, volt osztálytárs, továbbá már ekkor számolnunk kell a fiupartnerekkel is. Nyolc tanulónak ugyan az osztályban egy barátja sincs, de olyat nem találunk, akinek egyáltalán nincs. Sokkal inkább az tűnik fel, hogy az osztályon belül azok igyekeznek barátot szerezni, akik másutt nem kötődnek és azok kevésbé vagy lassabban, akiknek másutt már van partnerük. Ebben a megvilágításban különösen szerephez jutnak az együttműködést és az együtt tanulást jelző adatok. A kölcsönösen egymást barátnak vallók száma 16 pár. De a párok száma lényegesen megnő, ha idevesszük a még egyelőre csak együtt tevékenykedőket is.

Pedagógiailag azért érdekes ennek az osztálynak a fejlődése, mert a testületben az osztály megítélése és az írásban beszerzett adatok között elértérés mutatkozik. Különösen az első két évben annyi szidás, lekicsinylés, sőt kétségbe-

I. c.
1971/72.

Szülő, más rok	Testvér	Külső barát
B. Katalin		
B. Katalin		
B. Margit		
B. Katalin		
F. Judit		
F. Zsuzsa		
G. Erzsébet		
Gy. Mária		
H. Ida		
I. Erzsébet		
I. Ildikó		
J. Gyöngyi		
J. Erzsébet		
K. Zsuzsa		
K. Erzsébet		
K. Margit		
K. Erzsébet		
M. Margit		
M. Erzsébet		
M. Ida		
L. Ibolya		
O. Ilona		
P. Gyöngyi		
P. Ágnes		
R. Margit		
R. Éva		
S. Judit		
Sz. Gyöngyi		
Sz. Irén		
Sz. Magdolna		
Sz. Zsuzsa		
T. Magdolna		
T. Éva		
T. Klára		

Kölcsönösség 16 pár.
2 tanulónak nincs barátja.

esett értékelés született meg, hogy nem vettük rögtön észre a pozitívumokat náluk. Elég nagy százalékban voltak olyan képességű tanulók ebben az osztályban, akik felől kétségeink voltak, hogy el tudják-e végezni a középiskolát. Érdekes itt a gyerekek reagálása erre a helyzetre. Elejétől fogva kihasználták iskolánk nyújtotta azon lehetőségét, hogy a tanárok korrepetálják az arra rászoruló tanulókat. Tömegesen jártak korrepetálásra. Ezen kívül már itt elsőben szép számmal találunk olyan jelzést, ami az osztálynál azt bizonyítja, hogy a jobb képességű tanulók segítettek az osztály többi tagját az órákra való felkészülésben. Különösen Rácz Margit tűnik ki. Ő körülötte szerveződik az osztály társadalmi élete és ő az, aki a legügyesebben tanítja a többieket, legerőteljesebben magyarázza minden tantárgyból az anyagot. Ennek a kislánynak a további sorsa figyelmeztető lehetne a pedagógus pálya társadalmi elismertségét illetően. Már elsőben kilencen vallják, hogy vele szeretnek tanulni, az ő segítségét szeretik igénybe venni, mert nem nagyképű, nem érezteti a többivel, hogy ő tud többet. Ez a helyzet a későbbiek folyamán is megmaradt, sőt komoly oktatást végzett a köré gyülekező, sokszor hátrányos helyzetű, tanáyról, faluról jött lányok között. Ez a kislány pedagógus szeretett volna lenni. Azonban az osztály profiljából adódott, hogy az átlagosnál nap mint nap jobban le voltak terhelve /gyors-, gépirás/, mint más szakközépiskolások, a gimnazistákról nem is beszélve. Ennek ellenére járt orosz szakkörre, lelkesen foglalkozott a magyar irodalommal. Megtorpanása a IV. osztályban következett be. Egyrészt látta, mit kell a felvételire tudni, másrészt a sógornője, aki akkor végezte a tanárképző főiskolát, a tanár sorsokhoz hasonlóan nehezen kapott állást abban a városban, ahol a férje dolgozott és a fizetése ugyanannyi volt, mint amennyit már a kezdő gyors-, gépirók kaptak. Így nem ment el a felvételi vizsgára, teljesen érthető okokból.

A tanulmányi helyzet a mi munkánk szempontjából csak annyiban érdekes, hogy a jó közösség nem csak a személyiség, a szocialista erkölcs kialakítása szempontjából hasznos, hanem a tanulók közötti információ áramlást is felgyorsítja, nem beszélve a tanárokkal való sűrűbb érintkezés kötetlenebb formáiban rejlő lehetőségekről. Ez a C. osztály is szép eredménnyel érettségizett. A vallomásaikat olvasva egy szépen formálódó közösségről szerzünk tudomást. Problémáik olyanok, mint a többieké. Őszinteségre, vidámságra vágnak, igényesek egymással szemben, de egyben megértőek is.

IV. Az iskolavezetés közösségalkító tevékenysége

Eddig az iskola különböző szervezeti egységeivel foglalkoztunk, különösen a KISZ-szervezetek alakulásával és annak hatásával az osztályközösségekre és a kiscsoportok alakulására. Röviden jellemeztük ugyan a husz évvel ezelőtti tantestület gondolkozásmódját, valamint azt az új, formálódó közösséget, amelyik a 60-as, 70-es években keletkezett, milyen eszközökkel valósíthatjuk meg a szocialista erkölcsi nevelést. Ha csak formális oldalról közelítenénk meg a pedagógiai vezetési stílust, akkor kézenfekvőnek látszana elfogadni a pedagógiai vezetésben autokrata, az irányítás nélküli és demokrata pedagógiai vezetési stílus fogalmakat. /Kelemen László: A pedagógiai pszichológia alapkérdései. 1973/ Ha közvetlenül az oktatás területén, a nevelő-tanuló viszonyt nézzük, akkor feltétlenül hasznosítható adekvát fogalmak, de ha az iskola bonyolult strukturális önmozgását és annak irányítását vizsgáljuk, már formálissá válnak. Különösen, ha azt figyelembe vesszük, hogy az új nevelési tartalmak tartós és széleskörű kialakítása egyenes függvénye társadalmunk változásainak és átmeneti jellegének, valamint helyi speciális helyzetének, akkor más adekvátabb kifejezéseket kell keresnünk az iskolavezetés jellemzésénél. Hiszen az eddigiekből is sejteni lehetett, hogy a formális szervezetek, valamint az informális kapcsolatok összehangoltságán vagy annak hiányán áll vagy bukik a munka eredményessége, az elért nevelési szint. "A szervezeti egységek tagjainak, illetve a pozíciók betöltőinek eltérő norma- és értékrendszere /amelynek magyarázatát ugyancsak eltérő szubkulturájukban kereshetjük/ a pedagógus-tanuló viszony értelmezésének egyik kulcsa. Nyilván egyéb iskolai jelenségek, problémák és konfliktusok föltárásához is ez az út vezethet." /Csepeli-Hegedüs-Kozma: Az oktatásügyi szervezetkutatás lehetőségei 1976/

Közelebb visz az iskolavezetés helyzetének megvilágításához a vezetés stílusával kapcsolatos tipológia /Kozma T.:

Közüktatási intézményeink néhány szervezetelméleti kérdése/. "Getzele Weber tipológiáját eleveníti fel a vezetői tekintély különböző forrásairól /alkotmányos, hagyományos, karizmatikus/. Ugy találja, hogy az un. "alkotmányos" forrásból táplálkozó /hínateli, racionális/ iskolavezetés a legeredményesebb, különösen az egyre növekvő iskolákban. Ezt a tipológiát továbbfejlesztve Guba és Bidwell /1957/ nometikus /főként a szervezet érdekeit képviselő/, ideografikus /főként személyes kapcsolatokra építő/ és trenuszakciós /e két szélsőséget egyeztető/ vezetői stílust különböztetnek meg. Az eddigiektől eltérően Halpin /1965/ 150 válasz adatainak faktranalízise alapján a vezetői stílusokat két szempontból elemzi. Az egyik a csoportösszetartozásra törekvő /mindenkit meghallgat, mindenkiről gondoskodik, beosztottjaival egyenranguként bánik, mindenkihez barátságos/, a másik a célkitűzéseket megvalósító /világos állásfoglalások, következetesség, fontos szerepelhetárolások, precíz teljesítménynormák/ típus. A vizsgálat azt mutatta, hogy beosztottai rendszerint a "csoportmegtartó" típust becsülték többre; felettesei ezzel szemben a célratörő típust."

Iskolánk előző és mostani vezetési stílusát összehasonlítva azonban arra az eredményre jutunk, hogy az azonos, vagy közel azonos formák nagyon eltérő tartalmakat takarhatnak. Így kénytelen voltam az előző vezetést jobb híján liberálisnak nevezni, a jelenlegi pedig a fejlődő szocialista demokratikus jelzőt kaphatná. Hogy a kifejezések mögött húzódó tartalmakat jobban megvilágíthassam, utalnom kell a bevezetőben említett tulajdonságra, miszerint a két évtizeddel ezelőtti liberálisnak nevezett vezetés magában hordta önmaga meghaladásának lehetőségét. Mind a két vezetés formailag demokratikusnak nevezhető. A különbség közöttük mégis minőségi, mégha az előbbi forma jó iskolának tekinthető azok számára, akik később kialakították a fejlettebb közösséget. "Annak a humanizmusnak a foka ez, amely a személyi függésben látta az elnyomás egyedüli formáját, és az ettől való szabadulásban a szabadság maradéktalan betel-

jesülését." ... "Ez az elméleti megközelítési mód lehetővé teszi az egyének közötti igazságtalanság és bűn elítélését, de ami a szociális igazságtalanságot illeti, melynek hordozói "alanyai" nem a személyek, hanem a társadalmi viszonyok, ennek nem csak értékelésére, de még csak kérdésként való felvetésére is alkalmatlan." A kanti ihletettséggű erkölcsi fel fogást összegezi találóan Farkas Endre az Erkölc és forradalmiság c. munkájában. Nagyjából ez a humanizmus volt az alapja iskolánkban annak a demokratizmusnak, ami az 50-es években viszonylag kevés helyen fordult elő hazánkban. A szocializmus építésének extenzív szakaszában nem jelentette ez a fejlődés gátját, a közeli célokkal összeegyeztethető volt. A minőségi különbség a két vezetés nevelési célrendszerében érhető tetten. A fejlett szocializmus építésénél az extenzív fejlődés spontán lehetőségei kiapadnak, a minőségi követelmény előtérbe kerül és a 60-as évek második felére ki is alakul az a fiatal nevelő gárda az iskola keretén belül, amelyik alkalmas az új feladatok elvégzésére.

A Halpin féle tipológia a vezetést a "csoportheghőrtő" és célratörő típusokra osztja, és egymással ellentétesnek tartja. Távol áll tőlem, hogy ennek a tipológiának széleskörű érvényességét kétségbe vonjam, de a Frankel Leó Egészségügyi és Közgazdasági Szakközépiskolában az új vezetésnek sikerült mind a két tulajdonságot egységbe foglalni, bár ezen a területen még további teendők várnak rá. De ezek nagyjából a felismert cél, a megfogalmazott nevelési program megvalósításának mindennapi gondjai. Tehát, míg a régi vezetést jellemezhetjük csoportosnak, addig az új vezetés ezt a hagyományt megőrizve jól látja a nevelési célt és keresi az ehhez vezető utat. Így a minőségi különbség a nevelés területén mutatkozik meg, "elfogadhatatlan számunkra az ember spontán társadalmi alakulásának folyamatát bármilyen értelemben is nevelésnek nevezni." /Ágoston György: A pedagógia alapfogalmai és a nevelési célrendszer. 1976/

Az állami vezetés problémái

Jelenleg hazánkban a munkára való ösztönzés fő módszere a differenciált bérezés. A felsőbb vezetés a közoktatásban is helyesnek tartja ezt az elvet, ennek ellenére erősen hat az egyenlősdi az egyes tantestületekben.

A kérdés sokkal bonyolultabb, mint a termelő üzemekben, a lehetőségek erősen korlátozottak, a költségvetés keretei sok esetben nem nyújtanak a differenciált bérezéshez lehetőséget. Bonyolítja a helyzetet a munka természete és körülményei. Az értékelési nehézségek mellett nagy súllyal esik latba az, hogy olyan feladatok állnak a nevelésügy előtt, amelyeket úgy nem lehet megoldani, hogy csupán az amugyis önmaguktól jól, lelkesen dolgozók lendületére támaszkodjunk, még ha őket jobban meg is fizetnénk. Az erősen differenciált bérezések olyan feszültségeket szülnek, amelyek a növekvő feladatok elvégzését továbbra is kevesek vállára hárítanák át. Tehát, hogy egy adott iskola vezetője a differenciálásnak milyen módszere mellett foglaljon állást, hogy az a célját is elérje, csak a helyzet és a cél alapos ismeretében lehet eldönteni.

Iskolánk igazgatója a nevelési szint javulását elég bonyolult és rugalmas módszerekkel érte el, ezt az egyenlőség és a differenciáltbérezés kombinációjának nevezhetnénk. Ennek a módszernek legfőbb vonásait a következő pontokban összegezhetném:

1. a nevelőkkel való folyamatos törődés;
2. a feladatok arányos elosztása;
3. és az a tény, hogy a jó pedagógiai érzékkel, kezdeményező kedvvel rendelkező nevelőket folyamatosan bevonta az iskola vezető munkájába;

Ehhez nagy segítséget nyújtott a pártszervezet és a szakszervezet. Az utóbbi években kialakult az igazgató egyszemélyi felelőssége és a párt vezető szerepe közötti összhang.

Visszatérve a differenciált bérezés vagy egyenlősdi kérdéséhez, a rendelkezésre álló eszközöket úgy igyekezett szét-

osztani, amilyen mértékben sikerült a feladatokat elosztani és sikerrel megoldani. A gyakorlatban ez nagyon sokféleképpen valósult meg. Kiragadott példákkal csak illusztrálni lehet ezt a módszert. Például: Időnként testületünk időzavarral küszködik, ugyanis a tanulók létszámához 25 tanárra lenne szükség és van 20, ebből is néhányan szülési szabadságon. Így az egyik esztendőben nagyon lemaradtunk a családlátogatás területén az előírt szinttől. Az iskolavezetés a következő módszerhez nyult: /itt meg kell jegyeznünk, hogy akkor pillanatnyilag némi pénzösszeggel rendelkezett jutalmazásokra/. Meghatározta, hogy melyik évfolyamon a családok hány százaléka a meglátogatása kötelező. Aki ezen felül látogatott, szerény jutalomban részesült. Kinek nem kell karácsony előtt minden fillér? A lemaradást a testület az első félév végére behozta és közvetlenül éreztük a nevelőmunkánkban a tömeges családlátogatás előnyeit is.

Másik alkalommal a jutalmazás vagy előléptetés elmaradásának van pozitív hatása, amennyiben megfelelő törődéssel kapcsolódik össze. Ilyen volt egy, egyébként jól dolgozó nevelő esete, aki 3 évig nem kapott semmi jutalmat, amíg be nem bizonyosodott, hogy leszokott az ivásról. A jutalmazási keretből kell évente egyszer honorálni a szertárfelelősök évi munkáját, valamint a klub-vezető munkáját. Az eddig említett jutalmazások és előléptetések meglehetősen szűk keretek között mozognak. A munka szerinti differenciált bérezésnek más utjai is vannak. Ezek a korrepetálás, a szakkörök és érdeklődési körök díjazásán keresztül jutnak kifejezésre. A korrepetálás keretein belül a tanulók nevelésének-oktatásának változatos, kifinomult módszerei alakultak ki. Az osztályfőnöki munkáért járó 1 óra kedvezmény és a 100,- Ft-os díj szintén a differenciálás felé hat. Ugyanakkor az a törekvés, hogy a munkát a lehetőségekhez mérten arányosan osszuk meg, a jutalmazásoknál látszólag az egyenlősítés irányába mutat. A két tendencia látszólagos ellentmondása nem szül feszültségeket.

Azonban sokkal kevésbé ösztönöz a minőségi munkára az a tény, hogy a gyakorlatban az iskolavezetésnek akkor állt rendelkezésére jutalmazásra összeg, amikor a tantestületben sokan betegek és az alapfizetés valamint a túlóradíjak közötti különbségből adódott a bérmeegtakarítás. Ez ahhoz a furcsa ellentmondáshoz vezetett, hogy amikor a sok helyettesítés miatt nyilván csorbát szenved a tartalmi munka, akkor lehetett jutalmazni.

A vezetési módszerek közösségi hatása

A vezetés tartalmi oldalát tekintve lényeges vonásként említhető, hogy elősegíti a tapasztalatok átadását. A nagyobb rendezvények nyilvánosságuknál fogva hatnak, de a pedagógiai munka zöme egy nevelő és a tanulók viszonylatában zajlik, így fennáll a veszélye, hogy a jó kezdeményezések, bevált módszerek elszigetelt jelenségek maradnak. Ezen igyekszik részben segíteni az iskolavezetés és számos példa azt mutatja, hogy az ilyen kezdeményezések tovább gyűrűznek és színesebbé teszik a nevelőmunkát és egyben a nevelők egyéniségét is. Szemléletesen lehet érzékeltetni a módszer lényegét a következő eseten.

A Megyei Tanács Művelődésügyi Osztálya bemutató osztályfőnöki óra megtartásával bizta meg iskolánkat. A II. osztályban volt a bemutató óra. Felkészülésnél az osztály neveltségi szintjéből és aktuális problémáiból kellett kiindulni. Addig már néhány tanuló tartott önállóan megadott témából osztályfőnöki órát, amit osztályvita követett. A tanulók ekkor léptek abba a korba, amikor a szülőktől, felnőttektől függetleníteni akarták magukat. Ilyenkor nagyfokú bizalmatlanság jellemző rájuk, árgus szemekkel figyelik, mikor akarják a felnőttek az ő jogaikat csorbitani. Iskolánkban ekkor már napirenden volt az osztályközösségek zártságának feloldására való törekvés- vagy helyesebben - felismertük, hogy ilyen jelenség létezik, és pozitívnak értékeltük ezt a helyzetet. A kört tovább akartuk bővíteni és a

felnőttekkel való kapcsolatteremtés iskoláját is ki akartuk velük járatni. A bemutató osztályfőnöki órára való felkészülés jó alkalom volt, hogy elkezdjük ezt a munkát. Jó lélektani pillanatot talált ehhez az iskolavezetése. A gyerekek, akik úgy érezték, hogy az iskola leggyengébb osztályának tartják őket, fellelkesedtek. Hat tanuló fogott neki a munkának. Nem is az addig legügyesebben szereplők. Riportot kellett készíteniük gondosan kiválogatott felnőttekkel. A válogatást az osztállyal együtt végeztük. A társadalom legkülönbözőbb területén dolgozókkal beszélgettek. Volt köztük pedagógus, rendőr, parasztember, munkás, kereskedő, ifjúságvédelemben dolgozó hivatalnok. Arról kellett felvilágosítást kérniük, hogy az adott riportalany milyennek látja a mai ifjúságot. Akkor már tudtak valamit kezdeni gyorsírástudásukkal és a riportot úgy kellett az osztállyal ismertetniük, mintha újságírók lennének. Az eredmény mindnyájunk számára meglepő volt. A tanulókat az lepte meg, milyen jól látják a felnőttek őket, milyen szeretettel beszélnek róluk, milyen okosan világítanak rá a hibáikra. Mi pedig a vitakészség színvonalát és a gyerekek gondolatgazdagságát, önálló véleményalkotását, őszinteségüket bámultuk.

A vállalkozás utóélete még érdekesebb. A további osztályfőnöki órákon már teljesen maguktól alkalmazták ezt a módszert, a könyvek, cikkek anyagát gazdagították a felnőttekkel folytatott beszélgetések, mint az előadó felkészülésének egyik módszere. A IV. osztályban pedig több pályamunka elkészítésénél jelentett nagy segítséget nekik, hogy megtanulták, hogyan kell felvenni a kapcsolatot a legkülönbözőbb területen dolgozó felnőttekkel. A III. osztályban szakmai gyakorlaton is meglátszott ennek a hatása. A spontán továbbgyűrűzés más területen is megmutatkozott és értékes tapasztalatokhoz vezetett. Röviddel ezután az osztályfőnöki óra után az egyik KISZ-alapszervezet, amelyikben több KISZ-tag

ebbe a II. osztályba járt, más iskolából való testvéralapszervezettel közös politikai vitakörre készültek fel tanár segítségével nélkül. A téma a hazafiasság volt. Magnó segítségével a legkülönbözőbb korosztályt szólaltatták meg döbbenetes eredménnyel. Senki nem tudott semmit mondani a hazáról, csak egy részeg ember a kocsmában, aki megjárta a Donkanyart.

Az iskolavezetés és tantestület levonta a tanulást ezekből a jelenségekből, és igyekezett a nagy hiányosságokat kijavítani, pótolni az előző generációnál elmulasztott feladatokat.

Két év múlva az iskola Mozaik Klubja vette át a módszert, most természetesen tanár irányítással, mert az ifjúság témáját sokkal szélesebb területen akarták átfogni, sokkal több kérdésre kerestek választ, most már orvosokat, közgazdászokat is megszólaltattak. Kombinálták az írásban készült riportokat magnófelvételekkel és a legizgalmasabb részeket játszották be. Vitavezetők tanárok voltak. A vendégek a honvédségtől egyetemi előfelvételizsek csaknem hat óras magasszinvonalu izgalmas vita kerekedett belőle, amiről négy tanuló gyorsírással jegyzőkönyvet készített és a hiteles jegyzőkönyv alapján a klubfoglalkozásról forgatókönyv készült az ifjúsági klubok módszertani vásárára, ahol második helyezést értek el. Egy nagyon jó feltételek között dolgozó gyári klub előzte meg őket.

Ez csak az egyik példa. Máskor egy KISZ-alapszervezet hívott minden alapszervezetből néhány vezetőségi tagot, néhány KISZ patronáló tanárt és a szülői munkaközösségből politikailag képzett szülőket a politikai vitakörre. A vendégek voltak a zsűritagok és pontozták, hogy a 4-5 fős csoportok közül melyik készült fel legjobban az adott politikai témából. A következő héten már tapasztaltam, hogy az én alapszervezetem is átvette az ott látott csoportfelkészülés és értékelés módszerét. Természetesen itt igyekeztem a legsikeresebb példákat kiemelni. Ezzel nem akarom

azt állítani, hogy minden kölcsönhatás ilyen látványos. Sok apró vagy szerény tevékenységgel együtt képezik azt az alapot, amivel sikerült a kiscsoportok és nagy közösségek együttműködését javítani.

A demokratizmus elért szintjén a korábbinál jobban szembetűnik a sikeres és sikertelen nevelési módszerek közötti különbség. Bár ez feszültségekhez vezetett a tantestületben, de ezek a feszültségek könnyebben feloldhatók, mert világosabban látszanak a kiváltó okok és feloldásukon napról napra több irányból segíteni lehet. Ez enyhe nivellálódási folyamathoz vezet bizonyos szemszögből, de a korábbinál magasabb szinten. Ugyanis így nem egy-két nevelő körül csoportosul a diákság legaktívabb sok esetben legtehetségesebb magja, hanem a tantestületnek szinte minden tagja köré. Így mindenkire jut a jobbak közül is, de törődni kell a gyengébbekkel is. Így az alsó szint feltétlenül emelkedik, nagy teljesítmények elérésére azonban nagyobb erőfeszítésre van szükség, mert a tanár és diák többfelé van elfoglalva. Ez a módszer azonban kedvez a tömeges tevékenységi munkáknál, kisebb felületen kallódhatnak el emberek, bujhatnak ki a nevelői ráhatás alól. Itt azonban meg kell jegyeznünk, hogy a nehézségek növekedése ellenére nincs visszaesés a kiemelkedő teljesítményekben sem. Ha a felsőfoku intézményekben továbbtanulók számát és százalékos megoszlását figyeljük, nyilvánvalóvá válik az említett tény. A felvételizők és a felvettek száma emelkedő tendenciát mutat. Igaz, hogy ezeket a számokat nem lehet abszolútizálni, mert feltétlenül más motívumok is belejátszanak ebbe a számarányba, mint pl. a demográfiai hullám, vagy annak hanyatlása. De ha még ezt figyelembe is vesszük, akkor is feltétlenül elfogadható az az állítás, hogy a csúcsteljesítmények eléri a korábbi tanulmányi színvonalat. Ha azonban azt nézzük meg, hogy a felvételizők közül hány szá-

zalék felelt meg vagy vettek föl, akkor érzékelni lehet, hogy nemcsak a demográfiai változások, hanem az iskola munkája is szerepet játszik ebben a javuló tendenciában. Az adatokat az OM által küldött tájékoztatóból vettük. Az 1973-as évre vonatkozó tájékoztató a város egyik középiskolájának a könyvtárában sem volt található. Így az erre az évre vonatkozó adatok hiányoznak.

	1969	1971	1972	1974	1975	1976
Felvételizett	8	18	17	23	28	17
Megfelelt	3	6	9	10	17	8
Felvettek	2	4	6	8	12	8
	25 %	22,22%	35,29%	34,8%	42,9%	47,0%
Fizikai	50 %	100, - %	66,67%	62,5%	75,0%	100, -%
Helyhiány mi- att elutasítva	1	2	3	2	5	-

1976-ban már a demográfiai hullámvölgy idején születettek végeztek. Ekkor az iskolánkba való felvételnél már nem akkora létszámból válogathattunk, mint korábban. Ez megmutatkozik a felvételizők számának a csökkenésében, de ugyan- ebbe a helyzetbe kerültek a felsőfoku oktatási intézmények is, mert most már nem fordult elő, hogy a megfelelték kö- zül helyhiány miatt egyeseket ne vegyenek fel. /Esetleg: 76': 100% fizikai - a felkészítés nehezebb volt/ Nem tar- tozik a dolgozat témájához a tanulmányi kérdés, de a jel- zésszerű utalást mégis elkerülhetetlennek tartottam, mert sok esetben nem is lehet az oktatást és a nevelést szétvá- lasztani. Fontossá válik az oktatás szempontjából is a sza- badidő-tevékenység tartalmas megszervezése, valamint az in- formációáramlás spontán lehetőségeinek kitapogatása és fel- használása, ha figyelembe vesszük a következő tényeket:

1. A tanulásra fordított idő tartama egy hétre vonatko- zólag.

gimnazistáknál	12,5 óra
szakközépiskolásoknál	14,9 óra

Ezeket a számadatokat a Gazsó-Pataky-Várhegyi: Diákélet-mód Budapesten c. tanulmánykötet 88. oldalán található részadatok összeadásából nyertem /Gondolat Könyvkiadó 1971/ Ehhez figyelembe kell venni, hogy ez az idő sokkal több tárgy között oszlik meg.

2. A fizikai dolgozók gyerekeinek számaránya nagyobb, mint a gimnáziumokban, tehát a tanulásban az otthoni segítség, irányítás kisebb, mint vezetőállású és értelmiségi családoknál.

A két pontban összegezett szempontok érvényesek, ha iskolacentrikusan nézzük a helyzetet. Nem vagyok meggyőződve, hogy ezek a szempontok változtatás nélkül érvényesek e, ha a társadalom egésze felől közelítjük meg a kérdést. Mindenestre az iskolavezetés feladatait e tények hangsúlyozottan determinálják. Lényeges szerephez jut a vezetés munkájában a jó szociális közérzet, az azonos korcsoportok és a generációk közötti kapcsolatok kibontakoztatása, a sokoldalú személyiség kifejtésén való fáradozás, a testület nevelőmunkája hatékonyságának ellenőrzése és segítése.

Enlített felmérésünk néhány adata tükrözi a tanár-diák viszony helyzetét. Az 1971/72. felmérés 252 névnélküli véleményéből áll. Ebből 18 érinti a tanárok oktató-nevelő munkáját, tehát az "Én és ők" c. fogalmazásban 7,14 %-a fordít erre figyelmet. Pozitívan hatan értékelik iskolánk tanárainak munkáját, heten kifogásokat emelnek és hat tanuló pedig összehasonlítja az egyes tanárok munkáját és lényeges különbségeket talál, amelyekből egyes tulajdonságokat határozottan pozitívan, másokat negatívan értékelnek. Az 1975/76-os felmérésnél 14,21 % foglalkozik a tanár-diák viszonyal, ebből 15 pozitív vélemény, 26 negatív, és 12 tárgyilagosságnak mondható. Ezeknek a tartalmi értékelése már nem csak az iskolavezetés témájához tartozik, hanem belenyúlik az iskola egész strukturális működésébe. Az iskolavezetés szempontjából csak a legaktuálisabb gondokat emeljük ki jelzésszerűen. A tanár-diák kapcsolattal foglalkozó vélemények kis számaránya egészséges légkörre utal. A

felmerülő problémákat pedig úgy jellemezhetnénk, hogy ezek nem újonnan keletkezett negatív jelenségek, hanem régi, feltétlenül ujitásra szoruló pedagógiai módszerek maradványai. Némi magyarázatra szorul az a tény, hogy a valamásoknak az 1971-72-es méréseknél 7,14 %-a, az 1976-osnál pedig 14,21 %-a foglalkozik a tanár-diák viszonyal. Az 1971-72-ben végzett negyedikesekkel folytatott későbbi beszélgetéseknél fény derült arra, hogy ők úgy vélekedtek: erről a témáról nem illik, vagy nem ajánlatos írni, vagy beszélni. A közvetlen utánuk következő évfolyamoknál válik a téma aktuálissá és éppen ez a javuló viszony veti fel háttározottabban a kérdést, tehát a százalékos növekedést nem a problémák számának növekedésével magyaráznám, hanem a nyiltabb légkörrel. A diákok egészséges véleményét jól tükrözi a következő idézet:

IX. melléklet 1975/76. IV. A. 4. szám

"...Nem igaz az, hogy a szigorú tanárokat utáljuk, csak tudja azt, hogy mikor lehet szigorú és ezt a szigorúságot hogyan valósítsa meg. Pl.: nem megy vele semmire, ha bejön és elkezd üvöltöni. Attól mi még nem tanulunk jobban. Sokkal többre megy, ha elmagyarázza, ha valamit nem tudunk és nem hülyézi, marházza le az osztályt. Ha egy tanár nagyon engedékeny, rájövünk és hanyagoljuk a tanulást."

A panaszok keserűbbé válnak olyan esetekben, amikor a régi erkölcsőtől örökölt spontán nevelési hatások érvényesülnek, pl.: szakmai gyakorlaton:

IX. melléklet 1975/76. IV. A. 15. szám

"...Szakmai gyakorlaton sajnos azt lehet észrevenni, hogy aki bekapcsolódik az ottani beszélgetésekbe, tud egy kicsit hizelegni /de azonkívül buta/, sokkal jobban tud érvényesülni, vagyis észreveszik a munkahelyen. Aki egész délután a kórteremben hordja az ágytálat és a betegekkel foglalkozik, azt a nővérek észre sem veszik. Az ottani ápolónők viselkedése és a velünk szembeni magatartása tart vissza pl. engem is attól, hogy oda menjek dolgozni. Bár ők sem egyformák. Az idősebb korosztály nagy része szívesen magya-

ráz el dolgokat, amit nem értünk. De ezek közül is csak az, aki tényleg tanult, szakképzett, vagy nagy a gyakorlata. A fiatalabb korosztály nagy része egyáltalán nem foglalkozik velünk!

A vezetés munkájához még annyit, hogy az itt kiemelt idézetekben is tükröződő problémákat a folyamatos ellenőrzés feltárta és már történtek lépések visszaszorításukra.

A nevelőmunka tartalmi elemzése

A korábbiakban leírtuk azokat a mechanizmusokat, amelyeknek rugalmas kezelése lehetővé teszi a tartalmi munka hatékonyságát. Abból a tényből szeretnénk kiindulni, hogy a megváltozott szervezeti keretek között elő tudtuk segíteni, hogy javuljanak a kapcsolatok a tanulók között, a kortársi csoportok, évfolyamok, diákok és tanárok, valamint más felnőttek között. Az anyag alaposabb ismerete nyilvánvalóvá teszi, hogy a mechanizmus jó működése vagy átmeneti zavarai szorosan összefüggnek az oktató-nevelő munka tartalmi oldalával. Itt olyan társadalmi igények megvalósításáról van szó, amit ugyan az oktatási rendszer hivatalosan is megfogalmaz, de sok esetben csak vázlatosan. A van és a legyen olyan dialektikus kapcsolatáról van szó, amelyik a felülről, hivatalosan támasztott követelményeknek az alulról jövő igényekkel való találkozását jelentik, de összekapcsolódásuk erősen az iskolai munka függvénye.

Meg merem kockáztatni azt a véleményt, hogy a szakközépiskolák minden megoldatlan nehézségeikkel egyetemben alkotják azt a szférát, amelyek a történelmileg kialakult ismeretek közötti szakadékot ma leginkább át tudja hidalni. Itt a történelmileg kialakult ismeretek közötti szakadékot a Ferge Zsuzsa: Az iskolarendszer és az iskolai tudás társadalmi meghatározottsága c. tanulmányában jellemzett módon értem.

A szülők a szakközépiskolákban látják megvalósulni gyerekeikkel kapcsolatos legsürgetőbb igényeiket. Szakmát ad és reményt az esetleges továbbjutásra. Ténylegesen is a társadalmi mobilitás legjárhatóbb útját képezik. De lehetőségeik és nehézségeik a szakirodalomban nem igen tükröződnek. A látszat az, hogy csupán vannak, szaporodnak, és az ország középkádereinek derékhadát képezik. Megkockázatom a kérdést a viszonylagos mellőzés okait illetően:

1. Vajon a felszabadulás után képzett középszintű szakemberek munkájának nem kellő értékeléséből adódik e ez?
2. Vagy ezen iskolatípusok sokrétűsége még nem teszi lehetővé eredményeinek értékelését?
3. Vagy még öntudatlanul mindig érvényesül a felülről - az egyetemek felől - lefelé építkező iskolarendszer értékelő hierarchiája?

Ami az iskola nevelőtestületét illeti, reálisan fel tudja mérni a tanulók betöltendő munkaköréhez szükséges képességeket. A szakterülettel való folytonos kölcsönös kapcsolat lehetővé teszi annak ismeretét is, hogy a szak tudáson kívül, még milyen emberi tulajdonságokra, képességekre kifejlesztésre van szükségük.

Azon tevékenységi területek, amelyek a legtehetségebbek továbbtanulását akarják elősegíteni, csak olyan mértékben befolyásolják az iskola oktató-nevelő munkáját, hogy ez nem hátráltatja a továbbtanulni nem szándékozók mindenoldalu fejlesztését, és ébrentartja a színvonalas oktatómunka iránti igényt. Ezek a tanulók nem szakadnak el a többitől, sőt nem egyszer ők csodálkoznak, ha találkoznak a szakközépiskolások és a gimnazisták között még létező gondolkodásbeli különbségekkel.

IX. melléklet 1975-76. IV. A. 23 szám

"Ha szegedi Tömörkény gimisekkel utazom, biztos megkérdezik mit tanulsz. Ha megmondom, hogy egészségügyis vagyok, kinevetnek és azt mondják: Ja, te is hentesnek ta-

12. ábra

IV. a.

1976. április

	A	B	B	B	B	C	F	G	G	H	K	K	M	M	M	N	N	N	N	N	O	S	S	S	S	S	S	T	T	T						
1. A. Ilona																															0	Sz	Te	Má	Eg	Pi
2. B. Zsuzsa																																				
3. B. Ilona																																				
4. B. Klára																																				
5. B. Ilona																																				
6. Cs. Erzsébet																																				
7. F. Ilona																																				
8. G. Anikó																																				
9. G. Erzsébet																																				
10. H. Ildikó																																				
11. K. Ilona																																				
12. K. Mária																																				
13. M. Erika																																				
14. M. Ibolya																																				
15. M. Katalin																																				
16. N. Mária																																				
17. N. Zsófia																																				
18. N. Zsuzsanna																																				
19. Ny. Piroska																																				
20. O. Edit																																				
21. S. Éva																																				
22. S. Mária																																				
23. Sz. Ágnes																																				
24. Sz. Mária																																				
25. Sz. Erzsébet																																				
26. Sz. Mária																																				
27. T. Zsuzsanna																																				
28. T. Mária																																				
29. T. Katalin																																				
	3	4	-	1	1	4	1	1	2	3	3	2	-	1	1	-	1	2	2	2	-	-	2	2	2	2	2	1	-	5	24	7	12	15	7	
	4	3	-	-	-	3	2	5	6	2	2	3	-	-	5	-	-	2	5	3	4	1	2	2	-	1	5	2	1	-	-	5	23	5	10	
	2	2	1	-	-	3	1	-	3	2	3	1	-	-	-	-	-	1	-	3	1	-	1	-	1	1	-	1	-	-	-	-	1	-	-	

46	158,62 %	110	379,31 %
63	217,24 %	106	365,51 %
26	89,65 %	27	93,10 %

Kölcsönösség 18 pár, 36 tanuló,
124,2 %.
Egyke 7 tanuló, 24,1 %.
Kollégista 11 tanuló, 37,9 %.

IV. b.
1976. május

Kölcsönösség 27 pár, 54 tanuló, 158,7 %.

Egyke 8 tanuló 23,5 %.

Kollégista 7 tanuló, 20,5 %.

IV. c.
1976. Aprilis

27	84,37 %	56	175 %
48	150 %	65	203,12
37	115,62 %	38	118,75

Kölcsönösség 18 pár, 36 tenü
112,5 %.

Egyke 11 tenaló, 34,3 %.

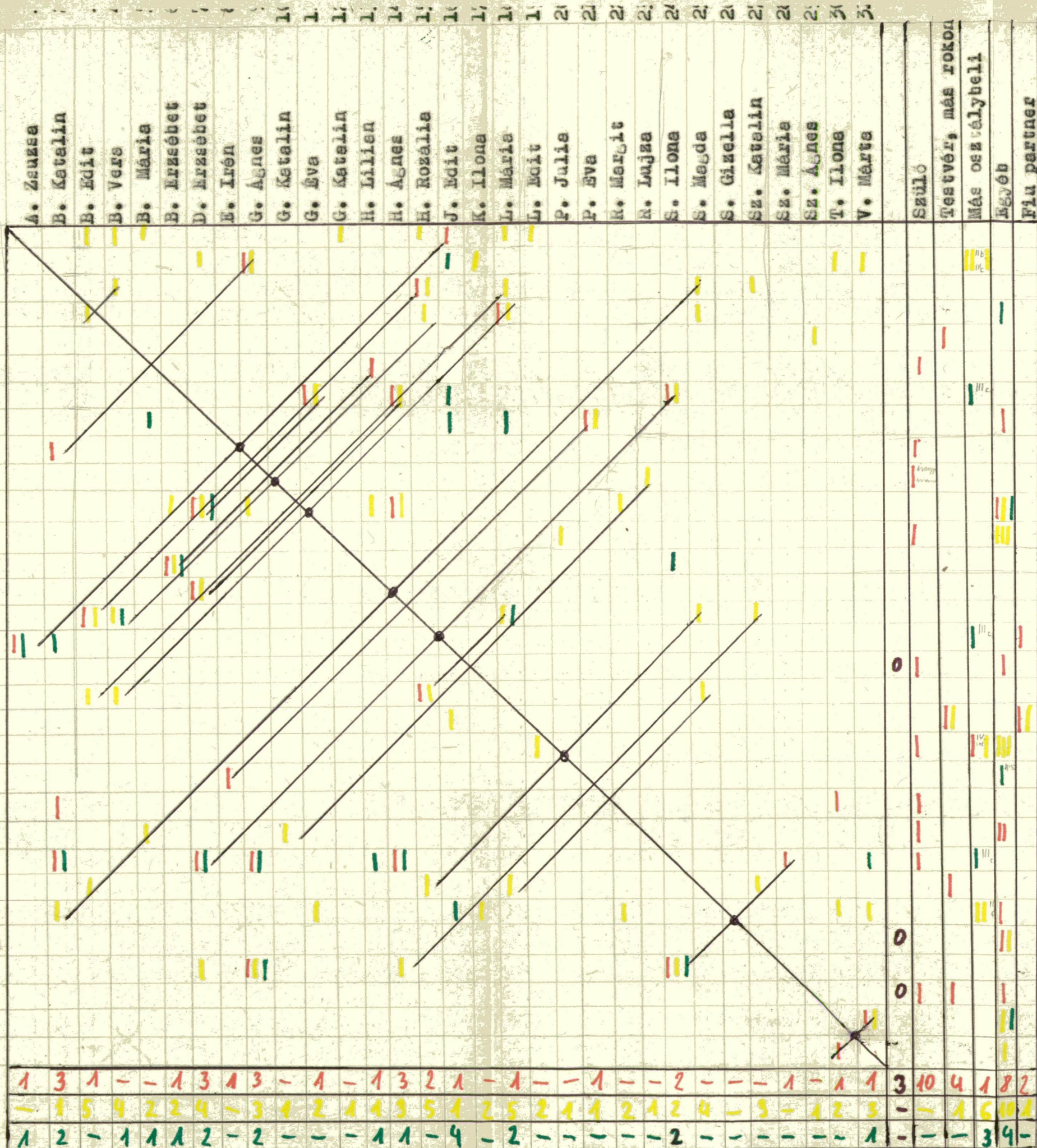
Kollégista 3 tenaló, 9,3 %.

15. ábra

III. a.

1976. május

1. A. Zsuzsa
2. B. Katalin
3. B. Edit
4. B. Vera
5. B. Mária
6. B. Erzsébet
7. D. Erzsébet
8. E. Irén
9. G. Ágnes
10. G. Katalin
11. G. Éva
12. G. Katalin
13. H. Lillian
14. H. Ágnes
15. H. Rozália
16. J. Edit
17. K. Ilona
18. L. Mária
19. L. Edit
20. P. Julia
21. P. Éva
22. R. Margit
23. R. Lujza
24. S. Ilona
25. S. Magda
26. S. Gizella
27. Sz. Katalin
28. Sz. Mária
29. Sz. Ágnes
30. T. Ilona
31. V. Márta

29	93,54 %	55	177,41 %
61	196,77 %	83	267,74 %
18	58,06 %	25	80,64 %

Kölcsönösség 20 pár, 129 %.
Eg. ke 6 tanuló, 19,3 %.
Kollégista 10 tanuló, 32,2 %.

III. b.
1976. május

17	53,12 %	52	162,5 %
75	234,37 %	91	284,37 %
19	59,37 %	20	62,5 %

Egyke 6 tanuló, 18,7 %.

Kollégista 2 tanuló, 6,2 %.

17. ábra

III. c.

1976. május

17. ábra																																
III. c.																																
1976. május																																
		1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.						
		A. Katalin	B. Ágnes	Cs. Katalin	D. Irén	D. Sára	F. Mária	H. Zsuzsa	H. Terézia	H. Rozália	J. Mária	K. Ibolya	K. Éva	K. Éva	K. Magdolna	K. Rozália	K. Ibolya	M. Éva	M. Mergit	M. Júlia	M. Mergit	L. Éva	S. Mária	S. Zsuzsanna	S. Magdolna	T. Judit	Szülő	Testvér, más rokon	Más osztálybeli	Egyéb	Fia partner	
1.	A. Katalin																															
2.	B. Ágnes																										0					
3.	Cs. Katalin																															
4.	D. Irén																															
5.	D. Sára																															
6.	F. Mária																										0					
7.	H. Zsuzsa																										0					
8.	H. Terézia																															
9.	H. Rozália																															
10.	J. Mária																															
11.	K. Ibolya																										0					
12.	K. Éva																															
13.	K. Éva																															
14.	K. Magdolna																															
15.	K. Rozália																															
16.	K. Ibolya																															
17.	M. Éva																										0					
18.	M. Mergit																										0					
19.	M. Júlia																										0					
20.	M. Mergit																															
21.	L. Éva																															
22.	S. Mária																															
23.	S. Zsuzsanna																															
24.	S. Magdolna																															
25.	T. Judit																															
		1	1	-	-	-	-	1	4	2	1	-	-	-	1	-	-	1	-	1	-	1	-	-	-	-	3	10	3	1	8	-
		5	1	-	-	1	-	2	4	5	1	1	2	-	1	1	1	1	1	1	1	-	1	4	2	4	-	-	1	3	2	-
		-	1	1	-	-	-	3	1	-	1	-	1	-	-	1	1	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Kölcsönösség 14 pár, 112 %.

Egyke 12 tanuló, 48 %.

Kollégista 4 tanuló, 16 %.

II. a.
1977. május

1. B. Erika																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																												</
-------------	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	----

2	-	-	-	2	-	1	2	1	2	2	1	-	-	-	2	2	3	-	1	2	-	1	1	2	1	2	1	-	1	2	1	1	1	2	1	7	9	5	3	20	4	
3	1	2	-	-	2	-	3	1	1	-	2	3	3	-	-	5	5	4	4	2	2	1	-	3	5	4	3	2	1	1	4	3	-	1	1	1	-	-	6	4	16	3
2	-	2	-	-	2	-	-	1	2	-	-	2	-	-	4	1	-	3	2	2	3	-	-	1	-	2	-	-	2	-	4	-	-	1	1	-	-	-	-	2	-	

43

118,2

83

224,32 %

73

197,21

100

291,89 %

37

100 %

33

105,4

Kölcsönösség 24 per, 40 tanuló 127,1 %.

Egyke 8 tanuló, 21,6 %.

Kollégista 1 tanuló, 40,5 %.

1976. május

[illegible]

24	63,15 %	56	147,36 %
73	192,10 %	96	252,63 %
17	44,73 %	22	44,73 %

Kölcsönösség 24 pár, 48 tanuló, 126,3 %.
Egyke 13 tanuló, 34,4 %.
Kollégista 3 tanuló.

I. a.
1976. május

9	29,03 %	50	161,29 %
25	80,64 %	52	167,74 %
10	32,25 %	12	51,35 %

Egyke 8 tanuló, 25,8 %.

Kollégista 4 tanuló, 12,9 %.

I. c.
1976. május

Kölcsönösség 13 pár,
26 tanuló, 74,2 %.
Egyke 6 tanuló 17,1 %.
Kollégista 9 tanuló, 25,5

nulsz. Mi kinevetni való van ezen? Ha nem lennének ápolónők, akkor mit csinálnának? Ha őt nem veszik fel valahová, még ő is lehet ápolónő."

Ha az 1971-72-ben a IV. B. os ztályban végzett tanulók anyagát olvassuk, ott még nyomokban sejteni lehet a fizikai és nem fizikai dolgozók gyerekei közötti megnevezést. Ez akkor még politikai jelleget öltött. Ma már ilyen viszonyokkal, jelenséggel iskolánkon belül nem találkozunk, a gyerekek ilyen jellegű megjegyzései az iskolán tulra mutatnak és elényésző számban fordulnak elő, de akkor elég határozott megfogalmazást nyernek.

IX. melléklet 1975-76. IV. A. 13. szám

"Nem jó az, hogy ebben a társadalomban is megvan az ellentét az értelmiségi réteg és a gyári munkás és a paraszt között."

Nem akarjuk lebecsülni azokat a társadalmi hatásokat, amelyek az iskolán kívül érik tanulóinkat. De azt a hatást is jelentősnek tartjuk, amelyek ezt a korosztályt az iskolán keresztül érhetik. Hisz idejüknek jelentős hányadát töltik az iskolában és társadalmi szempontból a nevelésnek ez a területe a leginkább megszervezhető. A helyzet alapos ismeretében pedig a pozitív hatások felerősíthetők, a negatívok részben ellensúlyozhatók.

A gyakorlati nevelő munka megkönnyítésének fontos módja a begyakorlott mechanizmusok kialakítása. Azonban azt is világosan látnunk kell, hogy a hagyományos iskolai nevelést át kell alakítani, új, hatékony módszereket kell bevezetni. A begyakorlott módszerek sokat könnyíthetnek, de el is fedhetik a kapillárisan változó valóság tényeit. Így fontossá válik, hogy a véletlennek tűnő jelenségeket is megfelelő figyelemmel kísérjük és idejében reagáljunk rá. Az együttműködésnek és a demokratizmusnak egy bizonyos szintjén a tanulók finoman, de kifejezésre juttatják, ha valamivel nem értenek egyet, vagy valamit másképp szeretnék. Ez a

bizalmas légkör a nevelőtől árnyaltabb módszereket kíván, de ez a plusz fáradozás megtérül, mert a gyerekek több információt nyújtanak magukról, szinte lesik az alkalmat, hogy önmagukról beszélhessenek.

Tanári pályafutásom több mint két évtizede alatt 1973-77-ben kaptam a legproblémásabb osztályt /1976-os felmérés III. c. osztálya/. 41 tanulóval indultunk és III. osztályra 26-an voltak. A maradék 26 lány is a problémák tömkelegével küzdött. Első két évben úgy tűnt, hogy nem tudok hozzájuk férkőzni. Végül szaktárgyi lelkesedésem adta a kezembe a kulcsot, hogy sok osztályfőnöki munkám is meghozhassa a maga eredményét.

Rendkívül sokat tanultam a következő esetből:

Minden évfolyamon megkísérlem megszervezni az orosz szakkört az ügyesebb gyerekek között, jól lehet előre tudom, hogy legalább annyiszor van kudarcra ítélve kísérletem, ahányszor sikert érek el vele. A saját osztályommal is ezt tettem. Jöttek is lelkesen, csak tanulni nem tanultak. Dühösen leépítettem a szakkört, de hamarosan visszakunyerálták magukat. Az eredmény továbbra is változatlan maradt, semmit sem javult, hiába magyaráztam nekik, hogy ezt nem érdemes így csinálni. Továbbra sem akartak elmaradni tőlem. Háromszori visszakunyerálás után végre megértettem, hogy a lányok nem orosz akarnak tanulni, hanem velem szeretnének beszélgetni. Bármennyire is meghatónak tűnik ez, de hosszú ideig nem lehet csinálni, mert nevelőhatása ellaposodás esetén az ellenkezőjébe csap át. Az igazgatóval megbeszélve az orosz szakkört önképzőkörre alakítottuk át, állandó programmal, de megmaradt a beszélgetés jellege is. Erre az osztálynak több mint a fele eljárt a korábbi öt fővel szemben. Idővel viselkedésük magyarázatát is megtaláltam. Ehhez azonban a közvetlen tapasztalaton túl szükségem volt az ezen dolgozat számára összegyűjtött adatokra is és az eze kből levonható következtetésekre.

Talán szokatlan, hogy a gyenge képességű tanulókra, osztályokra legalább olyan figyelmet fordítunk, mint a

tehetségesekre. De más módot nem látunk arra, hogy az ismeretek területén leküzdjük a művelt és műveletlen rétegek között tátongó szakadékot, vagy legalábbis csökkentjük ujratermelődésének esélyeit.

A 10. táblázat összesítő adatait szemlélve világosan megmutatkozik az a lendületesen emelkedő tendencia az osztályokon belül és az osztályokon kívüli baráti kapcsolatok teremtése és az egyéb együttműködést jelző adatok területén. Ha azonban az egyes osztályokat évfolyamon belül hasonlítjuk össze, az 1971-72-es vizsgálatnál kapott adatoknál jobb, de nem elhanyagolható különbségeket találunk. A különbségek okait keresve újabb szempontokat is figyelembe kellett vennem. Ugyanis felmerül a kérdés, ha iskolánkban oly sok lehetőség van a tevékenységre, a baráti, munkatársi kapcsolatok kialakítására, akkor mi lehet az oka annak, hogy egy osztálynak újabb speciális lehetőséget kell biztosítani ahhoz, hogy az általános tendenciával lépést tudjanak tartani. Ekkor vettem be a vizsgálandó adatok közé, hogy az egyes osztályokban hány kollégista, hány bejáró tanuló van, valamint hány tanulónak nincs testvére. Hogy valamilyen viszonyítási alappal rendelkezhessek, az 1971-72-es II. C. osztálynál utólag a volt osztályfőnök segítségével kibővítettem ezekkel az adatokkal a régieket. Így mércéül egy kiemelkedően jó szociális adottságu, alaposan ismert és átlagon felüli képességű osztály szolgál. Ugyanis, ha a kapott anyagot egymáshoz hasonlítjuk és tapasztalatainkat is hozzá vesszük, akkor is a számok csak szélsőséges esetekben mondanak valamit számunkra. Ez érthető, mert itt ellentétesen ható tényezők együttes fellépéséről van szó.

Akár az 1975-76-os III. C. osztály adatait nézzük és a mintául vett 1971-72-es II. C-hez hasonlítjuk, akár az 1975-76-os osztályokat, egy adat feltűnően elűr az összes többitől. Ez pedig az egyik arányának magas százaléka az osztályban. Míg az összes többi osztályban ez a százalék 17,14 - 34,38 % között mozog, addig a II. C-ben

a táblázat szerint 48 %. Így érthetővé válik, hogy a társas kapcsolatok kialakulása miért megy olyan nehezen. Az iskolában uralkodó légkör ébren tartotta az igényüket a többiekkel való együttműködés iránt, de ez rendkívül sok összeütközéssel járt. Hogy ezek a viták el ne mérgesedjenek, felnőtt beavatkozásra volt szükség. Ezt igényelték, mert megszokták korábban, hogy főleg felnőtteken keresztül kapcsolódnak a nagyobb közösségekhez. Az ilyenfajta kapcsolódásnak árnyoldalai vannak. Önállósodási törekvésük sokkal inkább kudarcra van ítélve, mint az olyan fiatalok törekvései akiket saját korosztályukhoz erősebb szálak fűznek. A felnőttekkel való kapcsolataik is törékenyebbek az előbbieknél. A problémáik másik csoportja adottságaikból ered. Nyitva marad az a kérdés, hogy életükben a szociális érintkezés alacsonyabb szintje milyen módon hatott a kommunikációs mező sűrűségére és ezen keresztül képességeik kibontakozására.

A közösségi életre nevelésnél pozitív szerepet játszanak a kollégisták, még akkor is, ha közöttük és az otthon lakók közötti feszültségek a viták ismétlődő jelenségek. A bejáró tanulók helyzete sok szempontból problémás, hiszen az osztály- és iskolai rendezvényeken az utazás miatt sokszor nem tudnak részt venni. De a tapasztalat az, hogy az egy területről bejárók között szoros barátságok alakulnak ki. A közösségi élet belső szerkezetére vonatkozólag rendkívül jellemző, hogy a barátkozás és együttműködés sűrűsége egyúttal a közösségek nyitottságával. Ez nemcsak az osztály és iskolaközösség kapcsolatára jellemző, hanem a belső mikrostrukturára is. Az 1975-76-os vizsgálati anyag első három évfolyamánál meg tudtuk nézni, hogy az adott osztályokban azok közül, akik kölcsönösen egymást barátjuknak nevezik, vagy kölcsönösen említik a közös munkát vagy szórakozást, hányan mentek egy KISZ-alapszervezetbe. 9 osztályban 162 kölcsönösségi párt találtunk, ebből 89-esn /54,93 %/ vannak egy alapszervezetben. A többi minden valószínűség szerint másutt /osztály, érdeklődési kör, szakkör, szomszédság, stb./ tevékenykednek együtt. Tehát nem dominál az a barátnői

kapcsolat, amikor mindenüvé együtt mennek. Az iskola más osztályaiból 70 tanulót neveznek meg mint társat, barátot, ebből 25,71 %-a egy KISZ-alapszervezetben van. Az itt említett adatokból hiányzik a bejárók nagy száma /majdnem 22 %/. Ezek jelentős része otthon KISZ-tag.

Kettős értérendszer

Az iskolai munka órai és órán kívüli munkára tagolódása, valamint az, hogy a közösségi munka túllépte az osztálykereteket, szükségessé tette az értékelés megváltozását is. Már maga a hivatalos osztályzatokkal való értékelés is tartalmasabbá vált. Sok esetben ők maguk osztályozzák a saját vagy társaik feleletét. Ha az idő engedi, akkor szavakban is meg fogalmazzák a teljesítmény értékét és hiányosságait. Világosan megfogalmazott követelmények mellett nagyon hamar a tanárral azonos mércét alakítanak ki, és osztályoznak. Amelyik osztályban és amelyik tantárgynál ezt sikerül kialakítani, hamarosan érezhetővé válik a tanulók teljesítményének javulása. Annál keservesebben panaszkodnak azokra az esetekre, amikor nem tudnak azonosulni az értékeléssel. Az igazságtalanság érzését kelti bennük.

A magatartás és szorgalom érdemjegyre is az osztály vagy az osztályvezetőség javaslatot terjeszt az osztályközértekezlet elé. Az értékelés hivatalos formái még a különböző dicséretok vagy elmarasztalások. A felsorolt értékelő mozzanatok azonban együttesen sem elegendő ösztönzők ma már a sokoldalúan fejlett ember típusának kialakításánál.

A szocialista brigádmozgalomhoz sok vonatkozásban hasonló, de a gyermeknevelés igényeinek és a távolabbi céloknak megfelelően a hivatalosnál differenciáltabb értérendszernek a kialakítását értük el. Kettős értérendszernek indult. Az osztályzatok a tanulmányi munkát értékelték, külön pontrendszer pedig az egyéb órán kívüli tevékenységeket igyekezett értékelő rendszerbe foglalni. Nagyon rövid idő alatt haszna mellett árnyoldalai is mutatkoztak ennek az értékelésnek. Volt, ahol a tanulmányi munka számított az egyetlen

hasznos iskolai tevékenységnek, s volt, ahol a tanulmányi munka szorult egyéb társadalmi vagy sporttevékenység mögé. Ettől kezdve a pontrendszer magába foglalja a sikeres tanulmányi eredményeket is, értékének, súlyának megfelelően. Lényegében most már nem tagolódik egymástól független részekre, csak a félévi és évvégi bizonyítványnál differenciáltabban veszi át annak értékeit, ezenkívül minden más munkát is értékeli.

Ezt a munkaversenyt a KISZ-vezetőség tartja nyilván szigorúan előírt rendszer szerint. Több év tapasztalatainak felhasználásával csiszolódott ki, és nyerte el a mai formáját, azt tartva szem előtt, hogy melyik pontozási módszer ösztönzi legjobban a tanulókat a jobb tanulásra, a jobb munkára. A tanulmányi munkánál pontot csak a jeles és a jó feleletekért lehet szerezni, jelezve, hogy aki elégséges vagy közepes érdemjegyet szerez, az csak a minimális kötelességét teljesíti, nem jár érte külön jutalom. Magatartásnál és szorgalomnál csak a példás érdemjegyekért kapnak pontot. Minden különmunkáért, a dicséretnek különböző fokozataiért szép pontszámot lehet szerezni, pl: igazgatói dicséret 25 pontot. Büntetéseknel az ellenkező képpen történik. Egy tantestületi megrovásnál 50 pontot vonnak le az illető összpontszámából. A különböző vetélkedőkön, sportversenyeken való részvételért 3-5 pontig kapnak, a győztesek pedig a verseny szintjétől /iskolai, városi, megyei, országos/ és az elért helyezéstől függően magas pontszámot szerezhettek. Tehát a részvételt is, de a kiemelkedő eredményt is arányosan jutalmazták.

Félévenként értékelik az egész munkát. A tanulmányi eredményeknél egyaránt számít az évközben szerzett és az évvégén kapott érdemjegy után járó pontszám. Vagyis, aki 5 jeles felelettel szerezte a félévi jelesét, több pontot kap, mint aki 3 felelettel. Így jutalmazzuk az órán való aktivitást is. A KISZ-munkát a vezetőség 0-40 pontig jutalmazhatja, továbbá a tömeges társadalmi munkáknál a ledolgozott munkaórák után egy-egy tanuló 4-4 pontot kap. A félévi értékelés nagy hatással van a tanulókra, mert ilyenkor az iskola legnagyobb pontszámot elérő 20 tanulója jutalmat kap.

Továbbá az összpontszám alapján az osztályokat is rangsorolják és a győztes osztály nyáron Express-táborba nyaral. Az első félévi értékelés jelentősége, hogy nagy lendületet ad a II. félévi munkához. Az osztályok rangsorolása érzékenyen szokta érinteni a tanulókat, mert nagy nyilvánosságot biztosítunk neki, így egy-egy korábban igyekvő osztályról nagyon hamar kiderül, ha lazít vagy, hogy a másik jobban igyekszik. "A közösségeken átszűrődő pedagógiai hatások hatékonyságát fokozza e hatások egysége és koncentrálódása is. A tanuló személyiségében a rendszeresen és több oldalról jövő hatások összegeződnek, és a sokszor észrevétlen mennyiségi változások ugrásszerűen minőségibe csapnak át / a hatások summálódása/." /Kelemen László: A pedagógiai pszichológia alapkérdései 1973./

A kétféle értékelés közül a bizonyítványnak a szülők felé van nagy jelentősége, a pontrendszernek pedig az iskolán belül van pozitív hatása.

A szocialista brigádmozgalomnál a munka elsődleges funkciója mellett az életmód és a művelődés is jelentős szerepet játszik. A tanulók elsődleges feladata a tanulás, de kiegészül a termelőmunka elemeivel, a közösségi élet sokrétűsége a belső és a külső szervezés képességét fejleszti ki bennük. Ez későbbi munkájuk folyamán nélkülözhetetlen lesz. Felmerül a kérdés, miért az iskolára és nem az üzemre hárul az ilyen képességek kifejlesztése. A kérdés boncolgatása messze vezet. Beiskolázási területünkön /Békés, Csongrád megye/ több nagy társadalmi változás követi egymást. A feladatok feltorlódnak. Az üzemek dolgozóinak zöme elsőgenerációs ipari vagy nagyüzemi mezőgazdasági munkás. Tehát a modern követelményeknek ők még nem tudnak teljes egészében megfelelni, hisz életüknek azt a szakaszát, amikor a leg rugalmasabban tudnak alkalmazkodni a követelményekhez, merőben más körülmények között töltötték. Ez erősen tükröződik a szülő-gyermek viszony problematikájában. A vallomások azt bizonyítják, hogy ezek a problémák nem vezetnek az iskolaközösség életét érintő válságokhoz. E jelenség szociális háttere jelentős, de a jelen tanulmány kereteit meghaladja.

V. A szülő-gyermek viszony alakulása a vizsgált időszakban

A szülő-gyermek viszony helyzetét megkíséreltem számszerűen vizsgálni és a gyerekek vallomását bizonyos jellegzetes vonások alapján csoportosítani. Annak ellenére, hogy ezt a csoportosítást is ki lehetne fejezni százalékos formában, lemondtam erről az összehasonlításról. Ugyanis a százalékos megosztásnál jóval többet mond a vallomások tartalma, különösen, ha figyelembe veszem ugyanazon iskolában szerzett sokéves osztályfőnöki tapasztalatainkat, valamint azt a tényt, hogy a vizsgált időszakban minden osztályban a IV. évfolyamon én tanítottam a Világ-nézetünk alapjai c. tantárgyat. A tapasztalati anyaggazdagsága lehetővé teszi, hogy lényeges következtetéseket vonjak le.

Az "Én és ők" c. fogalmazásnak megközelítőleg a fele érinti a szülő-gyermek viszonyt. Nagyjából három részre oszthatjuk a vélemények ezen csoportját. Kevesebb mint egyharmadánál olyan jellegű problémákat vetnek föl, amelyek jellegzetesen életkori sajátosságból fakadnak. Nevezetten, hogy a szülei nem értik meg, hogy a szombat esti szórakozásból milyen rossz már 8 órakor, vagy 1/2 9 órakor hazajönni, amikor a többiek ott maradhatnak. Ezek nem tartalmaznak komoly szülő-gyermek konfliktust. A szülők nagyjából megtalálják a helyes arányokat és a korlátozás csak a negatív tulzásokra szorítkozik és nem szakad meg a bizalmas légkör a szülő és a gyermek között. A többi vallomás megközelítőleg egyforma mennyiségben oszlik két csoportra. Az egyik csoport lényege, hogy a szülők és a gyermekek között nincs megértés, hiányzik a bizalom, így a fiatal vagy órlődik, lemond mindenről, vagy hazudik, csalni kényszerül, de jól esik neki ezt legalább névtelenül nekünk bevallania. A fennmaradó vallomás-csoport érdekes és bizonyos mértékig újnak mondható jelenség. Kritikával párosuló rajongás és szeretet saját szüleikkel szemben. A szülő-gyermek viszonyt nem érintő közlések másik felét a következőképpen jellemzem a közvetlen nevelési tapasztalatok alapján: Itt huzódik meg az a vékonyabb

réteg, amelyikről sejtjük, vagy tudjuk, hogy a szülőktől olyan mértékben önállósították magukat, ami nevelési szempontból nem helyeselendő. Ezek közül adódik időnként egy-egy olyan tanuló, akit viselkedése miatt el kell távolítanunk az iskolából. Az ilyen tanulókkal szemben több esetben sikerült olyan légkört kialakítani, hogy a többiek nem tekintették követendő példának viselkedésüket. Ugyanakkor próbáltunk segítséget nyújtani nekik, hogy az iskolai életben megkapaszkodhassanak és sikerüljön nekik becsületesen dolgozó emberré válniuk. Ez sok esetben a tanulón belül konfliktushoz vezet. Ilyenkor ügyelünk arra, hogy ebből jó értelemben sikerüljön nekik kilábolniuk. A látványos kizárásokhoz nem nagyon folyamodunk, mert rossz vért szül, veszélyeztetjük azt a visszacsatolási lehetőséget, amikor őszintén meg lehet vitatni a többi tanulóval, miért volt szükséges az illetőt eltanácsolni. Enélkül nem tudnánk megteremteni azt a légkört, amelyik egészségesen veszi körül a veszélyeztetett tanulókat. A merev szorongató szigor a tanulók egy részénél merev elutasítást szül a veszélyeztetettekkel szemben, a jobb szívűeknél pedig képmutató liberalizmust. A kettőből egy új minőséget kell létrehozni, a szigorú kritikával párosuló segítőkészséget.

A szülő-gyermek viszonyt nem érintő vallomások nagyobbik része mögött egészséges családi háttér húzódik meg, de a tanulót olyan mértékben érdeklik más kérdések, barátság, közélet, továbbtanulás, sport, valamilyen szakmai irányultság, hogy problémaként nem merült fel benne a saját szüleivel való kapcsolat. Különösebb figyelmet érdemes az előbb csak röviden jelzett magatartásmód: a kritikával párosuló szeretet és rajongás a szülő iránt. Nem csak azért érdemel nagyobb figyelmet, mert más területekre is kisugárzik. Így a tanár-diák viszonylatban a kritika és megbecsülés, más felnőttekkel szemben érdeklődés tisztelet melletti önálló véleményalkotás formájában. Ezért meg merem kockáztatni, ha hipotézisszerűen is, azt az állítást, hogy átt egy mélyebb társadalmi változás jelenik meg személyiségjegyek formájában. Egyáltalán, hogy születhetett meg ez a korábban elkép-

zelhetetlen szemlélet és magatartásmód ennél a korosztálynál?

A jelenséget először csak az "itt és most" keretében szándékozom megvizsgálni, vagyis konkrétan a mi tanulóifjúságunknál hogyan született meg ez a nem lebecsülendő személyi tulajdonság. Az 1971-72-es tanévben végzett vizsgálatok célja az volt, hogy kiderítsük, az ifjúságnak miért csak egy részét lehet mozgósítani, még akkor is, ha a mi iskolánkban ez nagyobb hányada a tanítványainknak, mint amennyit más iskolákról akkor tudtunk. Az eredmény azt mutatta, hogy tévedés volt részünkről a "klikkek" létezésének feltételezése. Tehát az aktivizálódás gátja a baráti és társaskapcsolatok hiánya. A vizsgált tanévig az volt a tapasztalatunk és ezt természetesnek is találtuk, hogy az egyes családok problémáit a gyermek legfeljebb legbizalmasabb barátnőjével vagy inkább négy szemközt, valamelyik számára rokonszenves nevelőjével beszél meg. Csak a családlátogatások vagy egy-egy sajnálatos szomorú eset kapcsán gyanítottuk, hogy több családi viszály létezik mint amennyiről meghitt körülmények között beszélnek gyerekeink. Csupán az váltott ki például belőlem is ellenérzést, hogy milyen sokat panaszkodnak a lányok /és itt nyugodtan szorítkozhatunk csak a lányok otthoni neveltetésére/ az osztályon belüli pletykára és arra hivatkoznak, hogy ezért nem szabad nagyon barátkozni másokkal. A két felmérés közötti időszakban olyan alapvető változás történt ezen a területen a fiatalok körében, hogy nem egyszer a nevelők kerültek zavarba. És ennek a változásnak a kezdetét nyugodtan kapcsolhatjuk ahhoz a bizonyos demográfiai hullámhoz, amelyikről már korábban is szóltunk, hogy létszámánál fogva, valamint a nagy számok törvénye alapján nagy számú tehetséges középiskolás gárdával dolgozhattunk. Ugyanakkor meg kell jegyeznünk, hogy az ott beindult folyamat folytatódott e demográfiai hullámvögy idejében is. Tehát a nagy számú

tehetséges évfolyam határozottabban juttatott érvényre egy amugyis érlelődő és általunk is forszirozott jelenséget. Az együttműködés és a baráti kapcsolatok javulásának természetes következménye volt, hogy egymással szemben nyiltabbakká, bizalmasabbakká váltak. Néhány év leforgása alatt tapasztalni lehetett, hogy egymásközt az élet minden problémáját megbeszélik, szerelem, a szülőkhöz való viszony, generációk közötti kapcsolat. A nyilttság bizonyítéka, hogy egész osztály előtt, vagy nagyobb csoportok előtt vetették fel a nevelőknek ezeket a kérdéseket. Látszott, hogy ők egymásközt ezeket már megvitatták és őszintén kíváncsiak a felnőttek véleményére is. A nyilt légkör eredményeként a fiatalok világosan látják, hogy sok családban milyen egészséges, szeretetteljes légkör uralkodik, míg más fiatalok nélkülözik szüleik bizalmát. A fiatalok közül az utóbbiak is bátorságot nyernek ahhoz, hogy otthon a nyiltabb, őszintébb hangnemet megvalósítsák. Az előbbieik közül pedig akik barátaik révén tudnak a problémásabb családi helyzetekről, szüleik irántuk tanusított bizalmát, szeretetét még jobban tudják értékelni, becsülni az összehasonlítás révén. Erre a helyzetre több fiatal is utal vallomásaiban, nagyjából ilyen szöveggel: Én nagyon jól megvagyok a szüleimmel, de ismerek olyan fiataalt, vagy fiatalokat, ahol a szülők stb. és következik a fiatalokat megnemértő szülők jellemzése.

Tehát a fiatalok közti nyiltabb, őszintébb légkörnek a szülő-gyermek viszony vonatkozásában pozitívan értékelhető hatása van. Ami pedig a kritikai oldalát illeti, érthetővé válik, ha figyelembe vesszük azt, hogy a fiatalság számára az a technikai és műveltségbeli változás, ami városunkban és iskolánk vonzási körzetében végbement, természetes jelenség. Szüleik számára azonban nem ilyen mértékben természetes. Demokratikus családi körben csak vitákhoz és nem válságokhoz vezet ez a szemléletbeli különbség. Nagyon szépen fejezi ki ezt a jelenséget a II. melléklet 7. sz. idézete /1971-72. IV. B./ "A közösséget nem lehet az egyéntől el-

különíteni. Én kisebb koromban eléggé konzervatív nevelést kaptam, s ez sokáig befolyásolta cselekedeteimet. Szerencsére szüleim nem ragaszkodtak annyira túlhaladott nézeteikhez. Tehát, amit az iskolában tanultam, az nem maradt az én "tulajdonom", hanem azt tovább adtam szüleimnek, akik nem tanulhattak, mint én."

Elgondolkoztató, hogy ez a mi nevelőmunkánk eredménye e vagy korjelenség. Meggyőződésem, hogy korjelenség annyiban, amennyiben a fiatalok egymás között nyíltak és nevelőmunkánkban annyi része van benne, amennyiben sikerült elérni, hogy minél kevesebben rekedjenek ki a közös tevékenységből, a bizalmas légkörből, továbbá, hogy érdekli őket a mi véleményünk és vitatkoznak velünk, érvelnek akkor is, ha nem sikerült nekünk őket valamilyen kérdésben meggyőznünk. Távol áll tőlem, hogy minden kérdésben egységes ifjúságképet sugalljak. De, hogy az 1970-es évek első fele fiatalságának változásaiból sokszínűség mellett az egységesülő nép-nemzet tendenciája is kiolvasható, ez tény. Ehhez azonban szemügyre kell vennünk a szülő-gyermek-iskola kapcsolatát.

A családokban végbement spontán változások és az iskola tudatos nevelőmunkájának érintkezési pontjai

Az a kép, amit ebben a fejezetben szeretnék felvázolni a két mérés összehasonlításakor kezdett előttem kibontakozni. Ezt a formálódó véleményt azon kollégáim elé tártam, akikkel elejétől fogva együtt voltam, ismerték iskolánk nevelési problémáit. Az ő tapasztalataik és véleményük ugyan kiegészítette ezt a képet, ennek ellenére még mindig bizonytalan voltam abban, hogy reálisan látom e a helyzetet. Így ahhoz a megoldáshoz folyamodtam, amire már utaltam korábban is, az akkori - ma már egyetemet végzett - tanítványaink elé tártam a kérdést. Az interjúalany kiválasztásánál nem a véletlenre hagytam, hanem az adott osztályból én a két ellenpólushoz tartozók közül olyanokat

választottam ki, akiknek feltételezhetően határozott, önálló véleményük van, s ha én tévednék, nem hagynák magukat befolyásolni általam. Fontos tény még az is, hogy a két volt tanulónak a kapcsolata nem szakadt meg a későbbi tanulmányaik során teljesen iskolánkkal, de egymástól erősen eltérő jelleggel bírt ez a kapcsolat. Szerencsésnek mondható az a helyzet is, hogy az egyik ilyen beszélgetésnél az interjualany édesanyja is jelen volt és érdeklődő nyíltsággal kapcsolódott a beszélgetésbe.

Továbbá jelentős támpontot nyertem azzal, hogy az anyag feldolgozása idejére tudomást szereztem arról, hogy az iskolánkban folyó kísérleti nevelőmunkához hasonló kísérlet zajlott le Budapesten 1957-61 között a Berzsenyi Dániel Gimnáziumban, amely történelmi okoknál fogva átmenetileg ugyan, de kudarcra ítéltetett. Rozsnyai Istvánné kandidátusi disszertációja meggyőzőtt arról, hogy az akkori durva kudarc és a mostani siker mögött a magyar társadalom közel két évtizedes fejlettségi szintkülönbsége húzódik meg. Itt mindjárt meg kívánom jegyezni, hogy ha egyik-másik nevelési kérdésben vitatkozom is Rozsnyai Istvánnéval, ez semmit sem csorbit az akkori kísérlet nagyszerűségén és ez a kritika egyben saját akkori "pedagógus énünk" kritikája is szándékozik lenni.

Az 1971-72-es tanév IV. B. osztályának jellemzésekor említettem a II. évben disszidálni szándékozó fiuk ügyével kapcsolatban Kovács István tanár tapasztalatait a fiuk családi körülményeire vonatkozólag. Röviden a lényege az, hogy a szülők az iskola minden törekvésével szembehelyezkedtek, egyetlen egy igényük volt az iskolával szemben, hogy szakembert neveljen belőlük. Ez a leghatározottabban politikai-világnézeti kérdésekben és a hazához való viszonyban fogalmazódott meg. A negyedik évben a Világnézetünk alapjai tantárgy tanításakor a következő kép bontakozott ki az osztályról: A politikai kérdések iránti érdeklődés nagyobb, ugyanakkor ellentmondásosabb is, mint a vele párhuzamos két másik osztályé. Világosan látszott, hogy a hangadó tanulók világnézetét nagyjából két ellentétes érdekű osztály vagy

társadalmi rendszer határozza meg. Ez nem volt újdonság, csupán utólag tett jelentőségre szert, mert ez a kép rögtön utánuk megváltozik. Legalább négy szembetűnő jelenség esik egy időre:

1. A demográfiai hullám eléri a középiskolát
2. Megszűnik a fiatalok egy részének tudatos politikai szembeállása társadalmi rendszerünkkel
3. Bevezetésre kerül a vertikális KISZ-szervezeti forma
4. Sikerül áttörnünk a közösségi nevelés területén az évek óta ostromolt korlátokat.

Magától merül fel a kérdés:

- a/ Véletlen egybeesésről van e szó?
- b/ Következménye e egyik jelenség a másiknak?
- c/ Kell e számolnunk a felsoroltakon kívül más tényezőkkel is, amelyeknek szerepük volt abban, hogy sikerült a közösségi nevelés, a szocialista demokrácia területén iskolánkban minőségi változást elérnünk?

És egy negyedik kérdés, amelynek megválaszolásánál csak feltételezésekre szorítkozhatunk. Ez pedig a következő:

- d/ Mennyiben beszélhetünk csak a mi iskolánkra vonatkozó speciális jelenségről és mennyiben az egész magyar közoktatás jelenlegi helyzetére jellemző változásról?

Szeretnék utalni a dolgozat első részében már tárgyalt jelenségre, hogy amikor a testület tudatosan iskolaközösséget akart teremteni, úgy tűnt, hogy az már nélkülünk is alakulóban van, míg egy-két évvel korábban még az osztályközösség megteremtése se mindig sikerült. Munka közben azonban láthattuk, hogy az iskolaközösségnek csak bizonyos elemei születtek meg szinte spontánul, vagy korábbi törekvéseink természetes folyamatoként. A megszilárdítása már az egész tantestület részéről nagy munkát, komoly erőfeszítést igényelt és egyben a feladat természete és méretei miatt a tantestületen belüli együttműködés is ma magasabb színvonalon

valósult meg. A folyamat vizsgálatához szükségesnek látszik, hogy szétválasszuk a tudatos politikai tevékenységet és eszméket a spontánnak tűnő, a gazdasági fejlődésből fakadó változásoktól. Ez nem annyira a megtett ut értékelése szempontjából fontos, hanem azért, hogy a mai köztudatban a közömbösség címszó alatt futó egymástól eltérő jellegű dolgok a jövőben ne kerüljenek egy skatulyába.

Az 1971-72-es IV. B. osztály vallomásaiban gyakran érint politikai kérdéseket, használ politikai kifejezéseket. Pl.: "... az, hogy állásfoglalásom pártos lesz e viszony bogozása során, - én törvénytörőnek látom..." /25. sz. idézet/ "Szeretnék idővel párttag lenni, mert szüleim is azok." /15. sz. idézet/ A szóhasználat ellenére az érintett kérdések jó része nem politikai jellegű. A 26. sz. vallomás azonban komolyabb figyelmet érdemel, mert nagyon is határozottan politikai jellegű kérdéseket boncolgat. Érződik rajta, hogy a szocializmussal egyet nem értő családból indult. Kételyeit azonban éppen a szocializmus eredményei támasztották benne a családtól kapott szemlélettel szemben, és őszintén bevallja, hogy nem tudja, hanyadán áll a hazaszeretet és a disszidálás kérdésében. Vallomása annyira részletes, hogy akaratlanul is felismertem, melyik gyerek írta, Miatán az egyetemet elvégezte, tettem föl neki néhány kérdést az osztályukban uralkodó ellentétekre vonatkozólag, hogy kontrolálljam saját kialakított véleményem helyességét.

Kérdés: Tényleg sztalinistáknak mondtátok azt a két lányt, aki párttag szeretett volna lenni?

Felelet: Igen.

Kérdés: Miért?

Felelet: Mert úgy tudtuk, hogy aki párttag, az sztálinista /15 évvel az ellenforradalom után/

Kérdés: Tényleg terrorizálták az osztályt?

Felelet: Nem, csak nagy hangja volt, mert több barátnője is volt az osztályban.

Kérdés: Mi a véleményed, megérdemelte e, hogy ezért nem vették fel a pártba?

Felelet: Most hallom először, hogy nem vették föl, nem is tudtunk róla.

Kérdés: Nem érdekelt titeket.

Felelet: Nem.

Kérdés: Téged is többször szeretünk, volna különböző munkába bevonni, de nem hagyta magad.

Felelet: Igen, mert fájt, hogy az általános iskolai barátnőmet a gimnáziumba adták, engem meg a közgazdaságiba, pedig mindig kitűnő tanuló voltam.

Az édesanyja: Egyedül neveltem fel hat gyereket.

A beszélgetés további részéből kiderült, hogy a lány nagybátyja, aki szeretett volna segíteni huga nehéz helyzetén, nevelte bele a kislányba a gimnázium-centrikus szemléletet, a gyerek tehetségét nézve nem is egészen ok nélkül.

Tehát összegezve: az osztályon belül kialakult feszültségek nem elsősorban politikai jellegűek, de a tanulók egy részének a terminológiája még az. Vagyis azok a szülők, akik az első két évtizedben nem tették magukévá a szocializmus ügyét, átadták gyermekeiknek saját meggyőződésüket, azonban a társadalom változásával ez már nem olyan szilárd eszmévilág, amit komoly nevelőmunkával, vitákkal ne lehetne megintgatni. Itt érdemes utalni arra, hogy közvetlenül az ellenforradalom után Budapesten a Berzsenyi Gimnáziumban ezt a légkört széleskörben megteremteni nagy erőfeszítések árán is szinte teljesen lehetetlen volt. Ugyanebből az osztályból való a 7. sz. már korábban idézett vallomás, ahol arról ír a gyerek, hogy szülei ugyan maradiak voltak, de fokozatosan átvették tőle az iskolában tanultakat, hiszen ők nem járhattak iskolába. Itt azonban egy másik folyamatra kell gyanakodnunk. Nem a volt uralkodóosztály eszméit magukénak vallók hite gyengült meg, hanem egy alulról építkező folyamatról. A kettő azonban valahol itt a 70-es években találkozik legalább is olyan iskolában, ahol a fizikai dolgozók gyermekeinek aránya mindig a 75 % körül mozog.

Ezt a két fonalat nagyon érdekesen zárja le egy hat évvel későbbi vita a világnézetünk alapjai órán. A téma a ma erkölce volt. A tanulók spontán megnyilatkozásának említésre méltó vonása volt az a hangnem, ahogy az emberek egymásközi kapcsolatát és az erről alkotott véleményeket tárgyalták, körülbelül így: "Tessék elképzelni, hogy mi- ket mond a nagyapám," bevezetés után lefesti a nagyapja erkölcsi szemléletét, amelyből tíz évvel korábban bárki nyugodtan ki tudta volna következtetni, hogy a nagyapa másokat dolgoztató gazdag paraszt lehetett. A mai gyermekek számára az egyszerűen értelmetlen gondolkodásmód. Az pedig, hogy ezt nyíltan egész osztály előtt veti fel és megértő visszhangra is talál, már nem csak az új eszmék, hanem az új erkölcs létét is bizonyítja. Még akkor is, ha ennek köre még nem is terjed ki a társadalom egészére, de ahogy közeledünk a mához, úgy szélesedik ez a terület. Mert ha ez nem így lenne, akkor a gyerekek nem vennék annyira természetesnek az emberek közötti egyenlőség gondolatát. Ezt támasztja alá az a jelenség is, hogy ma már kevésbé súlyos ügyek is felháborodást váltanak ki a fiatalokból, mint 10-15 évvel ezelőtt.

Összegezve a szülő-gyermek-iskola viszonyát, a következőket lehet megállapítani.

1. Ma már a család részéről nem lehet találkozni az iskola törekvéseivel ellentétes politikai törekvésekkel.
2. A család és a nevelés területén sokat vár az iskolától, de még nincs teljes összhang a nevelés két területe között, bár iskolánk részéről soha nem szűnt meg az erre való törekvés. Kicsit javult a helyzet a családlátogatások számának növelése érdekében, de ez is inkább csak a nevelőtestületet tette körültekintőbbé és szélesebb látókörűvé.
3. Lényegesen közelebb kerültek egymáshoz a nevelők és a diákok.
4. A feladat nagysága a nevelőket is arra kényszerítette, hogy egymásközt is megtalálják az együttműködés

hatékonyabb formáit, máskülönben a nevelők túlterhelése elviselhetetlen lett volna. Így azonban már beszélhetünk tantestületi közösségről.

5. A szülői munkaközösségek szerepe növekszik.

Milyen kell, hogy legyen!

A cím nem a filozófiai "Sollen", vagy Kant etikai "kategorikus imperativusza", mégis olyan kísértetiesen közel áll a pedagógia dilemmáihoz, hogy önkéntelenül kínálkozik emlegetése. Nyilvánvalóan a nevelési célrendszer problematikájáról van szó, azon belül is arról, hogy ha az eszmei célok mégoly világosak is, a megvalósítás módjai akkor is nehézkesen alakulnak ki. Különösen városunkban, ahol a társadalmi átalakulásnak legalább két lényeges folyamatáról beszélhetünk. Az egyik a szocialista társadalom alapjainak lerakásából a sokoldaluan fejlett szocializmusba való átmenek. A másik folyamat - a jellegzetes mezőgazdasági város fejlett kollektív mezőgazdasággal rendelkező ipari várossá alakult át. Utólag visszatekintve az elmúlt két évtizedre, nem állíthatjuk, hogy a két folyamat egybeesése nehezebbé tette a nevelőmunkát, mintha külön-külön zajlottak volna le, de az biztos, hogy az elvi célok tisztázása nehezebb volt annak idején. Ez a helyzet kényszerített minket arra, hogy tanítványaink iskolán túli sorsát figyelemmel kísérjük és magunk vonjuk le a következtetéseket arra vonatkozólag, hogy milyen személyi tulajdonságok kellenek ahhoz, hogy tanítványaink az egyén és a közösség szempontjából egyaránt pozitívan értékelhető módon illeszkedjenek be társadalmunkba. A dolgozatban felvázolt iskolaszervezés és hozzá kapcsolódó pedagógiai módszerek, és annak a 70-es években bekövetkezett módosulásai megfelelnek ennek a célnak. A pedagógusnak azonban, aki a gyakorlati termelőmunka számára tanít - nevel, de ő maga mégsem részese közvetlenül ennek a gyakorlati életnek, kétfelől van szüksége erősítésre, támaszra.

Az egyik, a gyakorlati munkáról szerzett visszajelzések, amelyekben a tanítványaink helytállnak vagy kudarcot val-
lanak. Erről folyamatosan értesültünk. A másik, a pedagó-
giai elméleti támasz azonban, hosszú ideig váratott magá-
ra. Nem mintha nem vallottuk volna magunkénak többen Maka-
renkó eredményeinek leglényegesebb elveit, de azt már az
50-es évek végén és később is világosan láttuk, hogy mi
gyökeresen más körülmények között dolgozunk és a Makaren-
kó munkásságából levonható máig is érvényes általánosítá-
sok nem elegendők a mi feladataink elvégzéséhez. Talán
ez az a pont, ahol már akkor is eltért gyakorlatunk a bu-
dapesti Berzsenyi gimnáziumban folytatott kísérlettől. Zse-
niális megsejtésnek mondhatjuk Rozsnyai Istvánnénak azt a
szándékát, amikor a hangsúlyt az iskolaközösség megterem-
tésére helyezi az osztályközösségek mellett. Vagyis, hogy
a különböző korosztályú fiatalok egymást is neveljék. Nem
tudunk egyetérteni azonban azzal, amikor ez a fajta tevé-
kenység a táborozások és az ünnepélyek kivételével a ha-
gyományos iskolai tevékenységekre korlátozódik, mint a fe-
gyelem megszilárdítása, a sugás elleni harc. A fegyelem be-
tartása elemi kötelesség, ha ez kerül, a tevékenység köz-
pontjába, és nem eleve természetes követelmény, akkor ott
valami baj van. Hogy milyen bajok voltak az 50-es évek vé-
gén, azt mindnyájan jól tudjuk, és távol áll tőlünk, hogy
azt akár az akkori ifjúságtól vagy bármelyik iskola tantes-
tületétől kérjük számon. Azokban az években és különösen
Pesten a fegyelem nem pedagógiai, hanem politikai okokból
volt központi probléma. Ebből máig érvényes általánosítást
levonni nem lehet. Valószínű az akkori történelmi helyzet-
ből adódott a Berzsenyi gimnázium vezetőinek az a nagy i-
gyekezete, hogy a rájuk bízott fiatalok között valósítsák
meg azt a közösségi szellemet, amit addig a magyar társa-
dalom még nem tudott megvalósítani az osztály harcból a-
dódó, elkerülhetetlen sérelmek és a mult természetes fo-
lyományaként. Ma már azt is hozzátehetjük, hogy a szüksé-
ges kapcsolatok hiánya miatt is. A Makarenkói tapasztala-

tok átvételénél nem szabad arról sem megfeledkeznünk, hogy ő apátlan- anyátlan árvákat vett pártfogásba, nevelt, a mi gyerekeink pedig jól-rosszul, de családi körben nevelkedett fiatalok. Így a mi nevelőmunkánk sem szaladhat sokkal előbbre, mint amilyen szinten a felnőtt társadalom áll, de amit elvesztünk a réven, megnyerjük a vámon, vagyis célunkat talán lassabban érjük el, de vissza is hathat a családi házra, segíthetjük, korrigálhatjuk egymás nevelő munkáját.

Hasonlóan értékeljük azt a hátránynak tűnő helyzetet is, hogy a 60-as években a szakközépiskolás nevelési problémákra nem találtunk napra kész válaszokat elméleti területen. Így rászorultunk arra, hogy a szemünk előtt változó, de szerencsére közepes méretű és áttekinthető város szükségleteiről és problémáiról gyors és minél közvetlenebb információkat szerezzünk. /Pl: üzemi pártszervezetekkel közös parttaggyűléseket szerveztünk az ifjúság nevelésének kérdéseiről./ Ennek figyelembevételével jutottunk arra a végkövetkeztetésre, hogy a dolgozatban vázolt nevelési és iskolaszervezési módszerek a jelennek és a közeli jövőnek leginkább megfelelő formák. Megerősítenek meggyőződésünkben a közvetlen gyakorlati tapasztalatainkon túl Jan Szczeplanski neves lengyel szociológus vizsgálati eredményei. Lengyelország azon területeinek társadalmi strukturáját vizsgálja, ahol a szocialista átalakulás és a hagyományos mezőgazdasági termelésről az ipari termelésre való átállás nagyjából egy időben zajlik le. Az ő tanulmányaiból számunkra azok a vonatkozások a legizgalmasabbak, amelyek a társadalom strukturája és az ember és a saját személyisége belső organizációja közötti összefüggésekre mutatnak rá. /Ehhez azonban szükséges látnunk, hogyan vázolja fel azt a társadalmi strukturát, amin belül megvalósíthatónak tűnik a boldog emberek társadalma.

Társadalomtervezési rendszerünk alapvető előfeltevései az embert kettős strukturában láttatják, ezek e-

gyén és gazdaság, valamint egyén és társadalmi-politikai rendszer. Az első strukturában a hangsúly azon van, hogy az egyén számára szakképzettségét adjunk, foglalkoztatása által bekapcsoljuk a gazdaság rendszerébe, keresetet, valamint lehetőséget biztosítsunk számára a szükségletkielégítési eszközök megszerzésére, a szolgáltatásokat, a szociális gondoskodást stb. fejlesszük. A második strukturában nyer megoldást az egyén viszonya másokhoz, intézményekhez és szervezetekhez, illeszkedik be magatartása a közösségi életbe. A tervezési rendszer tehát ezt a két strukturát foglalja magában. Nos, úgy tűnik, hogy e problémának ez a megfogalmazása nem kielégítő, minthogy még számos más, elégedetlenséget, konfliktusokat, gondot és szenvedést szülő struktúra és tényező létezik. Ezért azt javaslom, hogy az emberi életet három alapvető strukturába, viszonyrendszerbe helyezve vizsgáljuk, amelyek a következők lennének: ember és természet, vagyis az ember és a természeti jelenségeknek az az egész bonyolult komplexuma, amelyek környezetében és szervezetében végbemennek; ember és társadalom, amikor is társadalmon a jelen esetben értem mind a gazdaságot, mind pedig a társadalmi makro- és mikrostrukturákat, valamint az intézményrendszert; az ember és saját személyisége, avagy viszonya saját belső erőihez, organizációjukhoz és dezorganizációjukhoz.

E három viszonyrendszer mindegyike konfliktusok és szenvedések forrásait hordozhatja magában. Leküzdésük és megoldásuk nélkül nem beszélhetünk az elégedett emberek társadalmáról, vagy - egy olyan kifejezéssel élve, amely túl sok, nem mindig helyes képzettársítást indít meg - a boldog emberek társadalmáról.

/Jan Szczeplanski: A szociológus szemével, Gondolat Bp. 1977. 275-76. lap./

Ha elfogadjuk ezt a vázlatot, mint ahogy el is fogadjuk, mert a fejlett szocializmusra jellemző párt-, állami és társadalmi szervek /pl. a szocialista brigádmozgalom/ által tervezett szükségletek, célok, már elért eredmények, igények tulajdonképpen mind beleférnek a Szcsepanski által jellemzett rendszerbe, akkor mi sem járunk messze nevelési módszereinkkel a társadalmi célok eléréséhez szükséges személyiségjegyek kifejlődésétől. Ugyanis a tanulók egyénisége az iskolai munka során három szinten formálódik:

1. Osztálykeretekben, ahol az elvégzendő tananyag és az életkor a meghatározó és kötelező jellegű. Ez nagy mértékben független a tanuló szubjektív vonzódásaitól.
2. A társadalmi kötelezettségeken át már kapcsolódhat egy maga választotta KISZ-alapszervezethez, más osztályhoz is.
3. Az érdeklődési körök biztosítják az emberi tárgyi és szellemi objektívációkhoz való egyéni kötődést.

Ezen a skálán a viszonyrendszernek soksiku lehetősége bonthatozik ki. Jogos ellenvetésnek tűnik az, hogy hiszen ez mind kötelező. Ezen a területen ismét megerősít minket a lengyel szociológus.

"A szocialista társadalom ugyanis csak akkor funkcionálhat alapelveivel összhangban, ha képes az olyan típusú személyiség kialakítására, akit cselekvésében a társadalom intézményeit és strukturáját fejlesztő motivációk irányítanak.

Minthogy pedig a szocialista intézmények bevezetésére egy olyan forradalmat követően kerül sor, amelyet a társadalomnak a követelményekkel azonosuló viszonylag kis része hajt végre, s a szocialista rendszer nem fokozatosan fejlődik ki a tőkés társadalom méhében, s nem fokozatosan alakítja ki saját személyiség típusait, így a fent megfogalmazott probléma elsőrendű jelentőségre tesz szert."

/Jan Szcsepanski: A szociológus szemével. Gondolat Budapest, 1977. 314. lap/

Ezután alapos vizsgálat alá veszi a lengyel társadalom^mult

és jelenbeli személyiségtípusait és azt is, hogy ezeket a személyiségtípusokat a szocialista intézmények kell, hogy alakítsák. De röviddel ezután felhívja az intézményesítésben rejlő veszélyekre is a figyelmet, ha azokat nem kellő rugalmassággal kezelik.

"Melyek tehát azok a feltételek, amelyeknek a szocialista intézményeknek meg kell felelniük ahhoz, hogy nehogyszemélytelenítő szervezeti társadalmat teremtsenek, hanem valóra váltsák mindazokat a reményeket, amelyeket a marxizmus klasszikusai a szocialista társadalomba vetettek és amelyeknek a szocialista ideológia hatalmas vonzerejét köszönhetett? Ha ugyanis figyelembe vesszük a "szervezeti imperativusz" ismeret és a szociológusok által jól leírt jelenségét, akkor minden intézményrendszer könnyen átalakulhat bürokratizált rendszerre, az önmagukért működő intézmények hatalmas együttesévé, amikor az intézmények már nem valósítják meg azokat az alapvető feladatokat, amelyek végett létrehozták őket."

/Jan Szczapánski: A szociológus szemével. Gondolat, Budapest, 1977. 337. lap/

Azonban a lengyel fejlődéssel ellentétben a szocialista tulajdonviszonyok kibontakozása, az iparosítás, a mezőgazdaság kollektivizálása, valamint az új gazdasági mechanizmus bevezetése szerencsés összhangban egymás mellett, vagy szorosan egymást követő folyamatokként zajlottak le. Ennek következtében a régi személyes jellegű közösségek, amelyek keretében ugyan "az egyénnek a közösség köldökzsinorjáról való leszakadás" jelentős mértékben előrehaladt, úgy bomlottak föl, hogy rövid idő alatt újabb, mobilabb, személyes érintkezésen alapuló közösségek jöhettek létre. Ez képezi az iskolánkban folyó nevelő munka társadalmi alapját. Leglényegesebb vonása az egész közösséget átfogó sokszínű, tartalmas, szervezett és rugalmas nevelő munka. Az iskola vezetése időmérlegkészítéseivel ellenőrizte, hogy ez nem forgácsolja-e szét a tanulók energiáját, nem terheli-e

tul őket. A mérés eredménye azt mutatta, hogy a többség számára ez nem jelent tényleges tulterhelést. Csupán arról van szó, hogy egy részük nem tudja a saját idejét helyesen megszervezni és ez a tulterhelés látszatát kelti. Tehát további feladat, megtanítani arra őket, hogy idejük jó megszervezésével saját belső énjüket is szervezettebbé tegyék. Ezt nemcsak a kor követelménye, hanem saját jövődöbeli szakmájuknak is kulcskérdése lesz.

Befejezésül pedig nézzük meg egy konkrét eset tükrében, hogy ténylegesen elvezet-e ez a módszer a szervezettebb és jobban szervező egyéniség kialakulásához, amellet, hogy az iskolán belüli nagyobb szervezettség és a jobb baráti és együttmüködési viszonyok már bizonyított tény. A mult tanévben ijedten hallottam meg, hogy a kollégiumban a legjobb orosz-szakköröseimet a Diák-Tanácsba javasolták. A KISZ-vezető tanárunkkal tárgyaltam meg hirtelenében az ügyet, aki egyben az érintett tanulók osztályfőnöke is. Attól féltem, hogy az orosz-szakra így is erősen hátrányos helyzetből induló tehetséges gyerekeim felvételi esélyeit csökkenti a túl sok megterhelés. Az osztályfőnök osztozott aggályaimban, ráadásul még ő is vezető funkciót szánt az iskolai KISZ-munkában a szóbanforgó tanulóknak. Akcióba léptünk. Megmagyaráztuk az érintett tanulóknak, hogy miért nem örülünk az ő jelölésüknek. Egyet is értettek velünk. Beszéltünk a kollégiumi nevelőkkel is, nagyon sajnálták, mert az érintett gyerekeket ők is ügyes vezetőknek tartották, de méltányolták érveinket. Ugyanakkor elmondták, hogy náluk ugyanolyan demokrácia van, mint nálunk. El fogják mondani ezeket az érveket a kollégistáknak, de a tanulók szavaznak. Megnyugodtunk. Három nap mulva a 10 tagu kollégiumi diák vezetőségbe kilenc főt választottak, jöllehet ez messze meghaladja a kollégiumban lakó tanulóinknak az összlakókhoz viszonyított arányait. Lányaink a kollégiumi gyűlésen elmondták azokat az érveket, amiket megbeszéltünk, de a kollégisták nem fogadták el azokat. Az volt a véleményük, hogy azok legyenek az ő képviselőik, akik legjobban tudnak szervezni. Így lányaink elvállalták a funkciót. Megnyugtató, hogy munkájuk sem az iskolai KISZ-életben, sem a szakkörben nem esett vissza, tanulmányi színvonalukat is tartják. Tehát a szervezést is meg lehet tanulni és mindjárt nem is olyan nehéz a többletmunka.

VI. A tapasztalatok összegezése, javaslatok

"A tudományos-technikai forradalom kibontakozása gyökeresen megváltoztatja a társadalom termelőerőinek hagyományos szerkezetét, az emberi élet anyagi alapjait és ezzel az emberek életkörülményeit, valamint életmódját. Egyben elő is segíti a benne közreműködők lehetőségének minél teljesebb kibontakozását, teljesítőkétségének fokozását." - hangzott el 1970-ben az Ötödik nevelésügyi kongresszuson. Három évvel később Balogh-Gál: A munkásifjuság c. tanulmányában olvassuk: "A valóságban elmentmondásokat találunk az üzemeknek a szakképzett munkaerő iránti igénye és a munkásifjuság képzettsége között, ami leggyakrabban abban jut kifejezésre, hogy a szakmunkásokat, a technikusokat nem szakképzettségüknek megfelelő - betanított munkásokkal is betölthető - munkakörben foglalkoztatják." Ez és más ehhez hasonló tények, amelyek a közvéleményben eléggé ismertek voltak, azt a hangulatot keltették, hogy Magyarországon tulképzés folyik. Városunkban mégis tovább fejlődnek a szakközépiskolák. 1968-ban indult az első Vendéglátóipari szakközépiskolás osztály, 1977-re pedig két osztály érettségizik ebben az iskolában is. A mi iskolánk profilja módosult, de változatlanul három osztállyal működik évfolyamonként. Tehát Hódmezővásárhelyen a gimnázium, évfolyamonként négy osztállyal, és négy szakközépiskola, évfolyamonként kilenc osztállyal működik. Az 1970-es adatok alapján "a tizenötéves és annál idősebb népességnek ... alig valamivel több mint fele rendelkezik nyolcosztályos végzettséggel ... Az intenzív iparfejlesztés és a belterjes mezőgazdaság igényeivel számolva, a magasan kvalifikált szakemberek száma még mindig alacsony." /Huszár Tibor: Közösség, közművelődés, társadalom 1974/

A két véglet között azonban épül a hid, eldöntve a vitát, tulképzés folyik e nálunk vagy még mindig elégtelen a képzés. Az országban 1968-ban az általános iskolát végzettek közül gimnáziumokba iratkozott 36018 fő, szak-

középiskolákba 30514 fő. Városunkban már ekkor is a szak-középiskolások vannak többen, azóta is nőtt a középiskolások közötti arányuk. A gazdasági élet igényeit a felnőtt tanulók közvetlenebbül érzékelik és az előbb említett tanévben az esti és levelező tagozaton tanulók száma országosan:

Gimnázium	41 466 fő
-----------	-----------

Szakközépiskolák, technikumok	65 643 fő
-------------------------------	-----------

Ma Hódmezővásárhelyen a megoszlás aránya a nappali tagozaton ennél sokkal jobban eltolódik. A gimnazistáknak több mint a kétszerese a szakközépiskolás. Jelentőségüket növelték az 1975-ös munkaerőgazdálkodással kapcsolatos határozatok. A Magyar Szocialista Munkáspárt K. B. 1977. október 20.-i üléséről kiadott közlemény néhány megállapítása közvetlenül is érinti a szakközépiskolákkal szemben támasztott társadalmi igényt, sőt az előbb említett munkaerő gazdálkodási rendelettel együtt szemlélve kiolvasható a követelményrendszer is. "Hazánkban teljes a foglalkoztatottság, további szabad munkaerő nincs ... a gazdasági hatékonyság eddig elért növekedése már nem elegendő... Gyorsan növekszenek a minőségi követelmények." A túlképzésről sem hallunk már. Az a törekvésünk, hogy nevelőmunkánk bonyolult szerkezetével elérjük egyrészt a tanulók jártasságát a szervezőmunkában, valamint az, hogy az egyén képes legyen belső erőinek szervezettebbé tételére, közvetlen napi követelménnyé vált. "...Elengedhetetlen, hogy népgazdasági és munkahelyi szinten egyaránt növekedjék a foglalkoztatás hatékonysága." /Népszabadság, 1977. október 22./

A fent vázolt helyzetből törvényszerűen következik, hogy a munkahelyek vezetőinek egyre inkább támaszkodnia kell az egyes dolgozókra, azok véleményeire. Tehát minden esély megvan arra, hogy a demokráciának általunk kijáratott iskolája a munkahelyükön sem fog törést szenvedni. Edigi tapasztalataink is azt mutatták, hogy tanítványainkat nemcsak azért fogadták szívesen a munkahelyek, mert munkaerőre volt szükségük, hanem támaszkodhattak rájuk. Ez hamar

megmutatkozott abban, hogy a gazdasági és mozgalmi élet közvetlenül irányító pontjain jelentős számban találjuk volt tanítványainkat.

A munka jellege a szakmai képzésben.

A kapitalizmusból a kommunizmusba való átmenet egyik sarkalatos tétele a fizikai és szellemi munka közötti szakadék megszüntetése. Ez a probléma a közoktatásban évtizedeken keresztül a politechnikai képzés kérdéskörében összpontosult. Ha korszerűen akarjuk megközelíteni a problémát, akkor a hagyományos felfogáson túl kell lépünk, a magasabb szintű munka felől kell megközelítenünk.

"A munka jellegének megváltozása összefügg a munka egyetemességével is - a munka elidegenedésének fokozatos felszámolása mellett /kiemelés tőlem/ - ... mindenképpen elősegíti a szellemi és a fizikai munka közeledését, a köztük levő határok lebontását." Egyben "a munka arányosabb és igazságosabb elosztását jelenti, s ezzel összefüggésben a munka jellegének megváltozása együtt jár a munkaszervezés és a termékelosztás új szocialista rendszerének kialakulásával." /Fukász György: A munka filozófiája./

Hazánkban az összes iskolatípus közül a szakközépiskolák állnak legközelebb a szellemi és fizikai munka közötti szakadék áthidalásához. A szűkkörű specializálódás veszélyét ezekben az iskolákban az utóbbi évtizedben közoktatási rendszerünk profilmódosításokkal kivédte. Közvetlen gyakorlatunkból a következő kép tárul elénk.

Az egész iskolát átfogó fizikai munka a rendszeresen végzett őszi mezőgazdasági munka. A tanulók szívesen végeznek fizikai munkát. A legfőbb motiváló tényezőjük a pénzkeresés, a közösen végzett munka öröme és természetesen szerepet játszik, hogy ezalatt nem kell tanulni. Hogy ebből mennyi a hazulról hozott munkaszeretet és mennyi az általunk végzett nevelőmunka szerepe, csak találgathatnánk. Azt azonban tapasztalni lehetett, ha valahol igazságtalan-

ságot, vagy rendetlenséget tapasztalnak, /nem szállítják a gyümölcszszedéshez a ládát, vagy nem eléggé értékelik a munkájukat/ a munkarend felborul, a munkakedv alábbhagy.

A munkához való viszonyukat határozottabban formálja a szakmai gyakorlat. Az egészségügyi tagozaton, valamint az igazgatás-, ügyviteli tagozaton munkájuknak egy jelentős része még nehéz fizikai munkának is nevezhető. A számviteli tagozaton is könyvelő- és számológépek dolgoznak. Azok, akik innen programozó számítógépeken fognak dolgozni, nehezebb fizikai munkát fognak végezni, mint ugyanazon gépek karbantartó szerelői. A köztudatban mégis a műszaki pályák tűnnek nehezebbnek és a ténylegesen komoly fizikai munkát és egyben szellemi munkát igénylő pályák nőiesednek el. /Pl: egészségügy, gyors-, gépirás, programozás/

Hogy mennyire nem szűkkörű specializálódásról van szó, mutatja milyen területeken helyezkedhetnek el végzett növendékeink. Az egészségügyi tagozaton végzők a szakmában csaknem 30 munkaterületen helyezkedhetnek el és képezhetik magukat tovább. A közgazdasági számviteli tagozatosok lehetnek könyvelők, statisztikusok, tervezők. Ezzel a képesítéssel a népgazdaság legkülönbözőbb területein, a raktáraktól a termelést közvetlenül irányító és kiszolgáló munkaköröktől a főkönyvelőig minden lehet belőlük. Az igazgatás- ügyviteli ágazaton végzők gyors-, gépirók, tanácsi ügyintézők, vállalatok igazgatási területein és vállalatok intézmények titkárnői munkakörét láthatják el.

Hogy mennyire jó munkaerők lesznek a négy év folyamán, jelzi az a jelenség is, hogy harmadik osztály után a kötelező szakmai gyakorlat letöltését követően 20-25 %-át a szünidőre önálló munkakörben, ugyanazokon a munkahelyeken alkalmazzák.

A továbbtanulásra jelentkezők egy része nem a saját szakmájában akar tovább tanulni. Ezeknek a száma nem haladja meg azt az egészséges arányt, ami elkerülhetetlen olyan fiataloknál, akik 14 éves korban döntöttek egy szak-

ma mellett. Visszajelzéseink alapján ezek a fiatalok hátrányaikat nagyobb szorgalommal, munkaszeretettel hozzák be sok más évfolyamtársukhoz viszonyítva.

Összegezve: A szakközépiskolák tudományos vizsgálata - számuknál és gazdasági jelentőségükénél fogva - sokkal nagyobb figyelmet érdemelnek, kívánnak annál, mint amilyen figyelemben eddig részesültek. Talán ez is egyik oka, hogy a mindennapi sok teendő mellett elvégeztük saját iskolánk nevelő tevékenységének alapos vizsgálatát.

A közösség szerkezetét vizsgáló munkánkból levonható következtetések

Sokoldalú vizsgálati anyag birtokában fogalmazzuk meg következtetéseinket. A vertikális KISZ-szervezetekre sokoldalú, színes tevékenység-struktúra épült rá. Ez az új struktúra a nevelőmunka korábbi területével összefonódva, egymásra hatva, lehetővé tette, hogy az osztályközösségek szervesen épüljenek bele egy nagyobb közösségbe, az iskolaközösségbe, és azon túl ismét megtalálják azokat a kapcsolódási lehetőségeket, ami a felnőttek társadalmába való integrálódást megkönnyíti. Olyan képességeket alakít ki bennük, ami nélkülözhetetlen lesz a tudományos-technikai forradalom idején és a fejlett szocialista társadalom tagjainál.

Mindehhez a tantestületnek is tovább kellett lépnie. Kialakultak az együttműködés újabb lehetőségei, a tapasztalatátadás kezdetei. Feltétlenül színesedett az egyes nevelők munkája, egyéniségükből egyre többet visznek bele iskolai tevékenységükbe.

A különböző korú gyermekeket valami módon egy közösségbe összehozni, nem új gondolat. Makarenko uttörő, és máig is ható, tevékenysége közismert ezen a területen. Munkásságának értékelése vagy újraértékelése már többször megtörtént. Tapasztalati anyagának gazdagsága és amilyen éleslátással és gyorsan le tudta vonni ezekből a tapasztalatokból az elméleti és gyakorlati következtetést, arra készítet minket, hogy főleg tudományos és nevelési módszerét kövessük, az ő ta-

pasztalatait történelmileg kezeljük, fontos vonatkozási támpontként használjuk. Saját munkájával szembeni kritikai szemléletének köszönhető, hogy Makarenkó nem nyugodott bele, ha a kortársi csoportok között negatív jelenségekre bukkant és kereste azokat a közösségi formákat, amelyek segítségével ezeket leküzdheti. "A magam gyakorlatában olyan szervezethez jutottam el, amelyben az elsődleges közösség nem képviselt sem osztály, sem iskolai, sem üzemi érdekeket, hanem olyan sejtet, amelybe az iskolai és az üzemi érdekeket más és más csoportok vitték bele. Ezért állapodtam meg gyakorlatom utolsó éveiben az osztagnál, amelyet különböző iskolai osztályok tanulói és különböző termelőbrigádok dolgozói alkottak együttesen... Munkám elején magam is hiva voltam annak, hogy az elsődleges közösséget egykoru gyermekek alkossák... De azután be kellett látnom, hogy a kisgyermekek, a többi korosztálytól különválasztva, valamilyen mesterséges helyzetbe kerültek. Hiányzott az idősebbek állandó befolyása, nem érvényesült a nemzedékek egymásutánisága, sem az az erkölcsi és esztétikus ösztönzés, amely idősebb testvérektől, tapasztaltabb, szervezettebb emberektől és főleg olyan személyektől ered, akik valamilyen szempontból példaképül szolgálnak a kicsiknek." /Makarenkó művei V. kötet/ Továbbiakban beszámol az új szervezeti forma jobb eredményeiről. Az egykoru csoportok sokkal jobban elszakadnak más koruaktól és a felnőttektől is. Hasonló jelenségekről ad számot Hunyadi Györgyné: A közösségi beállítódás strukturális meghatározói c. tanulmánykötetében. "Azt tapasztaltuk, hogy az összevont tanulócsoportu osztályok szerkezeti jellemzőit tekintve nem különböztek el osztályok szerint, egységes csoportstruktúrát mutattak... Megfigyeltük azt is, hogy az összevont 5-6. illetve 7-8. osztályokban kialakult egységes szerkezet mindegyik esetben a magasabb évfolyamu csoportok strukturájához áll közelebb..."

Itt elkerülhetetlenné válik, hogy szembesítsünk Makarenkónak a "különös" történelmi körülmények között született elvei közül néhányat a félévszázaddal későbbi, de a fejlődés

gyorsaságát illetően néhány vonatkozásában hasonló mai helyzettel. A hasonlóság mellett a különbségek figyelembe vételével juthatunk el a nevelés mai helyzetében adekvát fogalmak megragadásához.

Ha a Makarenko által megfogalmazott gondolatot, az elsődleges közösség fogalmát a ma iskolájában rá akarjuk huzni valamelyik ma létező közösségre, nagyon mellé fogunk. De ha a gondolati magját hámozzuk ki és eltekinünk a merev átruházástól, sokkal közelebb juthatunk a mai nevelési problémák differenciáltabb megértéséhez. Az elsődleges közösség egyik legfontosabb jellemvonása az állandóság. Már Makarenkó is eljutott oda, hogy ez az állandó közösség különböző korukból kell összetevődjön. Ennek az állandó, kontaktusban élő, különböző korú tagokból álló közösségnek a lázas keresése Makarenkonál nagyon érthetővé válik, ha figyelembe vesszük, milyen gyermekeket, milyen történelmi körülmények között és milyen eredménnyel nevelt. Ezek a gyerekek család nélkül nevelődtek. Számukra meg kellett teremteni a mikromilliót. Továbbá az sem hanyagolható el, hogy a forradalom után létrehozott állam és ideológiája messze megelőzte az akkor még nagyjából kispolgári Oroszországnak a magántulajdonra épülő családerkölcset. Tehát így azt, ami a telep gyermekei számára hátrányt jelentett, Makarenko előnnyé változtatta. Létrehozott a családot helyettesítő közösségeket, azok konzervatív szemlélete, erkölce nélkül. Az azonban ma már vitathatatlan, hogy ezt csak rendkívüli körülmények között és Makarenkóhoz hasonló rendkívüli emberek vihetik végbe, kerülhetik el a családnélküliség okozta károsodásokat.

Tehát akkor ma már mellőzhető a Makarenko-i elsődleges közösség gondolata? Nem. Az ő elsődleges közössége összehasonlítva a mai családokkal és az iskolában az osztályközösséggel, továbblépésre ösztökél. Érdemes egymásra vetítve szemlélni, a Makarenko-i telep strukturáját azokkal a strukturákkal, amiben a mi gyerekeink élnek. A család és az osztály egyaránt rendelkezik a viszonylagos állandósággal. Az előbbi korosztályokat, nemzedékeket köt

össze, bár ma már eléggé szűk keretek között. Az osztály szélesebb, de korcsoportokra és érdeklődésre nézve nagyon szűk keretek között. Míg Makarenkó elsődleges közössége közvetlenül tudta biztosítani az elsődleges közösségből a nagyobb közösségbe való integrálódást, addig a család és az osztályközösség csak közvetve, sokszor csak tárgyi vagy eszmei síkon tudja ezt biztosítani, hiányzik a kapcsolódás személyes jellege. A szakmai gyakorlatok bizonyos mértékig a szakközépiskolákban ezzel ellentétes hatást fejtenek ki, de nem elegendőt. A formális és az informális kapcsolatoknak ennél szélesebb és mélyebb skáláját igényli a mai gyakorlata. Ha a mai elsődlegesnek nevezhető közösségek ezt nem is tudják nyújtani, mégsem kérdőjelezhetjük meg sem a család, sem az osztályközösség létének fontosságát. Tehát kiegészítésre szorulnak. Ezért született meg a pedagógiai irodalomban az iskolaközösség gondolata. Mivel azonban a gyakorlati megvalósulásukról kevés ismerettel rendelkezünk, ezért kénytelenek vagyunk saját iskolai tapasztalatainkra és az ott végzett vizsgálati eredményekre szorítkozni.

Meggyőződésünk, hogy többszörös áttételen keresztül sikerült megvalósítanunk a nagyobb társadalomba való integrálódást. Az áttételek egészséges működése szempontjából fontos az önkormányzat minőségét szemmel tartani. A felsőbb és alsóbb szervek, a kisebb és nagyobb egységek kapcsolódása egymásba nem szabad, hogy csak felületi jelenség legyen.

Nem új találmány, de nélkülözhetetlen, hogy a jogilag biztosított formális demokráciát átítassa a személyes jelleg. Tapasztalásunk, valamint a közösségi struktúráról iskolánkban végzett vizsgálatok alapján is állíthatjuk, hogy az ifjúság önkormányzata akkor valódi, ha mögötte tényleges iskolaközösség áll. Létrehozása hosszas és nagyon körültekintő munkát igényel. Pl: egy-egy vezetésválasztás előkészítése folyamán többféle helyzet adódhat. Az egyik eset, amikor több vezetésre alkalmas KISZ-tag van

az alapszervezetben. Ekkor látszólag könnyű a dolgunk, a szavazás eldönti, ki nyeri el a funkciót. De rögtön utána ösztönözni kell a vezetőket arra, hogy a többi vezetésre alkalmas és valamelyik tevékenységre aspiráló társuk olyan feladatokat kapjon, ami "begyógyítja" a kudarc okozta sérődést vagy elkeseredést. A többre, jobbra való törekvést mindig méltányolni kell, ha a közösség lendületét nem akarjuk megtörni. Nagyon károsnak tartom azt a fajta, a szakmai irodalomban is felbukkanó kérdésmegközelítést, amelyik az ilyen fajta önérvényesítési törekvésekben negatív, önző motívumokat keres, csak azért, mert az éppen adott közösségben több vezetésre alkalmas fiatal van, mint amennyire az adott közösség formális irányításához szükséges. Ellenkezőleg, feladatunk az, hogy a vezetőkben elültessük azt a szemléletet, hogy az ő munkájuk is eredményesebb, ha a többiekét is megbecsülik. Több mint két évtizedes nevelői munkám alapján állithatom, hogy ha egy fiatal törtetővé válik, akkor komoly pedagógiai hiba rejlik a jelenség mögött. A család vagy az iskola hibája e, azt csak a konkrét esetek ismeretében lehet megállapítani. Sokkal gyakoribb az az eset, amikor a fiatal nem talál tevékenységi teret magának és ezért az osztályérdekek ellentétét még jól ismerő felnőttek szemében törtetésnek tűnik igyekezete.

Nem mindig kerül annyi önállóan is igyekvő gyerek egy alapszervezetbe, hogy válogathatunk közülük. Ilyenkor még hamarabb kell elkezdeni a vezetőségválasztás előkészületeit. Ilyenkor a régi vezetőség kiválaszt néhány gyereket, aki esetleg szóba jöhet. Aki szabadkozik, nem érez magában vezetésre tehetséget, el kell fogadni, de meg kell kérni rá, hogy segítsen kitapogatni, ki alkalmas, kinek van a munkához kedve. Így lassan bekapcsolódik az egész alapszervezet a jelölés munkájába. Ilyen módszerrel ki lehet emelni a szerényebb viselkedésű és szerényebb képességű tanulók közül is a legmegfelelőbbet. Ilyenkor a tagság is érzi a felelősséget, hogy a vezetők munkája csak az ő segítségükkel eredményes.

Ha ügyelünk arra, hogy a vezető funkciók és a természetes önérvényesítési törekvések a legközvetlenebb közösségekben egészségesen viszonyuljanak egymáshoz, akkor ez megkönnyíti, hogy a felsőbb vezető szervek ne szakadjanak el a tényleges közösségektől.

Iskolánkban a vertikális KISZ-szervezet keretein belül megtaláltuk azt a kiegészítő szervezeti formát, amelyik lehetővé teszi az iskolaközösség tényleges létét. Minden egyes tanuló valamilyen módon kapcsolódik személyesen is az osztályon tuli nagyobb közösséghez is és ez pozitívan hat vissza az osztályon belüli jó szociális közérzetre is, ami tükröződik az 1976-os felmérés vallomásaiban. A szociometriai táblázatokon is látszik, hogy a baráti és egyéb együttműködési kapcsolatok az osztályokon belül sűrűbbé váltak a korábbi időszakokhoz viszonyítva, és egyenletes fejlődés mutatható ki az első osztálytól a negyedik osztályig.

Néhány feltételezés, javaslat

Az elmúlt tíz esztendő tapasztalatai és az itt ismertetett vizsgálatok arra engednek következtetni, hogy az iskola, a tantestület belső fejlődése mellett szerepet játszott az eredmények elérésében a társadalmi háttér változása is. Kettős változásról beszélhetünk. Az osztályellentétek olyan mértékben enyhültek, hogy tanítványainknak sem tudatában, sem magatartásában már nem lelhetők fel, míg az 1972-es évben végzeteknél még nyomokban megtalálhatók voltak. Egyéb tapasztalataim is arra mutatnak, hogy ez a változás az ország egészében végbement. Jó volna ezt országos méretekben is nyomon követni. Amennyiben általánosnak mondható ez a változás, nevelési lehetőségeink lényegesen javultak és a helyenkénti esetleges lemaradások okait máshol kell keresnünk.

Ugy tűnik, hogy az iparosítással és a városiasodással járó elidegenedési tünetek városunkban, vagy legalább is iskolánkban enyhébb lefolyásuak lennének, mint azt a szociológiai irodalom sok vonatkozásban jelzi. Nem lenne érdektelen településszociológiailag is leellenőrizni, speciális helyi jelenségekről van e szó. Hiszen ez sem kizárt dolog, mert városunk a polgári demokráciának bizonyos fokára már eljutott a felszabadulás előtt is, amely a mult századi Kossuth-párti ellenzékieskedésig nyulik vissza, szemben a kormánypárti katolikus megyei többséggel. De az sem kizárt dolog, hogy a város mezőgazdasági jellege, közepes mérete, valamint az a helyzet, hogy az iparosítás a szocializmus keretein belül zajlott le, a döntő tényező. Akkor pedig az ország hasonló jellegű városaira kell a figyelmet fordítanunk azzal a szándékkal, hogy a fejlett szocializmus közösségi szellemének kialakításánál mintául vagy bázisul használhassuk fel. Az ilyen helyeken hasznosan, bátrabban kezdeményezhetünk. Ugyanis gyakran az a látszat, hogy ami még Budapesten nem sikerült, az nem sikerülhet máshol sem. De nemcsak térben, hanem időben is megfordíthatjuk a kérdést: ami kudarcra ítéltetett a 60-as években, nem biztos, hogy ugyanilyen kudarcra ítélt kísérlet ma. Feltételezésemet sok más középiskolában, más városban nemrég végzett fiatal magatartására és véleményére alapozom. Kérdéseimet mindig ugyanannak a korosztálynak tettem fel, vagyis a nálunk is kiugróan jól szereplő un. "Ratkó"-gyerekek közül többeknek. Pl: Pesterzsébeten született és ott középiskolát végzett fiatalnak szegeztem a kérdést, hogy véleménye szerint mindenütt helytálló e az a vizsgálati eredmény, miszerint a budapesti középiskolások 50 %-nak nincs barátja. Válasz: Ez lehetetlen. A mi osztályunkban egyetlen egy lánynak nem volt az osztályon belül barátja. Másik: Két főiskolás /egy fiu, egy lány/ teljesen helytállóan tartja, sőt szerintük talán még a 60 %-ot is eléri. Kérdés: Hol végezték a középiskolát? Válasz: Pesten. Kérdés: Hova valók?

Válasz: Vidékre.

Kérdés: Sok vidéki volt az osztályban?

Válasz: 50-60 %.

Ugy vélem, hogy az itt vázolt nyomon érdemes lenne sürgősen tovább kutatni, az esetleges megváltozott helyzetet feltérképezni. A jó pedagógiai gyakorlat széleskörben való elterjesztésének okvetlen feltétele lenne egy ilyen természetű, kimondottan a közösségi nevelést célzó szociológiai vizagálat.

A társadalmi háttér változásainak feltérképezése mellett nem feledkezhetünk meg olyan fontos nevelési tényezőről, mint a tanár egyénisége, pedagógiai és világnézeti felkészültsége a szaktárgyi felkészültség mellett. A javuló tendencia ellenére még sok tennivaló van a tanárképzés területén is. A szakdidaktikák, legalább is a közismereti tárgyak területén hosszú multra tekintenek vissza és a módszerek átadása is kitaposott utakon halad. A világnézeti és közösségi nevelés területén is tul kell lépnünk a forradalmi kezdeményezések szakaszán, a kiegyensúlyozott, összehangolt, hatékony módszereket követeli az idő. Vajjon elérhető e a nevelésre való felkészítés hatékonyságának növelése anélkül, hogy ez az egyetemi hallgatókat ne terhelné meg sokkal jobban? Szigoruan egyéni tapasztalatból szeretnék ennél a kérdésnél kiindulni.

Az osztályfőnöki nevelőmunkánál, különösen az osztályfőnöki órák kötelező tematikájának feldolgozásánál úgy éreztem, hogy a marxizmusból az 50-es évek elején szerzett ismereteim nem elegendők. Ezért 1963-ban beiratkoztam a Marxizmus-Leninizmus Esti Egyetem etika-szakosítójára. Rövidesen éreztem, hogy nagy segítséget jelent az osztályfőnöki munkában. Tudomásom szerint a nappali tanárképzés területén is pótolták ezt a hiányosságot. Gyökeres változásról azonban ekkor még a saját osztályfőnöki munkámban sem beszélhetek. Továbblépést az jelentett, amikor kísérleti tantárgyként saját osztályomban tanítottam a Világnézetünk alapjai c. tantárgyat, a következő években pedig az iskola minden negyedik osztályában. Annak ellenére, hogy évről év-

re biztosabban kezeltem a tantárgyat, érezhettem a különbséget az osztályok között. Mégpedig abból a szempontból is hogy alaposan ismertem-e az adott osztályt, vagy csak abban az évben tanítottam őket, abból a szempontból is, hogy marxizmusból képzetesebb-e az osztályfőnök vagy sem. De legközvetlenebb és talán a leghatékonyabb az eredmény, ha a saját osztályfőnöki munkájára épül rá a Világnézetünk alapjai tantárgy. Ez különösen szembeötlővé vált a következő osztályomnál. Egy rendkívül problémás, az átlagosnál gyengébb képességű osztályról van szó. A második osztály végére tizenötven buktak ki az osztályból. Mégis ezzel az osztállyal sikerült a dolgozatban ismertetett bemutató osztályfőnöki órán szép eredményt elérni. Az osztályban tanító kollegákban az óra olyan hatást váltott ki, hogy nem is buták ezek a gyerekek, csak az ő tantárgyukból nem képesek szépen szerepelni, csak az ő tantárgyukból nem tanulnak, tehát csak velük szemben tanúsítanak ellenállást. Közben én sem tudtam a saját szaktárgyamból közepesnél jobb eredményt elérni velük, az orosz szakkör többszöri beindítása is kudarccal végződött. Ebből a szakkörből lett végül a dolgozatban már szintén említett önképzőkör. Egyetlen magyarázatot találok arra, miért sikerült az osztályfőnöki kötelező témákból egy gyenge osztályban jobb eredményeket elérnem, mint a jobb képességű osztályaimban. Miután jól ismertem azt a világnézeti és neveltségi szintet, amit negyedikre el kell érniük, minden munkát úgy szerveztem, hogy a részek szervesen kapcsolódjanak össze, tudatosan építkeztem, mégha ez sok különmunkát is jelentett. Négy év alatt sikerült hátrányaikat behozni.

Nagyon fontosnak tartanám a leendő tanárok felkészítését a nevelőmunka ezen vonatkozásaira is. Mégpedig úgy, hogy amikor a marxizmust tanulják, érezzék, hogy erre nekik a gyakorlatban nem csak "prédikációk" formájában lesz szükségük. Itt a Neveléstudományi Tanszékek, a marxizmust oktató tanszékek és a gyakorlati nevelői munka olyan összekapcsolására gondolok, amit külön-külön ugyis elvégeznek, de koncentráltan hatékonyabbá válhatna. Ez egyben a szakosodás egészséges

kiegészítője, valamint a nevelői hivatásra való felkészítés is. "...A valódi emberi nembeliség csak abban állhat, hogy saját személyiséggé való fejlődésében az ember meg akarja valósítani e személyiség különös, sajátos feladatát, azt, hogy nembeliségre emelje önmagát, és éppen ebben lássa saját személyisége kibontakozásának mértékét is. Csak azok az emberek léphetnek túl valóban a némaság utolsó maradványain, és válhatnak - mint tökéletesen kibontakozott személyiségek - az emberiség valódi történelmének aktív szubjektumaivá, akik a személyiség iránti szükségletüket tudatosan a nem és az egyed ilyen egységére irányítják.... Marxtól tudjuk, hogy a "szabadságnak ez a birodalma" a gazdaságnak /a "szükségyszerűség birodalmának"/ milyen tökéletességét feltételezi, és csak ezáltal léphet túl a szocializmus marxi elmélete az utópián. Manapság mégis ritkán gondolnak arra, hogy ugyanez a fejlődés egyszerűen az ember meghatározott léte számára is elő kell készítse a "szabadság birodalmát", és, hogy a gazdasági alapok sem képesek teljes mértékben túllépni az utópián, ha ez a fejlődés nem segíti valamiképpen elő az ember ilyen természetének kibontakozását." /Lukács György: A társadalmi lét ontológiájáról. III. kötet. Prolegomene 1976./

MELLÉKLETEK

I. Melléklet 1971-72/IV. a.

1. ...Bevallom kissé zavart is mikor 64 éves nagyapám megnősült és egy szaknabeli került a családba. Nagyon elítéltem nagyapám ezért az elhatározásáért, cselekedetéért. Szüleim felajánlották neki, hogy jöjjön hozzánk, de ő nem jött, jobb volt neki az idegen.
Talán hihetetlen, de nem járok rendszeresen szórakozni. Szüleim ennek nagyon örülnek. Nagyon szeretik egymást, úgy gondolom nálunk a családi élet olyan, amilyen ma már ritka helyen van. Emiatt sok támadás is érte szüleimet.
Tapasztalatom szerint ma nincs a lányoknak tekintélyük a fiuk előtt, mint régen volt.
2. ...Számomra a család a legfontosabb, közöttük is édesanyám. Semmi problémámat nem mondanám el tanáraimnak, mert már tapasztaltam visszaélést is. Mástól még nemigen kértem tanácsot.
3. ...Már 4 éve együtt van az osztályunk. Elsőben meg volt az összetartás, másodikban már csoportokra oszlott, negyedikben már semmi összetartás nincs. Ha egy embernek van problémája a többi nem segít neki. Mindenki a saját problémájával foglalkozik. Igaz, hogy minden ember önző, de nem ennyire. Néha úgy érzem az osztály minden tagja elfordul tőlem, senki se kedvel, mindenki ellenem van. Pedig lehet, hogy ez nem igaz, hisz nem bántottam meg senkit. Csak mindenki a saját problémáival foglalkozik. Gondolom ezzel a kérdéssel más is így van. De olyankor semmi kedvem az osztályba belépni, bent ülni órán.
4. ...Általában az emberek mindig a saját problémájukkal foglalkoznak. Engem pl. azoknak az embereknek a problémája foglalkoztat, akik közelebbi kapcsolatban vannak velem /pl. szülő, testvér, rokon/. Nem olyan nagymértékben foglalkoztat az iskolatársaim, a munkatársaim problémája, de foglalkoztat az is. Külső, belső tulajdonságokat lehetetlen megismerni, még ha az ember több évig együtt él vele, akkor sem. A problémáit minden embernek önmagának kell megoldania.
5. ...Én egy kicsit különnek tartom magam. Én egy új társaságba

nagyon nehezen tudok beilleszkedni. Talán ez azzal magyarázható, hogy 16 éves koromig egyedül voltam. Most 2 éves az öcsém. Én a többieket nagyon szeretném belülről is ismerni. Olyanokkal, akikkel az ember nagyon hosszú időn keresztül együtt van, már nagyjából meg tudja még azt is határozni, hogy az adott pillanatban hogyan cselekedne, vagy egyáltalán mit mondana. Az is nagyon rossz, ha az emberek ennyire ismerik egymást. Az egyik osztálytársamnak már 3 éve, hogy barátnője vagyok. Ennek ellenére mégis vannak olyan emberek, akik az én számomra nagyon érdekesek. Ezzel az előbbinek ellentmondok, de mégis szeretném őket így közelebbről is megismerni. Van egy ilyen lányismerősöm. Talán őt tartom a legfurcsábbnak azok közül, akiket úgy ismerem. Az életfelfogása is különös. Őt nem érdekli semmi, a tanulásnak sem látja értelmét.

6. ...Nagy szerepe van az embereket egymással összekötő érdekeknek. Egy ilyen nagyobb közösségbe bekapcsolódni, jól érezni magam nagyon nehéz. Mások problémáiba beleképzelni magam nem könnyű. De így van ez viszont is. Azok az emberek, akik azt a bizonyos közösséget alkotják el vannak foglalva a saját problémájukkal és már arra nem is gondolnak, hogy velem mi van. Ha mégis törődnek velem, akkor ez szerintem csak azért van, mert kötelező, mert foglalkozni kell. Olyan emberrel találkozni, akinek a problémái megegyezik az én problémáimmal, csak egy ideig jó. Az emberek nagyon unalmasak. Én olyan emberekkel szeretek lenni, akik más-más beállítottságúak és mégis külön érdeklődési körük ellenére fel tudják venni a kapcsolatot. Véleményükből számos dolgot ki lehet szűrni az én beállítottságomnak megfelelően.

7. ...Legfontosabb a család.

Borzalmas lehet egy olyan munkahelyen dolgozni, ahol nem érik meg egymást. Szeretnék a nagybetűs életben egy olyan közösségben dolgozni, ahol megértjük egymást. Tudom, hogy az élet nem olyan mint azt mi iskolás szemmel látjuk, de ha az ember úgy alakítja az életét, hogy alkalmazkodik pl. a közösséghez, nagy csalódások nem érhetik.

8. ...Én nagyon változónak tartom és nagyon kiismerhetetlennek a

környezetünkben élő embereket, pl. a szakmai gyakorlaton. Őket azt hiszem három csoportra oszthatjuk: olyanok, akik teljesen közönbösen fogadtak bennünket; - olyanok, akik tiszta ellenszenvvel fogadtak bennünket és olyanok, akik kedvesen segítettek bennünket. A közönbösség nemcsak nekünk szólt, hanem mindennek. Nem tudom, hogy mit nem szereztek bennünk. Talán azt, hogy fiatalok vagyunk?

9. ...Kollégista vagyok. Nem tudnám az életemet magamba zárkozva sok ember barátsága nélkül leélni. A kollégiumban jól érzem magam. Az iskolában szintén, habár itt már több probléma adódik.

Legfontosabb számomra a család, főleg édesanyám.

10. ...habár ellentétek adódnak osztálytársaim és közötttem, de ezek muló jellegűek és általában könnyen megoldhatók. Inkább a hasonló koruakhoz fűz szorosabb kapcsolat. Szívesebben mondok el mindent barátnőmnek, mint édesanyámnak. Az 6 gyermekkorra nem olyan volt mint az enyém. Nem ítélem el a "bezzeg az én időmben" jelszót. Inkább próbálom megmagyarázni, miért volt akkor úgy és miért van most így.

11. ...Amikor első voltam, nem volt barátnőm, viszont később magamhoz egyáltalán nem hasonló akadt, aki rengeteget változtatott rajtam. Persze mindezekbe nagyon belesegített az is, hogy eleinte nem tartottam igényt más véleményére, hiszen szüleimtől már az általános iskola első osztályától elkerültem. Nem volt meg bennem az az érzés, amit egy anya és lánya között később láttam másoknál.

Többnyire nagyszüleimmel voltam.

Véleményem az, hogy az "Én" tulajdonságaim, az "Ők" alakítani tudják, de ha már egészen megváltoztatják /pl. rossz irányban/, az nem jó.

12. ...Magam akaratgyenge embernek tartom. Rájöttem arra, hogy nem csak én vagyok akaratgyenge, hanem az emberek többsége. Az a következménye, hogy az embereket nem lehet kiismerni. Ilyen emberek is jócskán akadnak még a mi osztályunkban is, de nemcsak az osztályban, hanem az egész társadalomban. A családban is így van. Az egyik gyerek szép, vagy fiú és akkor az megbecsült és a szülők azt kényeztetik. Mert itt az egyenjogúság. A lányokat megszólják, de a fiukat vétek lenne. Pedig ember és ember között nem lehetne különbséget tenni.

13. ...Szeretem megismerni az embereket és nagyon szeretek segíteni nekik, azért sokszor azért ér csalódás, mert nem így kapom vissza. Az őszinteség sem életteleme az embereknek. Ez így általában rossz. Viszont én szeretek azon ügyeskedni, hogy kihozzam az emberekből az igazi életet.
14. ...Az iskolai közösségben is jól érzem magam. De sajnos, mint minden közösségben, vannak hangadók. Ha 1-2 is, de erősen megváltoztatják az emberek közötti kapcsolatot. Vannak az osztályban "kétszínűek" és vannak olyanok, akik könnyen befolyásolhatók.
- Véleményem az, hogy azok a tanulók, akik többen vannak testvérek, jobban tudnak alkalmazkodni, míg ha egyedül van /tehát nincs testvére/ válogat.
15. ...Számomra "Ők" ugyan mindig vannak, de jó lenne ha néha ismerném az énjüket is. Mindenkiről szeretnék tudni mindent, hogy vajon olyanok-e, mint amilyennek én elképzelem. Szeretném tudni, hogy valóban olyan-e, mint amilyen tulajdonságokkal esetleg én az első látásra felruháztam.
- A családdal nemigen járunk társaságba. Szüleim zárkóztak. Ők nem is akartak talán megismerni embereket, vagy csak szerettek volna, de a család összetartása fontosabb volt számukra.
16. A közösségben, mint mindenki, tesz valamit, KISZ munkát végez, ami a ma és ebben a társadalomban természetes, és némileg felemelő. De sajnos, az a közösség, amelyben én élek, nem összetartó 100 %-ig. Egyet azért nem tudok megérteni, ha ők - a közösségi tagok - mindenkinek megmondhatják a kialakított véleményüket, akkor én, azoknak miért nem? Mi az a hiba és az a döntő különbség 18 évesek között?
- A tanárok ezt nem így látják.
- Családomban ilyen probléma nincsen, négyen vagyunk lányok testvérek.
17. ...Szerintem társaslény vagyok és szeretek emberek közt lenni. De lassen arra kell rájönnöm, ha kétszínű valaki, akkor a jó. Az osztályban engem gyakran rosszindulatúan ítélnek el. De kérdezem, mit tehetek ellene? Ugyanis ez már első óta így megy. Ez annál is furcsább, mert igen széles baráti köröm van és barátaim, barátnőim körében még nem volt ehhez hasonló esetre precedens. Valahogy már eleve úgy vagyok elkönyvelve, mint aki nem közéjük való.

Nagyon igaz az a mondás szerintem:

"Az élet egy nagy színház

Melyben tudni kell játszani."

Ők tudnak, én a jelek szerint nem tudok. De biztos megtanulok majd.

18. ...Családi kapcsolatunk ideális. Egészen más az osztálytársaimmal. Az az un. jó tanár-diák kapcsolat nálunk ismeretlen dolog, esetleg elméletben van. A gyakorlat azonban azt mutatja, hogy Ők igyekezetük ellenére sem értenek meg bennünket.
19. ...Ha az egész fiatalságot nézem, akkor nem tudom eldönteni, hol a helyem. Középiskolába kerülésemet is, műveltségemet is, az iskolának köszönhetem: Ezek a könyvek talán az iskola nélkül nem kerültek volna a kezembe.
20. ...Mostanában megragadta a figyelmemet az emberek maguk, és egymás iránti közömbössége. Szörnyű, hogy az osztályközösségünkben is rengeteg olyan személy van, aki csak addig barátkozik az emberrel, ameddig az érdekei fűződnek hozzá. Szerintem fontos mindenkinek a sajátmaga énjének előtérbe helyezése, de a végtelenségig ezt sem lehet feszíteni. Érdekes, hogy mindenki minden javat csak sajátjának akar tekinteni. Szörnyű az, hogy akiben van egy egészen kicsi humánus, állandóan "lebeg" a többi ember között, nem mindig futja az erejéből és idegeiből arra, hogy "rendes" legyen embertársaival szemben. Szerintem ebből fakadhat az, hogy az embert csak a legszűkebb környezete érdekli, de az sem nagy mértékben, így közömbössé válik.
21. ...Én általában szeretem az embereket. Ez nem jelenti azt persze, hogy minden nagyon szép, minden nagyon jó. A tanárok nagyon furcsák, szerintem, és nagyon nehéz eligazodni rajtuk. A legtöbbjük hangulat ember. A diák nekik olyan "eszköz", amit akkor és úgy használnak, amikor akarnak. Néha őszintén lehet velük beszélni, de erről hamar leszoktatják a diákot. A szüleim: talán ugyanezt mondhatnám el.
A diáktársaim: köztük van sok olyan, akit nem is ismertünk közelebbről. A kritikát nem tudják elviselni.
22. ...Ugy érzem a tanárokhoz való viszonyom megfelelő. De osztályközösségben már vannak némi hibák. Mi különbség van kollégista és kinn lakó között? Talán ez a kérdés az, ami megbonthatja az osztályközösséget.

II. melléklet 1971-72/IV. b.

1. ...Szüleimmel megértjük egymást. Mindent elmondok nekik. A környezetemmel beszélek, ha tudok valakinek valamiben segíteni szívesen segítek. Örülök, ha én megkérek valakit, akkor az is szívesen segít nekem. Vannak barátnőim, akivel jól megértjük egymást. Szerintem a mai társadalomban mindenkinek szüksége van baráti körre, szinte már szükségletté válik.
2. ...Otthon, ha jó akarok lenni, nem avatkozom bele szüleim dolgába. Nem tűrik el, hogy kritizáljam azt, amihez semmi közöm. Az osztályban megtalálom a helyem, nem kerülök összetűzésbe az osztálytársaimmal. Problémám talán, hogy sokat szomorkodom a jövőm miatt.
3. ...Az én környezetem befogadott magába. Kis község, de szeretem. Igaz, van, amikor legszívesebben eljőnnék onnan örökre, de ez csak fellobbanás /méreg/, hamar elmúlik. Mi az oka? Hát bizony az, ami ilyen kisebb helyen, közösségbe és bizony máshol is előfordul, a pletyka és a szórakozás hiánya. Van két barátnőm. Amit velük nem tudok megbeszélni, az általában az én gondolataimban él tovább. Sokat gondolkodom és talán ez a baj. Sok olyan dolgot képezek el, ami talán meg sem történhetne, és hiába tudom ezt mind, bizony a szívemre veszem a sikertelenséget. Ugy érzem, hogy engem senki sem ismer igazán. Az osztályban csak egyénenként él a közösségi szellem, de az is csak képzelet. Bizony osztályunk, ha jól megnézzük széthúzó, és egymást csak kritizáló egyénekből áll. Megvannak a klikkek is. Sajnos ezen segíteni nem lehet.
4. ...Sokan mondják nekem, hogy igazi barátja nincs az embernek, szerintem ez nem igaz. Azt is mondják még, soknak az a véleménye, hogy tartós barátság két ember közt alakulhat ki. Szerintem ez sem így van. A barátaimmal megbeszéljük a problémát és ők is adnak tanácsot. A szüleimmel nagyon megértjük egymást.
5. ...A szüleimmel a kapcsolat elég szoros. Nálunk otthon szüleim testvéreimmel együtt megkérdezik bennünket mindig akármilyen családi probléma van. Nincs az, hogy te még gyerek vagy. Nem mindenkit szeretek az osztályból. Vagy azért nem szeretem, mert nagyképű, vagy azért, mert nem kapcsolódik bele az osztály közösségébe, olyan magának való. A barátnőm az osztályunkba jár. Ő ellentéte az osztály többi tagjának.

6. ...Én kívülről nézve jókedélyű vagyok, de sajnos belülről nagyon sokszor vagyok szomorú. Amikor egyedül vagyok, úgy érzem, hogy nincs értelme semminek, az élet is olyan céltalan. Én nem is tudom, hogy miért kell élni! Velem eddig még nem is igen történt semmi. De most, amikor már valami kis örömet találtam volna, közbejöttek ők - a szüleim. Biztos, hogy szeretnek, de én nem érzem. Szerintem ilyen dolgon, hogy elengednek, vagy nem, nem szabadna foglalkozni a szüleimnek. A szülők nem elég megértőek.
7. ...A közösséget nem lehet az egyéntől elkülöníteni. Én kisebb koromban eléggé konzervatív nevelést kaptam, s ez sokáig befolyásolta cselekedeteimet. Szerencsére a szüleim nem ragaszkodtak annyira a túlhaladott nézeteikhez. Tehát, amit az iskolában tanultam az nem maradt az én "tulajdonom", hanem azt tovább adtam szüleimnek, akik nem tanulhattak, mint én.
8. ...A szüleimmel jól megértjük egymást. Az osztályban már nem ilyen egyértelmű minden. Az osztályból választottam magamnak barátot. Ővele nagyon jól megértjük egymást. Az osztályon belül kialakult egy szűkebb társaság, melynek keretében nagyon jól érzem magam. Ezt a csoportot nem lehet klikknek nevezni, hiszen nem uszítunk senki ellen sem. Mindig együtt vagyunk. Ilyenkor nem érezzük magunkat feszélyezve.
9. ...Én szeretek társaságba, szórakozni járni. Családomhoz való viszonyom kiegyensúlyozott. Édesanyám halála után édesapámmal való szülői és egyben baráti kapcsolatom egyre elmélyül. Könnyen bele tudok illeszkedni társaságba, ez az iskolában is nyilvánul.
10. ...Felvetődött bennem az a kérdés, lehetnek-e a szülők barátok is, azon kívül, hogy szülők, nevelnek bennünket, dolgoznak értünk. Szerintem ahhoz, hogy ez a kapcsolat a barátság létrejöjjön, nagyon-nagy megértésre van szükség. Elősegíti ezt a barátságot az, ha a szülő is elmondja problémáit, esetleg tanácsot is kér gyerekétől. A szülők titkolózásukkal, azzal, hogy "nem gyerekeknek való" vagy "ne üssd az orrod mindenbe bele" elhárítják kérdéseiket, bizalmatlanságot hoznak létre gyermekekben.
11. ...Társaságom sajnos nemigen van. Ugy gondolom, hogy ebben a korban barátokat vagy ismerőseket nehéz szerezni. Szüleim egy pár éve még helytelennek látták volna, ha én szórakozni megyek. Most már nem bánják, sőt küldenek is, de én már úgy látom, ho

késő. A szüleim nem értenek meg, hiába is mondanám el a problémáimat. Az osztálytársaimmal nem beszélem meg, mert sok olyan lány van, aki visszamondaná.

Szüleim azt mondják, bár csak ez lenne életemben a legnagyobb probléma. Én pedig ezt elég súlyos problémának látom.

12. Szüleim nagyon szigorúak hozzám. Nem is a szigorúság a probléma, hanem inkább a túlzott szülői féltés. Édesapám még egy randira sem képes elengedni. Így még nem is volt baráti kapcsolatom fiukkal. Ez persze hihetetlenül hangzik egy 18 éves lány szájából, de ez így igaz. S talán ez a tiltás az oka, hogy nem mindig vagyok őszinte a szüleimhez. Nem szeretek nekik hazudni, így inkább nem járok sehová, otthon ülök. Bár a szülői tiltás nem jelent akadályt, mert sokak szerint az igazi szerelem nem ismer akadályt és távolságot. Ez igaz, de az ember nem kezdheti mindjárt igazi szerelemmel, s a kisebb tetszés átalakulása szerelemmé nem megy gyakori találkozás nélkül, s mi van olyankor, ha ezt megtiltják a szülők!

13. ...Engem, mint legfiatalabb gyereket, nem igen kényeztettek el. Szüleimmel mindent megosztok, mindig őszinte vagyok hozzájuk, de nemcsak velük szemben viselkedem így, hanem bárkivel. Sokat csalódtam.

Szüleimben azt tartom furcsának, hogy mióta iskolába járok, soha meg nem kérdezték tőlem, milyen jegyeim vannak.

Veszekedés az nincs köztünk, viszont köztük mindennapos. Ennek az áldozata lettem én, kissé gyenge az idegzetem.

Osztálytársaim az én belátásom szerint megbiznak bennem. Nem vagyok zseni, de azért van a nevelők között olyan, aki lebecsül. Az ilyet nem tartom helyesnek, hisz ezzel elveszi a kedvét a tanulástól a diákoknak. Soha nem voltam nagyravágyó.

14. ...Édesanyámat nagyon szeretem. Édesapámmal nem tudok olyan őszintén elbeszélgetni, mint édesanyámmal, talán ez onnan ered, hogy nincs velünk. Nagyon sokszor rossz nekem ez, mert a családban szeretnek velem foglalkozni és mindenki nevelni akar, azzal a jelszóval "mert neked nincs apukád és nincs aki komolyan megfenyítsen."

Fiatal vagyok és szeretek szórakozni.

15. ...Szeretnék idővel párttag lenni, mivel szüleim is azok. Én is úgy szeretnék élni mint szüleim, hogy életem hasznos és tartalmas legyen.

16. ...Nekem ez a téma nagyon hosszú ideig tartana, ha teljes egészében leírnám. Hiszen ez az Ők számomra nagyon sok mindent tartalmaz és Ők igen sokrétűek. Barátok, szüleim, ellenségeim, ezekről mindről külön lehetne írni sokat. Számomra mindenki érdekes és érdekessé valamilyen tulajdonsága alapján válik. Minden téren vannak jó barátaim, úgy a szórakozás, mint a sportolás vagy a komoly témákban pl. tanulásban is. Szerintem nagyon rossz azoknak az embereknek, és nem is tudom elképzelni, hogy hogyan is tudnak érvényesülni, élni ebben a mai társadalomban, akinek nincs baráti körük, úgy mondván "nem tartoznak sehová." Manapság ez már majnem létszükségletté válik. Az osztályban nem alakult ki ilyen társaság és ennek is megvannak az okai. Az érdeklődési körünk nem azonos, de ez még nem olyan baj, hisz annál érdekesebb lenne.
17. ...Igazi testi-lelki jóbarátaim nincsenek. Társaságba eléggé nehezen illeszkedem bele. Ez talán köszönhető gyermekkorom egyedül létének is. Látszólag ugyanúgy a többi közé tartozom. A beilleszkedés nekem belső problémát jelent. Külsőleg nem nyilvánul meg erre eléggé vigyázok. Családi körben szüleim egyben barátaim is. Van egy kishugom, avel kapcsolatom talán a legelmélyültebb. Makacs természetem egyetlen nyitja, hogy megtalálják azt a bizonyos hangot velem szemben. Akkor bármit kérnek, azt tűzön-vízen keresztül viszem. Az Ők közül nem szeretem azokat, akik pl. hizelegve akarnak elérni valamit. Ezen kijelentéseim csak annyira reálisak, amennyiben egy egyén elfogulatlan lehet magával szemben.
18. ...Az embernek szüksége van mások segítségére, véleményére. Ebben a korban legnehezebb szerintem a beilleszkedés a társadalomba, megtalálni helyét az embernek egy közösségbe, mert engem igen sok minden foglalkoztat. Sokszor a szülők is befolyásolják és nem utólsósorban a tanulás, az iskolához való viszony. Az iskolában is vannak problémák, s ezen belül az osztályban is, am sokszor egyáltalán nem kis dolog, s nagyobb figyelmet kellene fordítani, kellett volna még az első, második osztályban. Sajna az osztályban nem alakult ki kollektív közösségi szellem. Az osztály különböző csoportokra szakad...
- Ha kikerülünk az iskolából, szerintem, még nehezebb lesz egy közösségbe beilleszkedni.
19. ...Eddig nagyvárosban éltem, most költöztünk Hódmezővásárhelyre

Fájó szívvel hagytam el Miskolcot és egy kicsit idegenkedve jöttem ide. Apróságoknak tűnő kis dolgok, után megállapítottam, hogy itt sokkal kedvesebbek - szerényebbek az emberek. "Otthon" is nagyon jól éreztem magam, mivel szüleimnek is és nekem is volt baráti társaságom. Itt valahogy másképpen van. Az idegenekhez is sokkal kedvesebben szólnak.

Nagyon szeretek jó társaságban lenni. Nem tudom megérteni azokat az embereket, akiknek nincs igazi barátjuk, magukba zártan élnek. Azok az emberek, akik részt vesznek a közösségi életben, sokkal tartalmasabb életet élhetnek.

20. ...Az egyik téma, mely engem nagyon érdekel és már sokat gondolkoztam rajta, hogy a mi társadalmunkban is vannak olyan magasabb pozícióban lévő emberek, akik lenézik a munkásokat, pedig ők is munkáscsaládból származnak.

Hallottam olyat is, hogy a szülők mindent feláldoztak, csak a gyerekeiket kitaníttassák, és ezután, hogy a gyermekük elvégezte a felsőbb iskolát, szégyellte a szüleit, mert nem voltak olyan műveltek.

...Hogy lehet ilyet megengedni a szocializmusban?

21. ...Szerintem az a legfontosabb, hogy az ember megértésre találjon élete során. A legnagyobb gondnak tartom ezt. Különösen most ebben a legrázósabb időszakban, amikor minden érdekel, mindent szeretnék elérni. De ha az ember magára marad, nincsenek barátai, segítőtársai, akkor nem sokra megy. Én idáig még csak jót mondhatok életemről...

Az a véleményem, hogy már ilyen idős korunkra ki kell alakulni egy nézetünknek, egy elvnek, amihez tartjuk magunkat. Meg kell ítélni a dolgokat és határozott álláspontot kell foglalni. Azonban ehhez nagy szükség van a barátokra, az igazi barátokra is. S ha nem helyesen ítélt meg valamit, akkor módosítani kell azt, tehát korrigálja a közösség a tévedéseket.

Családi körülményem jó, meg van a barátom, így a problémák megoldása gyerekjáték, jó kis vita.

22. ...Szüleim már idősek és talán egy kicsit konzervatív gondolkodásuk. Szüleim igyekeznek megadni nekem mindent. Ezek után az hiszem én lehetnék a világon a legboldogabb, de van, ami ezt akadályozza. Szüleim és közötttem nem olyan közvetlen kapcsolat alakult ki már kicsi korom óta, mint más családokban. Talán enni

a nevelési módszernek köszönhetem, hogy zárkózott természet vagyok és az osztályban nem a legaktívabbak közé tartozom. Ennek ellenére én nagyon szeretem szüleimet, csak jobb lenne, ha megváltozna a felfogásuk.

Az osztályt négy év alatt nagyon megszerettem. Csak az a baj, hogy nem egységes, kisebb csoportokra van szakadva. Különösen akkor, ha valamiről dönteni kellene. Ez csak hosszú veszekedés után sikerül. Akkor nagy a barátság, amíg mindenben egy véleményen vannak. Ha nincs az egyetértés, egymást elmondják mindennek. "Természetesen" nem a szemébe az illetőnek, hanem a háta mögött. Általában ezeket a csoportokat csak ritkán a barátság, inkább valamilyen érdek tartja össze. Ez a széthúzás az utolsó évben, talán csökkent, de még mindig nincs egység. Igazi barátnőm csak egy van. Annak örül, ha másnak örömet szerezhet.

23. ...A családi kapcsolat - ez lehet őszinte és nem őszinte kapcsolat is. Érzésem szerint én nem lehetek otthon mindenben őszinte. Baráti kapcsolat viszont őszinteség nélkül nem alakulhat ki. Az emberek életében a családi és a baráti kapcsolat nem egyezik meg, de egymástól elválaszthatatlan, egymást kiegészítik.
24. ...A mult világnézet órán feltettük azt a kérdést, hogy létezik-e igazi barátság. Szerintem igen is van, csak mind a két félnek alkalmazkodni kell, azért, mert nem létezik két olyan ember, aki teljesen megegyezik mindenben.
Én nem tudom elképzelni, hogy valaki nem talál barátot, vagy barátnőt. Ez lehet, hogy azért van, mert én mindig itthon társaságban vagyok és sohasem unatkozom.
25. ...Hogy állásfoglalásom pártos lesz e viszony bogozása során - én törvényszerűnek látom, mégis meggyőződése, hogy mindenre szükségem volt. Ugy érzem, hogy egy hosszú ideig tartó hullámvölgyet hagytam magam mögött. Anya általános iskolai szinten próbál segíteni, sákeretlenül, pedig hivatásául is választotta a nevelést, barátnőimtől soha nem is vártam segítséget, mert bár nem mondom és nem is éreztetem velük, érzek egyfajta szellemi irt. Ezt a gondolati közösséget a velem egykoruak között csak Fodor Palival érezttem meg, de - bár ő is, én is más irányban aktivizáltuk magunkat, - nem sikerült megvalósítani

elképzeléseinket.

Itthoni barátnőimmal szemben az alapvetőeken kívül ezért nincsenek is különösebb elvárásaim, elfogadom őket, szeretem bennük a jót, s hiszek abban, hogy alapvetően rossz nincs.

Ennél sokkal érdekesebbnek tartom a tanáraimmal való viszonyom. Amikor bekerültem a középiskolába, biztos voltam benne, hogy a tanáraimnál a tévedés lehetősége ki van zárva, s ezért velük szemben talán túl magasra helyeztem a mércét, s még csalódásaim sorozata sem győzött meg ennek alapvető helytelenségéről, mert igenis - látom - van olyan tanár, akit fenntartás nélkül elfogadok minden szavával és cselekedetével együtt...

Szeretek gondolkozni, s sokszor - vitapartner híján - álmodozni is szoktam. Más talán ellentmondásnak minősitené, de nekem szükségem van az állandó cselekvésre is. Így aztán a legritkább esetben foglalkozom egyszerre egy dologgal, de amivel éppen foglalkozom, arra viszont oda tudok figyelni. Ezt persze kevesen értik meg, és ezért is értek már támadások.

Nehezen tudtam elérni azt a jó kapcsolatot az osztálytársaimmal, ami most közöttünk van. Elsőben, míg nem lettem osztálytitkár, örültek az ötleteimnek. Most ott tartunk, hogy csak a legvégső esetben szólok az osztály ügyeibe egy-egy ötlettel... Ugy hiszem, általában az emberi kapcsolatokban nagy szerepe van az illúciónak.

Most úgy érzem, ha lesz erőm ezt az önállóságom állandósítani, akkor nem lesz különösebb ellentmondásom, ellentétem senkivel. Bár nagyon érzékeny vagyok, nem szeretem magam érzelmileg kiszolgáltatottnak érezni...

A családukra mondtam a legkevesebbet, de a képlet egyszerű: két idegbajos nagyszülő közt őrlődik anya... A helyzetem ugyan nem jobb másokénál, de nem szeretnék elsüllyedni a hétköznapi, szürke emberkék közé.

26. ...Mióta az NDK-ban jártam, százszorta jobban érdekel Magyarország helye a világban és politikája. Az ottani tapasztalatokat már megbeszéltük tanárnővel... Azóta rendszeresen olvasok ujságot. Amikor Györgyivel beszélgettünk az ő romániai utjáról ő is hasonló dolgokat mesélt. Aztán jöttek a jugoszláv események. Még emlékszem arra, amikor jónéhány évvel ezelőtt a románok és a jugók is /egymástól függetlenül/ enyhén fogalmazva kissé lebecsültek bennünket, mondván, hogy ők járják a szocializmus építésének igazi útját. S ma mi a helyzet?

Ilyenkor bennem egy eddig nemigen észlelt érzés támadt, milyen jó, hogy én itt élek. Persze azért hibák nálunk is akadnak jócskán. Nem kevés olyan fiataalt lát az ember, akinek az arcáról csak úgy leri az unalom... Azért merem leírni, mert látom, hogy másnak is feltűnt.

Joggal kérdezhethjük, hogy mit csinál ilyenkor a KISZ.

Alapszervek válogatja. Mert valljuk be őszintén, a KISZ ma még korántsem dolgozik úgy, ahogy legtöbbször hangoztatjuk. Ismerek néhány párttagot. Nem a legerősebb oldaluk a kommunista meggyőződés. De azt hiszem, az ilyen esetek száma már csökken...

Én eléggé zürzavarosnak látok még sok dolgot nem csak itthon, de általában a világon. Jó lenne egyszer már végképp tisztán látni. Remélem, ezt is meg fogom érni. Egy-egy itthon amugyis jól élő sportoló vagy más disszidál, akkor megvetendő dolgot művel.

Bonyolultabb a dolog, ami foglalkoztat. Anyu nagyon régi ismerősei voltak azok, akik ma külföldön élnek. Itthon elég rosszul éltek, hiszen öt gyerekük volt. Odakint rengeteg tanulás és munka után kb. most "befutottak", jól élnek. Minden évben hazajönnek. A szoros értelemben vett pihenésre minimális idejük van, pedig ezzel "ellövik" egész évi szabadságukat.

És a baj ott van, hogy magam sem tudom hányadán állok ilyen szempontból velük. Az egyszer biztos, hogy anyámat többre becsülöm náluk, azért mert a hat gyerekekkel itthon maradt.

27. ...Én egy nagyon kiegyensúlyozott, jó családi körben élek. Mindent közösen megbeszélünk.

Nincsenek barátaim. Az osztálytársaimmal minddel jóban vagyok. Ennek egy ideig nem is éreztem hátrányát. Egy ideje azonban annál jobban. Hiányzik a társaság. Lehet, sőt biztos is, hogy ebben én magam vagyok a leghibásabb. Azt mondják nagyon nagy igényeim vannak az emberek felé, sokat adok a külsőre.

Ugy érzem, hogy én egy nagyon jó társadalomban élek. Nekem a jövőre vonatkozó elképzeléseim abból áll, hogy egy olyan életet szeretnék élni, mint amelyet a szüleim élnek.

28. ...Baráti körömbe én olyanokat fogadok be, akik velem azonos érdeklődési körűek, hasonló nézeteket vallanak. Szerintem a barátság egyik alapvető feltétele, hogy a barátok kö-

zött megértés legyen, őszinték legyenek egymáshoz, ezért véleményem szerint igazi jó barátság csak két személy között alakul ki, mert a személyes dolgait senki sem mondja el őszintén több személynek, teljes őszinteséggel csak egy személynek mondja el.

Az iskolai közösségben mindenkinek részt kell vennie, de ez nem jelenti azt, hogy az osztály tagjai mindannyian egy baráti közösség tagjai.

29. ...Egész másképpen alakult ki a kapcsolat az édesapámmal. Ő egyszerűen nem szeret velem foglalkozni. Soha meg nem kérdezte tőlem, hogy mi ujság a suliban, feleltél-e? Pedig ez nekem sokat jelentett volna. Most, hogy már megnőttem egyre többet szeretne "foglalkozni" velem. De ezt a foglalkozást én egészen másképp képzelném el. Ő nem akar sehova engedni, azt mondja fiatal vagyok én még ahhoz és nekem az a feladatom, hogy tanuljak és anyunak segítsek. Persze őneki nem kell segíteni, az ő munkája otthon az ujságolvasás meg a TV nézés. Vele csak tiszteletbeli kapcsolat alakult ki.
30. ...1968. szeptember 1-én félénken léptem át az iskola küszöbét. Nem tudtam, be tudok-e illeszkedni egy olyan közösségbe, ahol senkit sem ismerek, s engem sem ismer senki. Megmondom őszintén féltem. Szüleim nyolc gyermeket neveltek fel, s bizony egy keresetből ez igen nehéz volt. És sejtésem nem csalt. Olyan osztályba kerültem, ahová eléggé jómodu fiatal szülők gyermekei jártak. S ez a feszültség kihatott a tanulmányaimra is. Azelőtt jóval felül voltam a négyesen s nem igen volt rossz osztályzatom, most egyre-másra kaptam a gyenge osztályzatokat. Ám néhány dologban én is kitüntem, s így ha tanulmányilag nem is, de sikerült az osztály jobbik részéhez tartoznom. Ha nem is tanultam olyan jól mint az "élgárda", azért buta se vagyok, s majdnem minden vetélkedőn részt vettem. Ez is hozzásegített az "emelkedéshez", s kezdtem egyenrangúnak érezni magam a többiekkel. S nem vagyok olyan kis szürke pont, mint egyhémely diák, akit nem érdekel semmi. És másodikban már nem voltak gátlásaim.
31. ...Mi nagyon keveset kaptunk ki, nem azért mert nagyon jók voltunk, hanem azért mert mi egymást neveltük.

III. melléklet 1971-72/IV. c.

1. ...Irigylem azokat az embereket, akiknek "mindenre" jut idejük. Nekem valahogy nem megy együtt a kettő.
2. ...Az emberekről alkotott véleményem nem a legfényesebb. Az első rossz tulajdonságuk a pletyka... Nagyon sok ember szereti kihasználni a másikat. Nagyon utálok az ilyen embereket. Nem beszélve a kétszínűségről.
3. ...Az én ismeretségi köröm elég széles, hiszen 3 évig kollégista voltam. A Tangazdaságban lakom, az ott lakó emberek végtelen egyszerűek, igénytelenek, az én szememmel nézve maradiak, azért mert van ma már tanulásra lehetőség, de nem is törekednek a több tudásra. És ez sajnos az ott élő fiatalokra a jellemző. A szomszédban is két fiatal lány 2 éve került ki a 8. osztályból és sehol sem dolgozik. Nekem ez nagyon furcsa. Az a környezet és itt az iskolai környezetben tapasztaltak, a munkás hétköznapiak, a mindennapi tanulás és sok munka éppen az ellenkezője és a két ellentét között élek. Az otthon is ellentmondásos. Nagyon nehéz így élni és engem otthon különcnek tart a többi ember. Az iskola közel áll hozzám. Itt sok lány az én szememben más mint én vagyok, de velem együtt alkotják a közösséget.
4. ...Negatív tulajdonságok közül kiemelném a beképzeltséget, kétszínűséget. Van egy ismerősöm, akit miután magas pozícióba helyeztek, mindenki csak áradozik róla. Nem tudom mi lesz, ha az embert leváltják pozíciójából.
Van olyan ember, akinek egy barát csak addig kell, amíg "ugy ugrál, ahogy ő fütyül".
5. ...Mindennél jobban érdekelnek embertársaim. Ugy érzem, hogy nélkülük nem tudnék olyan ember lenni, mint amilyen vagyok. Az embertársaimmal kialakított kapcsolat megszokás dolga. Szerintem több a jó ember, mint a rossz. Ugy érzem, hogy egy ember úgy tud igazán az lenni, ami, ha sokkal több benne a környezetétől és az embertársaitól átvett szokás, mint amit maga alakít ki. Egy ember sosem önmagától az, ami.
6. ...Sajnos, nem a legeslegjobb tapasztalataim vannak már arról, hogy hogyan fogadják a fiatalokat a munkahelyen. Már két nyári szünetben dolgoztam. Ezzel a keserű tapasztalattal ismerkedett az egész osztály is, nemcsak én. Egész nap indigóztunk, s néz-

tük egymást. Egy szót nem szóltak hozzánk, azt se tudtuk, ki a főnök stb. Fél évig jártunk oda, s úgy jöttünk el, mint ahogy odamentünk üresen, fájdalmasan. Ilyen közösség vár bennünket. Ilyen közöny. Azt hiszem, hogy pontosan ellenkezőleg kellene tenni mindent.

7. ...Az emberek jó tulajdonságaik mellett rendelkeznek rossz tulajdonságokkal is pl. kétszínűség, pletyka. Nagyon sok emberre jellemző, hogy amikor beszél a másikkal, előtte mézes-mázos, amikor pedig már az illető nem hallja, egész más véleménnyel van róla. A pletyka is sok emberre jellemző kortól függetlenül. Vannak olyan emberek, akik a másikkal csak addig tartják a kapcsolatot, ameddig a maga érdekeit képviseli. Ez nem jellemző mindenkire.
8. ...véleményt úgy mondanak emberekről, hogy az egyáltalán nem illik rá, arra az egyénre. Sajnos én ilyenek láttán kissé embergöyös lettem. Nem bírom értékelni a csalást, a félrevezetést és főleg a kivételezéseket. Rosszabb emberi tulajdonságu emberek hirdetik a szépet, a jót, de arra nem jönnek rá, hogy sokszor "bilibe lóg a kezük."
9. ...Az emberek nemcsak magukról alkotnak véleményt, sőt van, aki egyáltalán nem alkot magáról véleményt, de más hibáit annál jobban észreveszi.
10. ...Nem szeretik az önálló dolgokat, kényelmesek, előre kidolgozott elveket vallanak. Nincs semmi egyéni bennük. Nem veszik észre, hogy máshogy is lehetne élni, nem is olyan biztos, hogy az a legtökéletesebb, amit a többi csinál. Gondolkozás nélkül élnek ki ösztöneiket, vágyaikat. Ez szerintem a mai fiatalok egy igen nagy százalékára igaz. Az idősebb korosztály jellemzője, hogy ösztönösen eltiporják a gyengét, akinek ilyen céljai nincsenek, s nem árt senkinek. Szerintem pedig épp segíteni kellene azon, aki gyengébb.
A mai fiatalok jó tulajdonsága, hogy nem tud közömbös lenni a rosszal szemben.
11. ...Türelmetlen vagyok és ideges.
És hogy én milyennek látom a többi embertársaimat? Nagyon változó a véleményem róluk. Nagyon sok emberben csalódtam, kétszínűek... Természetesen nem lehet általánosítani. Én minden jó és rossz tulajdonságai ellenére szeretem az embereket. Ezt nem felelőtlenül jelentem ki.

12. ...Engem nagyon érdekel az a dolog, hogy az idősebbek miért figyelik állandóan a fiatalokat. S állandóan velem foglalkoznak a tanulással kapcsolatosan is, ahelyett, hogy sokan a saját gyerekük viselkedését, tanulmányát ellenőriznék olyan szorgalmasan, mint az enyémet. Állandóan sajnálnak, hogy ilyen sok a tanulnivaló, olyan nehéz a középiskola. Nem vagyok én hülye gyerek, már elnézést a kifejezésért, de ez az igazság, mert csak azt kell állandóan sajnálni. Én tudom, hogy mit vállaltam...

Volt egy barátnőm, csak 8 osztályt végzett, eddig nem volt semmi probléma közöttünk, most ő elhidegült, szerintem azért, mert én nemsokára leérettségizem. Pedig egyáltalán nem tudom mivel sértettem meg, nem szoktam ilyesmivel felvágni. Ha beszélünk is, olyan kényes hangon beszél velem, mintha nem lehetne hozzám másként szólni, és amikor megkérdeztem, hogy miért, még ő sértődött meg.

13. ...Az osztálytársaimmal jól megvagyok, ugyanigy a szomszédokkal otthon, egy szomszéd kivételével. Szerintem elég jó kis osztályközösség alakult ki, néha-néha problémák merültek fel. Csak az a baj, hogy ha valamit meg kellene beszélni közösen, akkor mindenki beszél egyszerre.

A mellettünk lakó szomszédossal eddig nagyon jóban voltunk, de egy kis semmiségen, amit ők felfújtak, nagyon összevesztünk velük. Mindig neki van igaza, mindenki úgy ugráljon, ahogy ő akarja, mindenki azt csinálja, amit ő parancsol.

14. ...Az idősebbekkel és a tanáraimmal sem volt soha semmilyen problémám.

15. ...Ha rossz hangulatom van, alig várom, hogy beérjek az iskolába. Ott mintha kicseréltek volna. Szeretek az emberek között lenni, nézni őket, de beszélni velük már kevésbé. Érdekes megfigyelni, mit csinálnak az emberek a kezükkel, ha nem kell fogni semmit.

Sokat lehet tanulni az emberektől. Még magunkat is meg lehet ismerni általuk. Én pl. nem ismerem az arcom. Nem tudom, hogy mondok dolgokat, milyen arccal. Az ő tekintetükről ezt is lehet olvasni.

16. ...Nem látok különösebb eltérést az emberek között. Ugyanaz a nagy sietés, mozgolódás jellemző mindre. Ha viszont a szűkebb kört nézem, vagyis azokat, akik közvetlen környezetemben van-

nak, akkor már lényeges eltérés van közöttük.

17. ...Nekem nincs különösebb problémám az idősebbekkel. Lehet, hogy csak azért, mert olyan megértő a környezetem a fiatal-sággal szemben. A fiatal-sággal sokkal több problémám van. Példa erre az osztályunk, semmit sem lehet megbeszél-
ni.
18. ...Minden ember a világ közepének tekinti magát. Természe-
tesen csak akkor, ha nincs kisebbségi érzése.
19. ...Az "ők" fogalmán nem csak a baráti körre gondolok, hanem
általában az emberekre. Sajnos az emberekről nincs túl jó vé-
leményem. Legalábbis az emberek feléről. Nagyon kevés van kö-
zöttük, aki esetleg önzetlenül segít a másoknak, hogy a "má-
sik ügyéhez egész létemmel van közöm." Sajnos ez nem érvénye-
sül teljes sullyal. Vannak közöttük olyan emberek is, akikre
az ember minden körülmények között számíthat.
20. ...Én nem érzem magam olyan egyénnek, hogy az összes többitől
különb legyek. Mindenkivel szemben kisebbségi érzetem van.
21. ...Kérdezni csak a saját érdeken szoktam. Ha ez a dolog en-
gem nem érdekli, tehát mást érint, nem szívesen kérdezősködöm.
Elvárom, hogy a magánügyeimbe ne avatkozzanak bele. A körülöt-
tem levő embereket mindenek mellett szeretem.
22. ...Nem konkrétan a saját baráti körömről beszélek, hanem álta-
lában az emberekről... Én úgy érzem az emberek többsége képmu-
tató, számító. Csak addig kell a másik, amíg csak az ő érde-
keit képviseli, a háttérben ott van mindig a kihasználás gon-
dolata.

Az embereket nagyon pletykásnak tartom. Számtalan eset arról
tanuskodik, hogy mindenki csak a másik "bajával" foglalkozik,
de a saját hibáit soha, vagy csak minimális értelemben ismeri
el. Nem vagyok egy ideális emberi tulajdonságokkal rendelkező
egyén, de úgy érzem ezekben a hibákban, melyeket itt leírtam, i-
gen ritkán esek. Nem "embergyűlölő" vagyok, csupán úgy érzem
fiatal korom ellenére igen sokat csalódtam már... ...úgy ér-
zem egy kissé emberismerő vagyok.

Persze most lehet azt gondolni, hogy a barátaimat rosszul vá-
lasztom meg, ezért csalódom mindig. Erről szó sincs, én nem i-
téletem a közvetlen környezetemről alkottam, hanem úgy általá-
ban az emberekről.

23. ...Az "én és ők" kérdést a családból kiindulva kell vizsgálni.

Sajnos én úgy érzem néha, hogy az én véleményem volna talán a leghelyesebb. Ha ez ütközik a közösen kialakított véleménynel, kész a baj.

Az osztályban a közös vélemény kialakítása nehezebb. ...mindenki a maga igazát hangsúlyozza.

Sokszor olyan következtetésre jutok, hogy nemcsak az önmagam akarata a fontos.

24. ...Nagyon indulatos vagyok. Egyébként szeretek segíteni, de azért a segítségnek is van egy bizonyos határa.

25. ...Próbálok úgy élni, hogy minél kevesebbszer forduljon elő összeütközés.

26. ...Sok ember, csak azért, hogy be tudjon illeszkedni a közösségbe, kétszínű.

27. ...Olyan furcsák az emberek. De ha jól megnézzük nem is ők a különösek, hanem én. Az én világom és a rajtam kívülállók világa között úgy érzem, óriási szakadék tátong. Itt elsősorban a nemzedéki problémára gondolok. A szülők azzal a céllal, hogy engem jó irányba térítenek szerintem félrenevelnek. Éppen ezért én próbálok kitörni.

IV. melléklet 1971-72/III. b.

1. ...Az osztályban nincs osztályközösség, ezért az osztály tagjai között sincs egyáltalán összetartás. Több csoport alakult ki. Ezek a csoportok teljesen különállóak. Vitatkozik az osztály, hogy nincs osztályközösség, meg hogy ezt kellene csinálni, meg azt, de végül senki semmit nem tesz annak érdekében, hogy valami kapcsolat jöjjön létre. Vannak az osztályban olyan személyek, akik egyes osztálytársaikkal szinte szóba se állnak, nem foglalkoznak velük. Ennek lehet, hogy az oka, hogy sokan vannak, akik mindent készen kapnak szüleiktől és ezt már teljesen megszokták. Én nem vagyok ilyen. Igaz én is megkapok sok mindent. De otthon sok mindent megcsinálok tanulás mellett.

2. ...A társadalomban élő emberek között különféle kapcsolatok jönnek létre, minden ember kapcsolatban van a másikkal, ha csak annyiban is, hogy mindenki az adott társadalomhoz tartozik. Mégis minden embernek kialakul az egyénisége és ez adódik a társadalmi helyzetből, neveltetésből, környezetből. Emberek között élek és ebből sok probléma adódik. Szüleim felfogását 70-80 %-ban helyesnek tartom, barátaimmal való kapcsolataim azonban lényegesen különböznek. Nekem nem alakult ki bővebben kifejthető kapcsolatom tanáraimhoz. Ahhoz, hogy ez kialakuljon nem elegendő az, hogy a tanár bejön és órát tart. Tehát körül vesznek az emberek, akiket sosem tudok teljesen megérteni, nem ismerem egyéniségüket. Az lenne még lényeges, mi alakult ki köztem és a társadalom és az ország irányítói között. Az, hogy élhetek, művelődhetek, szórakozhatok és ilyen körülmények között, abból adódik, hogy része vagyok a társadalomnak, kapcsolatban állok vele. Az emberekkel még rengeteg problémám van. Igaz, hogy nem ismerek 100 %-ig sok embert, de akiket ismerek, azokat rosszaknak látom.
3. ...Nagyon szeretek társaságban lenni, de néha kimondottan idegesít. Ez így van az osztálytársaimmal is. Néha úgy érzem, hogy felesleges vagyok. Nekem nagy problémát okoz, az, hogy a tanárok kivételeznek. S ha valaki ellene szól, a tanár mégis jön. Furcsa, hogy már 3 éve együtt van osztályunk, még sem alakult ki közösség. Elhatároztuk, hogy becsengetés után csendben várjuk a tanárt. Ez persze nem így történt. Az osztálykirándulásokon kellene egy kicsit a közösségi életünkön javítani. De sajnos az eddigi példák szerint csak romlik a helyzet. Ennek persze mi, diákok vagyunk a fő okai. Ehhez azonban hozzájárul az osztályfőnökünk is, ki számunkra csak matek-fizika tanárnő, semmi egyéb.
4. ...Az osztálytársaim nagyon magas célokat tűznek ki maguk elé, vagy képességeiken aluliakat. Én az arany középutat választom. Ők magas célokat tűznek ki, úgy képzelik, hogy ha kikerülnek az iskolából, akkor is olyan könnyen eléri, amit akarnak, mint addig, amíg a szüleik gondoskodtak róluk. Nem olyan edzettek, hogy a csalódásokat elviseljék. Azok, akik alacsonyabb célokat tűznek ki, mint amekkorára képesek lennének, azok is csalódni fognak, hiszen a kisebb dolgokat könnyen el fogják érni és ha

arra kerül a sor, hogy valami nagyot, valami fontosat kelle-
ne megszerezni, vagy elérni, nem fog nekik sikerülni, hiszen
előzőleg már hozzá szoktak, hogy csak kis erőfeszítés kell,
hiszen a kis célokat, kis munkával is el lehet érni.

En a középutat nem úgy képzelem el, hogy közepes célokat tű-
zük ki magamnak. Szerintem ezt úgy kell megoldani, hogy ve-
gyesen kell kis és nagy célkért küzdeni. Így nem okoz az em-
bernek meglepetést az, hogy egy nagy célért sokat kell dol-
gozni és nem jelent könnyű sikert, ha egy egyszerű, egy ki-
sebb dolgot minden nagyobb erőfeszítés nélkül el tud érni.
Így megtanulja becsülni a munkát

"Nem elég a célt látni,
Járható útja kell."

5. ...Nap mint nap találkoznom kell az ifjúságot érő vádakkal.
Nekünk a társadalom nagyobb lehetőséget biztosított, ez meg-
határozza, hogy mi egyéni módon térünk el az eddigitől.
Lehetőségünk nagyobb, önállóságunk szélesebbkörű. Az, hogy a
társadalom más, az emberek tudata átalakult, az igények növe-
kednek, kielégítése általában biztosított, mind azt bizonyít-
ják, hogy a mi változásunk "modernizálódásunk" adva van, sőt
szükségszerű. Az út keresés jellemző a mai fiatalokra. Gyak-
ran mondják ránk forrongunk, de nem tudjuk miért. Az az ér-
zésem sok igazság van benne. Szükségünk van irányításra, de
olyanra, amely nem veszélyeztetni önállóságunkat, éreznünk
kell, hogy a korlátan belül is szabadok vagyunk. Ezt gyakran
elfelejtik, pedig lehet okosan, céltudatosan bánni velünk.
6. ...Annak ellenére, hogy szocialista társadalomban élünk, min-
denkinek lehetnek és vannak is problémái. Nem nagyon ismerem
a termelésben részt vevők problémáit. Ugy érzem, hogy az én
személyes problémám számos más diákéval megegyezik. Furcsának
találom és hiányolom, hogy a tanárok és tanulók között nem a-
lakul ki egy barátságosabb, közvetlenebb kapcsolat. Szerintem
hasznos volna egy testvériskola barátsága. Ez nem fontos, hog-
y vásárhelyi legyen, lehetne akár szentesi vagy szegedi. Minden
osztálynak meg volna a testvérosztálya, akivel állandó kapcso-
latot tartana fenn. Ezzel szerintem el lehetne kerülni azt a
gondolatot, hogy kényszerből csinálunk valamit.
7. ...Szeretném, ha lennének olyan tulajdonságaim, ami miatt fel-

nézhetnének rám, erre nem azért volna szükség, hogy hiuságom legyezzessék, hanem azért, hogy sajátmagam ne érezzem értéktelennek, s így ne lennének kisebbségi érzéseim. Ha egyszer ez sikerülne, úgy hiszem elégedett lennék. Sokan legyintettek rám amiatt, hogy a jövőm érdekét, s azt próbáltam kutatni. Szerintük fölösleges! Ezt nem tudom elfogadni, én szeretném tudni, hogy mi lesz velem, ha nem is pontosan, de legalább sejteni.

8. ...Az osztályban mindig vitát vált ki az osztályközösség. Három év alatt nem tudott kialakulni. Egyes személyek, kik "jobb móduak", ha valamire hozni kell, akkor "nincs, nekem ilyenre nem adnak".

Csak néha nem értek egyet édesanyámmal. Ha valami titkom van, azt először a hugomnak mondom meg, azzal megbeszéljük és ha olyannak találjuk, csak akkor mondom meg szüleimnek.

9. ...Ha felügyelet alatt nem is álltak a fiuk, a stáb miért nem próbált meg legalább csak keretprogramot adni számukra, hogy ezen a kereten belül szervezkedni tudtak volna, összefogni és közösen megoldani feladatokat.

10. ...Szüleim és köztem nagyon sokszor alakul ki véleménykülönbség. Ők abban a felfogásban élnek, hogy a gyerek nem ért semmit, a kérdést, problémát megoldani nem tudja. Legtöbbször feszült otthon a hangulat, főleg ha mindhárman otthon vagyunk, ilyenkor kettő - egy ellen folyik a harc, legtöbbször én maradok egyedül. Szerintem érdekes jelenség az osztályunk. Néhány fős csoportok alakultak ki, talán még általános iskolai barátság a legfőbb kapcsolat közöttük... Iskola után akár strandon, akár moziban kerülik az osztálytársak egymást. A gyerekeket irigylem, mert nekik sokkal jobb, több játszótérük, játékuuk van, korszerűbb óvodákban járhatnak, mint mi tehettük. A szüleim korosztályát becsülöm, mert sokat dolgoznak és kitartóak.

11. ...Osztályunkban nem mondható, hogy kialakult az osztályközösség. Vannak olyanok, akik csak az utolsó esetben állnak szóba a másikkal. Persze alakul ki jó kapcsolatnak mondható is. Ezek mindenhol együtt vannak, összetartanak, szinte elszigetelődnek a többitől.

A nem sikerült kapcsolatok az emberek sokarcúsága miatt van. Mindig a másikat hibáztatjuk...

A szülők állandó előítéletekkel szólnak gyermekeikhez.

12. ...Én természetesen a fiatalok között érzem magam jól, ahol jó hangulat, humor és pártatlan beszélgetés alakul ki. A fiatalokban és bennem is a felhalmozódott energiát kellene levezetni.
13. ...Az általános iskolában találkoztam először velem egyidős gyerekekkel s szinte féltem tőlük. Ezután Gorzsaán laktunk 3 évig. Itt már bátrabb voltam. Érdekes, hogy a gorzsaai tanárait nagyon szerettem az általános iskolai /vásárhelyi/ tanárait már nem. Talán azért nem, mert az órákon kívül nem foglalkoztak velünk. A legtöbbnek csak az volt a célja, hogy az anyagot leadja...
Egyik ember sem őszinte a másikkal. A problémáimat nem mondtam el se a szüleimnek, se a barátaimnak. Az osztályban jellemző, hogy különböző csoportok alakultak ki. Én nem tartozom egyikhez sem. Szünetben mindegyikhez odamegyek. Mindegyik csoportba van legalább 1 személy, akivel jól el tudok beszélgetni akármilyen témáról /már, ami felvetődik/.
14. ...Ötödikes koromban kollégiumba kerültem, ami igen nagy hatással volt rám. Ott tudtam meg, hogy mit jelent egymással szépen beszélni, egymást becsülni és segíteni.
Itt a szakközépiskolában szintén egy idegen közösségbe kerültem. Nagyon féltem a beilleszkedéstől. De nemsokára akadt egy barátnő. Nem szeretem, ha egy társaságba valaki produkálja magát, hogy mindenki csak rá figyeljen. Még ha valami érdekességről beszél, akkor se sokáig, mert már unalmassá válhat mindig csak őt hallgatni. Nálam sokkal idősebb társaságot nem nagyon szeretem, mert úgy gondolom, hogy lenéznek. Szeretek azért idősebb néikkel és bácsikkal beszélgetni. Azt nem értem csak meg, ha a szüleim a fiatalságot csak külsőről ítéli meg.
15. ...Másképpen viszonyulok szüleimhez, és megint másként testvéreimhez.
16. ...Szerintem jó viszonyba vagyok mindenkivel, nem veszekszem senkivel. Szüleimmel jól megértjük egymást. Problémáimat magam próbálom megoldani. Anyu néha nagy ügyet csinál mindenből. Apuval nagyon hasonlítunk egymásra, jól megértjük egymást, sokat nevetünk, szórakozunk együtt.
17. ...Nagyon szeretek egyedül lenni. A világon minden érdekel és foglalkoztat. Az általános iskolában az osztályfőnökeim "tuljónak, túl csendesnek" tartottak. Én ebből szerettem volna kitörni... Még szerencse, hogy a volt osztálytársaim nem lát-

ták bennem a "jóság mintaképét". Szeretek nevetni és viccelődni...

Jó osztályközösségünk volt, ami most nincs. Ugy érzem elfáultam. Nem vagyok egy közösségi típus, nem mintha nem találánám meg a számításomat a közösségben, csak a helyem nem találom. Vállalkozó szellem a legkevesebb bennem.

Ami a fontos a szépet szeretem. Érdekel a képzőművészet és rajzolgatok...

18. ...Szüleimmel jó kapcsolat alakult ki. Egy nővérem van, ritkán találkozunk. Ekkor találtam meg mostani barátnőmet, akivel igazi kapcsolat alakult ki.

Az osztályban vannak olyanok, akik teljesen kivonják magukat a közösségből s szinte lenézik a másikat.

A felnőtteket nem mindig értem meg.

Becsülöm az olyan tanárokat, akik nem ragaszkodnak a szigorú tanmenetekhez, egy kicsit többet nyújtanak, vagy lazítanak.

Nagyon jó az, ha a diáknak feltárják a nehézségeket, problémákat, amivel majd ők is szembekerülnek.

19. ...Az első probléma az osztályon belül merült fel. Vannak az osztályban olyanok, akikkel nagyon jól megértettem magam, de vannak olyanok is, akik talán rangon alulinak tartják, hogy szóba álljanak olyanokkal, akiknek nincsenek a legutolsó divat szerint vásárolt ruhájuk.

Az osztályban szinte három társaság alakult ki.

1. Azoknak a csoportja, akik mindig eljárnak ötóraira és a vásárhelyi fiatalság un. felső tizezre körében mozog.
2. A második csoport már más szórakozást is el tud képzelni magának.

3. Ritkán járnak el szórakozni, nagyon jó tanulók.

Ugy érzem általában vásárhelyen a fiatalok között is ez alakult ki.

20. ...Amikor elkezdtem iskolába járni, már akkor nagyon sokat csatlódtam az osztálytársaimban. Kiközösítették mindenből, csufoltak, lány létemre fiúnak tartottak, később már odáig is eljutottak, hogy nem álltak szóba velem. Sikerült beleszokni ebbe a helyzetbe, megszoktam, s visszahuzódóvá váltam. Talán ezért is bírálom meg azóta úgy az embereket, s főleg mindenkinek a hibáját látom meg. Mostani osztálytársaim közül sem bírom azokat, akik mindenekelőtt csak magukat látják a legfelsőbb lé-

nyeket, s jó mondás az, hogy tíz centivel a föld felett járnak. De az a lényeg, hogy akad még olyan akivel véleményemet megbeszélhetem, s gyakran még egy véleményem is van ezekkel az osztálytársaimmal.

Egyedül a szüleimben nem csalódtam...

21. ...Néha úgy érzem, hogy a környezet adta lehetőség nekem szűk és szeretnék kitörni. Ez azonban teljesen lehetetlen. Azt hiszem minden közösségi tag így gondolkodik. Várják azt a pillanatot, amikor megszabadulnak egymástól, nem jelent örömet az együttlét. Már néha úgy érzem gyűlölök egymást. Egészen kicsi dolgokon egymásnak ugranak. Számomra ez a viselkedés idegen. De sajnos problémáimat magamba kell zárni, nem fordulhatok se felnőttekhez, se diákokhoz.

Egy másik közösségen a nemtörődomség, az unottság vett erőt, nem régóta élek közöttük, de látom az anarchiát, a széthuzást. Ilyen környezet mellett talán én is átalakulok, semlegessé, közömbössé válok.

Ennek csak az lehet az oka, hogy "őket" nem ismerem és nem tudok hozzájuk igazodni, vagy pedig önmagamot ítélem meg rosszul és azt hiszem, hogy a jobbik utat választottam.

22. ...Minden embernek más és más a természete. Ez sokban függ a neveltetésétől, társadalmi helyzetétől, családi állapotától, környezetétől, stb. Problémáimmal szüleimhez nemigen fordulok, mivel ők is más társadalmi környezetben születtek, mint én. Osztályunkon belül a kapcsolatok elég lazának mondhatók.

Addig a fókig süllyed ez, hogy csak a legvégső esetben szól az egyik a másikhoz. Tehát ez a viszony enyhén kifejezve "nudli". Tanáraim és én. Ez a kapcsolat személyektől, különböző egyéniségektől függ. Van, aki hangulat embere, vagy a fegyelem, vagy jómodor embere stb. Ezeket a diáknak jó, ha tudja. Alkalmazkodik és akkor ez a kapcsolat áviselhető vagy pedig teljesen jó. Nem ismerjük egymást közvetlenül.

Ha sikerül is alkalmazkodni egymáshoz, az én gondolataim, vágyaim nem biztos, hogy igazodnak mások elképzeléseihez, vágyaihoz stb.

23. ...Az embernek szüksége van arra, hogy egyéniség legyen, de arra is, hogy ez az egyén egy közösség tagja legyen. Vagyis ne mindig csak a maga érdekét képviselje, hanem társaiét is. Sajnos, ez az osztálynál, nem nagyon található meg. Sokan nem

igyekezzenek a társaik jó oldalának megismerésére, sőt még a többit is gátolja ezen a téren. Egyesek azt hiszik, ha már valami "jó pofaságon" együtt van a társaság, akkor az már közösség. Ehhez szükség lenne rá, hogy még sok más komolyabb területen is összefogjunk. Ez biztosítaná egymás jobb megértését és egyéniségének pozitív irányu fejlődését. De ez sajnos leginkább csak elmélet.

A tanárok igyekeznek felmérni a tudást, a diák hozzáállását. Ez nem mindig sikerül teljesen.

Az idősebbek nehezen értik meg a fiatalokat. Az is örvendetes, hogy elég nagy számban vannak azonban olyanok, akik megértik és segítik őket. Ide tartoznak szüleim is.

A társadalmi juttatások nagyban segítik a munkás és paraszt származású fiatalok továbbtanulását. Ez helyes és ennek további fejlesztése szükséges.

24. ...Egy fiu mondta nekem: "Nagyon nehéz téged megérteni." Később rájöttem, mennyire igaza van. Sokszor nem tudom pontosan kifejezni azt, amit gondolok. Nagyon érzékeny vagyok. Ha én bántok meg valakit, rettenetes lelkiismeret furdalásom van. Valóságos létszükséglet nálam, hogy legyenek barátaim. Már elsőben észre lehetett venni, hogy egy-két tanuló az osztályban felsőbbrendűnek képzei magát és van olyan is, aki a kétszínűség mintapéldánya lehetne. Van olyan osztálytársam, akivel alig beszéltem a 3 év alatt. Azt hiszem ez tragikus! Abban bízom, hogy ha kikerülök az iskolából, mások lesznek azok, akikkel együtt fogok dolgozni...

- 25 ...Az én viszonyomat az Ökhöz meghatározza ismeretségünk időtartama. Pl. valakit első látásra ellenszenvesnek talállok, később azonban kiderül, hogy nem is ellenszenves és baráti kapcsolat alakul ki közöttünk. Én és "Ők" között nagyon sokféle kapcsolat jöhet létre.

Csak ritkán szoktam hazamenni, ezért még nagyobb szeretet fűz szüleimhez. Ha azonban egy könyvvel, vagy egy filmmel kapcsolatban problémáim és kérdéseim merülnek fel, Ővelük sajnos ezt nem tudom megbeszélni.

Nekik nincs rá idejük, hogy olyan mértékben művelődjenek, mint a mai időkben kellene. Ezért kénytelen vagyok az osztálytársaimmal és sok esetben a tanárokkal erről beszélni. Ezt a kénytelen szót nem azért írtam, mert nekem nem jó,

hogy az előbb említett tanárokkal kell ezekről a dolgokról beszélnem, hanem azért mert jó volna, ha ezt otthon is megtudnánk beszélni.

A testvéreimmel talán...

Osztálytársaimmal való kapcsolatam: Ez a kapcsolat annyiféle, ahány osztálytársam van. Van, akivel nincs semmi olyan közös téma, amiről ha pár szót is, de lehetne beszélgetni. Van olyan, aki magasabb műveltségűnek, magasabb rendűnek érzi magát. Vannak olyanok is, akik minden iránt közömbösen viselkednek. Ezekkel aztán végképp nem lehet közös témánk. Akad az osztályban olyan is, aki mutat érdeklődést bizonyos dolgok iránt. Ezek közül választottam első osztályban barátot. Később azonban elültették mellőlem és csak a szünetben találkozhattunk. Ez az idő viszont rövidnek bizonyult minden dolog megbeszélésére. Igaz, azért még most is a legtitkosabb dolgainkat megbeszéljük egymással, de a hétköznapi problémákról már nemigen beszélgettünk. Tehát még a legjobb kapcsolat is bizonyos külső tényezők hatására felbomolhat. Az osztályban nem is alakulhatott ki osztályközösség. Ha az egyik csoport akar valamit, akkor a másik egy v. két csoport biztos, hogy nem egyezik bele.

Mindenki arról sipitozik, hogyilyen rossz, meg olyan rossz lesz, ahelyett, hogy csinálna valamit annak érdekében, hogy ezt elkerüljük. Sajnos azonban mindenki csak a "babérjain" ül és várja az osztályfőnök intézkedéseit az ügygel kapcsolatban. Persze, hogy a vélemények nem mindig egyeznek az osztályfőnök nézeteivel és ekkor persze a diákok ócsárolni kezdik a tanárt, hogy miért nem intézte el jobban a dolgokat, mert nem állított össze egy színesebb programot. Arra azonban egyik se gondolt, hogy talán segíthetett volna a program összeállításában a maga gondolataival. Az alakult ki, hogy mi nem csinálunk semmit, de azért a lehető legjobban akarjuk érezni magunkat. Még egy politikai vitakört sem lehet megtartani rendszeren.

Ha valaki netalán figyelmezteti őket erre, akkor azt vágják a fejéhez, hogy minek játszod meg, hogy ez téged érdekel. Egyenesen kiröhögik azt, aki figyelni próbál.

A diákokkal a kollégium keretein belül érintkezem. Az A osztályosok és a B osztályosok között állandó viták folynak. Ha

feldobtunk egy témát, arról az ő véleményük feltétlenül homlokegyenest ellentmondott a miénknek.

Nagyon fontos dolog még szerintem a tanárokkal való kapcsolat. A kollégiumban a közösségvezető tanárnőt nagyon megszerettem. Nagyon sok mindent meg lehet beszélni vele. Ez azért jó, mert a problémákat az ember bátrabban meri előadni és nem fél az esetleges "letolástól". Van azonban olyan tanár, akihez az ember nem mer odamenni. Fél, hogyha netalán valami ellen szól és ez a tanárnak nem tetszik, akkor "kirugnak rá" és rosszabb jegyet kap, mint amit érdemelne. Az osztályfőnökkel nem elég bensőséges a kapcsolat. Van olyan tanár az iskolában, akivel a felmerült problémákat jobban meg lehet beszélni.

Nagyon lényeges kérdés a KISZ-el való kapcsolat. Én nagyon szívesen tevékenykedek ebben a szervezetben. De az elég lehangoló, ha az ember munkáját nem becsülik meg /az osztálytársakra gondolok/. Ha valaki próbál valamit szervezni vagy beindítani dolgokat, sokszor kinevetik: "Te akarod a világot megváltani!" - felkiáltással. Pedig a KISZ foglalkozásokon belül meg lehetne valósítani, hogy a diákok politikailag tájékozottabbak legyenek.

Nem tudom, hogy sikerült-e a fogalmazás. Erről a témáról nagyon sokat lehet beszélgetni, de csak beszélgetni. Leírni már annál nehezebb.

26. ...Érdekes kérdéseket kell boncolgatni, ami máskor természetesnek tűnik. Ilyenkor azonban rájön az ember, hogy nem is olyan egyszerűek ezek a dolgok. Kollégista vagyok.

Elsős koromban gyakran megírtam a bajaimat, gondjaimat, de később rájöttem, hogy kis gondolkodás árán magam is meg tudok oldani sok mindent. Esetleg van olyan tanár, akitől még tanácsot is kérhetek. Nincsenek titkaim a szüleim előtt. A bizalom kérdéséhez tartozik még az is, hogy nekik nincs előttem titkuk szintén. Általános iskolás koromtól "felnőttként" bántak velem. A viszony a szüleim és közötttem jó. /Ez nem azt jelenti, hogy mindenben rögtön megegyezünk. Vitatkozni is szoktunk.../. Véleményem szerint azért minden gyereknek kell lenni, egy vele egykorú barátnak vagy barátnőnek. Kell lenni, írom én, közben én soha nem éreztem hiányát ill. soha nem találtam olyan gyereket, akit igazán barátomnak nevezhettem volna.

A barátság alatt én nem azt értem, hogy sülve-főve együtt lenni. Problémás dolgokat együtt megbeszélni, és dolgokat, amit az

ember nem bírna egyedül megcsinálni, azokat együtt véghezvinni. Barátom az sok van, de ezek nem olyan bensőségesek, mint egy állandó barát.

A szerelmet minden fiatal másként fogja fel. Én még nem voltam szerelmes. Azt sem mondhatom, hogy a fiúk nem váltottak ki belőlem semmiféle érzést. Ugy éreztem, hogy nekem ebből elég. Akkor aztán szakítottunk, és én egy csepp kis bánatot vagy valami effélét sem éreztem a szakítás után. /egy szerelmem pedig nem fejeződhet be "gondolom", ilyen "hamar" és ilyen egyszerűen/ Tehát nagy gondot még nem okoztak nekem a legények.

Különben is az a véleménye, hogy van egy csomo dolog, amit az ember csak középiskolás korában csinálhat. És miért ne csináljam azt, ha arra csak most van lehetőségem. Nem vagyok "fiugyűlöló", kedvelem a fiúk társaságát is.

"Osztályközösség" - nagyon szép szó, de sajnos a mai osztályunkban nem található meg. Elsős koromban úgy éreztem, hogy én vagyok a legkisebb, legszürkébb pont abban az új közösségben ahová kerültem. Azután, ahogy ismertem meg sorba az osztálytársaimat rájöttem, hogy nem szükségszerű dolog az, hogy mindenki más több, mint, ami én vagyok. Másodikos koromban KISZ-titkár lettem.

Ma már nincs kisebbségi érzésem.

Az osztályközösség nem kialakulásának oka: csak mindenki akarni akarna és rögtön megvalósulna.

Az iskolai közösségekről azonban azt hiszem többet tudnék írni mint más. 2 évig voltam iskolai KISZ titkár. A mozgalmi munkához való hozzáállás a tanulók részéről egyáltalán nem mondható kielégítőnek.

Nincs kedvük a fiataloknak, elfásultak és ötlettelenek, csak valahogy nem mernek kezdeményezni. Én nem is tudom, de mintha az iskolába belépve, egy álarcot vennének fel, ami kötelezi őket, arra, hogy csak azért is ellentmondjanak. A kollégiumban négyen vagyunk egy szobában és 20-an egy tanulóközösségben. Lehet, hogy ennek a hatására történt az, hogy a 20 lány 2 csoportot, szinte 2 közösséget alkot. Az egyik 13 fős a másik 7 fős. Ráadásul ez a 2 csoport még nincs is valami nagy egyetértésben és a vitáikat is gyakran a veszekedés váltja fel. Veszekedni azon-

ban senki sem szeret és éppen ezért inkább kevesebbet szólnunk egymáshoz, mint aztán veszekedjünk.

Egyébként én még egyik tanulóközösségnél sem láttam azt, hogy egy igazi közösséget alkotnának.

Most pedig rátérek a felnőttekkel való viszonyomra. Alapjában véve jól kijövök a tanáraimmal. Az, ami kivetni valót én találok lehet, hogy csak azért van, mert "igényes" vagyok, de szerintem sok tanár csak oktat és nem nevel. Pedig szerintem még nagyon ránk fér a nevelés.

Szüleim dolgozók emberek, kicsit már "bele fásultak" a faluba, sokban megértem őket és sokkal beszélgetni is szoktam. Mások mint a városiak, de nem rosszabbak. Sőt. Igaz, hogy igen kevés városi embert ismerek. Csupán egy pár osztálytársam szüleit. Valahogy ők kiegyensúlyozottabbak, mint a falusiak.

Az értelmiségi emberekkel valahogy "hadilábon" állok. Nem igen szimpatikusak nekem. Lehet, hogy azért, mert az egész csalámban nincs értelmiségi, de nem hiszem, hogy ezért elfogult lennék. Ezek az emberek nem hogy közelítenének a munkásokhoz /a nem értelmiségiekhez/, szerintem egy külön világot alkotnak maguknak.

V. melléklet 1971-72/II. a.

1. ...Én és a felnőttekkel való viszonyom nem mondható valami szoros kapcsolatnak. Szüleim próbálnak, de nem tudnak megérteni. Anyukámmal elég jól megértjük egymást. A testvéremmel elég sokat veszekszünk. A barátnőimmal való kapcsolatom mondható a legszorosabbnak.
 2. ...Kollégista vagyok. Otthon, nem csak az átlag, hétköznapi emberektől szakadok el, de a szüleim is egyre "távolabb" kerülnek tőlem. Az okát pontosan nem tudnám meghatározni, talán az én belátásom szerint ez az ő hibájuk.
- Vásárhelyen megismertek közül inkább az idősebb, korosabb fiata-

lok társaságát szeretem. Őket inkább hallgatom és leszűröm az esetleges tanulságot, a velem egyidősekkel már szeretek vitázni, s ami esetenként elfajul és egy szópárbajba csap át. Nem mindig sikerül uralkodnom érzéseimen, ezért sokan vadnak és beképzeltnek tartanak, van, aki azt hiszi rólam, hogy én a világ közepe vagyok. Ez nem így van. Van bennem önbizalom, de senkit sem nézek le...

3. ...Én az embereket nagyon becsülöm. Az olyan embereket, akik tanyai illetve szegény városi emberek, aki mindent megtesz azért, hogy jobb élete legyen, és hogy ne mutogassanak az utcán rá az emberek, hogy "tanyai Paraszt". Sajnos nagyon sok az olyan ember, aki a tanyaiakat lebecsüli, pedig lehet, hogy sokkal becsületesebben él mint ő vagy ők. Kevésbé becsülöm az olyan embereket, akik mint az "állat", annyit dolgoznak és a pénzüket elisszák, vagy haszontalan dolgokra elköltik.

Nekem nincs testvérem, egyedül vagyok, szüleimet nagyon szeretem és becsülöm. Nem vagyunk szegények, sem gazdagok, de ami kell, az megvan, sőt még több is.

Ha szabadon csinálhatnék azt, amit akarok, akkor először is nem szórakozni mennék, hanem egy tudományos kutató intézetbe, ahol különböző gyógyszereket kísérleteznék ki.

Nagyon szeretek élni, a tömeges társaságot nem szeretem, főleg az ilyen ötőrai teákat. Szeretek strandra járni és szeretem az osztályban már egy baráti társaságot.

4. ...Van, amikor úgy érzem, hogy ahogy egynéhány felnőtt viselkedik, én gyermekkoromban viselkedtem úgy és olyankor úgy érzem, hogy én már komoly vagyok, mert azokat a magatartási formákat én már elhagytam.

Néha ilyenkor magamba zárkózva gondolataim között böngészek, hogy az ő viselkedésük illik-e ebbe a társadalmi rendszerbe, vagy sem. Úgy érzem, hogy ehhez képest az én viselkedésem nagyon határozott, komoly.

Ezt a témát én nem tudom megvitatni, mert úgy érzem a barátnőmön és a szűkebb környezetemen kívül mindenki így viselkedik.

5. ...Az én viszonyom a felnőttekkel igen nehézkes, a komoly gondolkodású idősöket gondolom. Próbálnak engem vagy minket megérteni, mi is próbáljuk őket, de ez nem elég.

6. ...Ők körülöttem élnek és nem értenek meg. Még a saját testvéreim sem. Sokszor nem ismerem ki magam az emberek között. Nem

tudom, hogy valaki ha szeret valamit csinálni, amit korához képest még korainak tartanak, miért nevetik ki, vagy miért néznek rá megvetőleg. Szeretek politizálni, de mindenki azt mondja, inkább fogjam be a szám, nem nekem való. Vagy miért mondják azt, hogy fogjam be a szám, mert még bajom lehet belőle. Főleg, ha valami olyat mondok, amiben nekem igazam van. Szerintem a jelen társadalomban már megadatott az, hogy mindenki azt csináljon "amit akar". Miért kell mindig lekiabálni illetve tulkiabálni a másikat /ezt nem az osztályra értem/.

7. ...Lusta vagyok és hanyag, ami látszik a tanulmányi eredményemen is. Egyáltalán nem szeretek tanulni. A tanulmányi eredményem bizonyos mértékig a szüleim miatt is van. Ugyanis nem nagyon engednek el szórakozni. Nagyon szeretek társaságba járni, ritkán érzem jól magam, ha egyedül vagyok. Szeretek sétálni és elég sok minden érdekel, ami nem kötelező. Viszont nem szeretem, ha kiabálnak velem és pláne, amikor parancsolgatni akarnak. Ha megkérnek valamire, azt általában szívesen megtesze, de a szolgálatteljesítést nem tudom elviselni.

Szüleim nem engednek sehová. Más tekintetben elég jók, csak ez az egy hibájuk van. Általában a szülők jót akarnak nekünk, de nagyon ritka az, amikor megértik, hogy az a jó nekünk, most pillanatnyilag egyáltalán nem jó. Nem tudom, hogy hogy, de valahogy másképp kellene bennünket óvni a rossztól. Hogy azért egy kis szabadságunk legyen! A társaim? Nagyon szeretek köztük lenni. Sokat hülyéskedünk, de beszélünk elég sokat komoly dolgokról is. Megértjük egymást és hogy úgy mondjam, jóban-rosszban együtt vagyunk.

8. ...Ezenkívül mindig balszerencse ér. Egyvalaki ért meg, akivel mindent megbeszélünk. Otthon is állandó vita folyik. Nem is hogy vita, inkább veszekedés. Anyuka se ért meg. Most is a kishugom a kedves. Ő otthon az angyal. Őneki mindent, nekem jóformán semmit. Ők se értenek engem, és én még ugye értem őket. A hugom is mindent úgy bonyolít, hogy azok ellenem legyenek. Most még menzapént se kaptam. Pedig eddig az volt, hogy abból majd sortot veszek. De nem. Se menza, se sort. Ha meglátogatom aput, az is nemhogy segítene boldogulni, hanem még jobban felidegesít. Aztán tőle is sirva elmegyek. Mert ahol én járok, ott mindig szerencsétlenség történik. Már annyit gondolkoztam, - van értelme az életnek? Nincs.

Semmi, de semmi értelmes dolog nem történik velem, amiért egy kicsit is élni lehetne. Nagyon sok éjszakát átsírtam és azon töprengtem, hogy is kellene, hogy nekem is és önekik is jó legyen. Végetvetni életemnek, ez lenne a legegyszerűbb és legcélravezetőbb. De aztán mi lenne? Nem sajnálok senkit, csak az osztályt.

9. ...Magammal abszolúte nem vagyok megelégedve. Elég sok problémám akad, melynek megoldásában nem sokan segítenek. Édesanyám munkájától nem tud velem eleget foglalkozni, nővérem nem érdekli az én problémám. Akire leginkább számíthatok, az a barátom. Bizonyos kérdésekben segítenek még: a baráti köröm és egy lány az osztályból, aki több az osztálytársnál. Ha valami gondolat felmerül bennem, mégis jobb szeretem egyedül megoldani, mert a "felnőttek" megmosolyogják. Az emberek nagyrészt nem érdekli más a saját problémáikon kívül.
10. ...Egy-két hónapja figyelem magam és kezdek rájünni a hibáimra. Számomra csak az a furcsa, hogy én nem azokat a hibákat veszem észre, amit az emberek. Ők a kicsi dolgokat figyelik, arról vonják le a következtetést és nem veszik észre az esetleges nagyobb hibákat, amin viszont változtatni is kellene. A dolgok eltulozása itt kezdődik kis hibából nagyot csinálni, a nagyot pedig figyelmen kívül hagyni. Önmagam ismerete nagyon kevés, a mások ismerete is szükséges. Általában nem mindenki érti meg magát környezetében tagjaival, erről megint lehetne írni, hogy miért, önmagában van a hiba? - vagy az emberekben?
11. ...Sok mindent köszönhetek az akaratérőmnek. A barátaimról jó véleményem van.
12. ...Én és a környezetemben élők kapcsolata elég laza. Rossz tulajdonságaim vannak, amolyekkel sokszor elveszítem a körülöttem levőket. Van olyan is, hogy jónak látok valami cselekedetét és kiderül, hogy épp rossz cselekedet. Én szeretem a körülöttem levőket.
13. ...Szeretem az embereket. Persze nem mindenkit egyformán. A rokonaimat szeretem a legjobban. Kollégista vagyok, így nagyon sok azonos korú ember van körülöttem. Barátnőt is választottam magamnak. Már egy éve tart. Nagyon megértjük egymást. Őszinte, igazán őszinte talán csak vele vagyok. Anyu-

nak szoktam elmondani mindent. A papám nem sokat törődik velem. Van egy fiu, akivel szintén jól megértem magam, s akinek szintén nagyon őszintén el szoktam mondani mindent. Sok ismerősöm van még.

A szobatársaimmal jól kijövök, viszont a nevelőnőmmel nem szeretek őszinte lenni illetve nem szeretek neki elmondani semmit. Mikor átkerültem otthonról, úgy beszéltek rólam, hogy "na felvág, mert ő városban tanul". Én még ma is éppugy szeretem a falusiakat, mint azelőtt.

14. ...Nagyon nehéz ez a probléma, mert előfordult már olyan eset is, hogy a nagy "Én" sem tudja, hogy tulajdonképpen mi is a szándéka. Belső tulajdonságait még maga sem ismeri ki tökéletesen, sokszor erre egy egész élet is kevés.
15. ...Van, amikor nem mindig értjük meg egymást, de ekkor sem kapunk hajba, megpróbálok én is és a többiek is egymáshoz alkalmazkodni. Nem vagyok haragtartó. Nem tudom úgy csinálni, hogyha egyszer összeveszek valakivel, hogy ne szóljak hozzá. Nem kedvelem a magányt. Fiu ismerőseim vannak, de nem járok velük, nem is vagyok szerelmes. Most még barátnőim között érzem jól magam.
16. ...Mások véleményét tisztelem, meghallgatom még akkor is, ha saját véleményem elétér. Ilyenkor általában vitát kezdeményezek és ha be tudja bizonyítani, hogy neki van igaza, akkor elviselem. Szüleimmel egyáltalán nem tudjuk megérteni egymást. Jelenleg ott tartunk, hogy édesapával inkább már nem is szólunk egymáshoz, mert abból ugysis veszekedés lesz. Édesanya sokkal jobban megért. Osztálytársaimmal elég jól megvagyok. Szeretem őket, nagyon sajnálnám, ha itt kellene hagyni őket.
17. ...Hiányzik az akaratérőm. Sokszor van olyan, hogy nincs semmihez se kedvem. Sok olyan dolgot nem tudok csinálni, ami tetszene "Nekik". Pl.: mindenkivel jópofáskodni. A mamámmal a "fiu és lány" közötti kapcsolatból adódó problémákat nem szoktam megbeszélni. Ehhez szerintem nagy közvetlenség szükséges és ez nincs meg nálunk. Egyébként sokat adok a szavára. Tuláságosan félt. Azért mégis jól kijövök mindenkivel.
18. ...Nekem az idősekkel van problémám. Semmi nem jó, amit a fiatalok csinálnak. Nem tetszik nekik a ruházatuk se. Pl. egy alkalommal kiültünk a barátnőmmel a Kossuth térre és figyeltük őket. Ahogy a fiatalok jöttek le szünetben az ötórairól,

mindenkit megkritizáltak. Ha maxi szoknyában voltak az sem tetszett, ha rövidben, az sem. Semmi nem tetszik nekik.

19. ...Nagyon őszinte vagyok mindenkihez. Nagyon szeretem a tárgyakat. Semmi más nem tud lekötni. Az egészségügyben tájékozott vagyok. Továbbá nagyon szeretek beszélgetni, ezenkívül táncolni. Szeretek egyedül sétálni.

Szüleim elváltak. Én édesanyámnál élek, egyformán szeretem mindkettőt. Ők is nagyon szeretnek. Édesapámhoz azért ragaszkodom jobban, mert jobban ki tudja mutatni a szeretetét. És az az igazság, hogy hozzá őszintébb vagyok. Sokkal nyugodtabb és türelmesebb édesanyámnál. Annak ellenére, hogy idősek már, megértik a fiatalokat.

Igazi barátom nincs. Eddig még mindig csalódtam a barátnőkbe. Azonban sok ismerősöm van. Néha összeverődünk egy társaságba és olyankor jól érezzük magunkat. Beszélgetünk komoly dolgokról is és persze a játék sem marad el.

20. ...Az ember azt hiszi, mennyivel különb társainál. Pedig ha egy kicsit magába nézne, rájönne, hogysemmivel sem különb. Nagyon nehéz, de minden embernek szembe kell nézni magával. Ha szembenéz magával, önbírálatával beismeri magának saját hibáit, rossz tulajdonságait, elviselhetetlen természetét, s már ez is nagy haladás. A nagyobb feladat nemcsak ezek felismerése, hanem ezeken való javítás.

21. ...A felnőtteknek is vannak hibáik.

Szüleim már nem tartoznak /sajnos/ a fiatal szülőkhöz, de megértenek engem. Biznak bennem és ez többet ér mint száz tiltás. Hogy engem hogy nevelnek, az csak szüleimre tartozik és nem szeretem, ha idegenek beleszólnak az életembe.

22. ...Környezetemben sok jót és egyben rosszat is tanulok. Már sokszor megpróbáltam, hogy ne legyek a függésük alatt, de ez elég nehéz. Hibás vagyok abban, hogy elég sokszor rájuk hallgatok. Magamat mindig különbnek tartom a környezetemnél, vagyis "Ők"-nél. Ha máshogy nem, legalább így még jobban érzem, hogy én is vagyok valaki abban a közösségben.

23. ...Mivel kollégista vagyok, legtöbbit a közösségem tagjaival és a szobatársaimmal vagyok. Szobatársaimmal jól megvagyok. Én nem vagyok az ellen, hogy ha jó kedvük van, akkor ne legyenek vidámak, de a túlzott vidámság már nem tetszik nekem. A különböző jellemelek közötti ellentétek miatt sem alakulhat ki

a jó közösségi szellem. Csak akkor alakulhatna ki jó közösség, ha mindenki tanulni jött volna a kollégiumba.

24. ...Az osztály létszáma 38 fő. Elég gyakran összeecsapnak a tanulók, nehezen egyeznek valamilyen elhatározásban. Egyesek túl nagy valakinek érzik magukat. Mások meg éppen ezeknek a tulajdonságoknak ellenkezőjük. Nem arról van szó, hogy nem lehet jó kedvük, de azért próbáljanak mégis egy kicsit viselkedni.
25. ...Én és "Ők" szoros kapcsolatához nagyon fontos a megértés, egymás iránti szeretet, tisztelet, türelem.
26. ...Bármennyire ismerem valakit, nem tudok olyan mélyen belelátni, hogy mindent tudjak róla. Velem is így van mindenki.
27. ...Szeretem a modern felfogású egyéneket. A felnőttekben nem bízom, úgy mint a barátnőmben. Nem könnyen viselem el, ha beszélőnek mások az én "kis" életembe. Szerintem mindenki a maga életének irányítója. Szeretek olvasni, filmet nézni és szórakozni. Szeretek iskolába járni, az osztállyal lenni, de tanulni nem nagyon. Nővéremmel nem értek egyet. Szüleim sem értenek velem egyet, mert szerintük az a rendes, aki csakis otthon van, nem jár sehova.
- Mi majd nem mondjuk a gyerekünknek "bezzeg az én időmben!" "Mert ha én visszabeszéltem!..", "Mertem volna én ezt csinálni!". A fiukról ne is beszéljünk. Ha az ember azt mondja a szülőknak, egy fiuval megyek moziba /vagyis csak menne, ha engednék/, biztos nem engedik. De ha így festi le - ott lesz a barátnőm meg az ismerőse - akkor mehet. Röviden, hazudni kell.
- "Mit szólnak az emberek, akik ismernek, mindig az utcán látnak. Csak egy megoldatlan kérdés, hát hol menjek haza? -, ha nem az utcán. Vannak "ellenségeink", a munkatársak. Néha ott is látnak, ahol még csak aznap nem is járt az ember és jön a szülő, hiába mondom, nem is jártam arra, csak a felnőtteknek hisznek. Meg kell szokni! Mikor meg az embernek jó kedve, vagy rossz kedve van, és énekelget: jön a kérdés: táncsak nem vagy szerelmes? Amire a válasz - nem. Mégha az is, inkább letagadja, nehogy kitörjön a családi botrány.
28. ...Nincs valami jó tulajdonságom, de ami jó van, még azt is rossznak látják a tanárok. Pillanatnyilag nagyon kiábrándult vagyok, így reális véleményt nem tudok adni. Sokat csalódtam az emberekben. Egyetlen vigaszom az osztálytársaim.

Szüleim minden tekintetben megfelelők, csak 10 évvel hamarabb kellett volna születnem, a gondolkodásuk miatt.

29. ...Sok embert ismerek és sok embert szeretek. Mindenkinnek más és más a nézete és alaptermészete, de ehhez alkalmazkodni kell, ami nem mindig sikerül. Én leginkább vegyes társaságban szeretek lenni. A fiatalok, szüleim, testvéreim számomra nagyon sokat jelentenek. Mindannyiunknak más a gondolkodása, de úgy érzem ettől függetlenül megértjük egymást.
30. ...Szüleim nagyon megértőek. A felnőttek az én meglátásom szerint nagyon különbözőek. Vannak akik megértenek és vannak akik nem. Én nagyon szeretem az embereket, akik szerintem jó példát mutatnak mindenképpen és amilyenén én szeretnék válni. Társaim is nagyon szeretem. Nagyon szükséges az, hogy egy osztályban nagyon megértők legyenek a társak egymással.
31. ...16 éves vagyok, nem romantikus, ábrándozó, hanem az igazi valóságnak a bírálója, élvezője. Környezetemben sokféle fiatal s öreg fordul meg, akik hasonló tulajdonsággal bírnak. Szeretek olvasni, komoly-, könnyűzenét hallgatni, s ha van lehetőség táncolni, szórakozni. Persze ezek csak a tanulás mellett, hiszen ha valaki egyszer vállalta azt, hogy középiskolás lesz, akkor próbálja meg minden erejét összpontosítani erre.
- Tanáraimmel nekem nem sok problémám van, sőt példaképemet is közülük választottam ki, de sokszor igazságtalanok, figyelmen kívül hagyják a diák kárára. És miért avatkoznak bele oly módon a magánéletükbe, hogy akit fiuk társaságában látnak, megpirongatják, esetleg másnap jól megféleltetik. Miért? Fiatalok 16-17 évesek vagyunk. Talán a tanárok nem voltak fiatalok? Szeretek fiuk társaságában lenni, mert érdekes, figyelemre méltó problémákról el lehet vitatkozni. Persze nekem se mindegy milyen az a fiú. Legyen élénk, eleven, de ne szemtelen. Egy fiú s lány közt is lehetséges őszinte barátság. S hogy ez mivel végződik? - Lehet szerelem, házasság, ki tudja?
32. ...Én és a barátaim nagyon jól megértjük egymást. Minden problémát megbeszélünk, igaz, hogy a hibánkat is egymás fejére olvaszuk. Nekem is van egy nagy hibám, még pedig az, hogy nincs akarat erőm. Próbálok a hibámon javítani. Az osztálytársaimmal jól megvagyok.
33. ...Családi körülményeim rendezettek. Szüleim azt szeretnék, hogy maximális juttatást adjak ezért. Ez abból áll, hogy szerintük én

legyek mindig jó, ne járjak szórakozni és nagyon jól tanuljak. Sokszor vannak vitáink, mivel nekem az az elvem "egyszer vagy fiatal". Emellett a tanulást, művelődést nem elhanyagolva, de teljes mértékben adja át magát a fiatalságnak.

Szüleim mindig másokból kiindulva vonják le a következtetést, ami elég szomorú. Azt hiszik, hogy az a társaság, amellyel én vagyok, nem jó és tőlük csak hülyeséget tanul az ember.

Pl. ha járok egy fiúval, szüleimnek nem mindig felel meg, mert vagy hosszabb a haja, vagy dohányzik, vagy olyan iskolába jár, amely nem egyenrangú velem. Nekem csak van annyi önkritikám, hogy kívül állok szóba. Sokszor azt érzem, nem jó, hogy élek és szinte állandó letargiában szenvedek. Nem tudom, hogy lenne jobb csinálnom, hogy nekik is, és nekem is egyaránt jó legyen minden.

34. ...Az idősebbekkel van legtöbb összetűzése a fiatalságnak. Ez érthető is, ha mi megöregszünk, mi felfogásunk, belátásunk se olyan lesz, mint az akkori fiataloké. A szüleim korosztályába tartozók, azok az emberek, akik között a legtöbbet vagyunk. És a gyerekek - kis értetlenek, és sok magyarázatra van szükségük - mégis nagyon imádom őket.

35. ...Már nagyon sokszor észrevettem, hogy a diákok - bár sokszor nem is ismerik egymást - mégis nagy részvételt mutatnak egymás iránt. Gondolok itt egy-egy osztályra. Ha az egyik osztály dolgozatot ír, a másik osztály tanulói drukkolnak értük. Nagyon kevés az olyan idősebb ember, aki igazán megérti a fiatalok problémáját és segít neki. Én ismerek több ilyen embert, hozzájuk bizalommal fordulok. Általában már mindenütt kialakult a fiatalok között a baráti kör, egy kisebb baráti csoportosulás. Szerintem olyan nincsen, hogy valaki, valakit annyira "utál", hogy nem is tud szólni hozzá. Én a tanáraimnak nem tudnám elmondani igazán a problémáimat - kivéve az iskolaikat -, pedig azok is igazán olyan emberek, mint a többiek, csak velük túl "hivatali" a kapcsolat. Vannak olyan tanárok, akik csak azoknak a diákoknak köszönnek, azokkal beszélgetnek szívesen, akik az ő tantárgyukból elég jól állnak.

Ez azonban nem minden tanárra vonatkozik, csupán általában olyanokra, akik nem humán tárgyakat tanítanak. Egyik helyen a felnőttek azt hirdetik, hogy nyugodtan járjanak a lányok sráccal - persze rendes körülmények között -, másik helyen a szülők

ezt tiltják, mert azt hiszik, hogy egy diáknak nincsen magán-élete.

En nagyon szeretem a fiatalokat. Igazán, ha hozzám fordul panaszaival bármelyik is, legyen az lány, vagy fiu, én szívesen megteszem, amit tudok.

Szótlan vagyok, s ezt már sokszor észrevették. A vitákhoz nem szoktam hozzászólni, órán nem jelentkeze, de azért éppugy figyelek, s megvan a véleményem a dolgokról. Erről lehetne még nagyon sokat írni, de akkor nem kétoldal, de tiz sem lenne elég.

VI. melléklet 1971-72/II. b.

1. ...Osztálytársaimmal jó megvagyunk egymással, csakhogy ők szerintem másnak ismernek, nem olyannak, amilyen vagyok. Szeretek velük lenni, ők sem távolodnak tőlem. Vannak osztálytársaim, akik úgy érzik ők vannak a központban, de ők is maradnak az osztályközösségben, mert már megszoktuk őket.
2. ...Közösségben élünk és ezt nem lehet figyelmen kívül hagyni. A mi osztályunk is egy ilyen közösség, igaz vannak néha szét-huzások, de általában mindenben együtt vagyunk. Szeretem a közösséget, szeretek közösségben dolgozni és közösségi munkát végezni. Az osztályban jól megértjük egymást. Az is igaz, hogy nem sokszor hallgatják meg véleményemet, mert vannak nálam okosabbak is.
3. ...Nekem nincs olyan ember az életemben, aki fontos lenne számomra. Természetesen a szüleimen kívül. Én magamat másnak tartom, mint a többiek, no nem azért mintha én lenézném őket, mert több vagyok náluk. Szerintem különbözök tőlük. Nagyon álmodozó típus vagyok. Sokszor éreztem már az életemben úgy, hogy de jó

lenne most nem lenni. Sokszor gondoltam már öngyilkosságra. Én tudom, hogy hülyeség. Van egy időszak, mikor kívánom az embereket, máskor meg begubódzom, mint egy remete.

4. ...Az osztály legnagyobb része megérti egymást.
5. ...Osztálytársaim közül van, aki közelebb áll hozzám, van, aki távolabb. Elsősorban a csendes és szerény lányokkal szeretek barátkozni. A bejárók az osztály problémáival kevésbé törődnek. Bár közülük is van, aki szívesen végez KISZ és társadalmi munkát. Az osztályközösségünk jól összeforrott és tanulásban segítjük egymást. Szünetekben közösen átvesszük a leckét.
6. ...azt mondják, hogy igen beszédes egyéniség vagyok. No, ebben van valami igazság is. Szeretek a mindennapi dolgokról bárkivel elbeszélgetni, még az öregekkel is pl. a szomszédasszonyokkal is. Társaságba, szórakozni szeretek járni, de vannak olyanok is, akik ezt is tulzásba viszik.
7. ...Magamról én nagyon keveset tudok mondani. Én úgy érzem, hogy hibámnak számít az, hogy egy kicsit csendes vagyok. Nem mindig tudom kifejezni, hogy mit is gondolok. Barátnőmnak azt tartom, aki nem fölívágós és nagyon sok mindenben egyetért velem. Én a szüleimmel nagyon jól megértem magam.
8. ...A felnőttekről megoszlik a véleményem. Vannak, akik számítanak, képmutatóak. Azokat az embereket szeretem, akik nem fölényesek, segítőkészek, gondolom ezzel mindenki így van. Még egy amit nem szeretek. Ha valaki előnyösebb helyzetben van és azaz visszaél. Az a legfontosabb, hogy az ember alkalmazkodjon mindenkihez. Persze csak egy bizonyos határig. Tehát értem ezalatt azt, hogy az ember ne adja fel csak azért pl. a véleményét, hogy "bevágódják" annál az illetőnél. Vannak persze nehéz emberek is.
9. ...Sokak szerint könnyű nekem, mert könnyen feltalálom magam. Ez nemcsak rajtam mulik. Egészen jó osztályközösség alakult ki. Lehet, hogy azért, mert mindenki alkalmazkodik a másikhoz. De viszonylag kis társaságban ez nem alakul így. Mivel sokkal jobban ismerjük egymást. Bár itt is kell alkalmazkodni.
10. ...Nagyon szeretek a fiatalok között lenni. Mint minden fiatal rajongok a mai zenéért és fellázadok az ellen, ha a felnőttek csak a kinézetről tudják megállapítani, hogy milyen is egy beat zenekar. De nemcsak a fiatalok körében, hanem az öregebb néikkel, bácsikkal is szívesen beszélgetek.

11. ...Mivel kollégista vagyok és legtöbbit a közösségemben vagyok, ők állnak legközelebb hozzám. Én magamat szerves részének érzem. Ha bírálom is őket, saját magamon keresztül nézem őket.
Szüleim külön vannak 3 éves korom óta, a nagymamámnál nevelkedtem, habár mamával is megbeszéltem egyet, s mást, mégis a magam belátása szerint döntöttem. És mivel magam döntöttem, így jobban tudom őket és a cselekedeteinket is bírálni. Lehet, hogy beképzeltségnek számít, de azt hiszem, hogy én már többet ismerek mint ők. Ezt a több ismeretet szüleimmel kapcsolatban értem. Habár azért mindig vágytam rá, hogy szüleim együtt legyenek.
12. ...Tisztelen, szeretem őket, azokat, akik szívesen beszélgetnek velem, szívesen segítenek, tanácsot adnak, azokat akik szívesen állnak mellettem jóban s kitartanak rosszban is.
13. ...A kollégiumban szerintem nagyon jó közösség vagyunk, mindenki kiveszi a részét a munkából. Mindenki csinál valamit.
14. ...Azt hiszem, be tudok illeszkedni a közösségbe. A tanulásal igaz van egy kis baj, mert nem nagyon szeretek tanulni, de azt gondolom "Ők" se viszik tulzásba. Az osztályban azonban van egy-két tanuló, akik a közösségi munkákban sem szeret részt venni. Az eltelt két év alatt megszerettem osztályom, és ha el kellene hagynom, nagyon nehéz lenne.
15. ...Az osztály és én közöttem elég jó a kapcsolat. Bár voltak olyan időszakok, amikor az osztály azt tartotta, hogy az én viszonyom a tanárokhöz jobb. Ezért csak azt látták, ha óráról elkéstem és elmentem, azzal jöttek szünetben hozzám "már me gint lógsz". Azt azonban nem látták, hogy sokszor este 8 óráig is dolgoztam. Most már a kapcsolatom jó az osztállyal, mivel a munkák már véget értek. Gondolok itt a klub építésére. Remélem az osztály is így látja, és ezt kívánom mindenkinek.
16. ...Az osztállyal elég jó viszonyban vagyok. Az a baj, hogy kisebb csoportosulások vannak, s ezek a csoportok között ellentétek vannak. Vannak olyan személyek akiket általában mindenki szinte gyűlöl a magatartása miatt. Az osztállyal a tanárok nézete szerint baj van. De hogyan lehet egy osztályban jó közösség, ha belül széthuzások vannak.

17. ...Jó kapcsolatban vagyunk egymással. Igazi barátok csak 3-4-en vagyunk. Fiúk, lányok vegyesen. A megismerkedésben sokat segített a cimerező tábor. Most remélem, hogy ez évben a kapcsolat még jobban el fog mélyülni. Pláne osztálytársaimmal és az elsősökkel. A KISZ-vezetőkkel és a klub-vezetőkkel főleg.
18. ...Szerintem jó az osztályközösségünk, igaz kicsit élénkeek vagyunk. Az, hogy az osztálytársaim között van a barátnőm, az nem azt jelenti, hogy csak vele vagyok mindig. Nagyon szeretem a társaságot és majdnem így az egész osztály. Akik kihuzódnak, megbírálják. Nagyon rossz lenne, ha elszakadnék a közösségtől. A közösségnek minden tagja segíti az előrehaladást, és ebben a "minden"-ben én is benne vagyok. Tehát egy kis elem is jelent valamit a haladásban.
19. ...Azt hiszem, ha ez a probléma felmerül, mindenki úgy érzi magában, hogy én "tökéletes" vagyok, de mások a hibások. Szerintem nincsenek rossz emberek, csak nem mindenkit lehet megérteni könnyen. Az osztályban is van erre példa. Évát sokan utálják, mert nem értik meg. Én tudom, hogy a szülei és nővére miatt ilyen, de akkor sem értem meg. Vannak az osztályban olyan fiúk és lányok, akik azt hiszik, hogy ők a minden. A fiút a tanárok is jobban szeretik, valahogy ez megérzik.
20. ...Sok mindenért lelkesedem, szeretnék egyszerre több mindent elérni, de sokszor vagy nincs akaraterőm, vagy egyszerűen türelmem, kedvem hozzá. Így aztán van úgy, hogy belekezdek valamibe és nem fejezem be. Tanulni azért szeretek, de különösebben egyik tantárgy sem érdekel. Sokat olvasok, persze csak ha van időm. A felnőttek szerintem egy kicsit "régimódiak". Na nem mind, de nagy része. Jó volna valamit tenni ellene. Nem bírom még bennük, amikor éreztetik, hogy ők felnőttek, parancsolhatnak nekünk és mi azt, ha tetszik, ha nem kötelesek vagyunk végrehajtani.
21. ... "Ők" jelen esetben a barátaim, barátnőim. Szívesen elmegyek velük például moziba, szórakozni, vagy bárhova. Próbálok segíteni rajtuk, akár a tanulás, akár más területen. Viszont ha ők jobban tudnak valamit, igyekszem rájuk támaszkodni. Jól megértjük egymást. Minden témáról szívesen beszélgetünk, vagy éppen vitázunk. Tanácsokat szoktunk egymástól kérni, véleményt. Meghallgatjuk egymást.
- Szüleim, testvérem, rokonaim után a legközelebb állnak hozzám.

22. ...Ők most ebben az esetben a klubtagok. Egy szűk kis társaság ez sajnos. Mert mindenki úgy van a klubbal, addig volt jó ott lenni, amíg óráról "lőgni" lehetett. Sajnos ez így van. Erre csak most tudunk rájönni. Pedig nagyon jó közösség tudna kialakulni, ha minden klubtag eljönne legalább 1-2 foglalkozásra és megtudná, hogy milyen a klub és nem látatlanul kritizálná. Ez nem esik jól nekünk.
23. ...Szeretem az embereket a sok igazságtalanság ellenére.
24. ...Én és a vásárhelyi fiatalok viszonya rossz. Nincs egy jó társaság, hol vannak 10-15-en lányok, fiuk, és azok összetartása. Itt Vásárhelyen csak párosával járnak a fiatalok. Pedig szerintem érdekesebb lenne, ha többen összejárnának mint két barát együtt vannak. Előbb-utóbb úgyis megunják egymást. Nem tudnám kifejtteni, hogy miért ennyire tagolt fiatalságunk, mivel ezt már többen megtárgyaltuk, de megfelelő magyarázatot nem találtunk. De azt tudom, hogy nem mindenütt van így. Pl. hogy élő példával éljek, Makón, hol nagyon sokat szoktam lenni, összejárunk 12-en és ezt amikor csak megtehetjük. Kirándulásokat szervezünk, együtt megyünk szórakozni, nem mondom, hogy mindig mindenki ott van, de általában mindenki szereti ezt a programot. De Makón nem egy ilyen társaságot ismerek. Sokkal jobb lenne így mint, hogy 16-18 évesek lekötik magukat eggyel és mindig csak vele van. Nem tudom, hogy más városban hogy van, de az én véleményem az, hogy nemcsak nálunk van ilyen széthúzás a fiatalok között.
25. ...Én úgy érzem, hogy szoros, szinte elválaszthatatlan kapcsolatban vagyok "Ők"-kel, ugyanolyan tagja vagyok a társadalomnak, ugyanolyan feladatokat, megbízatásokat bíznak rám. Én rájuk vagyok utalva, de úgy érzem, hogy nekik is szükségük van rám. Hogy ez a szükségesség nem állandó, de mégis jó ezt érezni és erre a kapcsolatra feltétlenül szükség van. Ezt az osztályon belül figyelhetjük meg a legjobban.
26. ...Én elítélem azokat, akik feltűnősködnék, céljuk, hogy kiemelkedjenek a többiek közül, de azokat is akiket soha nem lehet észrevenni, vitában nem fejtik ki álláspontjukat.
27. ...Kisebbségi érzésem van a többiekkel szemben. A sikertelenség nagyon elkészerít. A társadalomban sok a viaszáság. Én általában véve őszinte vagyok, ha velem szemben is azok, de, hogy ki mikor hazudik, illetve mikor mond igazat, nem tudom megállapítani. Nem ismerem az embereket.

28. ...Az egyén rá is van utalva a többiekre. Mindenkinék szüksége van egy társra, akivel együtt él, megértik egymást. Ahhoz, hogy el tudja végezni munkáját hibátlanul, ehhez is szüksége van a többiek segítségére.
29. ...Az ismerősökkel ritkák a találkozások és szűk keretek közé szorulnak. Az ilyen ismerőst nem szeretem, mert nagyon untat a szokásos szöveg "hogya vagy, mi történt veled". A szülők, ha jól viselkedem, akkor nagyon jók, de ha valamilyen nem értünk egyet, majdnem elviselhetetlen a kapcsolat. A gyerekek a szülővel szemben akkor sincs igaza, ha mégis igaz van. Ez nagyon rossz, mert lez lekicsinylés és az igazságérzetet rombolja. Az iskolatársak közül van, akivel megérttem magam, és akit egyenesen elviselnem nehéz. És ez a legrosszabb, mert együtt lenni is muszály?
30. ...Nekem nagyon jó szüleim vannak, főleg a mamám, a papám is jó, csak ő néha igazságtalan. Vannak olyan tanárok, akik ha meglátnak egy fiút egy lánnyal sétálni, akkor már az lesz a téma, hogy Az a lány már fél attól, hogy holnap az a tanár, vagy tanárnő felelteti.
31. ...Nem tudom, hogy miért nem értik meg a felnőttek a fiatalokat. Nézzük a lányok és a fiúk kapcsolatát. Ha már egy lány, vagy fiú jár valakivel, biztos, hogy nem bírják ki szó nélkül. Előfordult már olyan is, hogy egy időben hangzott el a következő vélemény: A felnőtt szavai: én nem azt helytelenítem, hogy jár egy lány egy fiúval, hanem azt, hogy mindig másik fiúval van. Majd utána a következő hangzott el: azt sem helyeslem, hogy valaki sokáig járjon egy fiúval, azaz lekösse magát.
32. ...Szüleim a maguk módján jót akarnak nekem, de kissé gátolnak a cselekvésben. Gondolkodásmódjuk kicsit elmaradott. Ha több önállóságot, vagy bizalmat kérek, már én vagyok a rossz. Így aztán én sem vagyok bizalmas hozzájuk. Barátaim vannak, de gyakran összeveszek velük, mert kritizálós vagyok. Végül persze kibékülünk. Mindig segítjük egymást, problémáinkat megbeszéljük. Lehetőleg igyekszem betartani nekik tett ígéreteimet. Néha különböző behatások /versek, könyvek, tv-híradó/ nyomán gyakran nagy lelkesedéssel tennék valamit hazámért. Sajnos nincs módom rá. Nem tudom mit tegyek, de ha kapnék valami feladatot, szívesen teljesíteném a haza érdekében. Tanáraimmal igyekszem jól meglenni. Alapjában véve mindegyik jót akar, de

gyakran becsusznak hibák is a viselkedésükben és így a tisztelet, amely övezi a tanárt, megcsappan. A diák pedig mindent észrevesz.

33. ...Általában szeretem az embereket és nekik sincs különösebb bajuk velem. Ez osztály egy részébe jól beilleszkedem. A legjobb barátaim is most már az osztályból vannak. Volt már egy pár kellemetlen tapasztalatom is az emberekkel, velem egykoruakkal és felnőttekkel is.
34. ...Ők együtt képezik a társadalmat. A társadalomnak én viszont egy fontos embere lehetek. Ehhez nekem szükségem van rájuk. Bizonyos függőségi kapcsolat áll fent. Ők függnék tőlem, én függök tőlük. Ők mindenről tudnak, mindenhez értenek. Én viszont csak egyet tudok. Ellesni tőlük az ő tudományukat. Ha ez sikerült, akkor lejuthatok közéjük. Ehhez kimagasló teljesítményeket kell megütnöm. Rendkívüli feladatokat kell tehát ellátnom, hogy bekerüljek hozzájuk.
- Küzdök, harcolok, hogy a társadalom befogadjon. Ha befogadtak akkor meg azért fogok harcolni, hogy valamilyen téren előbbre juttassam őket.
35. ...Az osztály kibírhatatlan részei a lányok. Néhány lány szeret a középpontban állni. Az ő másik része a fiúk. Köztük van egy marha, nem nevezem meg.
36. ...Van olyan, aki úgy tesz, mintha lealacsonyító dolog lenne számára velem szóba állni, s így is beszél velem. Például az ilyen osztálytársat két év alatt sem lehet megismerni, mert ő csak a közvetlen baráti körével foglalkozik, s aki a "körön" kívül van, azt ő csak kritizálja, attól csak számonkér. Másik típus, aki mindenkivel nagyon jóban van, mindenkivel tud beszélni és tud mit beszélni.
37. ...Egyre inkább elfásulok úgy érzem, s őket is valahogy ezen keresztül szemlélem, csaknem kívülállóként. Ha mondok valamit, először lehurrogják, csak később veszik fontolóra a dolgokat. Kisebb csoportok vannak az osztályban, s mégis azt állítom, összeszetudnak tartani.
38. ...Szerintem a társadalomban minden emberre szükség van. De ha nincs is, akkor is tehet az "én" valamit, hogy szükség legyen rá. Én nem lehetek meg "ők" nélkül, de "ők" sem lehetnek meg én nélkül.
39. ...Számomra az őket most az iskola, az osztály jelenti. Először nagyon nehéz volt megszoknom az új környezetet, a nagyobb köve-

telményeket. Az első évvégére azonban már mindenki jobban megismerte egymást, mindenki talált magának társat, akivel a szünetet együtt töltötte és barátságok is szövődtek. Másodikban már kialakult az osztályközösség is, ezen belül azonban, annak ellenére, hogy vannak dolgok, amelyekben összefog az osztály, még vannak nézeteltérések. Az osztályon belül kialakultak különböző csoportok és gondolom ez oka is annak, hogy nem alakult ki egy igazán jó, összeforrott osztályközösség. Én úgy érzem, hogy megtaláltam a helyemet az osztályban és igyekszek mindenkivel jó kapcsolatot kialakítani.

VII. melléklet 1971-72/II. c.

1. ...Én mindig elégedetlen vagyok magammal és ha köztük vagyok, akkor ez a kisebbségi érzés elmúlik. Ők, egy kis társaság a Maros partján. Ez a társaság már régen összeszokott, de mindig válnak el tőlük és jönnek is hozzájuk. A társaság fele fizikai és szellemi dolgozó, másik fele tanuló, de azért így is remekül összeférnek. Talán azért is szeretek én is köztük lenni. Sokszor alakulnak olyan beszélgetések, viták, amihez hozzá tudok szólni, vagy amiből esetleg sokat tanulhatok. Mindenki sok oldalu, és én is ilyen ember szeretnék lenni. Megtaláljuk azt is, hogy mikor lehet viccelődni, mikor kell komolyan beszélni.
2. ...Én a társadalom egy kis része, egy egyéne vagyok. Az "Ők" körében tartoznék: az otthon, az iskola, a diáktársak, barátok, közeli emberek. Én ebben a környezetben jól érzem magam. A környezetemben sok olyan embert látok, aki előttem "nagy", és én is szeretnék olyan "nagy" lenni.
3. ...Szerintem a szocialista társadalomban elválaszthatatlan az Ők és az Én, ez az emberek egymásra utaltságával magyarázható.

Szűkebb értelemben az osztály elválaszthatatlan tőlem, de véleményem szerint, és mások szerint is, én is kismértékben elválaszthatatlan vagyok az osztály Ők-jétől. Ugyan így van ez a családban.

Itt a kollégiumban is szüksége van mindenkinek mindenkire. Egy közösségben nagyon sok közös feladat van.

4. ...Legközelebb hozzám a szüleim, testvérem, osztálytársaim állnak. Szerintem nincs rossz ember, csak a tulajdonságok eltérőek. Aki "rossz" tulajdonsággal rendelkezik, nem ítéltethető el, mint ember. Elválaszthatatlanul kapcsolódik az emberek ügye, érdeke egymáshoz. Más földrészeken élő embereket nem ismerjük, mégis együttérzünk velük, amikor a rádió bejelent egy-egy külföldi bal esetet. Fontos, hogy más ember helyzetébe, életébe helyezzük magunkat és próbáljuk az ő problémáin elgondolkozni.
5. ...A társadalmi életem az iskolában nyilvánul meg. Ott vagyok legtöbbit és általában a legtöbb örömöm és bajom az iskolában nyilvánul meg. Ott vagyok legtöbb rendezvényen. Szeretek iskolába járni. Az osztállyal elég jól megértjük egymást. Még a lényegtelenebb kérdésekben is, nemhogy a lényegesebben. A diákok körében a legközvetlenebb közelségben az iskolai VB-vel vagyok, aminek magam is tagja vagyok. A legbizalmasabb kapcsolatban azonban egy kislánnyal és a barátommal vagyok. A kislánnyal hónapokkal ezelőtt együtt jártam, de azután valahogy megszűnt az ilyen természetű kapcsolat. De maradt a helyébe a barátság. Barátomat elsőben ismertem meg. Együtt sportolunk, társadalmi munkát is együtt szoktunk végezni. Teljes közöttünk a nézetazonosság.
6. ...Az ember, ha be akar illeszkedni a társadalomba, környezetébe, akkor nagyon is meg kell figyelnie különösen a körülötte élő emberek életét, szokásait stb. Azonban nem muszály minden környezetbe az emberek életmódjához alkalmazkodni.
7. ...Hozzám legközelebb a szüleim állnak. Testvéremmel szintén megértjük egymást. Osztályban is megértjük egymást.
8. ...Én nagyon szeretném, ha mindenki szeretne, de sajnos még szüleim is úgy viszonyulnak hozzám, hogy úgy érzem ez soha nem fognak megérteni. Ők minden megmozdulásomnak a rossz oldalát látják és nem hiszik el, hogy valóban szeretem őket. Ha pedig kinyilvánítom, akkor Ők elutasítanak és azt mondják: "Mi történt most veled, hogy ennyire körülugrálsz az embert?!" Fogadom megint e-

gyest kaptál matekból!" - és én nem felelek, mert ez a meg nem bizás fáj. Körülbelül így vagyok az osztálytársaimmal is. Ők, ha mondok valamit, azonnal lehülyéznek. Keresztanyámmal és barátnőmmel igen jól megértjük egymást. Nem a szerelemre gondolok, de a fiuk a legjobb barátok.

9. ...Osztálytársaim között nagyon jól érzem magam. Barátnőmmel különösen jól megértjük egymást. Édesanyámmal sokkal jobban szeretek akármit közölni, s ha titkom van, csak vele közlöm, apukámmal nem. Ő nem sokat foglalkozik velünk. Főleg velem nemigen vergődik, mert nem én vagyok a fiu és ezért nem kedvel különösebben. Apukám otthon szinte egy külön világot képvisel, és őt mindenki kiszolgálja, egyszóval ő az ur. Az öcsém sem kedveli annyira, mert a szigorúságon kívül mást nem kapunk tőle. Egyébként jól érzem magam otthon is, de inkább csak akkor, ha apukám nincs otthon.
10. ...Én és Ők elválaszthatatlanok vagyunk, mindannyian egymásra vagyunk utalva. Együtt vagyunk egészen. Az Ők szűkebb értelemben az osztálytársaim. A kollégiumban szinte úgy vagyunk, mint a testvérek. A családban Én éppen olyan helyet foglallok el, mint testvéreim.
11. ...Én úgy érzem nem vagyok elég aktív tagja a közösségnek, melyben élek. Ezt csak az osztályközösségre értem, mert a kollégiumban rendszeresen kiveszem a részem minden munkából. Kell, hogy mindenki egy célért küzdjön. A legszorosabb kapcsolat egy családon belül alakulhat ki. Két bátyám már családot alapított és mindkettő boldog családi életet él. Ez elsősorban szüleink példamutató életének köszönhető.
12. ...Szükségem van a közösségre, mert a közösség sok mindenben a segítségemre van. Én is szükséges vagyok a közösségnek. Sok probléma is felmerült már a közösség és én köztem. De ezek a problémák gyorsan megoldódtak vagy beláttam, hogy az én ítéletem nem helyes, vagy pedig meggyőztem a közösséget arról, hogy amit én állítok az a helyes.
13. ...Számomra az Őket az iskola, az otthon és a kialakult kis baráti közösség adja. Ők adják napjaink hangulatosságát, változatosságát. Szeretem ezt a kis közösséget.
14. ...Az egyenes gondolkodású embereket szeretem. Szüleimet nagyon szeretem és becsülöm, mert nagyon szeretnek és meg tudnak érteni.
15.Az osztálytársaim között jól érzem magam. A barátaim és ba-

rátűnöm általában megértenek és a hibáim is megmondják, nem kertetnek.

16. ...Legközelebb állnak hozzám szüleim, testvérem, barátűnöm osztálytársaim, tehát akikkel minden nap találkozom, érintkezem.
17. ...Nekem nincs kialakult társaságom. Szűleim számára én örömet jelentek. Körűlöttem élőkkel elég jól megvagyok. Vannak egyesek, akik sokra tartják magukat és nagyon lenézően beszélnek, de vannak akik közvetlenül beszélnek velem. Szeretek közösségbe járni, de mindig úgy érzem, hogy felesleges vagyok. Lehet, hogy ez azért van, mert gátlásos vagyok. Barátűnöm érettségizett, de vele nagyon megérttem magam.
18. ...Az osztálytársaimat általában szeretem. Azt hiszem, hogy abban sokakkal vagyok egy véleményen, hogy sokat adok az "ők" véleményére és elbírálom, hogy elfogadjam-e, vagy sem. Szerintem a közösségnek szerepe van az egyén formálásában.
19. ...Nekem nagy szükségem van pl. az osztályra. Mivel nincs barátűnöm, ezért fenn tudom tartani a kapcsolatomat néhány osztálytársammal. Nagyon egyedűl vagyok, nem tudom, hogy miért. Talán azért, mert nincs egy olyan társaság, ahová beilleszkednék. A mai világ annyira kulturált, tele van tudománnyal. Úgy érzem, hogy ebben a modern világban "analfabéta" vagyok és ezt szeretném kikűszöbölni, amelyet már elkezdtem.
20. ...Nekem szükségem van az un. "ők"-re, de a közösségnek is szüksége van az egyénre, tehát rám is. Én olyan szeretnék lenni, aki viszonzni tudja a másoktól kapott jóságot, megértést, szeretetet.
21. ...A körűlöttem élő emberek közül igen sok bajom van egy osztálytársnőmmel. Neki olyan furcsa tulajdonságai vannak, pl. annyira szerény, néha irigy is. Egy kicsit úgy érzem az utóbbi időben sikerűlt változtatni. Nem nagyon ismerem saját hibáimat. Édesapámmal is igen nehezen értjük meg egymást. Ez sajnos nagyon rossz. A családban legjobb az öcsémmel lenni. Édesanyámmal is jól megvagyok, megértő. Ebből azután igen sok vita van a családban. Mármint azért, hogy édesanyám olyan rendes, édesapám pedig olyan kötekedő. Ezen szeretnék valamit változtatni.
22. ...Én ismerem a hibáimat. Ha más szól, akkor nem szívesen ismeri el, pedig nagyon jól tudja, hogy a másiknak igaza van. És ez nem csak nálam van így. Legtöbb fiatal nem szívesen mond el bizalmas dolgokat a szűleinek. Mert legtöbb szűlő nem érti

meg. Ők még úgy gondolkodnak, mint régen. Az én szüleim legalábbis úgy. Nem tudják megérteni, hogy más világ van ma.

23. ...Két barátnőmmel töltöm szabadidőm. Nem tudom, mi az oka, hogy nem vagyok társasági lény, lehet, hogy gátlásos vagyok és ezért nem tudok egy társaságba beilleszkedni? Nem értem meg magam a fiatal generációval. A két barátnőm, akikről mos szeretnék írni, most érettségiznek. Én szeretnék olyan lenni, mint ők.

24. ...Nem szeretem azokat az embereket, akik képmutatók, hazugok és "talpnyalók". Szeretnék olyan lenni, akit csak annyira tiszteljenek és szeressenek, mint amennyire azt megérdemlem. Megértjük egymást, mert mindannyian még elég könnyelműek vagyunk. De azért mint, ha most már egy kis változás lenne. Az életben sokkal több már a felelősség. Szeretek nevetgélni, szeretem a vidámságot, de komoly dolgokról is nagyon szeretek beszélni és értelmes dolgokról szeretek vitatkozni. Sok szabadidőm nincs, mert a tanulás és a sport sok időt igényel. Véleményem szerint a mai fiatalság aktívabb és jobban bekapcsolódik a politikába, mint a régebbi fiatalok.

25. ...Mit várok az emberektől? Csak azt, hogy annyira szeressenek és tiszteljenek, amennyire én megérdemlem. Senkitől nem várok el többet még annyit sem amennyire én képes vagyok. Szerintem mindenki ítélje meg, hogy mit várhat a társaitól, hogy ne érje csalódás.

Most egyedül élek apámmal a mostoha anyámmal egy házban. Mikor elváltak, ezt a házat felezték el. Sok lelki megpróbáltatáson mentem keresztül. Most, egyedül vagyunk, én végzek minden házimunkát. Sok vívódás volt eddig bennem. Mindig bántott a lelkiismeret, hogy miért csinálom én ezt, amikor édesanyám jobban rá van szorulva a segítségemre. Szeretem apámat, mert velem sose volt olyan, hogy megérdemelte volna azt, hogy itt hagyjam magára. Van egy megértő barátnőm. Iskolai szünetekben elmegyek édesanyámékhöz. Ott van egy testvérem is, egy hugom. Őt is nagyon szeretem. Nem tudok közömbös lenni a körülöttem élő emberek iránt. Csak azokat szeretem, akik szerények, sokoldalúak és becsületesek.

Szeretem a közösséget, az embereket. Bár sokat csalódtam bennük, mindig újat, szebbet várok.

26. ...Hozzám legközelebb a szüleim, a testvérem és a barátnőm áll.

Ezek után pedig a kollégisták. A kollégiumban nagyon sok közös program van. Az is lehetetlen, hogy egy közösségen belül, ahol 16 éves lányok vannak, mindig békesség legyen. Az osztályban már sokkal több a probléma, de ezeket igyekszünk kiküszöbölni. Így élünk: Én és Ők elválaszthatatlanul!

27. ...Iskolában jól megvagyok mindenkivel. Otthon nem szoktunk veszekedni.
28. ...Szüleimet nagyon szeretem. Addig nem is volt semmi probléma, amíg otthon voltam. Azonban amióta eljöttem hazulról, mint-ha lazább lett volna a kapcsolatunk. Mindent megpróbáltam már, hogy ezen változtassunk, de eddig nem sikerült.
29. ...Szeretem azokat az embereket, akik visszatudják adni, amit én adok nekik. Nem szeretem viszont azokat az embereket, akik nagyravágyók és magukat többre tartják, mint a valóságban. Szeretek társaságba járni és ezért elég sok a barátom. Ha csak lehet, mindig olyan társaságba járok, ahol fiuk is vannak, mert nagyon jól lehet velük beszélgetni és sokkal megértőbbek, mint a lányok.
30. ...Azt hiszem az osztályunk jó közösséggé fog alakulni és én is igyekszem, hogy jó közösségi tag legyek. Nem szeretem a lányokba a nagyzólást. Jó ha megértjük egymást.
31. ...Sokat vitatkozunk édesanyámmal. Komoly problémák még nem merültek fel. Az osztály áll hozzám legközelebb. Ebben az osztályban nagyon jól érzem magam. Ugy érzem megbecsülnek és én is tudom ezt viszonzni. Az hiszem egyenrangúnak tartanak társaim önmagukkal. Osztálytársaimmal néha van egy kis nézeteltérés, de ezt kiküszöböljük.
32. ...Általában társaság kedvelő vagyok. Szeretem az embereket, aki csak egy kicsit is kedves hozzám, de azt rittig örök életre megtudom utálni, aki flegma és lenéz engem. Otthon anyukámmal vagyok legbarátságosabb kapcsolatba. Mint felnőtt a felnőtthez úgy beszélget velem. Az iskolában az osztály egyik részéhez húzok, mivel szemmel látható az osztály kétrészre szakadása. Persze a másik résszel is beszélgetünk és nem mindig mutatjuk ki azt, hogy nem értjük meg egymást.
33. ...Szeretek tanulni. Az osztályban, ha valamilyen rendezvény van, én ott vagyok. Mindenbe szeretek benne lenni. Szeretem a szüleimet. A bátyámtól bátran tanácsot kérhetek, ő megért. Apuval nem vagyok bizalmas. Nagymamám igen maradian gondolkodik. A barátnőim közül vannak, akik túl gyerekek, én meg komo-

lyabb vagyok. Szívesebben megyek a strandra, moziba meg az iskola-klubba. Én a szókimondó lányokat szeretem, akik minden érdekes érdekel és vidám természetű.

34. ...Életemet a körülöttem élő emberek és velük kapcsolatos problémák foglalkoztatják. Nem szeretem a nagyravágó, hazug embereket. Az otthoni problémák érdekelnek és ha valami vitatkozás van, akkor azonnal közbeszólok. Tanulni és szórakozni szeretek. Az otthoni munkában szeretek részt venni.
35. ...A családba tartoznak, anyukám, nagymamám és a hugom. A szüleim elváltak és apukámmal teljesen megszakadt a kapcsolat. Talán ezért érzem úgy, hogy hiányzik a férfi az életemből. Az iskolába még most a második osztályban se érzem olyan jól magam, mint általános iskolában. Szerintem az iskola még több kiváló egyéniséget tudna utjára bocsátani, ha ezekkel a bátortalanabbakkal is többet foglalkoznának, hiszen nem mindenkinek megy olyan könnyen az önállóvá válás. Az általános iskolában még fogták a kezünket és a következő szeptemberben már teljesen új környezetbe kell boldogulni. A KISZ-probléma is nagyon érdekes, sokat lehet rajta gondolkodni. Nagyon sok első kedvét elvették már azzal, hogy év elején nem vették fel KISZ-tagnak. A kollégiumban sokkal melegebb a légkör.
36. ...Számomra a család a legfontosabb. De a társaim között is vannak olyanok, akik számomra még fontosak, mert szívesen segítenek.
37. ...A szüleim segítenek mindenben. A fiu testvérem nekem problémát jelent, nem értem meg vele magam. Az osztályban mindenkivel megértem magam.
38. ...Az olyan embereket nem szeretem, akik mindig hazudnak, képmutatóak, az ilyen emberekkel nem tudok jó viszonyt kialakítani. Őszinték, megbízhatók és becsületesek.
39. ...A hiba ott van szerintem, hogy ma kipusztultak a mély emberi érzések belőlünk, helyette cinizmus és egymás abszolút letaglózása, érdekeinek, tulajdonságainak, törekvéseinek teljes kigunyolása, megvetése. Lehet, hogy túl sötétnek látom ezt a problémát, de legalább is itt az osztályban, a tenagerek között nagyban ez divik. Ki tudja a másikat mennél inkább kigunyolni, érzéseit földbe taposni. A barátságok ezért csak amolyan mondvacsinált kapcsolatok, amelyek a legkülönbözőbb önző

emberi érdekekből jöttek létre. Tisztelet a néhány tiszta, önzetlen emberi kapcsolatnak.

Amíg viszont a felnőttek ilyenek, addig a felnövekvő generációtól sem szabad sokat várni, mivel a példa ragadós, a rossz meg pláne.

40. ...Általános iskolában nem mindig találtam meg a helyemet az iskolában. Soha nem volt egy igazi barátom sem ötödikben, és nyolcadikban volt csak. Mindig a fiukkal barátkoztam. Annyira másnak éreztem magam, hogy talán emiatt éreztem úgy egyedül magam. Középiskolában már jobban érzem magamat. Persze most másodikban már egyre jobban kiütözik a negatívum is. Rajtam is. Pl. nagyhangu vagyok, ami nem lenne baj, de sokszor bántóan letorkolok valakit. Nálunk teljes demokratizmus van a családban. Mindenki éli a maga életét látszólag, de valójában nagyon is kapcsolódik egyikünk élete a másikéhoz. A hugom másodikos, öcsém ötödikes. Mindegyik egy külön világot képvisel, egy külön világuk van. Másként látják a világot, az életet, mint mondjuk én, aki közelebb állok hozzájuk korban. De mégis összetartozunk és egyik a másik nélkül nem lenne teljes. Anyuék irányítanak bennünket, de nemcsak fizikailag, hanem szellemileg is, tehát a józan, megfontolt gondolkodás irányába. Összetartozunk.

VIII. melléklet 1971-72/I. c.

1. ...Vannak olyan egészen gyerekek, akiknek mindent megengednek és ezek nem ismerik ki magukat. Ha bekerülünk a közösségbe az nem lehet, hogy csak mindig neked legyen igazad és így próbálni kell máshoz is alkalmazkodni. Mindenki szeret piszkálódni a másikkal, persze csak viccből, a másik meg megsértődik. Nagyon nehéz az alkalmazkodás, de mégis meg kell próbálni.

2. ...Én az olyan emberek között érzem jól magam, akik szeretik a vidámságot, értik a tréfát, de a komoly dolgoktól sem riadnak vissza. Nem szeretek egyedül lenni, mert félek a nagy csendtől, a némaságtól. Szeretek emberek között lenni még úgy is, ha csak látom, érzem hogy ők is vannak, beszélnek, élnek. Az nem számít, hogy hozzám nem szólnak, de legyenek.
3. ...Nekem az "Ők" az osztálytársaim, hiszen velük vagyok egész nap, velük beszélek, velük tanulok, szóval velük élek. Nem ragaszkodom hozzájuk. Vannak személyek közöttük, akiket szeretek, elég sokan, de vannak, akiket nem, ezeket nem személyes okokból nem szeretem, hanem mert egy egész közösséget rontanak el, vagyis nincs valami jó osztályközösségünk. És ezeket a széthúzókat nagyon bírom utálni. Az embernek elmegy a kedve, ha csak arról van szó, hogy klubdélután, vagy kirándulás, mert van az osztályban 15 ember a 38-ból, aki szívesen részt vesz a közös rendezvényeken, de a többi, és ez a bosszantó, hülyeségnek tartja. És ennek nem a KISZ-titkár, vagy a vezetőség vagy az a 15 ember az oka. Hanem én azt hiszem ezeket általános iskolában is ilyen széthúzó szerep jellemezte. Azt hiszem így én, aki egy olyan osztályközösségben élt általánosban, hogy annál jobbat én nem tudok el sem képzelni, nem csoda, hogy nem nagyon szeretek közöttük élni. Külön-külön személyenként szeretem őket, de az egymáshoz való viszonyulásuk nagyon széthúzó, nagyon rossz.
4. ...Mások véleményét elfogadom, de nem minden téren. Ha valaki beképzelt, felvágósabb, különcdöbbs, azt nem szeretem és ezért megmondom osztálytársaimnak, hogy próbálnának változtatni rajta. Ne legyenek olyan felvágósak, beképzelték, hiszen ők sem különbek nálam, vagy bármely osztálytársamnál. Ezek főleg csak év elején alakultak ki és ezután megmondtuk egymásnak véleményünket, utána egész jól kijövünk, mert előbb utóbb belátják, hogy nem kell felvágósnak lenni.
5. ...Nagyon félénken jöttem iskolába. Mindenkit sokkal okosabbnak gondoltam nálam, ezért elhatároztam, hogy rendkívül igyekszem. A napok multával észre se vettem, és már csoportokba alakulva beszélgettünk és együtt mentünk menzára. Én úgy érzem, hogy szeretnek az osztályban. Lelkiismeretesen végzem a KISZ-munkát. Én nagyon jól érzem magam az osztályban és nagyon megnyugtató, hogy különösen a II. félévben sokat segít az osztály a programok megszervezésében. Ha valamelyik lánynak problémája van, mindig hoz-

- zám jön, és én megpróbálok segíteni. Nagyon szeretek az osztálytársaimmal együtt lenni és nagyon szeretném, ha ez az osztályközösség megmaradna a négy év alatt ilyennek.
6. ...Nincs kisebbségi érzetem. Olyan vagyok mint a többi.
 7. ...A körülöttem élő emberek nagyon egyszerűek, szerények, de azért én szeretem őket. Ők is szeretnek engem.
 8. ...Nagyon nehezen tudok beilleszkedni új társaságba. Nálam idősebbek alig tudnak beszélgetni velem. Érdekes, hogy felelelőskor minden aggály nélkül tudok beszélni. Nem érzem egyenrangúnak magam a többi hasonló koru diákkal. Nagyon szeretem az embereket, csak ne lennék ilyen félénk.
 9. ...Én nem tartom magam a "világ közepének", sőt nekem állandóan kisebbségi érzésem van. Másokat sokkal szebbnek, rendesebbnek látok. Nagyon sokat adok mások véleményére és magamban mindent komolyan veszek, gondolkodom rajta, pl. öt évvel ezelőtt ha valaki nekem valami sérőt mondott, arra még most is emlékszem. Barátnőim és mások is úgy ismernek, hogy én soha nem sértődöm meg, bármit mondanak is. Magamban mindig mást gondolok, a véleményem persze bármikor megmondom, akár mennyire is sértő az más számára, és csak azért is megakarom neki mutatni, hogy én is vagyok olyan mint ő. Magamban sokat gondolkodom egyes dolgokon, mindig nagyobb szeretnék lenni, hatalmasabb, tudom, hogy ez teljesen ellentmond az előbbi véleményemnek, de ez a való igazság. Attól félek, hogy mások lenéznek, nem állnak velem szóba, ez főleg osztályon belül van így. Bebeszélem magamnak.
 10. ...Én és ők egy végtelen hosszú szindarabban játszunk. Őseink elkezdték ezt a szindarabot. Jöttek az új szereplők. Minden ember részt vesz - mert részt kell, hogy vegyen - ebben a darabban. Én a mellékszereplőkhöz tartozom. Szeretnék én is mozgatórugója lenni ennek az előadásnak. Ez a mű, amit mi alkotunk - az egész emberiség - néha komédia, néha tragédia, s nem lehet tudni majd végül is hogyan végződik.
 11. ...Sok ember szerint zárkózott jellemű leány vagyok. Lehet, hogy van benne valami igazság, de ha az ember nem közli minden gondolatát a környezetével, azért még nem muszáj ezt rámondani. Szüleimet szerettem. Azért irtam mult időben, mert már csak édesanyám az, akit igaz szívvvel, szeretek és tisztetek. Bár tulajdosán nem szoktam tudtára adni még neki sem a legrejtettebb titkaimat. Édesapámat, mint embert megvetem viselkedéséért, csa-

ládjával szemben tanusított magatartásáért. Napjaink állandó veszekedésben telnek el, mindig belénk köt, emiatt sokszor betegeskedik. Arra törekszem, hogy elvégezzem ezt az iskolát, azután családomtól önállósodjam /jobban mondva csak édesapámtól/. Néha úgy érzem, hogy senkihez sem tartozom, pedig tudom jól, hogy édesanyám nagyon szeret és én is őt. Testvéreim szeretem. Keveset járok társaságba. Otthon is legszivesebben egyedül vagyok, bár barátnőim vannak. Én nem érzem magam boldognak.

12. ...Nincsenek kisebbségi érzéseim. Mindannyian egyenrangúak vagyunk, hiszen egy közösségben élünk.
13. ...Ők a nagyvilág és én csak egy kicsinyke pont vagyok ebben a leírhatatlan nagyzaju tömegben, de ez a kicsinyke pont a középpont.
14. ...Szívesen segítek bárkinek, lehet az egy barátnőm, vagy az osztály. Otthon már hamarabb megharagszok, de próbálok leszokni róla. Én úgy érzem mindenkire kedves vagyok, bárkihez szólok és beszélgetek. Az idősebbeknek megadom a tiszteletet. Ők, az osztály, a szüleim és az emberek, hozzám kedvesek és figyelmesek általában.
15. ...Magamat kellene jellemeznem, ez nagyon nehéz. 15-16. életévemben vagyok. Nagyon tudok örülni egy kis kedves szónak, jó könyvnek, és szeretem a derűs arcú embereket. Az emberek és barátok, akiket ismerek igen jók hozzám, mégis vannak olyan pillanatok, amikor legszivesebben elmennék tőlük, mert úgy érzem kicsi vagyok én mellettük. Nem tudom és talán nem is fogok az olyanokért rajongani, akik szeretik a kétszínűséget. Ha valaki rossz hozzám mindig a vitát keresi bennem, állok előbe, legyen, de ha jó, megértő, hasonlóak a dolgai, cselekedetei, el tudok vele beszélgetni. Nem szeretek úgy tanulni, ha tuszkolnak "na tanulj már, ne mással foglalkozz..." és mégis azt mondják "magadnak tanulsz". Akkor miért nem hagynak. Sokkal jobban szeretek úgy tanulni, hogy magam ülök hozzá. Nagyon szeretek mozgásban lenni, járni-kelni minden felé, a fák a házak néha olyan csodálatosak, a fák lekopott részéből mindig valami fura figura jön elő és ez olyan mulatságos, sokáig el tudom nézegetni, ugyan így egy képet, ami megragadott, akkor mindig olyan mintha valami "lökést" kaptam volna gyors szívverés jön, a gyomrom löketszerűen el kezd járni. Ilyenkor

ennek a szépségnek, képnek, vagy legyen akármi, nem tudok mást csinálni, csak nézem, nézem és nézem.

Remélem ez a jellemzés nem nevetséges, de én így érzem és vannak olyan dolgok, amit könnyebb elmondani, mint leírni, mert ha elgondolom, mindjárt ki is mondom, de még leírom, már más jön és ennek az előbbi gondolatnak csak valahol mélyen van helye.

16. ...A felvágósokat nem szeretem, kisebbségi érzetem van velük szemben. Szeretem és megértem osztálytársaim, de lehet, hogy csak így érzem. A szüleim megértőbbek és sokkal tapasztaltabbak mint én. Én az idősebb koru embereket kedvelem.

A barátnőmet nagyon szorgalmas, ügyes lánynak látom.

17. ...Én a szüleimnél lakom, de elég messze mindentől és sokkal jobb volna, ha kollégista volnék. A szüleim, főleg anyukám nem értik meg azt, hogy már nem a régi korban élünk, amikor még azok az ókori, régi hosszú és csunya ruhák voltak, hanem jött egy szebb és újabb divat. Anyukámék szerintem egyáltalán nem tudnak megérteni. Ezért állandóan mindig veszekszünk. Ha pl. kapok valamilyen ruhát, 2-3 hétig hallgatok érte. Nem is szeretem, ha otthon vagyok. Ezért is megyek egész nyáron dolgozni és a cimerező táborba is.

Minden osztálytársam nagyon szeretem, 2-3 kivétellel. Olyanok vagyunk, mintha testvérek lennénk. Ennivalóinkat mindig megosztjuk.

18. ...Ők már tapasztaltak egyet-mást az életük során és a tanulságot szeretnék nekem szavak formájában átadni, hogy engem az esetleges csalódásoktól megkíméljenek. Nem akarják megérteni, hogy azt éppen úgy, ahogy ők is, én is csak akkor értem meg, ha majd velem is megtörténik.

A felnőttek többsége jó, de mennyivel másabb lenne, ha a gyerekkortól az igazságérzetet és az őszinteséget mindenki magával hozhatná.

19. ...Az én korombeliek, úgy érzem, megértenek, ha szülői, rokon körre szűkítem, már vannak bizonyos eltérések a vélemények közt. Ami nekem fájó, azt nem szoktam mindenkinek kikürtölni, de ha úgy érzem, hogy igazságtalanul ért ez a fájdalom /nem érdemeltem meg/ akkor diáktársaimnak, barátaimnak és általában a szüleimnek is kifejttem róla véleményemet. Az örömet is általában csak szűkebb körben /barátaim/ ujságolom el. Nem sze-

retnék különként kiválni a többiek közül, semmilyen téren egyenlőre. Nem vagyok aktiv. Igaz az iskolában, otthon, sőt 5. osztálytól a kollégiumban mindig közösségben éltem, mégis talán nem veszem észre, hogy közösségben élek, kihuzom magam. Persze ez rossz tulajdonság, de szerintem minek erőltessenek valakit arra, amit nem akar, vagy nem saját jó szándékából csinálja, vagy nem leli örömét benne.

20. ...Az osztályban már mondták, hogy irigy is vagyok. Ez szerintem nem igaz. Ezt az irigységet ők a dolgozatok közbeni sugásból - ill. annak hiányából - fogták rám. Nem szeretek a középpontban lenni. Igen rossz tulajdonságom még, hogy másban gyorsan észre veszem a hibát és azt kritizálom is rajta. Mivel igen magamba zárkózott vagyok, az emberek számomra a személyes életemben nem sokat jelentenek, más területen igen sokat jelentenek az emberek.
21. ...Én az embereket nagyon szeretem. Szeretek a társaságukban lenni és beszélgetni velük. Szeretek társadalmi munkát végezni. Otthon szeretek mégis a legjobban lenni és beszélgetni anyuval, testvéremmel és rokonunkkal és barátaimmal.
22. ...Szüleimnek köszönhetem életem és azt, hogy tanulhatok. Tanáraimnak azt, hogy tudok is valamit. Bár az én tudásom a mostani társadalomban még nem sok. Több testvérem van, ezért a közösségbe jobban be tudok illeszkedni. Pl. ha valakinek nincs, testvére, sok játéka van, megszokja az egyedüllétet. Valaki jól érezze magát egy közösségben, akkor az kell, hogy szeresék. Nyáron sokat szoktam segíteni a kertben, mert anyukámnak fáj a lába. A kollégiumban a kisebbeknek segítek. Én most még a világnak egy kis pontja vagyok, ami alig mozog. Évek során ebből szeretnék feltörni. Vagy tanulással, vagy munkával. Én az "Őket" a magam korabeli fiatalokra értem. Miben szeretnék hasonlítani és min szeretnék változtatni? Természetesen, hogy a jóban utánozni, a rosszban pedig nem. Jónak gondolom, ha egy bizonyos műveltségi fokot elérek. Ezalatt értem az olvasottság és a kulturáltság bizonyos fokát. Rossz tulajdonság a mai fiatalságnak, hogy néha nem ismer határt a szórakozásban, italozásban, dohányzásban.
23. ...Ha én nem lennék, ők akkor is lennének és nem hiányoznák nekik. Talán még örülnének is. Ezt nem tudom, mert én nem vétettem senkinek, de sose lehet tudni. Ők nem tudnak rólam semmit,

- vagy csak egy keveset és ez kölcsönös, mert én sem ismerhetem az emberek mindegyikét, de még a barátaimat sem. Én nem szeretek az utcán egyedül menni, mert szégyelem magam. Nem azért mintha lenne miért, de olyan rossz, amikor az emberek elmennek mellettem, és különböző dolgokat gondolhatnak rólam és azt azonnal közlik is barátaikkal, ha azok mellettük mennek. Én pedig semmit nem mondhatok el senkinek és ha például egy olyan dolgot, vagy eseményt látok, amin "nevetni" kell akkor nehéz visszatartani, de muszáj, mert különben azt hiszik, hogy félnotás vagyok. Én szeretek törődni másokkal, és bánt az, ha valaki olyat tesz, amit meg kellene tennie.
24. ...Sajnos én elég ritkán érzem magam úgy, hogy én vagyok a világ közepe. Szerintem a tanulás terén én többre nem vagyok képes, de van, aki éppen a fordítottját állítja. A szüleimmel sokféle téren megértjük egymást, de sajnos az is elég sok, amiben nem. A házimunkákat is szívesen elvégzem, de akkor csak, ha nincs otthon senki, aki nálam idősebb. Én elhiszem, hogy csak jót akarnak, de szerintem jobb, ha én jövök rá a hibáimra és javítom ki őket. Legnagyobb hibám talán az, hogy kívülről másnak látszom, mint amilyen belülről vagyok. Nem szokásom mást lenézni, sőt inkább úgy érzem, engem néznek le sokan.
25. ...Beleszoktam ebbe a közösségbe, szeretem az osztálytársaimat és úgy érzem ők is szeretnek engem. Persze mint minden közösségben itt is vannak különcök, akik magukat többre tartják. Ezeket figyelmen kívül hagyom, s talán majd ők is rájönnek, hogy a többiek is éppen olyanok, mint ők. Azt hiszem ebből az osztályból úgy lehet jó közösség, ha mindenki megérti a másikat.
26. ...Ahhoz, hogy az ember megismerjen másokat, nagyon sok idő kell. De a kétszínűket, alakoskodókat nem ismeri meg az ember, csak elég ritkán. Szeretem, ha megértene, és velem is közölne dolgokat. Általában az ember azok közt érzi jól magát, akik szeretik őt. Mindig megnézem kiben bízhatok, kiben nem. Mint említettem, megválogatom társaim, ismerőseim, így nincs is olyan köztük, aki nem szeret. Persze igyekszem a hibákat megszüntetni, s ebben a barátaim is segítenek. Talán az a legjobb módja, hogy felhívják figyelmem egyes hibáimra.
27. ...A végtelenségig pesszimista vagyok. Ezt az életem során a sok megrázkodtatás váltotta ki bennem. Sajnos a többi emberekkel szem-

ben kisebbségi érzésem van. Nem tudom ezt mi idézhette elő bennem. Pedig én szerintem az ember és ember közt nincs különbség. Ezt arra értem, hogy ahol élünk, az szocialista ország és nincs magasabb és alacsonyabb rang, hanem minden ember egyenrangú. Talán egyrészt anyám, s az ikertestvérem halála is előidézte. Mindig veszekedésbe kerülök. Nem tudok soha boldog lenni. S ekkor felteszem magamba a "naiv kérdést": Mi értelme van az életnek. Tudom, hogy ilyen fiatalon nem szabadna gondolkodni, de én nem tudok másképpen. Nem minden ember ilyen.

28. ...Aránylag mindenkivel jóban vagyok. Igaz néha van egy kis veszekedés, de nem komoly és hamar kibékülünk. Az osztályban is jól megvagyunk. A közösségben, ha segíteni kell, szívesen segítek, ha viszont én kérek segítséget, nekem is segítenek. Szóval én egyenrangúnak érzem magam minden velem egy idős fiúval és lánnyal.

29. ...Szeretetre vágyom, szeretem magam körül az őszinte embereket, akik jóindulattal, de megmondják, mi az, amin változtassak, mert feltétlenül előnyömré fog válni. Őszinte szóért a tűzbe mennék. Szeretek kritizálni és szeretem, ha engem is kritizálnak. Szeretek tanulni, mert igénylem, hogy többet, jobban tudjak, mint más. Szeretnék majd nagyon jó szakember lenni! Érdekes, engem még egy ember kivételével, soha senki nem fogadott el, olyannak, amilyen vagyok. Mindenki meg akart változtatni. Mivel elvált szülők gyermeke vagyok, ezért mindig kisebbségi érzésem van. Nagy hatással van ez a közösségi életemre is, sőt! Mondhatni majdnem, hogy csakis ez határozza meg azt.

Igen zárkózott vagyok. Igaziból nem vagyok őszinte senkihez, még anyukámhoz sem, mert neki egészen más a lelkivilága, hogyan érthetne ő meg engem. Nincs igazi barátnőm, mivel már ezzel is sokat próbálkoztam, de mindig csak részemről volt ez barátság. Próbálkoztam fiú baráttal is. Sikerrel. Nem járok társaságba. Minden szabadidőmet a kedves barátommal töltöm, aki rengeteget segít nekem a tanulásban is.

30. ...Szeretek vitatkozni az ifjúságról. Szeretnék mindenkivel egyforma viszonyban lenni. De ez nem mindig sikerül. Szeretem a közösségi munkát. Amit rám bíz, úgy hiszem, lelkiismeretesen elvégzem. Hozzá az idősebbek jók. Osztálytársaim úgy érzem szeretnek. Én is igyekszem hozzájuk kedves lenni.

31. ...Nagyon szeretem a közösséget és be is tudok illeszkedni.
32. ...Ugy érzem, hogy az osztályhoz és a /közösségben/ közösséghez tudok alkalmazkodni. Veszekedni nem szeretek, nem vagyok haragtartó. A szüleimet nagyon szeretem és mindent megbeszélünk. A közösség, amelyben élek legnagyobb része megért engem.
33. ...Vannak olyan egyének, ismerek az osztályban is olyanokat, akik műkönnyeket sirnak azért, hogy sajnálják őket. De olyanok is vannak, akik tényleg nem azért sirnak, hogy felhívják magukra a figyelmet, hanem azért, mert saját magukat sajnálják. Én is inkább az utóbbihoz tartozom, bár nagyon ritkán sírok, és akkor is csak, ha valaki mélyebb érzéseimben sért meg.

IX. melléklet 1975-76/ IV. a.

1. ...Oly sokszor tapasztalja az ember, hogy a fiatalok nagyon semmibe sem veszik az időseket, kigunyolják őket. A fiatalok nem tudják megérteni az időseket és ez így van fordítva is. Az idősek sokszor ránk szorulnak, de úgy vannak vele, hogy mi még mit sem értünk a világ sorához és így nem fordulnak bizalommal felénk. Pedig bizonyos esetekben egészen biztos, hogy mi is tudnánk nekik segíteni.
2. ...Engem elsősorban a protekció probléma izgat nagyon. Tudom, hogy volt ilyen és lesz is, de ezzel nem értek egyet. Ez nem egy megoldás. Engem az bánt, hogy elveszik olyanoktól a helyet az egyetemen, akik helyt tudnak állni. Nagyon sok fiatal visszaél az idősebbek bizalmával.
3. ... Nagyon sokat foglalkoztatott az a kérdés már eddig is, hogy az osztályon belül miért vannak olyanok, akik előnyt élvezhetnek. Pl. ugyan úgy felelek én is mint a másik, de ő ötöst kap, én a legjobb esetben négyest. Kollégista vagyok, ott is van kivételezés.
Most amikor munkahelyet keresek, ugyanezekkel a problémákkal találkozom. Itt talán nyíltan szemtől szembe megmondják, "ha nem lesz nálad protekciósabb, esetleg". Ezt a mondatot nem feljtem el. Itt az iskolában sem egyformák a tanárok. Vannak akik, legalábbis úgy érzem, megértik ezt a problémát.
4. ...Az idősek nem tudják elképzelni, hogy pl. mi is el lehetünk fáradva, mi is lehetünk idegesek. Ezt a saját korosztályuk kiváltságának tartják fenn. Nem tudják megérteni, hogy a legtöbb fiatal célja épp az mint az övék, tehát a társadalomnak az építése. Igaz, hogy mi nem tapasztaltuk a másik társadalom problémáit, de a mostani nagyon megfelel a további fejlődésnek. Sokkal jobb lehetne ez a kapcsolat, ha ők is engednének a nézeteikből és ha mi is türelmesebbek, engedékenyebbek lennénk. Nem igaz az, hogy a szigorú tanárokat utáljuk, csak tudja azt, hogy mikor lehet szigorú, és ezt a szigorúságot hogy valósítja meg. Pl. nem megy vele semmire, ha bejön és elkezd üvölteni, attól mi még nem tanulunk jobban. Sokkal többre megy, ha

elmagyarázza, és ha valamit nem tudunk nem hülyézi le, és marházza le az osztályt. Fontos, hogy csak annyit követeljen meg, amennyit ő maga legalább tud. Megiratja a dolgozatot és nem adja ki, mondván, hogy szüksége van rá, aztán a diák megtalálja és kiderül, hogy ki sence javítva, de ő leosztályozta. Ha egy tanár eljátsza a becsületét, azt szinte lehetetlen visszaszerezni a diák szemében. Persze bennünk is vannak hibák. Ha egy tanár nagyon engedékeny, rájövünk és hanyagoljuk a tanulást.

5. ...A felnőtteknek némely csoportját nem szeretem. Idetartoznak az olyanok, akik nem becsülik a fiatalokat. A buszon véletlen valamelyik felnőttnek nem jut ülőhely, na kin töltse bosszuját, a szegény diákon. Mindjárt így kezd: Milyen neveletlenek, nem adják át a helyet! Egész nap ülhet az iskolában, nem dolgozta agyon magát. És így tovább. Az a nézetem, hogy a diák pont úgy elfáradhat az iskolában, mint egy felnőtt a munkában. Ők nem becsülik azt, hogy mi tanulunk. Én megértem az öregeket és megértem és együtt érzek velük, hogy nekik nehéz volt, rossz sorsuk volt. De ha utána nézünk a dolgoknak akkor rájövünk arra, hogy annak a kornak is megvoltak a maga kis ügyei. Általában mindig az olyanok beszélnek, akik fiatal korukban sutyiba csinálták. Szerintem ezért a fiatalokat nem kell elítélni, hogy kézenfogva mennek az utcán. Na, jó az már megint más, hogy vannak akik tulzásba viszik. Azt én is elítélem. Vannak azonban nagyon megértő, őszinte idősebbek is. Azt se szeretem, ha a szülők a gyerekeknek nem hagnak beleszólást a dolgokba, problémákba.

A fiatalokkal való kapcsolatmról csak annyit, hogy mostmár kezd kialakulni. Sokáig félttem másoktól, de rájöttem, jó ha van az embernek barátja. Szeretek fiatalok között lenni, beszélgetni velük. Szeretek az idősebbek között is lenni. Azt szeretem a legjobban, amikor beszélgetnek.

6. ...Tulajdonképpen nekem személy szerint tetszik az, hogy elég sok fiatal a szüleivel, főleg édesanyjával jó kapcsolatot tud kialakítani. Egyre több fiú és lány baráti kapcsolatot van, és én ezt jónak tartom. De nagyon izgat, hogy ha /pl. 50 év feletti emberek/ látnak olyan dolgot, ami nekik szokatlan, szerintük erkölcstelen, rögtön így be-

szélnek - a mai fiatalok. Akár kollégiumban, akár iskolában eléggé kihangsúlyozzák a tanár-diák kapcsolatát. Forduljunk bizalommal tanárainkhoz. Ez főleg kollégiumban nagyon fontos. De sajnos nem tudunk bizalommal fordulni hozzájuk, mert már nem egy eset volt, hogy másik tanár szájából ugyanazt visszahallottuk. Szintén főleg kollégisták problémája, hogy állandóan kutatnak az ember után és nem bíznak a diákokban. Az osztálytársak közötti kapcsolat is igen bosszantó. Még mindig vannak önző, nagyravágyó emberek. Sajnos még mindig van protekció. Ha valakinek nem tetszik a "képem", hiába akarok, nem sikerül.

7. ...Sokat vitatkoztam már idősebbekkel, mert szerintem ma a fiatalok 80 %-a sokkal műveltebb, intelligensebb, tanultabb, mint régen. A régi felnőtteket akkor nem a jövő érdekelte, hanem a jelen, amiben ők éltek. Ma pedig olyan dolgokat csinálnak, kísérleteznek ki, ami az elkövetkezendő generációnak a még magasabb színvonalát elősegíti. A másik dolog, ami érdekel, a szülő és a gyerek kapcsolata. Vannak olyan szülők, akik megértik a fiatalokat, az ifjúságot. Azonban vannak ellenkezők is pl. itt az osztályunkban egy-két lánynak a szülei, akik még nem tudtak a mai társadalomba beilleszkedni. Azt mondják, az iskolában is csak huligánt nevelnek belőle. Osztálykirándulásra nagyon nehezen engedik el, mert féltik, nem bíznak meg benne. Én nagyon elítélem az ilyen maradi szülőket, mert talán a gyerekük egész életét ezzel a nevelési módszerrel tönkreteszhetik. Általában az ilyenek szoktak kihúzóak lenni, nem közösségi emberek. Nem tudnak bekapcsolódni a mozgalmi munkába sem, mert ők úgy érzik, hogy ki vannak zárva a többi közül.
8. ...Nagyon sok dolog izgat engem az emberek közötti kapcsolat terén. A felnőttekkel nagyobb problémám nincs, ha csak az nem, hogy ők sem gondolkodnak, cselekednek mindig helyesen. Teljesen mást csinálnak, mint ahogy azt környezetük, embertársaik kívánnák. Ami igaz, igaz, ha már felelni kell a kérdésre, hát én leírom, hogy Magyarországon a politika nem minden vonalával értek egyet. Tudom, hogy a feltételek egyes intézkedéseket megkövetelnek, de ki lehetne ezeket kerülni sokkal jobb úton is. Pl. a mezőgazdaság gazdaságpolitikája.

Nagyon sokat szoktam vitatkozni nagymamával az "Isten" témáról. Tudom, hogy nem helyes szembeszállni az ő világnézetükkel, mert ők kis koruktól kezdve ebben a hitben nevelkedtek, de akkor is aggaszt a dolog. Engem is próbáltak így nevelni, de én valahogy kipotttyantam ebből az igából. Az öregekkel a problémám talán ennyi lenne.

Hogy mi tetszik nekem a társadalomban? Egy dolog nagyon, de még ez sem tökéletes. A gyerekekkel és a fiatalokkal való foglalkozás, törődés. A magyarországi ifjúságpolitika majdhogynem tökéletes, de sajnos a fiatalok fele semmibe veszi. Ezért nagyon haragszom. Erre példa a dolgozat elején említett összehérhetetlen semmittevő fiatal.

Tetszik az iskolában dolgozó egyes tanárok viselkedése, de ennek az ellenkezője is érvényes. Ezeken kívül sok apró dolog van, ami nem tetszik, s szembe szállnék vele, de még nincs annyi erőm. Sok dolog van, ami viszont tetszik.

9. ...Az, hogy egy ember felnőtt korára hány és milyen barátot választ magának, attól függ, hogy milyen idős korban kerül kapcsolatba másokkal. Véleményem szerint azok, akik fiatalon közösségbe kerültek, később is bármilyen közösségbe könnyen beilleszkednek, könnyen találnak barátokat. Lehet, hogy csak saját példámból indulok ki /bölcsődés, óvodás voltam, sokat táboroztam/. Napjainkban mindenkinek megvan a lehetősége arra, hogy magának megfelelő társaságot alakítson ki, hiszen osztálykülönbség ebben nem gátolja meg.

Én szeretem az embereket és főleg szeretem őket megismerni. Véleményem szerint minél több embert ismerek, később annál könnyebb lesz a társadalomban jól helytállnom. S nem utolsósorban könnyebb lesz a társadalomban jól helytállnom. S a párválasztásban is könnyebb dolga van annak, aki több embert ismer, illetve embertípust. Szívesen kötök alkalmi ismeretséget /nem férfiakkal/ főleg idősebbekkel pl. közértben sorbanállás közben, az ember rövid idő alatt is sok mindent megtud, lehet olyat is, amiről még nem hallott, megismerhet emberi sorsokat is.

Jó közösség az, ami többféle emberből tevődik össze, több irányító egyéniség van a közösségen belül. A fiatalok közösségi életre való felkészítésében a pedagógusoknak sok és döntő szerep jut, hiszen az oktatási intézmény az, ahol

a fiatal közösségbe kerül, a pedagógusoktól függ az, hogyan irányítják a beilleszkedést, az ottani "életet". Jó lenne azt elérni egyszer, hogy az emberek másokkal is foglalkozzanak, több és több közösséget hozzanak létre. Ez a mai fiatalság nevelésén mulik.

10. ...Nekem is van sok problémám. De ezt nem lehet mindig édesanyámmal megbeszélni. Tavaly kaptam egy fiutól levelet, azóta is levelezek vele, jó barátok vagyunk. Ahogy ezt az ismerkedést édesanyám megtudta, nem vette valami jónéven. Akkor egy kicsit összevitáztunk ezen. Azóta úgy tudja édesanyám, hogy megszokadt a kapcsolatunk. De ez nem így van. Sokat gondolkodtam rajta, hogy miért is haragszik érte. Persze neki az a megszokott, hogy lánynak-lány a barátnője.
11. ...Vannak olyan barátok, akire bármikor és bármilyen problémám van, számíthatok. Másoknak, ha összegyűlnek nincs más témájuk csak egy rajtuk kívülálló személy, és azt a feje tetejétől a talpáig kibeszélgetik.
12. ...Az idősebbek nem értik meg a fiatalokat és ezért a fiatalok legtöbbször egymás között beszélnek meg a problémáikat. Némely családban ellentét alakul ki a szülő és a gyermek között. Elítélik az idősebbek azokat a fiatalokat, akiknél hamarabb jön a gyerek, mint a házasság, és azt mondják, hogy bezzeg a mi időnkben ilyen nem volt.
13. ...Az idős korosztály nem érti a fiúk, lányok kapcsolatát. Azt hiszik úgy van jól, ahogy régen volt, mikor ők voltak fiatalok. Változik a kor, az emberek, és ezekkel a változásokkal haladni kell. Persze a fiatalok se értenek egyet az idősebb korosztállyal. Ők is csak a maguk igazát védik. Még akkor is, ha tudják, hogy nincs igazuk. Jó volna, ha ez a éles ellentét feloldódna. Nem jó az, hogy ebben a társadalomban is megvan az ellentét az értelmiségi réteg és dolgozók, ezen belül is a gyári munkás és a paraszt között.
14. ...Az idősek azokat nem tartják rendesnek, akinek hosszú a haja. A haj szerintem nem határoz semmit. Az idősek egyáltalán nem haladnak a korrallal. Csak az a jó, ami az ő korukban volt. És szerintük, aki férfinak született, az

nézzen is úgy ki mint egy férfi.

15. ...Szakmai gyakorlaton sajnos azt lehet észrevenni, hogy aki bekapcsolódik az ottani beszélgetésekbe, tud egy kicsit hizelegni /de azonkívül buta/, sokkal jobban tud érvényesülni, vagyis észreveszik a munkahelyen. Aki egész délelőtt a kórteremben hordja az ágytálat és a betegekkel foglalkozik, azt a nővérek észre sem veszik. Az ottani ápolónők viselkedése és velünk szembeni magatartása tart vissza pl. engem is attól, hogy odamenjek dolgozni. Az ápolónők velünk szemben tanusított viselkedése is megoszlik. Az idősebb korosztály nagyrésze szívesen magyaráz el dolgokat, amit nem értünk. De ezek közül is csak az, aki tényleg tanult, szakképzett, vagy nagy a gyakorlata. Aki szakképzetlen, az csak dirigál. A fiatalok korosztályának nagy része egyáltalán nem foglalkozik velünk. Jó lenne, ha a munkahelyeken nem lenne meg az a nagy ellenségeskedés. Mindenki tud a másikra mondani valami rosszat, de csak a háta mögött. És ezzel felborítja a munkahelyen a rendet.
16. ...Az idősebbek úgy érzik, hogy mi fiatalok semmivel sem törődünk, nem érdekel csak a szórakozás bennünket. Pedig ez nem így van. Nagyon sok szülő rá akarja kényszeríteni gyermekére a saját elképzeléseit és ez elég sok konfliktust okoz.
- Tanáraink közül sokan panaszozzák, hogy elég kevesen mennek a kórházba dolgozni. Az, aki járt ki gyakorlatra, már az nem csodálkozik ezen. Nem sok újat tanultunk a gyakorlaton eltöltött idő alatt. Mindig olyan munkát sóztak ránk, amit az ápolónők nem szerettek elvégezni.
17. ...Kik is azok az "Ők" számomra? Egy szűkebb és egy tágabb közösség. Az a kolesz és az osztály. Természetesen a családot helyezem első helyre. Problémáim általában nem mérhetetlen nagyok. Természetesen mindnyájunknak vannak közelebbi barátai és olyanok, akikkel nagyon jól érzi magát, de mégsem nevezi barátjának. Van olyan is, aki senkivel sem tud kialakítani baráti viszonyt, az egyéni problémáinak kihangsúlyozása miatt. Ez problémáinknak már igen súlyos része. Mi nagyon sokféle módszert próbáltunk, hogy ezek a tagok minél jobb közösségi em-

berré váljanak. De még mindig van egy olyan egyén, aki sokat változott, de még mindig nem illeszkedett be közénk.

18. ...Számomra a társadalomban lévő kapcsolatok nem mindig kielégítőek. Szeretném, ha egyes kapcsolatok szilárdabbak lennének. Ezt a baráti társaságra, a szülő-gyerekek kapcsolatra értem elsősorban. Szeretném azt, hogy pl. egy szülő a gyereket sokkal jobban megértse. Az idősebbek teljesen más beállítottságu világnézettel rendelkeznek és ezért nagyon sokszor őket kell megérteni. De ez nagy mértékben befolyásolja a gyerekek gondolkodását. Nem mindenkiire egyformán vonatkozik ez. Miért van az, hogy társaságban nagyon sokszor "kifurnak" valakit. De ez nemcsak társaságra vonatkozik. Munkahelyre is például. Nagyon sokszor megfigyeltem, hogy azok a személyek, akik valahogy nem tudnak az őket körülvevő társaságba beilleszkedni, kifurják. És mondják, hogy ha az ő magatartása megváltozna, vagy alkalmazkodna hozzánk, akkor semmi baj nem lenne. Igen ám, csak hogy mindig az az egy alkalmazkodjon a többihez? Aztán nem tetszik a vezetők, a magasabb beosztású személyek magatartása sem. Sajnos nagyon sokszor kellett tapasztalnom otthon a családban, hogy mennyire küzdenek az igazért és mégis mi maradunk alul. Szerintem vannak a társadalomnak rossz oldalai is, hiába élünk demokráciában.
19. ...Falun lakom. Ott az emberek nagyobb része ismeri egymást. Mindenki arra törekszik, hogy minél jobban éljen, szebb környezete legyen. Nagyon sokan viszont nem azért dolgoznak, mert nekik ez jó és már régóta erre vágnak. Sokan azért teszik, mert a másiknak már megvan. Ha nem tudják azt megszerezni, akkor már azt hiszik, hogy a másik lenézi őket. Szerintem ez csak az emberek kapzsisága. Nem tudják sokan elviselni, hogy a másiknak több van. Inkább halálra dolgozzák magukat. Egészségügyi szakon szerettem volna elhelyezkedni. Ahogy kikerültünk a gyakorlatba és láttam, hogy kint mi történik, nagyon nagyot csalódtam benne. Szerettem az embereket, főleg a betegeket, de még sem akarok kórházba menni dolgozni. Ha nem az lenne mindenütt, ami van, akkor mennék, de így nem. Nem akarok olyan lenni, mint általában az egészségügyi dolgozók, ha pedig elmegyek pl. kórházba dolgozni, akkor olyanná válok, ha pedig nem,

akkor a munkám, amit végzek, semmibe sem fogják nézni.

A technika fejlődése során az emberek ideje nagyrészt ki van töltve, nem érnek rá egymással foglalkozni, a szűk családi körben sem jut annyi idő, hogy együtt legyenek, mint régen. Nagyon ingerültek, ezért az egymáshoz való türelem is nagyon lecsökkent. Most már nemcsak a városban van így, a falusi emberre is jellemzővé válik.

20. ...Az idősödő embereknek mindig baj, vagy legtöbbjüknek az, hogy a fiatal mást akar.

Miért van az, hogy egyik ember irigy a másikra? Ha annak valami jobban megy, akkor a másik agyonra szekálja, furja addig még hibát nem talál. Miért nem örülnek annak, hogy jobban megy valakinek.

21. ...Otthon is épp eleget halljuk, hogy miért nem vagyunk olyanok, mint ők. Szerintem változik a kor, természetes, hogy másabb a mai fiatalság, mint a régi. Áttérve a fiatalokra, vannak olyan dolgok, amivel én sem értek egyet. És sajnos akadnak ellentétek a fiatalok között is pl. otthon érezhető egy kis feszültség a tanuló és a dolgozó fiatalok között. Nem ismerem el a tanult emberek "magasabb rendűségét", mert akadnak közöttük is olyanok, akik csunyábban viselkednek. Nagyon szeretek a fiatalok között lenni, iskolába is egyrészt ezért szeretek járni.

Jobb dolog együtt megoldani a problémákat, együtt felvenni a harcot az intrikák ellen, megmutatni, hogy mi is hasznos tagjai vagyunk korunk társadalmának. Szerintem egy olyan diák, aki közösségben él /pl. kollégiumban/ sokkal inkább fejlődik, mint aki otthon ül. A kollégium nagy hatással van a diákokra, a közösségi érzés kifejlődésére. Egymásra vagyunk utalva bizonyos mértékig, szükségünk van egymásra.

A fiu-lány kapcsolatának eltulozását elítélem. Másik probléma az italozás, nemcsak megszólalni kell, hanem segíteni rajtuk, javítani őket.

22. ...Gyerek és szülő közötti kapcsolat: Én szüleimmel ritkán tudok beszélni, legtöbbször csak vacsora közben van rá mód, az viszont maximum félóra és azt hiszem nagyon eltávolodok tőlük. Csak azokról a problémákról beszélnek, ami az ő munkájuk közben felmerült, vagy ami zavarja őket.

Arról, hogy nyolcadik után hová megyek tanulni, szintén egye-

dül döntöttem. Engem nagyon ritkán dicsérték meg jó jegyeimért, ha jól emlékszem csak akkor a három alkalomkor, amikor kitűnő lettem. Az idén, amikor elértem a 4,9 átlagot nagyon boldog voltam és már előre elképzeltem, hogy szüleim is hogy fognak örülni, de nem így történt. Azt se kérdezték meg, milyen a félévi eredményem. Másnap egy ismerősömnek meséltem el anyu jelenlétében és így tudta meg. Biztosan bennem is van hiba, amiért ha valami problémám van, inkább a barátnőimhez fordulok, de szerintem szüleimnek kellett volna gyerekkoromban már egy olyan kapcsolatot kialakítani, ami jobban összetartana bennünket. Nyugodt körülmények között élünk és én már nem is tudnék máshogy élni, csak azt mondom el nekik, amit szükségesnek tartok, pedig szerintem szülő és gyerek között egy bensőséges baráti kapcsolatnak kell lenni és én az én gyerekeimet szeretném e szerint nevelni majd.

23. ...Az embereknek javarésze mind barátkozó természetű, vagy annak teszi magát. Majdnem minden hétvégén hazautazok. Szoktam beszélgetni diákokkal, akik utaznak haza, nem közgések, hanem gimisek, vagy éppen textilesek. Egyből a nagy szöveg: a keresztapa az osztályvezető, főorvos és bepakolt a suliba, igaz, hogy a felvételin nem volt meg a pontom. Ha a szegedi Tömörkényi gimisekkel utazom, biztos megkérdezi valamelyik, mit tanulsz. Ha megmondom, hogy egészségügyis vagyok kinevetnek és azt mondják, - ja te is hentesnek tanulsz. Mi kinevetni való van ezen? Ha nem lennének ápolónők, akkor mit csinálnának? Ha őt nem veszik fel valahová, még ő is lehet ápolónő.
24. ...A szüleim sok mindenben egyetértenek a fiatalsággal. Természetesen azért nem mindenben. Megpróbálják megértetni, hogy az a jó, amit Ők mondanak. Persze legtöbbször nekik van igazuk. Ők nem akarnak rosszat. Csak legfeljebb nem mindig megyünk azzal sokra.
25. ...A társadalomba való beilleszkedés szerintem mindenki számára nagyon fontos. A legfontosabb, hogy a szülőkkel megértjük egymást. Van olyan kérdés, amiben nem értünk egyet, de azt közösen megbeszéljük és eldöntjük, hogy végül kinek is van igaza. A barátaimmal is nagyon szeretek vitatkozni. Ha

nem tudjuk eldönteni, hogy kinek van igaza, akkor mindig szólok édesapámnak és ő eligazít bennünket.

26. ...Az én korosztályom egyik általános problémája az ún. "protekció" kérdése. Ugy veszem észre, ez a kérdés a társadalom minden osztályát érinti, és nem vagyok vele kibékülve.

A szülőkkal való kapcsolat, úgy veszem észre, tisztább és nyiltabb, mint a régebbi időkben volt.

27. ...Szerintem rossz az a társadalomban, hogy minden ember leginkább saját problémáival van elfoglalva. Ezt úgy értem, hogy foglalkozik a társadalom és a közösség bajaival is, de nem elegendő időt szán ezekre a gondokra. Én úgy veszem észre, hogy az állammal szemben és az emberekkel szemben sok visszaélés történik. Az állam támogatja a nagy családokat. Segítséget nyújt a kismamáknak, öregeknek. Mindenki számára ingyenes orvosi ellátást biztosít.

28. ...Egy nagyon jó, összetartó baráti körhöz tartozom. Természetesen csak fokozatosan alakult ki az összetartás. Nekem van egy "jó vagy rossz" tulajdonságom, mégpedig az, hogy mindenkivel kedves vagyok, akár szinpatikus, akár nem az, az illető.

29. ...A társadalomban vannak olyan emberek, akik nem nagyon törődnek embertársaik gondjával. Az öregek "nem mindegyik", de vannak, akik nem értik meg a mai fiatalokat. Vannak dolgok, amiben igazuk van. A fiatalok minden percet ki akarnak használni, ez is érthető. Szerintem az öregeket meg kell hallgatni, ha nem is fogadjuk meg a tanácsaikat. Szerintem azokat a fiatalokat, akik tisztelik az időseket, azokat az idősek nem molesztálják.

Vannak barátaim, elég jól eltöltjük az időt, beszélgetünk és ami szerintem nagyon jó, nem mindig a legujabb divatot, hanem könyvet, élményt beszélünk meg.

30. ...Ugy általában én a fiatalokkal kijövök, de azért akadnak olyanok is köztük, akiket csak egy-két barát érdekel, s a többit lenézik. Az ilyet nem szeretem, mert úgy vagyok vele, hogy én sem nézem le a másikat, akkor engem se nézzenek le. Jó érzés az, hogy az embernek nagy a baráti köre és mindenkivel megérti magát. Nekem nem nagyon sok idős ismerősöm van, de velük szeretek beszélgetni. Meghallgatják, ha van

valami problémám, tanácsokat adnak. Szeretem hallgatni, mikor az 6 fiatalságukról beszélnek. Anyuékkal bármilyen problémáról szeretek beszélgetni. Testvéri kapcsolatom ugyanilyen.

31. ...Az osztályban nincs összefogás, összetartás. Nagyon piciny kis dolgon is nagy veszekedések törhetnek ki. Azért, hogy valaki valakivel barátnő, még nem feltétlen muszáj a másokra mindent mondani. A szüleim megértenek engem. Nincs az, hogy minden dologba beleszóljanak. Az olyan koruakkal, mint én, nagyon sok összetűzésem volt már. Pl. hogy valaki örökké farmerben jár. Talán még abban is alszik. Képesek megvenni egy nadrágot 1.200.-Ft-ért azzal, hogy ők most már "jó fejek", mert van farmerjük. Az időssekkel is van egy pár problémám. Ők már azt sem akarják beismerni, hogy azóta minden megváltozott. Vagy ha vitázunk valamiben, én tudom, hogy konkrétan úgy van, de ők az istenért sem akarják elismerni. Meghallgatom a tanácsaikat. De azt nem, hogy teljesen ők irányítsanak.

X. melléklet 1975-76/ III. a.

1. ...Engem jelen pillanatban két nagy probléma izgat. A jelenlegi forrongó politikai helyzet, ami emberekkel kapcsolatos. Ilyen pl. a még most is fennálló faji megkülönböztetés. Nekem eddig még senki nem tudta megmagyarázni, hogy a néger, az arab miért nem egyenrangú a "fehér" emberekkel. Izgatja a fantáziámat, hogy mindenfelé azt beszélik, hamarosan kitör a III. világháború, s akkor az atomfegyverek miatt senki nem marad meg. De tulajdonképpen az emberek többsége békét akar. Gondolom, hogy a többség van tulsúlyban Chillében, Angolában, Izraelben, stb., az a többség bé-

két akar. S mégis kénytelen engedni a reakciós kisebbségnek.

A másik egy sokkal konkrétabb. S ez a tanár-diák kapcsolat. S ezt annyira hangoztatják, hogy így, hogy úgy a tanár-diák kapcsolat. S mondhatnám, hogy ebből itt ebben az iskolában édes-keveset látni, egy pár tanár kivételével. Legtöbb tanárnál, hogy úgy mondjam az számít "melyik lábbal kel fel". Ne rajtunk töltse ki a bosszuját. Ez problémás tudom, de ilyen helyzetben hiába próbálunk maximálisan igazodni hozzájuk, ez abszolút nem megy. Egy-két tanár maximálisan kihasználja a "mozgalmat", de azt hiszik a többiek, hogy ez rájuk nem vonatkozik. Szerintem a tanárnak kell lenni mindig a példának és nem a rossz példának.

2. ...Engem nagyon izgat, hogy a II. világháboruban a német katonák, hogy tudtak olyan brutálisak lenni. Én azt nem értem, hogy mi hajtotta ezeket az embereket a gyilkolásra. Nem értem meg az emberek hiuságát és kétszínűségét. Pedig ha minden ember megmondaná a másiknak, hogy mi a hibája, akkor sokkal könnyebben lehetne változtatni rajta és legközelebb már nem kellene szégyenkezni miatta. Ez az egymás szemébe való mondás igaz, hogy kényelmetlen, de ha ez általános lenne, akkor szerintem nem lenne feltűnő, s így kellemetlen sem.
3. ...Érdekel pl. az egyik osztálytársam. Figyeltem őt régóta. Tudom, hogy dacos, tudom, hogy tanul, de azt is, hogy nem szeret tanulni. Szinte már majdnem mindent tudok róla és a napokban egy új dologra, egy apró dologra lettem figyelmes. Ezt eddig sohasem vettem még észre nála, azt, hogy mennyire befolyásolható. Érdekelnek az emberek, szeretném őket külön-külön megismerni. Lehet, hogy ezért szeretnék pszichológus lenni?
4. ...Már felmerült bennem a kérdés, hogy miért van az, hogy egyes szülők teljesen a saját akaratukat kényszerítik a gyerekekre. Nem veszik észre, hogy változott a világ és azok a nevelési módszerek már elavultak. Gondolkozni szoktam azon, hogy milyen nézetük v. felfogásuk lehet azoknak az embereknek, akik könyörtelenül leigázzák a gyengébb népet.
5. ...Engem a sok probléma közül a legjobban a fiatalok közötti kapcsolat izgat. Pontosabban az, hogy miért van az a sok el-

- válás, egy pár éves házasság után. Nagyon sok anyuka azt hiszi, hogy ha szül egy gyermeket, az majd összekapcsolja ill. megjavítja házasságukat, pedig ez szerintem téves nézet. Talán majd, ha a lakásgond és ez a sok korai házasság megszűnik, kevesebb lesz a páréves házasság utáni elválás, és nem okoz annyi törést a gyermekek számára sem.
6. ...Rengeteg ellentétes megnyilvánulással találkozok. Nem akarom az embereket idealizálni, de ennek ellenére úgy érzem, hogy nagyon sokan csak a saját kis életükkel foglalkoznak, a közösséggel nem. Vagy talán úgy helyesebb, hogy foglalkoznak azzal is, de közben egyáltalán nem érdekli őket. Amiből nincs kézzelfogható elismerés, azzal nem foglalkoznak. Ez "álszentesség". És ez nemcsak a mi korosztályunkra vonatkozik, hanem az idősebb nemzedékre is. /Persze mindkét helyen van kivétel./
7. ...Jövőre érettségiznem kell - félek az érettségitől, mert tudom magamról, hogy azt a jó eredményt, amit eddig elértem azt csak szorgalommal értem el. Felkészülök minden napra, de a következő órára, már nem tudom nyújtani azt, ami a maximális lenne, esetleg csak közepes szinten, pedig 4,5-ön felül vagyok. Bár e téren már igen sokat próbálkoztam. Nincs önbizalmam, ami szerintem igen súlyos probléma. Éppen azért, mert nincs önbizalmam, nem merem megpróbálni a főiskolát vagy az egyetemet. Szeretnék, mondjuk, főiskolát végzett ember lenni, de mégsem merek rá vállalkozni. Ha én műtősnő leszek, ez áll legközelebb ugyanis hozzám, akkor egy nagyon komoly és szép szakmában kell dolgoznom, amit - úgy érzem - nagyon szeretnék is, de nem tudom, hogy a humoromat, jókedvemet, vidámságomat, mint műtősnő hogyan használhatnám fel?
- Nem értem meg az állandó fiuváltogatást - bár ismerkedni, keresni kell azt, akivel végül is egy életre együtt leszünk. Igen sokat tépelődök bizonyos kapcsolatokon.
8. ...Izgat a gonoszság eredete és célja egyes embereknél. Borzasztó, hogy hány gonosz ember van, akikről nem lehetett volna elképzelni sem.
9. ...A szülők azt mondják, hogy mi lesz az ő lányukból, ha elengedik 11 óráig. Mi lenne? Semmi. Mert, az a lány ha el akar rosszulni, akkor úgy is eltud, hogy 9 óráig engedi el az

anyuka. Mióta ezzel a fiuval összeveszttem, a szüleim előtt alig állok meg. Nagyon haragszanak rám. Azóta, ha egy másik sráccal beszélgetek, anyu mindig azt mondja, hogy hulligánok kellene neked. Hát köteles vagyok én már lekötni magam? 15 éves voltam, amikor az első fiuval elkezdtünk járni. Köteles vagyok életem végéig ahhoz a sráchoz lekötni magam, csupán azért mert anyuék szerették?

10. ...Némelyik tanár viselkedése nem mindig tetszik. Sajnos rájöttem, hogy a jegyosztás nem mindig tanulás alapján megy. Volt már olyan, mikor 2-3 órai tanulás után másnap 1-es dolgozatot irtam. Átolvastam többször, de nem tudtam megérteni, hogy ebben mi az elégtelen.

11. ...Sokat gondolkozom a szülő-gyerek kapcsolaton. Én szerencsésnek érzem magam. Ugy érzem szüleimmel jó a kapcsolat. Különösen az engedelmesség ütött szöveget a fejembe. Az én szüleim velem szemben viszonylag engedékenyek. Ami különösen tetszik, hogy jól el tudják dönteni, mikor engedjenek és mikor ne. /Persze ezt csak így utólag ismerem be/. Szerintem 17 éves korban helyesebb, ha egy kis önállóságot engedünk gyerekeknek. Persze nem szabad átesni a ló túlsó oldalára. Hiszen hallottam olyat is, hogy a gyerektől meg se kérdezik, hova megy és miért?

12. ...Nem tudom, vagy nem értem a szüleim, miért nem vagy miért csak ritkán engednek el, pl. egy osztálytársamhoz. Nem szívesen engednek el a KISZ-tagokkal sem /pedig vezetőségi tag is vagyok/.

Azt hiszem most már biztosan tudom, hogy nem akarok ezen a pályán maradni. Igaz egyes részei tetszenek, de összességében nem. Van olyan, ami tetszik és úgy gondolom nekem való munka lenne, de ez egyelőre nem most lesz. Nem akarok itt maradni. Mi lesz velem?

13. ...Mostanában olvastam egy könyvet, melynek címe: Rejtett demenziók. Külföldi tudósok állatkísérleteket végeztek. A tulzsufoltság hatásait vizsgálták szarvasokon és patkányokon. A tapasztalat az volt, hogy amikor egy bizonyos területen túl sok állat volt, akkor az állomány pusztulni kezdett valamilyen formában. Engem az izgat, hogy ez a tulzsufoltság az emberekre is ilyen hatást gyakorol vagy sem.?

Izgat még a fiatalok és öregek kapcsolata, mert szerintem elég kiélezett ez a kapcsolat, és ezen is változtatni kellene.

14. ...Amin a legtöbbet bosszankodom: a fiatalok és idősebbek egymáshoz való viszonya. Szégyen az, ha valaki térdig érő nadrágban járkál? A maradiság vagy a fiatalok iránti gyűlölet oka az ilyen és hasonló megjegyzéseknek. Különösen falun elterjedt a pletyka. Ők abban a hitben élnek, hogy a mai fiatalok sokáig nem tartanak ki egymás mellett és szintén "általánosítanak". De nem lehet őket "felvilágosítani", mert megsérődnek.
15. ...Legfontosabb dolog, ami izgat az, hogy nagyszüleimmel élek együtt, már úgy érteve, hogy szüleim és nagyszüleim együtt élnek. Édesanyám sokáig a nagymama befolyása alatt élet és sajnos még most is. Igaz, volt úgy, hogy külön laktunk, de még így is mindenben a nagymama dirigált. És azt hiszem, hogy ez is közbejátszott, hogy régebben apu sokszor elitta a fizetését. Anyuval sokat beszélgettünk ezekről a régi dolgokról. A nagymama szinte örül annak, ha veszekedést szíthat és fáj neki, ha mi elérünk valamit. Sokszor előfordul, hogy segíték nagymamának: kitaritók, megfőzők stb., de ő mindig többet akar. Siránkozik, hogy őt senki sem szereti. Apuval én összetartok. Mióta apu pártján vagyok, azóta nem iszik annyit. De ez az állandó harag nagyon rossz.
16. ...Miért van az, hogy az ember nem tud igazán barátot keresni magának? Talán nem szereti, ha mások is megtudják a titkot, amit eddig magába rejtett? Nagyon sok barátot és barátnőt vallunk magunkénak, aki még nem is barátnő, csak együtt vagyunk, beszélgetünk, de a nagy titkok megmaradnak.
17. ...Én nem tudom megérteni, hogy az öregek miért nem értik meg a fiatalokat. Miért kell pletykákat kitalálni rovásukra? Persze itt nemcsak az öregekről van szó. A 30 évtől fölfelé haladó emberek legtöbbje nem a mai világban él. Miért nem halad a kor mellett a gondolkodással is? Keresem azokat az embereket, akik igazságot szolgáltatva, meg tudnak érteni engem, és nem tengődnek a világ közepén. Az egyik barátom 42 éves, felesége is barátnő, talán tőlük

vettem át mindezeket, már egész kicsi korom óta.

18. ...Szüleim egyáltalán nem megértőek. Ez a probléma nálunk már nagyon régi keletű. Ők mindent megadnak nekem, amit csak kérek. Maximális kényelmet, anyagiakat biztosítanak nekem. De még sem zavartalan ez a viszony. Nagyon sok mindent, amit én csinálok, vagy ami az én véleménye, nem egyezik az ő nézeteikkel. Próbáltam már segíteni rajta érvekkel, magyarázatokkal, meggyőzni őket, hogy nekem is igazam lehet, de hiába, nem sikerült. Így lassan beletörődöm ebbe a helyzetbe.
- Barátnőm és közötttem lévő viszony: Nagyon bizalmas kapcsolat és nagyon jó. A barátom zárkózottabb, nehezen megközelíthető.
19. ...Szüleim problémája, sokat veszekednek. Apu nagyon iszik és emiatt teljesen elromlott a családi kapcsolat.
20. ...Szeretném ha több fiú ismerősöm lenne, mert még nem igazán jártam senkivel, csak általános iskolában az egyik osztálytársammal. Néha félek is a fiuktól.
- Az emberek gorombák.
- Izgatnak a politikai problémák, ha az USA és a Szovjetunió között, és más országok között is valamilyen nézeteltérés van.
21. ...Engem az izgat, hogy az emberek irigyek egymásra. Felkapott téma még a társadalmi különbség. Beszélgetések során meghallottam, hogy az egyetemekre sem "tudás" alapján kerülnek be, de más számos helyre is protekció szükséges. Eleinte ezt nem is akartam elhinni, de aztán meggyőződtem róla.
22. ...Engem, mivel falun élek nagyon idegesít a pletyka. Azonban a másik véglet is megtalálható, a közöny. Ezt inkább városban tapasztaltam. A másik dolog a közösségi élet, nagyon nehéz egy jó közösségi formát kialakítani. Izgat az olyan ember lelkivilága is, aki súlyos beteg és még akkor is másokért küzd. Tulajdonképpen a mai emberek lelkivilága: Az, hogy mi amit elbír a lelkiismeret.
23. ...Miért van az, hogy egyes diákokra a tanárok, hogy úgy mondjam kirúgnak és ha jól mondják el az anyagot, akkor is rossz jegyet kapnak? Miért van az, hogy sokszor a tanár hangulatától függ, hogy a diák hányast kap? Egészség-

ügyi vonalon mondhatom, hogy szinte minden érdekel. Érdekelnek a könyvek, a regények különösen. Tulajdonképpen a politika is érdekel, hogy miért és kik csinálják és hol, azt a rengeteg pokolgépes merényletet.

24. ...Miért van olyan sok különbség még mindig az értelmiségiek és a munkások között? A megkülönböztetést sajnos saját bőrömön kell éreznem. Miért irigykednek a többiek arra, aki jó tanuló? Természetesen azt nem veszik figyelembe, hogy az a valaki igaz, hogy könnyen tanul, de mindig becsülettel.

Miért irigykednek az emberek arra, akinek igaz sok pénze van, de látástól-vakulásig dolgozik érte?

Miért vetik meg, gunyolják ki azt, aki "minta diák" akar lenni? A velünk egyidős fiúk nagyrésze miért csak a külsőségeket nézi? Ha mindenki az egész embert vizsgálta volna párválasztás előtt, talán sokkal több boldog házasság lenne és sokkal kevesebb értékes férfi és nő kallódott volna el.

25. ...Engem szüleim szigora főként apu szigora izgat. Igaz, hogy ez csak akkor van, ha be van piálva, ami elég sűrűn előfordul. Elhiszem, hogy félt. Ha szeretnék elmenni a meccsre, ami vidéken van, elenged, de utána mindig anyuval veszekszik.

A farmert legszivesebben letépné rólam. Ha józan, nagyon jól megvagyunk, de ez általában egy héten háromszor van.

26. ...Nagyon sokat foglalkoztat édesanyám két elrontott házassága. Édesapám halála. Nagyon sok olyan ember van, aki nem, vagy nem akarja a társát segíteni. Egyéni érdekei többnek számítanak, mint a közösségi. Ezeket kéne valahogy megváltoztatni.

27. ...Családon belül történő dolgok, problémák igen sokat foglalkoztatnak. Ezek nem túl súlyosak, de mégis nagy súlyt kell fektetni rájuk. Már most, családon belül megtanulom a tervszerű gazdálkodást. A pénz megbecsülését. Édesanyámék munkás emberek, nagyon sokat kell dolgozniuk. Az iskola is jelent nehézségeket, a tanárok viselkedése, munkához, ill. hozzánk való viszonyuk. Általában a fiatal orvoselődök azok, akik nem pedagógusok és ezért sok nehézséggel kell megküzdeniük.

28. ...Nekem van egy olyan problémám, ami a szüleimmel kapcsolatos, de legfőképpen édesapámmal. 2 évig jártam egy helybeli fiuval. A dolgok úgy alakultak, hogy összevesztünk végleg. Mikor otthon bejelentettem, szörnyű botrány volt apuval. De nem kötelező, hogy az első fiuhoz férjhez is menjek. Megismerkedtem egy szomszéd községbe való fiuval, akinek vállig érő haja van. Mikor apukám meglátott, hogy beszélgetek vele, újabb veszekedés járt ki, hogy én minden huligánnal szóbaállok. /Az első fiunak ugyan 2 cm-es haja volt/. Azóta is otthon mindig csak hallgatom a már megszokottá vált szidást. Pedig a fiu anyu kedvéért levágatta a haját is. Pedig ő is volt 17 éves, és ő sem az első fiuhoz ment feleségül. Anyukám el is várja, hogy őszinte legyek hozzá, de erre nem vagyok képes ezek után, hiszen elhidegíti magától a saját lányát.
29. ...Az embereket nagyon szeretem. Mégsem tudom őket mindig megérteni. Az emberek nem nagyon törődnek egymással. Sokan csak saját magukért élnek. Az emberek a földön a legértelmesebb lények. És mégis vannak olyan emberek, akik ölnek, elpusztítanak mindent. S a háboru is miért van? S ha beteg az illető, azt mindenképpen meg kell értenem.

XI. melléklet 1975-76/ II. a.

1. ..."A jövő nagyon izgat. Nagyon félek az érettségitől, a felvételitől, ha tudnám mit hoz a jövő, nem izgatna semmi. Nagyon szeretném, ha édesanyám megértené, hogy annyira már felnőttem, hogy tudjak magamra vigyázni. Néha az is foglalkoztat, hogy mi van a halálon túl, ilyenkor mindig azt mondják, hogy miért ilyen hülyeségekkel foglalkozok. Izgat az is, hogy mit hoz a jövő a politikában is. Nagyon jóleső érzés az is, mikor szüleimet ki tudom békíteni egy-egy vita után. Érdekelnek

szüleim munkahelyi problémái, amiket naponta meg szoktunk vitatni. Érdekel barátaim és barátnőim élete is".

2. ... "Nem értem, hogy miért mondják azt, hogy van egyenjogúság. Anyukám 38 éves hegyesztő, s mindig nagyon fáradtan érkezik haza a munkahelyéről. Sokat panaszkodott, hogy mindig a legrosszabb munkát kapja, mert a férfiak azt a munkát nem vállalják. A nőknek sokkal nehezebb élni, mint a férfiaknak. Amikor csak tudok, mindig segítek, de abban nem gondolnak a szülők, hogy a diáknak tanulni is kell, s ezen kívül más elfoglaltsága is lehet. Az olyan szülőt sem tudom megérteni, aki a gyermekét már túl szigorúan neveli. Példa erre az egyik osztálytársam. Azt megértem, hogy kell a szigorúság, de moziba is alig engedik el, vagy ha 5 percet késik, elverik vagy kizárják. Elég jó barátságban vagyunk, de hozzánk se engedik el, s néha ok nélkül is elverik.

3. "A tanárnőt sokáig helyettesítette egy külső előadó. Jutkának lett egy kettese és egy hármasa. Ha az előadó marad, Jutka hármas is lehetett volna. De visszajött az a tanárnő, aki őt fél-évkor is elvágta, s aztóta már egy halom egyest kapott. A mai felelete ért hármast, ebben biztos vagyok. Mégis elhúzzák, pedig jövőre már nem is lesz meg ez a tantárgyunk. Lehet, hogy a sulit is itthagya, csak azért mert van valaki, aki nem a tudást figyeli, hanem azt, hogy ki tetszik neki. S ez dühítő, mert így nem érdemes tanulni.

Otthon. Nem mehetek sehova, minden lépésemét számontartják, olyan az egész, mint egy börtön. Nem azért megyek el valahova, mert előre megbeszélt randevum van, s ez csak ürügy. Hanem azért, hogy megnyugodjak. Sétálok, vagy leülök egyedül zenét hallgatni. Azt mondják nem igaz, hazudok. Tulajdonképpen fogalmam sincs mit csináljak. Legyek megalkuvó?

4. ... "Szüleim elváltak. Édesanyám úgy érzem, sohasem szeretett eléggé. A kisgyermekkorai és kamaszkorai emlékek keserű halmaza dulakodik bennem. Édesanyám sohasem szerette a gyerekeket, így engem sem szeret. Többet megvert a kelleténél és így belőlem kiverte a szeretetet. Most, hogy már 16 éves vagyok próbálja helyrehozni a dolgokat. Többet próbál megengedni mint régen és bizalmas dolgaim felől érdeklődik, amikre konkrét választ sohasem adok, mert tudom ha valamiért dühös, a fejemhez vágdosza. Én nem szeretném ha majd az én gyerekemmel is ilyen kapcsos-

lat alakulna ki.

Édesapám nagyon kedves hozzám és mindent megtesz, hogyha vele vagyok, hogy jól érezzem magam. Hiszek benne, hogy vele majd sikerül egy igazi gyerek-szülő kapcsolatot kialakítani.

5. ... "Néha nagyon furcsák tudnak lenni az emberek. Egyik percben még kedvesek, de a másokban már durvák. Vagy csufondárosan kinevetik azt, akinél ők különbnek tartják magukat. Vannak, akik nagyon lenézik a másikat, mert anyagi helyzete szerény, vagy esetleg mert butább, esetlenebb mozgása ill. alakja miatt.

Az embereket meg kell érteni, pedig biztos nem egyszerű mindenkit egyformán megérteni. A tanárok között is van ilyen biztosan, rá szokták mondani, hogy kivételezik.

6. ... "Bezzeg a mi időnkben!" Sajnos nem tudom mi volt az ő idejükben, de, hogy akkor is volt szerelem, az biztos, legfeljebb ők titokban, elhúzódva csinálták. A mai fiatalság pedig természetesen tartja, mindenki előtt. Szüleimmel elég jó viszonyban vagyok, de sajnos egy kicsit a régi kor szerint élnek és emiatt néha veszekszünk is, de a végén legtöbbször én hajlok meg és elfogadom úgy, ahogy ők mondják. Nem tudom helyesen teszem e, hogy így csinálom, vagy talán az kellene, hogy vitázzak velük és az én igazamból ne engedjek, még akkor se, ha látom, hogy ezzel szüleimnek fájdalmat okozok?

7. ... Engem nem ért meg senki. A szüleimnek nem mondhatom el, hogy mi bánt vagy a problémáimat, mert konzervatívak és nem értenének meg.

Én pedig az osztályon nem tudok eligazodni, egyszer nyaliznak, másszor hizelegnek.

8. ... "Én falun lakom és nem tudom megérteni, hogy az idősebbek miért szólják meg az embert, ha már egy kicsit divatosabban jár. Ezt a szüleim már megértik és nem is bánják, hogy úgy öltözzöm mint a városban szoktak.

9. ... "Engem nagyon érdekelnek az egészségügyi dolgok. Nagyon szeretek róluk olvasni és hallani. Nagyon irigylem azokat az ápolónőket és orvosokat, akik életet mentenek és gyógyítanak. Én is szeretnék hozzájuk hasonlóan dolgozni.

10. ... A szüleim általában célzásokat tesznek, hogy X-nek nincs

szüksége vidéki barátnőre, akkor én is megvagyok nélküle. Nem értik meg, hogy én azzal a lánnyal tudom a dolgaimat megbeszélni és szükségem van rá. Mert ugyanakkor a fiuzást sem engedik pl. megengedték, hogy levelezzek egy katonával /akivel azelőtt itokban jártam/ és a tizedik levél után azt mondták fejezzem be, ebből ennyi elég volt. Kénytelen voltam más címre íratni a levelet, de sajnos ez is Kiderült és ebből lett a bonyodalom. Másként mindent megvennének, istenitenek, mert egyszem gyerek vagyok, de én nem látom értelmét, mert ilyen dolgokban másként viselkednek. Jó lenne valahogy őket modernsége felvilágosítani, én próbáltam már, de "hallgass!" lett a vége.

11. ... "Szüleim hetedik éve váltak el. Édesapám iszákos volt, mindig vert bennünket. Sohasem tudtam megérteni, hogy miért teszi. Mióta újra megnősült, nem iszik, nem nőzik, csak a feleségével törődik. Anyuka nagyon sokat van egyedül. Szeretném, hogyha férjhez menne, de fél, hogy megint elrontja a további életét is.
12. ... "Édesanyám soha nem azt veszi meg ami nekünk tetszik, hanem azt, ami őnekik, a fatalpu cipőt azért nem vette meg mert discos cipő, s az nekem nem való. Kaptam egy cipőt 425.-Ft-ért, ami nekem nem nagyon tetszett, de megvetettem, mert nem volt cipőm, vagyis azért, hogy legyen. Mi nem mondhatjuk a szüleinknek, hogy "nem", mert megvernek. Ők azt hiszik, hogy a veréssel mindent el lehet intézni.
13. ... Az osztályfőnököm viselkedése feltűnő, és problémás számomra. A barátokkal többször járunk szórakozni. Ezt elmondtuk neki is, ő közömbösen hallgatta. Ezután nem is történt semmi, a legközelebbi szülői értekezletig. Itt ugyanis kijelentette nyíltan a szülőknek, hogy ne barátkozzanak a lányok velünk, mert mi sokat fiuzunk és szórakozunk. De még ha igaz lenne. Először is: nem fiuzunk, csak nagyon sok fiubarátunk van és jól érezzük magunkat velük. Másodszor: ha az iskolában jól tanulok, akkor szabad időmben miért ne csinálnék azt, amit akarok, ha nem a tanulás hátrányára szolgál. Azóta is az osztályfőnök állandóan érezteti ezt, és hangoztatja a szülők előtt..."
14. ... Engem nagyon érdekel az a kérdés, hogy miért van az, hogy általában több a fiubarátom és a fenőttek közül is inkább a férfiak. Velük jobban tudok elbeszélgetni, vitatkozni és ugy

érzem, egyes esetekben megértőbbek. A lányok vagy a nők legnagyobb többsége annak amit én gondolok és jónak látok, teljesen az ellentéte. A velem egyidősek közül is soknak nem értem a naivságát.

15. ...Van egy barátom. Van egy nagy hibája, amúgy rendes srác. Örülten féltékeny, pedig csak barát. Anyuék jobban kedvelik, mint én. Nem értem, miért nem tudom én is kedvelni, és kiverni a féltékenységet. Ez az egyik problémám. A másik az, hogy miért nem szeretik az emberek egymást. Az utcánkban pl. van egy elvált asszony és van neki egy "barátja" és mert járnak hozzá, ezért már azt szeretnék, ha a föld alatt lenne. Van egy néni is, aki állandóan, ha találkozok vele, pletykál nekem, pedig engem egyáltalán nem érdekel, hogy mit csinál X délután. A családon belül csak egy baj van, már pedig az, hogy anyu, ha egy kicsit mérges, akkor engem szid, azért mert hazahozza a munkahelyéről a baját és emiatt rajtam tölti a bosszuját. Lehet, hogy én is ilyen leszek.
16. ..."Szüleimben először is édesapámban az nem tetszik, hogy ha meghall valami hangosabb beat zenét, már majd "falra másznak" a méregtől. Néhány osztálytársam magatartása sem tetszik. Azt hiszik, hogy csak ők valamik, a többi egy nagy semmi.
- A tanárok és diákok között nem alakul ki egy olyan szorosabb kapcsolat, mely a diákévekhez szükséges volna. Nem elég közvetlenek hozzánk. Egyes tanárok csak leadják az anyagot, s már mennek is a dolgukra.
17. ..."Szerintem nagyon összeillenek az osztálytársaim közül ketten, jó barátnők voltak már tavaly is. Együtt nevetgélnek, elbeszélgetnek. A természetük, ahogy látom, nagyjából megegyezik. Mégis az osztályfőnökünk tiltotta őket egymástól, mivel órán is néha nevetgéltek és beszélgettek.
- Kémiából általában gyenge az osztályunk, de azért is, mert az osztályzatok személyhez fűződnek. Pl. X-nek összetűzése volt elsőben a kémia tanárnővel és azóta minden félévben bukásra áll. Pedig rengeteget tanul, igaz nem túl könnyen. De ha felelésre kerül sor, mindig valamin megbotlik és az már egyes, vagy kettes. Nagyon sokszor elmondjuk az anyagot négyesre, de ha az előző jegyünk kettes volt, akkor ez

a felelő is csak kettést vagy hármast kap. Ezt nem tudom megérteni, hogy miért nem a felelet milyenségét nézi, miért az arcot.

18. ... "Sok szülő nem engedi el a gyereket szórakozni este. Azt akarják, hogy csak tanuljon, ha már nem tanulásra használja fel az idejét, akkor már rossz tanuló lesz. Ha eljön egy fiu a lányhoz, természetes, hogy nem úgy viselkedik, mint a papa annak idején és ezért már rossz véleményen vannak róla. Mindig találnak mindenben kifogást.
19. ... "Az idősebbek a nagy általánosságban a fiatalok kapcsolatát fiatal fiukkal ellenezni szokták. Ezt azzal szokták indokolni, hogy az a fiu nem hozzád való, mert annak a szülei nem élnek olyan körülmények között, vagy a szüleit az idősek ismerik és tudják az életüket és azért már az a fiu, akinek a szülei ilyenek már nem is lehet jó, azért nem hozzám való. Leszidják, hogy hogyan képzeled azt, hogy leálljon azzal a fiuval beszélgetni, mert az a fiu ilyen meg ilyen, és azzal nem szabad szóbaállni. Nem azt mondom, hogy nem kell a féltés, de annyira azért nem kell, mert akkor mikor fog kialakulni a lányok és fiuk közötti barátság, ha nem ilyen korban. Szeretném, ha az idősebbek megértenék a fiatalok sorsát.
20. ... "Ami érdekel, az emberek egymáshoz való viszonya, és a mai fiatalok érdektelensége, bizonyos foku fásultsága. Az emberek zömét leköti a saját kapzsisága, pénzéhsége, ebből kifolyólag másokkal szemben álarcot vesznek fel, elvetnek minden nyíltságot, őszinteséget. Innen már következik a kispolgári magatartás, a pipiskedő, kivagyok, mivagyok szemlélet. A fiatalok problémája a sajátom is. Modernebb társadalomban élünk, modernségünktől pedig elfásulunk, s a modernség szó mögött bujunk el minden felelősségrevonás elől.
21. ... Édesanyámék soha nem értik meg, hogy én ifivezető vagyok. Ha valami rendezvény van, akadályverseny vagy akármi, ami az uttörővel kapcsolatos, nagyon nehezen engednek el. Nem tudom velük elhíttetni, hogy én szeretem az uttörőt, a KISZ-t. Azt mondják nincs és nem is lesz belőle hasznom soha. Ha felveszem az egyenruhát apukám csufolódik. Édesanyám azt mondja, hogy csináljam, de ne ilyen mértékben, mert a tanulásom rovására megy. Nincs igaza. Akkor nem tudok tanulni, ha tudom,

hogy valamit meg kellett volna csinálnom és nem tudtam. Ha valahova el akarok menni, előtte fél órát kell vitatkoznom, mire apu elenged és mikor haza jövök egy ideig nem szól hozzám. Felhossa az ő gyerekeveit és azt mondja, hogy örüljek, hogy én tanulhatok, nem úgy mint ő akkor.

Mindig azzal tartanak szóval, traktálnak, hogy legyek körzeti orvos. Én nem akarok az lenni, de ők mindenáron arra biztatnak, azért mert annak több a fizetése. Nem tudom nekik ~~kik~~ megmagyarázni, hogy nem érdekel a fizetés.

22. ...Én a fiatalok és az idősök egymáshoz való viszonyát írnám le, közelebbről a két szemlélet ellentétét. Minden dolgan elítélik a fiatalot. Ez mind azért van, mert régen más volt a felfogás, csak a négy fal között ismerte két fiatal egymást. De fordítva is nézhetjük a dolgot. Ez a fiatalok és az idős szülők kapcsolata. Manapság már ritka az a család, ahol nagymama vagy nagyapa van. Inkább elküldik őket szeretetotthonba. Mert fölösleges! Igenis jó egy ilyen "öreg" a háznál. És ara kellene gondolni, hogy ők mennyit kinlódtak velünk, míg tisztességben fölneveltek. Akkor nem volna szükség holmi napközikre, szeretetotthonokra. Itt talán az a baj és az előző példában is, hogy nem tudjuk megérteni egymást, ha pedig ez megvolna, akkor sokkal nagyobb öröm lenne társaságban élni, dolgozni.
23. ..."Nekem az nem tetszik, hogy vannak olyan emberek, akik a közösségből kihúzzák magukat. S ha az ember véleményét akarja kifejezni, azonnal letorkolják. Szerintem, ha már egy közösségben az embernek valami véleménye van, azt mondja meg. Ha valakiről a háta mögött véleményt tudnak mondani, akkor miért nem merik előtte is megmondani.
24. ..."Az osztályban több kisebb baráti csoport alakult ki. Ezek közül az egyik egy igen furcsa csoport. 4 lány alkotja ezt a csoportot. Ez a baráti viszony már kb. 1 1/2 éve megvan. Az egyik közülük igen furcsa lány, de ennek ellenére igazán jó barátnő. Az egyik tanár ezt a barátságot nem nézi jó szemmel. Jobban szeretné, ha nem barátkoznának vele. Egy kicsit igaza van a tanárnak, de arra miért nem gondol, hogy az a baráti társaság talán tudja formálni, alakítani a lány egyéniségét. A tanár ellenére ugyanis nem bomlott fel a kis

csoport. Már elég sokat elértek, nem követelőzik, kevesebbszer veszik össze édesanyjával, hiszen annak problémáit is meg kell érteni. Nehéz fizikai munkát végez, este fáradtan hazaér és ekkor a lány áll elő "kivánságaival". A lány otthon most már többet segít, gyakran elujságolja, mit csinált otthon délután. Javulás látszik a helyzetén. A tanár valószínűleg jót akart, de ez egy eléggé balra sikerült lépés lett volna. Ha cserben hagyjuk, akkor talán nem járt volna haza, csavargott volna. A tanároknak nehéz a helyzetük, ők nem úgy látják, ahogy mi. Néha azonban át kellene gondolni az egészet és ne csak egy helyes járható utat világítsanak meg.

25. ... "A szülők nem szívesen veszik, ha szombatonként discora vagy más olyan szórakozó helyre járok, ahol táncolni lehet. Ehelyett inkább a mozit, könyveket, televíziót ajálják. Pedig szerintem nagyon is szükséges a tánc is. Ezenkívül a szülők nem veszik jó néven, ha gyermekük jár egy fiuval. Pedig szerintem ez néha így "hasznos" is. Sok mindent megtudhatnak egymástól, s ezzel mindketten gazdagabbak lesznek.
26. ... "Nem tudom megérteni, hogy az osztályba miért vannak annyira kihuzódók. Állandóan csak veszekedések vannak, mert szerintem nincs egyáltalán osztályközösség. Annyira lenéz egy szomszédunk, hogy én az öcsémrel játszok és annak barátjaival. Szerintem ebben nincs semmi rossz. Ő meg mit csinál egész nap, bent ül a szobában.
27. ... "Én például nem tudom megérteni, hogy anyukám miért tartja haszontalannak, ha valaki sportol.
28. ... "Nekem az életben idáig a családban volt és van a legnagyobb problémám. Ez a probléma olyan, amiről én nem tehetek, de a szüleim tehetnek. Későn születtem, bátyám után 9 évre. A szüleim már nem olyan fiatalok. Sok esetben nem értjük meg egymást, mert én másképp vélekedek a dolgokról, mint ők. Én csak hallgassak. Nem tudják megérteni a fiatalokat. Sajnos a bátyám már nős és ő nem tud nekem segíteni. Még ő otthon volt, közös erővel sem sikerült megértetni a problémákat.
29. ... "Vannak az osztályban egyes gyerekek, akik nagyképek, holott erre egyáltalán nincs szerintem joguk egy osztályközösségben. Ezért is van az, hogy nem mindig azok szava ér többet, akiknek igaza is van, hanem azoké, akik lehurrogják

őket. Nekem ez nem tetszik.

Nagyon örülnék neki, ha változna egy kicsit apukám elképzelése és nem lenne ennyire "régies". Azokat a felnőtteket sem tudom megérteni, akik olyanok, hogy amikor pl. a miniszoknya a divat az a bajuk, hogy túl rövid. De aki hosszut vesz fel arra meg azt mondják, hogy milyen slamos abban a térdig érő szoknyában.

30. ... "Nekem az a problémám, hogy van egy közösség és abban vannak kihuzó emberek.
31. ... "Nagyon érdekel, hogy az osztályfőnök miért nem szeret annyira egyeseket és miért szeret annyira másokat. Apukám nem tudja megérteni, hogy nem csak a tanulás munka, hanem emellett számos elfoglaltság van. Általában arra vagyok kíváncsi, hogy egyes szülők miért ellenzik a lány és a fiú közötti kapcsolatokat. Igaz, hogy vannak elég sokan, akik ezt eltulozzák és csak ha felnőttek lesznek, akkor döbbennek rá, hogy nem így kellett volna csinálni.
32. ... "Apukám nem enged mostanában este /szombat/ általában sehova. Eddig mindig elmehettem bálba, discóra, de most már nem. Egyszer belém kötött egy fiatalember, de nem a bálban, hanem az utcán. Én erről nem tehetek, de a papám úgy fogta fel, hogy ez mindig így van. Nagyon féltenek. Ugy érzem "felnőtt" vagyok és tudok már magamra vigyázni. Barátaim és haverjaim megvédenek. Akkor véletlenül egyedül voltam. Kell, hogy az ember kikapcsolódjon, legalább szombaton. Egész héten nagy a hajtás és majdnem minden délutánom foglalt. Aktiv közösségi ember vagyok. Becsületesen elvégzem a munkám és mégis nem engednek el. Vannak olyan lányok és fiúk, akik tartós kapcsolatban vannak egymással. Nemcsak a szórakozás fűzi össze őket, hanem belső problémák és tanulásról, vagy egyéb dologról is el lehet velük beszélni. Olyan típus vagyok, aki igényli a szeretetet, megértést. Sajnos nincs most lehetőségem az ismerkedésre, hiszen nem mehetek szórakozó helyekre. Másutt pedig pl. utcán nem tartom helyesnek.
33. ... "Most a kollégiumi közösségi probléma jutott eszembe. Ugyanis a mi közösségünk rendkívül passzív emberek csoportja. No persze tisztelet a kivételnek. De ez a kivétel elenyésző. Ugy, hogy nagyon ideillik: "egy fecske nem csinál tavaszt".

Ha meg mégis akar szervezkedni, hogy igenis "csinál tavaszt", őt tartják a nyalizósnak, stb. Sajnos nem érdekli őket sem a kultúra, sem a politika, és még sorolhatnám. Esetleg a tánczene, a hülyeség. Sajnos még a tanulás sem nagyon, és ez a legsúlyosabb probléma. Részünkről közömbös, hogy hogy élnek a kollégiumban. Semmi saját ötlet, amivel színesebbé lehetne tenni az egészet.

Sajnos az idősebbek nem tudják megérteni, hogy ma már nem lehet mindent arról az oldalról nézni. Mi fiatalok elhisszük, megértjük, sőt még kíváncsisággal is hallgatjuk, hogy régen hogy volt. De ez nem segít a problémán, hiába emlegetjük a múltat. Ők is próbálják megérteni, hogy a környezet, a viszonyok mások."

XII. melléklet 1975-76/I. a.

1. ... "Szülők és gyerek kapcsolata: Nem segít szegény édesanyjának, pedig az beteges és ott van neki a 2 kistestvére. Nem tudom az ilyen fiatalokat becsülni. Sok aggodalmat, gondot okoznak csak a szüleiknek..."
2. ... "Szomszédban lakik egy idős néni az unokájával. Az unoka 13 éves, 7. osztályos. Együtt szoktunk sétálni, beszélgetni. Engem az szokott elszomorítani, amikor meghallom, hogy hogyan beszél a nagymamájával. Engem ez úgy feldühített, több tisztelet kijárna a nagymamájának. Nem hogy több tisztelet, hanem egyáltalán szeretet, törődés egy idős nénivel.
3. ... "Engem nagyon érdekel, jobban mondván izgat, hogy miért van olyan, ha XY tanárnőnek egy diák nem szimpatikus, akkor az már nem kaphat hármasnál jobbat. Z. T-nek az előző jegye 1-es volt. Nagyon sokat tanult, jól is elmondta és mégis csak 2-est

kap. Kinegy felelni N. J. /XY tanárnő nem nagyon figyel oda/ elég sok butaságot mond el és mégis a tanárnő ezt mondja körülbelül: Jól van N. J. nagyon ügyes vagy, látszik, hogy tanultál az anyagot 5-ös. Nem tudom miért, de ez régi probléma. Nem csak nálam, hanem majdnem minden tanulónál.

4. ... "Ebben a korban általában miért romlik meg a szülők és a gyerekek közti viszony?"
5. ... "Érdekel, hogy a nyáron hova tudok elhelyezkedni dolgozni, mert a szovjet ut költségét magam akarom megkeresni és cserébe adni a szüleimnek, az eddig befizetett összegért. Érdekelnek a politikai vonatkozású hírek és a különböző sport eredmények. A napi - heti és havi újságok cikkei, hírei. Minden érdekel, ami a világ helyzetének alakulásában szerepet játszik.
6. ... "Az a probléma nálunk, hogy apukám elég szigorú. 7. osztályban nem engedett el az osztálykirándulásra és máshova is csak akkor enged el, ha muszáj menni, vagy ő vagy anyukám velem van. Viszont amikor hazamegyek szombaton, és apuka dolgozik, akkor elmegyek hozzá és olyankor elmagyaráz mindent, és sokat megenged. Nagyon szeretem az állatokat. Az osztályban nem mindenkivel értjük meg egymást.
7. ... "Engem elsősorban az izgat, hogy szüleim ilyenek. Ha moziba akarok menni, miért mondják, hogy kicsi vagyok még, pedig nem is a fiúval megyek, /ha pedig dolgozok, miért mondják mindig azt, hogy egy ekkora lánynak már többet kellene dolgozni. Nem értem meg a saját korombeli lányokat. Ha valakinek nincs fiúja, akkor lenézik, s ő maga is szégyenli. Sok fiút ismerek, beszélek velük, de eggyel sem járok. Én főleg tartom elsősorban azért, mert még három évig tanulnom kell, másodszor azért, mert ha később találkozom egy szebbel, egy jobbal, akit jobban szeretek, akkor mit csináljak az előzővel? Miért van annyi igazságtalanság az életben? Én nem csináltam rosszat, hanem az 5 éves hugom és mégis engem büntettek meg. Ha megkérdeztem miért, azt mondták, hogy mert ő még kicsi. Ezt megérttem, de akkor is miért engem büntetnek, tehetek én arról, hogy ő még kicsi?
Az iskolában is sokszor előfordult, hogy nem én beszéltem órán, mégis az osztálytársam engem szidott. Miért?
8. ... "Ilyen idős korban kezdenek a fiúk és a lányok egymáshoz

vonzódni, most fedezik fel egymást. Ezt nagyobb részt a diákok meg is értik. Csak némely szülő nem. Ők azt nagy büntettnek tartják. Mindig azt mondják, hogy ráérnek még 20 éves korukban is. És ha mondjuk nekik, hogy ők is ilyenek voltak fiatal korukban, mindig azt mondják, hogy az más volt, akkor rá voltak egymásra utalva. Hogy lehetne ezt megmagyarázni a szülőknek? Nem lehet. De vannak olyan szülők is, akik megértik a családjukat. Miért van az így, hogy egyik szülő sokkal felvilágosultabb, mint a másik?

9. ... "A mi szomszédunkban az eégzs család nagyon beképzelt. Nem nagyon akarnak köszönni, csak azt nem tudom, hogy miért? A kisfiu pedig egyenest úgy néz ki mint egy bolond. Állandóan lent van az utcán. A szülei majdnem minden vásárnap elmennek az autóval és őt mindig otthon hagyják. Én nem hagynám magára egész nap a gyerekeket.
10. ... Engem legjobban az érdekel, hogy mi történik ebben a világban. Olyan rossz hallani arról, hogy hogyan harcolnak egymással az emberek. Szinte mindenütt az ember pusztításai állnak a középpontban. Miért nem lehet a világon béke? Miért van ez a sok-sok probléma? Még az a szerencse, hogy én tudom azt, hogy van aki ezen segíthet. Csak az én nézetemet réGINEK tartják, de én akkor is bizom, hogy nem én vagyok ezen a véleményen az egyedüli.
11. ... "A szülők és tanárok miért ellenzik annyira, hogy az a lány és fiu 15, 16, 17 éves korban együtt járjon. Abból miért csinálnak a szülők is és a nevelők is annyira nagy problémát, mert egy fiu vár valakire, még ha az iskola előtt is. Az eltiltás még rosszabb a gyerekeknek és a szülőknek is, mert titokban megy el találkozni azzal a fiuval. A szülő nem tudja biztosan, hogy hol van a gyermeke. Nem lehet ezt hazudozások és kellemetlenségek nélkül csinálni. Szerintem, hogy a fiatalok együtt járjanak, azt ugysem tudják megakadályozni."
12. ... "Engem még tavaly éveleje óta izgat egy kérdés. Az, hogy miért bírálják el az emberek valakit úgy, ha nem is ismerik tökéletesen. Én szoktam kutatni az emberekben, hogy egy-egy arc, egy-egy tekintet mit takarhat, mennyi titkot, mennyi érdekes dolgot rejt magában. Szeretem a szép lelkiivilágu em-

bereket. De még megértem a durva, elfásult embereket is. Talán kisem lehet fejezni, hogy mennyire fáj az már régóta nekem, hogy társaim nem ismernek engem. Egyszerűen állok néha és elgondolkozom, hogy hogy lehet így élni. Ahogy megismertek, az nem fedi a valóságot. Ugy szeretnék egyszer úgy mint baráttal elbeszélgetni erről egy tanárommal. Talán az osztályfőnökömmel.

13. ... "Főleg a sport iránt érdeklődöm. Imádom focizni, csak az a baj, hogy lány vagyok. Sokszor mikor a meccseket nézem és végig izgulom, arra gondolok, milyen jó lenne, ha ismerném személyesen a nagy foci sztárokat. Elgondolkozom néha azon is, mit csinálnak a magánéletben, hogy és mivel töltik napjaikat. Szomorú szívvel látom, hogy az itál a szenvedélyük. És nem a győzelem érdekli őket, hanem a pénz. Biztos van valami oka, de hogy mi, azt nem lehet tudni. Egyszóval a teljes életük érdekeli. És főleg a pályán tanusított játéku és emberi mivoltuk.
14. ... "Nekem mindig az jár az eszembe, milyen sorsa lehet az olyan gyermeknek, akinek a szülei isznak, nem törődnek a gyermekeik érzelmi világával, környezetével, gondolkodásával. Én nem tudom, mi az, hogy nyomorogni, éhezni, nélkülözni. De ők ezt mind nagyon jól tudják és nagyon meglátszik rajtuk. Ha szüleim ilyenek lennének, soha nem tudnám szeretni őket. És azok a gyermekek pedig rajonganak szüleikért, ha valaki bántalmazza őket, megvédi. Ezen a helyzeten közösségnek kellene segíteni.
15. ... "Engem például az is izgat többek között, hogy a tanárok mindig azt mondják, hogy "ez nem kötelező iskola". Nem mindenkinek van tehetsége ahhoz, hogy kitűnő, de legalább négyes tanuló legyen. Édesapám mindig azt mondja: "lányom lekeverek egy pofont, ha még egy kettést haza hozol." Hogy nem tudja megérteni, hogy nem olyan könnyű azt a feladatot megtanulni, azt a sok kifejezést mind a fejemben tartani. És hiába mondom, hogy ha ő tanulna, akkor ő sem kapna jobb jegyeket, csak egyre azt mondják, hogy "ha lett volna rá alkalmam, akkor biztos, hogy jó tanuló lettem volna". És mindig az a bajuk, hogy jóformán sohase vagyok otthon, és "ez is a tanulás kárára megy".

De majdnem minden délutáni elfoglaltságom kötelező. A bátyám is izgat. Én is sokat mondtam neki, hogy tanuljon. De mindig azt mondja, hogy ha én annyit tanulnék mint ő, akkor kitűnő tanuló lennék. És itt van, amit nem értek. Ha annyit tanult és tanul, akkor miért áll bukásra?

16. ... "Gyengeség volt tőlem, hogy egy osztálytársam siránkozása hatott rám. Hogy ne kelljen egyedül jönnie én is ebbe az osztályba jöttem. Azonban már év elején felmerültek kisebb ellentétek közöttünk. A tanév kezdetekor egy kis "klikket" alakítottunk /jó értelemben/ négyen. Ez a szövetség alapjaiban /de csak alapjaiban/ még áll. Most a társaság harmadik tagjával verődtem össze, idáig jól megvagyunk, de ő nem mindig jön úgy hozzám, mint én hozzá, egyetlen "barátnőmhöz". De nem kívánhatom, hogy csak az én barátnőm legyen, csak az fáj, hogy pont az "ellenséggemmel" paktál."
17. ... "Én nem mindig tudom megérteni az embereket, sokszor közömbösen viselkednek egymással és mindig a másik kárát akarják. Ez jól megfigyelhető az osztályunkban is. Vannak egy páran, akik az ember előtt mézes-mázasak, a háta mögött pedig kigunyolják. Pedig az a guny szerintem nem más, mint a saját tudatlanságuk és irigységük. Osztályon belül is, nem tudom hogyan lehetne ezt a problémát megoldani. Nagyon jó lenne pedig, hogy legalább az a kis emberközösség tartana össze. Az iskolán belüli összetartásban is nagyot csalódtam, azt hittem a nagyobbak segítik majd a fiatalabbakat, de nem így van, már a másodikosok is lenézik az elsősöket."
18. ... "Talán engem az a kérdés foglalkoztat, hogy mi lesz, ha elvégzem az iskolát. Vagy ha majd munkába állok és nem lesz olyan, amilyennek gondoltam, vagy a munkatársak nem lesznek olyanok, hogy jól megértsem őket, vagy ők engem. Mi lesz akkor? Tehát engem mindig a jövő, a további élet izgat, hogy minden jól sikerüljön, körülbelül úgy, ahogy elképzeltem."
19. ... "Engem leginkább az érdekelné és az izgat, hogy mi lesz kb. 100-150 év múlva? Mi lesz, ha mi meghalunk? De amit alkotunk, azt a jövő nemzedéke fogja élvezni, de meddig

megy ez így? Meddig fog az ember tudománya, gondolkodásmódja fejlődni? És milyen eredményeket fog még az emberiség elérni?

20. ... "Régebben nagyobb volt az emberek közt az összetartás, most pedig mindenki saját hasznát hajtja. És azt sem értem, miért van az a sok potyaleső ember, ott bujik ki a munka elől, ahol tud. De ez még az iskolában is megvan.
21. ... "Engem általában a családi problémák szoktak izgatni. Apu és anyu viszonya. Ha néha valamin összekapnak, akkor én is otthon csak tengek-lengek ide-oda, nem tudok senkihez se szólni. Ha otthon anyuval valami miatt összeveszek, akkor menekülök apuhoz, vagy a barátnőmhöz. Nagyon rossz érzés, ha nem vagyok jóba vele, úgy érzem egyedül vagyok a világban.
22. ... "Mindig azt hajtogatják, hogy az emberek közötti barátság és szeretet fontos. Akkor miért gyilkolnak és ölnek, és miért nincs a földön béke. Emellett a szerelmi érzelmek is izgatnak, hogy a fiuk miért hagyják cserben a lányokat. Még azt sem értem meg, hogy miért nézik le a gimnázisták a szakmunkás- és a szakközépiskola tanulóit. Mikor azok sem különböznek semmiben sem. Ez az egyenjogúság?
23. ... "Nagyon megbotránkoztat egy fiatal házaspár élete, a férjnek kertészmérnöki diplomája van. Ugy határozott, hogy maszek lesz. Fiatalok, de ruhára, szórakozásra nem áldoznak. Négy éves házasság, van házuk és autójuk és 3 kisgyermekük, de tönkre vannak menve. Én szerintem ha már egyszer kitaníttatta az állam nem épp kevés pénzért, tartozna annyival, hogy vállalatnál, vagy üzemnél dolgozzon. Sokkal nyugodtabban élnének szerintem, mert lenne biztos alap és 3 gyermek felneveléséhez szükség van erre a biztonságra. Ezt nem értem meg, hogy épp egy tanult ember nem látja ezt be.
24. ... "Én a mai fiatalok és a vallás kapcsolatáról szoktam gondolkodni. Édesanyám szerint a mai fiatalok azért ilyen "laza erkölcsűek", mert egyáltalán nem járnak templomba. Szerintem ebben részben a szülők is hibásak. Ma már a szülők még ha szegényebbek is, akkor is megveszik a lánynak a 400-500 Ft-os ruhát, cipőt, még ha tulóráznia kell is."
25. ... "Én nagyon szeretek kirándulni járni, de csak nagyon ritkán tudok elmenni. Kevés az üdülő és szüleimmel is csak egy-

szer tudok elmenni, mert kevés a szabadságuk. Nagyon érdekelnek még a különböző jó könyvek, de az iskola könyvtárában nem igen tanálok olyat, ami érdekelne. Nem értem meg, hogy egyes emberek, hogy lehetnek vallásosak. Édesanyám egy munkatárenője az olyan vallásos, hogy előtte csak az isten létezik.

26. ..."Engem mostanában az a kérdés foglalkoztat, hogy mama miért gyűlöli anyát. Pedig anya mindent megoszt vele, segít ott, ahol tud. Valahová ha elmegyünk, ő mindig velünk jön és akkor apával mindig kivételez. Mindig őt kínálja, tömi mindennel, igaz, hogy a fia, de anya meg a menyé. Engem is nagyon szeret, de én nem szeretem őt, mert anyával így bánik. Hallottam, amint azt mondta a szomszédasszonynak, mert az dicsérte a menyét, hogy az én menyem még egy tányér levest se ad! Ezt én nem mertem megmondani otthon, mert biztos veszekedés lett volna belőle. Apa anyát soha nem viszi el kocsival a munkahelyére, mamát pedig ahová az mondja, mindig hurcolásza.

27. ..."Ezekből a mai fiatalokból hogyan lesz férj, vagy feleség?

Hogyan fognak egy rendes családi életet kialakítani?

Milyen betegségben és mikor fogok meghalni?

Sikerülni fog-e az érettségim, ha odáig eljutok?

28. ..."Ha meglátok egy filmet már az érdekel, hogy a főszereplőnek van-e felesége, vagy családja?

Nagyon érdekel a gépkocsivezetők munkája. Szeretek autózni és motorozni is.

29. ..."Nyáron Debrecenben szoktam lenni nagyapáméknál. Sokat szoktam segíteni nekik a kertben. Az udvaron játszunk unokatestvéreimmel, a Nagyerdőbe kimegyünk és sétálunk. Szeretek a beat zenét. Szeretek moziba járni. A nagyszüleimnek is elmondhatok mindent, mert ők is éppen olyan megértőek, mint anyáék.

XIII. melléklet 1975-76/I. b.

1. ... "Engem mostanában rengeteg probléma foglalkoztat. Kezdem az elején. Először az iskola. Rengeteget tanulok, naponta 3-4 órát és mégsem megy, nem vagyok önmagammal elégedett. Feleléskor, dolgozatíráskor reszketek. Szeretnék jó tanuló lenni, mert szüleimnek ez a legnagyobb boldogság.
A következő baj a szerelem. Muszáj volt szakítani. Most egy nagyon komoly gondolkozásu, vidám szőke fiúval járok. Vele és a családjával nincs semmi baj. Tegnap is voltam náluk, és ő viszont nálunk. Most boldognak érzem magam. Szüleim büszkék ránk, mert nagyon helyesek vagyunk.
2. ... "Én tudok örülni annak, hogy a barátnőm boldog, amikor találkozik egy bizonyos fiúval. Énvelem ez még sohasem történt meg, de nem is baj, nem is sürgetem. Addig legalább nyugodtan élek. A tanulással ki vagyok békülve, bár nagyon nehéz és fárasztó ez az iskola. Szinte kimerülök ebben az örökös hajszában. De nem tudom, hogy a nagy követelmény a tanulásban, emellett jogosak ezek a kívánságok? Azért érdeklődési kör az, hogy az menjen oda, akinek kedve van hozzá.
3. ... "Érdekelnek a régmúlt dolgok, a sokszor feledésbe merült életek. Az évmilliókkal ezelőtt élő emberek. Ők, ez egy kicsit nehezebb feladat. Az osztálytársaimról írok. Nagyon jól megvagyok velük, sokkal jobban mint reméltem. Na, de azért, akik velem egy iskolába jártak, azokkal szorosabb a kapcsolat. Valahogy úgy érzem jó a kapcsolat velük, jól érezzük magunkat együtt. Talán az osztályból senki sem számított arra, hogy ilyen jó társaság jön majd össze már első osztályban."
4. ... "Engem főként az ujság, a szerkesztés érdekel. Mert nem fér a fejembe, hogy xy-tól xz tanár mindent elfogad, akár jó, akár nem az a cikk, és más-tól viszont a jót nem fogadja el. A tanárok csak őt istenítik."

5. ..."Engem nagyon sokszor felidegesít a felnőttek gyarlósága. A gyerekek elé akarnak állni. Mert mi gyerekek úgy is ráérünk..."
6. ..."Én nem panaszkodni akartam, csak azt kifejezni, hogy egy gyereknek több joga legyen a szüleivel kapcsolatban. Egy szülő is beláthatná néha, hogy a gyereknek van igaza.
7. ..."Szüleimet nagyon tisztелем, becsülöm. Főként azért, hogy bármilyen nehéz körülmények között is, de megpróbálnak nekem mindent biztosítani. Persze nekik is vannak hibáik, kisebb koromban fel is hívtam a figyelmüket rá, de most már rájöttem, hogy bennem sokkal több van, és ha nagyon jártatom a számát, csak megsértem vele őket. Nagyon szeretek "bolondozni", és akkor vagyok a legboldogabb, ha sikerül őket megnevettetni. Nővéremmel kiskoromban csak akkor voltam jóban, ha bajban volt. Később már elválaszthatatlan barátok lettünk. Mióta koleszos vagyok, hetente többször jön hozzám.
Az osztálytársaimat nagyon szeretem és egyáltalán, nagyon szeretek ebbe a suliba járni, minden erőmet beledolgozok és egyáltalán nem bánom, hogy nem Szegedre mentem.
Rendkívül szeretek közösségben lenni. Nagyon hiányozna a társaság, ha pl. albérletben laknék.
8. ..."Tornatánárunk egy kicsit még szigorú. Szüleimmel elég jól megértjük egymást, de egy kicsit maradiak. Másik probléma az, hogy Vásárhelyen kevés a szórakozási lehetőség a fiatalok számára.
9. ..."Én szeptemberben félttem egy kicsit az új környezettől. De az osztály nagyon jó és nincsenek problémák, és ennek én örülök. A fizika órák olyan unalmasak. Tanárok közül általában minden tanárt kedvelek. Közülük csak egyet nem, mert nem igazságosan osztályoz. Jó kapcsolat alakult ki az osztályon belül.
10. ..."Kiemelkedően szeretem a testnevelést. Egy tantárgy van, amiért rajongok, az a kémia. Nagyon szeretem a történelmet is. Egyébként szeretek ebbe az iskolába járni, mert szerintem sok lehetőség van az iskolán belüli tevékenykedésre és továbbtanulni is.

11. ... "A közösségen belüli szervező munka érdekel, általában az aktív feladatvállalás, szórakozás irányában zene, irodalom, keresztretjtvény, sport, film és szimművészet. Környezetemben nem értem meg azokat, akik mindenbe bele-nyugszanak, akiknek úgy jó, ahogy mondják. Jó kislány-nak kell lenni, mert baj lesz belőle, akiknek nincs ön-álló véleményük. Nem mernek kiállni semmiért és nem is vállalnak semmit. Legkevesbé érdekelnek a különböző fi-ukkal közös bulik és a velük kapcsolatos témák.
12. ... "Én nagyon szeretek olvasni, zenét hallgatni. Szüle-im sajnos elég szigorúak. Attól függ minden, hogy hogy tanulok. Persze szoktam lazítani is, de azért általában megtanulom a leckét, de azért csusznak be rosszabb je-gyek is. Ilyenkor azután otthon nem nagyon usznak a bol-dogságban.
13. ... "Nekem nincsenek különösebb problémáim. Szüleimmel jól megértjük egymást, az esetleges problémáimat megtárgyal-juk, pl. 2-3 órát tanulok, de néha egy-két rossz jegy is becsüszik.
14. ... "Ez, amit most leírok, nem nagy probléma, mégis fontos. Az iskolával, a tanárokkal van kapcsolatban. Minket na-gyon sok tanárnő és tanár ur tanít, és ahányan vannak, annyi féleképpen követelnek. Van, aki soha nem feleltet, mindig dolgozatot írat. Ilyen pl. a kémia. Szerintem, ha nem csak dolgozatot írnánk, hanem felelnénk is néha, ak-kor talán nagyobb esélye lenne a jobb jegyre.
15. ... "Én egy fiut szeretek, aki ezt az érzelmemet viszo-nozza is. A problémáinkat közösen beszéljük meg és utá-na eldöntjük, hogy mi lenne a leghelyesebb. Ő az, akivel közvetlenül bármilyen problémát, akár tanulással kapcsolatosat is, meg tudok beszélni, igyekszik segíteni ha tud.
16. ... "Engem nagyon sok minden érdekel. Érdekel a tudomány, kémia, biológia, politika és mint mindenkit általában /vannak kivételek is/ a különböző kapcsolatok. Ugy fi-ukkal, mint lányokkal. Persze a fiukkal még nem olyan mélyebb kapcsolatok.

A szüleimmel és a hugommal sokat szoktunk beszélgetni különböző problémákról. A divatról sokat szoktunk vi-tatkozni apucival, hogy mi az izléses és mi az, ami nem

olyan izléses. A politikáról szintén apucival szoktunk beszélgetni. A hugomat mindenféle probléma izgatja, ezért vele tudok a legtöbbet vitatkozni."

17. ... "Régebben sokkal több problémám volt, főleg az iskolában. De most, hogy új környezetbe kerültem, sokkal kevesebb a problémám. Szerintem nagyon jó az osztály, szeretek osztálytársaimmal együtt lenni. Szeretem a könnyűzenét, de szeretek olvasni és keresztretjtvényt fejteni is. Társaságba nem igen járok. Tanulni nem mindig egyformán szeretek, de azért nem hanyagolom el. Ezzel kapcsolatban van egy példaképem. Egy fiu, akit régóta nagyon szeretek. Az osztályfőnököm nagyon szeretem.

A családdal elég jól megvagyok. Igaz, öcsémrel nem igen szoktuk megérteni egymást. Persze itt még nem sikerült mindent leírni, ami érdekel és amivel kapcsolatban véleményem van.

18. ... "A szüleimmel jól megértjük egymást. Iskolába járni is jó, jobban eltelik az idő és sokat tanulunk, ezenkívül az osztálytársakkal jó együtt lenni. A KISZ élet nagyon tetszik a tevékenységi körön sok érdekeset hallok és tanulok.
19. ... "Jártam egy fiuval. Sokáig jártunk együtt. Egyszer hirtelen minden szó nélkül elhagyott. Nekem ez nagyon rosszul esett, de az viszont nagyon jó, hogy ha találkozunk, mindig köszön és megkérdezi, hogy hogy vagyok."
20. ... "Szeretek meccsre járni. A régi iskolámnál rajvezetőhelyettes vagyok. Szeretnék a gyerekekkel lenni. De ha odamegyek, úgy érzem nincs szükség rám, az órsvezetők maguk intéznek mindent. De ha nem megyek, az is baj." Nagyon szeretek kirándulni."
21. ... "Nekem az osztály nagyon jó közösség, majdnem mindenkiel kapcsolatom van. Vannak, akik kiválnak a közösségből. Nekem sem tetszik az, hogy egy diák, ha fellel, beleszól örökké a tanár. Nem hagyja egy percre sem gondolkodni. Ha osztálybuli van, az jó, de még jobb, ha ritkábban van, 1 évben 1 is bőven elég. Mert nem buli az, ahol nagyon sok lány és egy kevés fiu van."

22. ... "Engem most nagyon izgat egy barátnémnek a sorsa. Együtt jártunk általános iskolába, együtt jöttünk ide tanulni, és ő most itthagya az iskolát. Állítólag azért, mert megbukna. Osztályfőnöke nem nagyon szíveli, és ő azt hitte, most már vége van a világnak. Tegnap aztán édesanyja ismét megjelent a kollégiumban bőrdöccel felszerelve és elvitte a barátnőmet. Először azt hittem, mind ez csak egy rossz álom. Nagyon izgat a sorsa, talán senkit sem sajnálnék ennyire, mint őt."
23. ... "Nekem sokmindenkivel, sokmindennel van kapcsolatom. Az osztálytársaimmal, a szüleimmel, a kollégiummal, a tanáraimmal. A szüleimmel különösebb problémám nincsen. Ők mondogatják, hogy tanulmányi eredményem jobb is lehetne. Ebben teljes mértékben egyetérték velük. Az osztálytársaimmal, ha focizunk és valaki elront egy helyzetet, akkor a másik már a "sárga földig" leszidja. Sajnos. De hát, ha az összes problémámat leírnám, akkor egy füzet sem lenne elég."
24. ... "Ők engem csufolnak, lenéznek. Nagyon bánt, de tehetek én arról, hogy ilyen vagyok? A tanárok nem mind egyformák, talán ők mindig jót akarnak. Az iskolában pl. ezt az érettségi időszakot miért nem adják ki szünetnek, mint más iskolában? Azzal a 2-3 nappal ugyisem leszünk ügyesebbek."
25. ... "Szüleim nem hiszik el, hogy mindennap van valami az iskolában és főleg, hogy az este 8-9 óráig tart. Azt sem hiszik, hogy addig van velünk tanár, pedig ezt tévesen hiszik. Engem legjobban a sport, bűnügyi és kalandfilmek, könyvek és nem utolsósorban a lányok érdekelnek. Ezenkívül még az élővilág is érdekel. Szeretem a társaságot és a zenét. Ezért szívesen járok a klubokba és más helyekre."
26. ... "Engem nagyon izgat, hogy milyen lesz, ha valaki meghal. Én úgy szeretnék, ha meghalnék és utána azért látnám, hogy mi történik az egész világon. Ezen kívül még az is, hogy én milyen szülő leszek, ezért most leírom magamnak, hogy én mit szeretek a szüleimben és hogyan csinálnám, nehogy mire szülő leszek elfeledjem és én is úgy csináljam, mint az én szüleim."

27. ... "Nem tudom miért, de úgy tűnik, hogy mostanában sokkal többet tanulok, több időt fordítok hasznos dolgokra. Amikor felelek vagy dolgozatot írok, mégis jönnek a 2-3-4-esek, amikor tanulok akkor is. Nem tudom miért van ez. Annak viszont örülök, hogy néhány tárgyból javítani tudtam. Szeretném ezt a félelmet megszüntetni és remélem sikerülni is fog."
28. ... "Nagyon szeretnék egy farmert, de anyu nem egyezik bele semmi áron. Mindig azt mondja, hogy ő nem ad 1.000 Ft-ot érte. Azért sok öröm is ért az életben. Március 1-én pl. hazajön apu és egy csomagot hozott a hóna alatt. Egy magnó volt benne."
29. ... "Egyik legkedvesebb órám a testnevelés. Én mindig folyamatosan tanulok, bár ez most elég nehéz, mivel itt a jó idő és ilyenkor az ember jobban szeret sétálni, mint tanulni.
A mai fiatalokról szinte csak rosszat mondanak. És ezt a rossz nézetet az idősebb korosztály általánosítja."
30. ... "Most éppen jókor jött ez a felmérés, mert van problémám, ugyanis jártam egy fiuval, kerek 15 hétig. Nem volt olyan nagyon hosszú idő, de ez elég volt ahhoz, hogy megszeressem. Visszatért az a lány, akivel már én előttem járt kétszer. Ezért a lányért otthagytam engem. Buszok után, nem tudom elfelejteni, félek is egy kicsit, hogy ez a tanulás rovására megy."
31. ... "Nekem talán még semmivel nem volt problémám. Talán egy kicsi dolog. Ha valamit nagyon akar valaki és mégsem azt kapja meg, nem örül neki. Legyen olyan, hogy mindenkinek lehessen örülni és rossz ne legyen."
32. ... "Én legjobban annak örülök, hogy jó barátaim lettek, akik még sokáig azok is fognak maradni. Nekem még nincsenek testvéreim, ezért tudom értékelni az olyan barátokat, akiket testvéreimnek tekinthetek, akik mindenben mellettem vannak, nem csak a jóban, hanem, ha kell, a rosszban is."
33. ... "Én a kapcsolatokat a vízilabdázás terén a csapattal tartom fenn. Megértőek és az edző is az. Sajnos anyu nem érti meg, hogy ezt a sportot rendszeresen kell csinálni

és rossz jegy esetén /igen sűrűn/ nem enged le edzésre. Sajnos a gyakorlati tantárgyak rosszul mennek, hiába gyakorolom. Az igaz, hogy oroszról hülyeségből szedtem be a három egyest."

34. ... "Az általános iskola elvégzése után nagy problémát, gondot jelentett számomra, hogy hogyan fogok beilleszkedni az új osztályközösségbe. Már egy hét alatt összeszokott az osztály, kialakultak a barátnők. Most már nagyon jó az iskolába, a közösségbe menni, ez a problémám megoldódott.

Szüleimmel, tanáraimmal megértjük egymást."

35. ... "Szerintem van az iskolánkban egy pár olyan tanár, akit ha első órán felmérgetnek, akkor az utána következő órákon levő tanulókon tölti ki a bosszuját, de vannak olyan tanárok is, akik ha kész az anyag, akkor vagy mesélnek, vagy engedik, hogy játszunk. Az osztálytársaink közt is van olyan, aki mindenben hibát talál, ha a fiuk csinálják. Ezeknek néha igazuk van, de elég kevészer."

36. ... "Kevés problémám van, de ezeket jelentősnek tartom. Furcsa számomra, hogy az idősebb korosztály előítéletekkel van tele. Én tisztelen az idősebbek nézeteit, hisz mindnyájan megöregszünk, de meg kellene értetni velük, hogy ne csak a rossz tulajdonságokkal rendelkezőket ismerjék, hanem a nagyobb tömeget kitevő "jó gyerekeket" is.

Nekem tulajdonképpen nincs problémám, szüleimmel teljes egyetértésben élünk. Van egy 10 hónapos hugom, akit nagyon szeretek és jó is ez a "kis" korkülönbség, mert őt már másképp fogják nevelni, mint engem. Ennekem megvolt mindig minden, de neki még több lesz, mert jobbak és kedvezőbbek a lehetőségek, mint régen.

XIV. melléklet 1975-76/II. b.

1. ... "Engem nagyon izgat az a kérdés, hogy más országokban, földrészeken hogyan élnek a hozzám hasonló koru fiatalok. Erre a kérdésre sajnos mindeztideig nem találtam, nem kaptam választ, mert sem a televízió, sem valamilyen folyóirat nem foglalkozik bővebben ezzel a témával, pedig a más életkörülmények között és más társadalmi formák között élő fiatalok élete számunkra is izgalmas és tanulságos lehetne.

Sokat töprengtem azon, hogy egy közösségen belül, aránylag jó közösségi emberek hogyan válhatnak egyik pillanatról a másikra elviselhetetlenné, hogy ha arról van szó, hogy valamit közösen meg kellene csinálni, és ami talán a másoknak sem tetszik /konkrétan nekem/, de csinálja és kész.

Sokan ostobaságnak tartják, hogy valaki a szüleivel egy tényleg bensőséges, közvetlen kapcsolatot alakít ki, maradnak, elfogultnak tartják, hangoztatva, hogy ők a modernek, a mai fiatalok, én is megértem, hogy egy baráti kapcsolat is lehet nagyon jó és tartalmas, de ez nem pótolja azt, ha valaki igazán megért bennünket. Én személy szerint kifejezetten utálok a hangos veszekedést és azt hiszem ez gyakori az osztályon belül. Máig sem értem, hogy mi öröme telik valakinek hangos vitában, veszekedésben, mert szerintem csak a közösségi életet rontja vele.

Engem általában másokban is az emberi jelleme, kialakulása és változása érdekel.

2. ... "Vannak olyan emberek, akik közönbösek az ország dolgai iránt, elzárkóznak a világ szeme elől és nem érdekli őket semmi, csak saját maguk. Én nem szeretem az ilyen embereket. Másik problémám az emberekkel kapcsolatban az, hogy sok közöttük az álszent ember. Az osztályunkban is van ilyen egyén. Én nem szeretem az olyan lányokat, akik elbucsuznak az egyiktől, mert mennek a másikhoz. Szerintem még 16 éves korban nem kell egy fiatalnak nemi életet kezdeni."

3. ... "Nálunk otthon probléma, hogy nem igen engednek el szórakozni. Ezt úgy érzem, nem egészen helyes. Nem mehetek moziba, vagy ide az iskolába klubdélutánra. Pedig én nagyon szeretek táncolni. Discora pedig ugysem mennék el. De ez nálunk mindig probléma."
4. ... "Én általában az emberekkel jó kapcsolatot szoktam kialakítani. Azonban nekem van, egy szerintem rossz tulajdonságom, az, hogy túlságosan szerény vagyok és úgy érzem, néha osztálytársaim és barátaim kihasználnak. Ez abban nyilvánul meg, hogy pl. ha van valami közösségi vagy társadalmi munka, akkor ők alig, vagy csak keveset dolgoznak, és ha mondom nekik, hogy haladjanak, azt mondják: "Csináljad, ha annyira akarod" - és ez esik nekem rosszul. Persze ez osztályon belül se vonatkozik mindenkire, de nekem éppen van egy-két közelebbi barátom, akikkel különben nagyon jól megértjük egymást, és én ragaszkodom is hozzájuk és szeretem is őket és akik éppen ilyenek.
Felénk az utcában és a környéken aránylag elég sok fiatal srác lakik. Én ismerem őket, hiszen kiskorunkban sokat játszottunk együtt. Most is mint barátok sokat szoktunk beszélgetni és néha elmegyünk szórakozni. Az utcánkban elég sok öreg néni lakik, akik nem helyeslik ezt, hogy én a srácokkal beszélek. Sok fiú barátom van, egy bátyám, akivel nagyon jól megértjük egymást, és mivel ő is középiskolás, szokott segíteni nekem a tanulásban."
5. ... "Én már elég régóta élek közösségben. Először az oviban éltem, utána az általános iskolában és most a középiskolában. Különleges problémáim soha nem voltak. Mindenhol igyekeztem beilleszkedni a közösség életébe és a közösség is igyekezett elősegíteni ezt. Sok helyen kialakult a mindenki egyért, egy mindenkiért jelszó. Van sok barátom, de ellenségem is."
6. ... "Én szeretnék a társadalom hasznos tagja lenni. A nyári szünetben is szeretnék dolgozni. Szeretek olvasni, kézimunkázni és szeretem az állatokat. Szabadidőmben segítek a szüleimnek. Sokat szoktam nézni a televíziót."

7. ... "A közösségi életnek a legfontosabb feladata, hogy kialakuljon az "Egy mindenkéért, mindenki egyért". Minden közösségnek van egy célja, amiért mindenkit mozgósítani kell. Ezért nem lehet, hogy a közösség tagjai szemben álljanak egymással. Ebben a környezetben, ahol élek, van egy pár olyan személy, akivel barátkozom, persze nem egyenlő mértékben. Ehhez jó emberismeret kell. Azt szokták mondani, "Madarat tolláról, embert barátjáról lehet megismerni". Tudom, bennem is, mint mindenki, van hiba, de azért alkalmazkodni kell egymáshoz. Egy közösség, társadalom fejlettségét elsősorban a benne élők alkalmazkodó képessége határozza meg."
8. ... "Ebben a közösségben jól érzem magam."
9. ... "Hogy mi jelent problémát? Sok minden, de leginkább az, hogy édesanyámmal nem tudok minden problémámat megbeszélni. Szeretjük egymást, de nem tudjuk megbeszélni, legalábbis én nem tudok hozzá őszinte lenni. Sok mindent elmondok neki, de jobb volna, ha többet elmondhatnék. Könnyebb lenne a csalódásokat elviselnem. Barátnóm igaz van, de vele hiába beszélem meg a problémám, volt osztálytársam és az ő problémái is hasonlóak. Ő szerencsésebb, szabadabban élhet, szabadabban engedik szórakozni a szülei, talán azért, mert ő ipari tanuló. Szeretek egy fiút. Most szeretem, de reálisan kell néz-nem az életet, fiatal vagyok és még sok embert ismerek meg életemben, nem tehetem, hogy lekötöm magam már ilyen fiatalon. Ő tizévvél idősebb nálam. Ismerek másik fiút is, de őt szeretem és nem tudom elfelejteni."
10. ... "Engem nagyon érdekel a sport. Érdekel, hogy sikerül-e a házasságom? Vajon milyen lesz a férjem?"
11. ... "Engem nagyon érdekel a labdarugás. Magyar Zoli indul-e az olimpián? Érdekel, hogyan fog sikerülni a házasságom?"
12. ... "Engem nagyon érdekel, hogy a Fradi bajnok lesz-e? Érdekel, hogyan fog sikerülni a házasságom? Milyen lesz a férjem?"
13. ... "Engem nagyon érdekel a labdarugás. Érdekel még, hogy hány gyermekem lesz, milyen lesz a férjem, hogyan fogunk együtt élni? Kíváncsi vagyok, hogy az 5 éves találkozá-

kinék nem lesz férje, gyereke?"

14. ... "Én nagyon szeretek falun lakni, mivel itt mindenki ismer mindenkit, s az emberek között mélyebb barátság alakul ki. Szerintem a fiuk sokkal őszintébb és megbízhatóbb barátok, mint a lányok."
15. ... "Közöttem és az emberek között, úgy érzem, elég jó a kapcsolat, legalábbis így nekem megfelel. Rengeteg barátom van. Jóllehet lány vagyok, de barátnóm kevesebb van, mint barátom. A fiukkal valahogy őszintébben tudok beszélni. Ha velük beszélek, nem kell attól tartani, hogy holnap már mindenki tudja. Nagyon szeretek olvasni és ezért nem sokat járok szórakozni, az olvasás nálam helyettesíti a szórakozást."
16. ... "Barátság. Ez a szó szerintem a következőket fejezi ki egy kissé nyers megfogalmazásban. Barátok azok a lányok, vagy fiuk, akik jóban, rosszban együtt vannak. Nekem egy igaz barátnóm van. Erre a barátnőre itt a közgében találtam. Már korábban is ismertem, mert egy iskolába jártunk, de csak itt lettünk barátok. Egyébként az osztálytársaimmal is jól megvagyok. Segítek nekik, ha kell és ők is segítenek nekünk. Jó bulikat csinálunk együtt. A sulis többi diákjával is jó viszonyban vagyok. Mindenkiel beszélek. Azt hiszem, hogy mindenkinek van kisebb nagyobb problémája. Nekem is van saját jellegű, de az nem ide való. A más problémájával nem szeretek foglalkozni. Mindenkinek van problémája, és törődjön mindenki a sajátjával.
- Nagyon érdekel, hogy az FTC megnyeri-e a bajnokságot? Az is nagyon érdekel, hogy mi lesz a jövőben. Hogyan érettségizek? Mi lesz az iskola után? Sikerül-e a vajon a felvételim a magasabb foku intézménybe. Nagyon érdekel a kül- és belpolitika is."
17. ... "Mindenkinek és mindennek van jó és rossz oldala. Falun lakom, s a divat iránt nem nagyon érdeklődő lakosság van. Még a faluval kapcsolatban annyit szeretnék, hogy nem tudom miért terjedt el az, hogy állandóan "pletykálnak". Más hamarabb tud meg olyan dolgot, mint az illetékes, na és arról nem is beszélve, hogy kibővítve, kétértelművé téve."

18. ... "Sok olyan probléma felmerül, amely érdeklődést vált ki bennem. Sok olyan kérdés felmerül, amelyre nem tudok választ kapni. Foglalkoztat a közösség problémája. Nem csak iskolában, hanem pl. lakóhelyi közösség kialakítása. Nálunk otthon nagyon ritka az olyan eset, amikor mindenki egyetért, amikor mindenkinek megfelel. Lehet, hogy annak idején közösségi döntés született, de utána még azt is letagadja, hogy hallott a dologról. Miért nem lehet olyan közösséget létrehozni, ahol nincsenek kihuzók? Miért jó az valakinek, ha árthat egy embernek?
- Általános nézet az, hogy egy mezőgazdasági munkás alacsonyabb szinten áll, mint egy ipari munkás. Miért tesznek ilyen megkülönböztetést?
- Vásárhelyen az első iskolának a Bethlen Gábor Gimnáziumot tartják, pedig szerintem a Közgé-ben érettségi mellett szakmát is kapunk."
19. ... "Engem az érdekel, hogy hogyan fogunk élni az ezredforduló után."
20. ... "Vannak olyan tanulók az osztályunkban, akik sokat tanulnak és ennek ellenére gyenge tanulók. Vannak olyanok is, akik egyáltalán el se olvassák az anyagot és hétről - hétre nem tanulnak, de akkor minek jár az ilyen iskolába?"
21. ... "Engem nagyon érdekel, hogy van-e a távoli csillagrendszereken élet."
22. ... "A mi korosztályunk legnagyobb problémája a barátságok kötése. Nincs megfelelő szórakozási lehetőség a fiatalok részére, ahol igazán jól éreznék magukat. Ezen talán lehetne segíteni az iskolai klubdelutánok szervezésével, ahol megfelelő műsorok lennének a tanulók számára.
- Problémát jelent a fiúk és a lányok barátságának kialakulása. Ezen lehetne segíteni és a vállalati KISZ szervezetekkel felvenni a kapcsolatot. Ilyen általános problémák mellett még az osztályközösségekben is van változtatni való. Ha nem alakul ki egy jó közösség, annak az oka, hogy párba és csoportokba tömörülnek a tanulók. Talán segítene, ha az osztálylétszám csökkentve lenne, így jobb és összetartóbb közösség jönne létre. Jobb lenne, ha a tanároknak több lenne a szabadidejük és többet

- ...tudnának foglalkozni a tanulókkal és a problémák megoldásában, valamint az osztályok összetartásában segítenének."
23. ... "Szerintem a suliban több szórakozási lehetőségeket kellene teremteni a tanulóknak. Itt elsősorban a klubra gondolok. Akkor talán jobb közösségi élet lenne a suliban."
24. ... "Engem érdekelne, hogy pl. az osztályközösségben miért vannak kihuzók. Nem tudom elképzelni, hogy olyan sokkal jobb nekik, ha bomlaszthatják az osztályközösséget. Kell lenni egy célnak, amiért mindenki harcol. Ha megmondjuk a véleményünket, akkor ők vannak megsértődve. Legfeljebb válaszul kapjuk, hogy ők nem tudnak beilleszkedni a közösségbe. Szerintem ilyen nincs, ők nem is akarnak. Persze lehet, hogy elfogult vagyok. De vajon lehet ilyen?"
25. ... "Nem tudom megérteni, hogy sok szülő miért nem akarja elengedni néha a gyereket 8 óra után is. Nagyon furadolognak találok, hogy napjainkban fiúk és lányok között jóformán egyáltalán nem esik szó barátságról. Mindkét nembeliek egymásban csak a szerelmi partnert nézik. Nagyon szomorúnak találok, hogy egyesek csak érdekből barátkoznak. Szerintem sok az "érdeklaráság". Az osztályunkban is van ilyen barátság, sajnos."
26. ... "Engem az utóbbi időben különösen sok minden izgat. Elsősorban az osztály. Sajnos az osztályközösségünk nagyon megromlott. Mindenki csak "előre néz", csak a saját érdekeivel törődik. Az osztály felét nem érdekli a közösség, nem éreznek és nem tesznek semmit a közösségért. Szerintem ez elég súlyos probléma egy osztályban. Érdekelnek még a sportesemények. Nagy figyelmet keltett bennem az emberek viselkedése. Ahány ember, annyi féleléppen ítéli meg a dolgokat. Néha a politikai események is felkeltik a figyelmemet, de nem állandóan."
27. ... "Hozzájuk nem lehet szólni, mert megsértődnek, de jönnek, hogy ha segítség kell nekik. Ha más csinálja nem baj, ha én csinálom ugyanazt, az már baj."
28. ... "Számomra az élet egyik nagy problémáját a szülők

és gyerekek kapcsolata jelenti. A szülők nem értik meg gyerekeiket. Ennek következtében a gyerekek nem mondanak el minden problémájukat és nagy bajt, és így nem tudnak tanácsot sem kérni."

29. ... "Engem az életben nagyon bánt, hogy az országban nagyon sok az alkoholiista. Nagyon sajnálom azokat a gyerekeket, akik nélkülöznek és nehezen élnek, mert a szüleik nagyon szeretik az italt és minden pénzüket arra költik."

30. ... "Nagyon helyesnek tartom az iskolában az évenkénti tanulmányi versenyt. Jó, mert nagyon sok embert ösztönöz a jobb tanulásra. De mit tegyen az a diák, aki nem az iskolában KISZ-tag. Szerintem ez eleve nem indulhat esélyekkel, mert egyáltalán nem számítanak be KISZ munkát. Lehet, hogy az illető duplán megdolgozik, azért, mert végzi a KISZ munkát lakóhelyén és egy részét az iskolában is. Ezenkívül egy jeggyel rosszabbat kap magatartásból, mert nem végez közösségi ill. KISZ munkát. Nagyon követésre méltó dolog az osztályokban a jó közösségek megteremtése. Vannak azonban minden osztályban "kivételek". Általában az egyikék azok, akik minden héten kétszer eldöntik, hogy rossz az osztályközösség. Ha valami műsor kell, akkor mindent megcsinálnak és büszkék rá, hogy ők rendezték, vagy nem érdekli őket semmi. /Persze a rendezőségbe nincsenek azok beleszámítva, akik a zsiroskenyeret kenték./. Mivel ezt általában mások csinálják."

31. ... "Nem tudom, hogy más családokban hogy értik meg a szülők a gyermekeiket, de nálunk ez nem teljesen jó, szerintem. Sohasem engednek sehova. Mindig azt mondják, hogy nekem tanulnom kell, ezt én be is látom, de néha-néha vasárnaponként azért szerintem elengedhetnének. Vagy a szünetekben is. Mindig azt mondják, majd akkor mehetek, ha elvégeztem a sulit. Ez rám nézve nagyon nagy hatással van, mert így barátom is sokkal kevesebb van, mint annak, akinek ilyet jobban megengednek. Az édesapám az, aki ebből a szempontból nem akar megérteni. Olyan a nézete, hogy aki egy osztályt kétszer

járt, szó szerint idézve azt mondta, hogy "az hülye". Nem tudom azt megérteni, hogy miért kell azokat ennyire lenézni."

32. ... "Az osztályban ellentétek vannak, és ez engem nagyon bánt. Nem találok arra magyarázatot, hogy miért alakulhatnak ki ilyen ligák. Ezek a ligák nem szolgálják a közösség érdekeit, mindenkit a saját érdeke vezérel. Mindenki mindenkől hasznot akar húzni és arra törekszik, hogy másoknak bajt okozzon. Ennek eszköze a pletyka. Sokszor elszigetelve marad egy osztályon belül és így sokszor a látszat csal. Egy kívülálló és esetenként még a tanárok is úgy látják, hogy itt egy jó osztályközösség alakult ki, de ha benne élnének napról - napra, rá kellene jönniük az ellenkezőjére. Ez nemcsak az iskolában, hanem az élet bármely más területén megtalálható. Mindenütt vannak közösségi passzívak. De miért van ez így?"

XV. melléklet 1975-76/ III. b.

1. ... "A tanárok és diákok kapcsolata állandó probléma volt. A tanár a problémát úgy oldja meg, hogy a diákkal kitol valamilyen formában. A diák pedig szenvedő alanya ennek a cselekvésnek. De ez csak egy probléma a sok közül. De olyan tanár is van, aki jól beilleszkedik az osztály közösségébe és határozottan vezeti az osztályt a cél felé."
2. ... "Szüleimmel jó kapcsolatom van. Szórakozni barátnőimmel járok. Az olyan fiatalokat, akik isznak, dohányoznak, csavarognak, elítélem. Sok barátnőm van, velük járok a strandra, ővelük töltöm minden szabadidőmet. Vannak fiúk az ismerőseim között, akiket csak egy bizonyos dolog ér-

dekel. Őket sem tudom megérteni, mert egy lányban nem társat, hanem mást, a nőt látják. Vannak más szemléletű fiú ismerőseim, ők a barátaim, mert a lányban nem a nőt látják, hanem az embert, a társat."

3. ... "Én a volt barátnőimmal nem vagyok a legjobb viszonyban. Ugy érzem, hogy ők nagyon maradiak. Ha varratnak maguknak valami ruhát, akkor már mindjárt úgy mennek el szórakozni, hogy egész uton arról beszélnek, hogy mit fognak hozzájuk az emberek, hogy fogják őket megszólítani. Ezzel a felfogással engem nagyon el tudnak szomorítani, mert hiszen én nem azért megyek el szórakozni, hogy azzal törődjem, hogy hogyan fognak megszólalni, hanem azért, hogy jól érezzem magam."
4. ... "Elsősorban szüleimre gondolok most, akikkel nagyon jól megvagyok. Megértjük egymást. A baráti köröm is elég jó. Mindig van közös témánk. Az iskolában is általában sokmindenkivel szoktam beszélgetni. Az osztálytársaimmal is elég jól megértjük egymást. Persze van olyan is, akit a viselkedése miatt nem nagyon szeretek. No, de azért el kell ismerni, hogy mindenkibe van hiba és ez alól én sem vagyok kivétel."
5. ... "A környezetemben élő emberektől nagyon sokat tanultam. Főleg tanáraimtól. Jelenleg azonban foglalkoztat egy kérdés, amire nem kapok kielégítő választ. Mégpedig a kérdés, hogy általában miért bomlik fel egy család élete? Pl. az ember iszik, az asszony megcsalja a férjét. Az asszony és az ember is dolgoz, már sok mindent összegyűjtöttek. Van egy lányuk is, de otthon csak rosszat lát, mi lesz így belőle?"
6. ... "A jellem kialakulásánál talán nagyobb szerepet játszik a baráti kör, a barátok, az iskola, vagy esetleg egy jól megválasztott sport, mint a szülők. A barátok egymáshoz sokkal közvetlenebbek, mint esetleg saját szüleikhez."
7. ... "Legjelentősebb szerepet az életemben a szüleim játszik. A tanárain az ismeretlen tudományokra igyekeznek megtanítani. A szüleim mellett ők is fáradoznak a jellemem, az értelmem formálásában. Az osztálytársaim az iskolai napokat, heteket rendsze-

rint próbálják vidámabbá tenni. Az ő hatásuk az, hogy néhány "unalmas" óra ellenére szeretek iskolába járni. Mert unalmas órák vannak és ez nem a tananyag hibája, hanem inkább a szaktanaré. Vannak olyan tanárok, akik a száraz tananyagot is kellemessé tudják tenni, személyes élményeikkel, előadásmódjukkal. De vannak olyan tanárok, akik az érdekes anyagot is szárazon tudják csak előadni. Sajnos."

8. ... "A jó embereket viszont becsülöm. Ilyenek pl. tanárain, szüleim, osztálytársaim, stb."
9. ... "S én? Ki is vagyok? Akit alakítanak. Tulajdonképpen senki. Egy rossz tanuló. S ők azok, akik jönnek, egyesek maradnak, a többiek már mennek is. És hozzám, alakítatlan romhalmazhoz, valamit tesznek. Szépitenek. Például tanárain hiába diszitenek, vakolnak. Mint a nedves fal, lerugom azt, sajnos, és hibámon nincs erőm változtatni. Gyakran beszélgetek önmagammal mindenről. Szépen megtárgyalgatom "kivesézem" a dolgot, még önmagam is. Ez a fogalmazás is az. Érdemes erről a témáról őszintén írni? Nem látom, hogy nekem ebből mi a jó. Talán azzal áltatom magam, hogy ettől "levedelem" rossz tulajdonságaim.

Néha híres embernek képzelem magam. De csak egy percre. Ez a nagyképűség, azt hiszem, megbocsátható. Én ritkán, csak egy percre költőnek képzelem magam. De ezt a feltörekvés vágyat utálok. És ha nem fájna, arcul is ütném magam. Ezt talán nem kellett volna írni. Csökkenti az amugy is kicsi értékemet. De eltökéltem, hogy most őszinte leszek. S ebből nem engedek. Elgondolkozok azon: ez az őszinteség talán nem is hat igaznak. Pedig az. Ha nem hiszik, hát nem. Valóban, szoktam verebekre vadászni. Gyakran elbeszélgetek parasztokkal is. És hogy igazán szóra bírjam őket, vagy egy módszerem. Azt általában tudom, ha valakivel leállok beszélgetni, mi a kedvenc témája. Akkor erre rákérdezek. Ő pedig beszélni kezd a mai társadalomról, az ő szemszögéből látom a politikai eseményeket, a közelmúlt történelmét, a tsz-ek megalakulásának rázósgait, stb. S bár meg vagyok győződve arról, hogy hülye-

séget mond, bólogatok hozzá. Így rendszerint jó témákat nyerek verseimhez, elbeszéléseimhez. Hát ennyit magamról. És űk? Ha róluk írok, akkor is magamról mesélek. Jó édesanyám van. Aggódva figyeli utamat. Ritka, amikor én kérem a segítségét. Adni viszont szeretek. Édesapám sokat jelentene, ha élne. A fél életem, biztosan. Utját szeretném követni. Munkásör lenni és fizikai munkás. Kérgeste-nyerű. Tanárain: Édesanyám után a legtöbbet adják /Én így érzem/. Emberek: űk azok, akik jönnek s már mennek is. A gyárakban megöregedett, szikár vénemberek, öregaszonyok. "Félszavuaknak" hívom űket. Mert már enyiből is értik egymást. Sőt. Ezek a névtelen tanítók.

Szerintem a KISZ valakin csak úgy tud alakítani, ha az a munkában aktívan részt vesz.

A sport: nem látom benne, hol a belső alakító erő. Kül-sőleg változtat. De azon, hogy a világot más szemmel néz-zem....

A zene: minden ember közvetlen környezete. Hisz még az emberi agy is muzsikál."

10. ... "Sok minden érdekel. Nagyon szeretek kertészkedni, ol-vasni. Sokat foglalkozom irodalommal, színjátszással. Sze-retem a barátaimmal megbeszélni a problémákat, sokat vi-tatkozunk. A rádióban, tv-ben az aktuális kérdések fog-lalkoztatnak."

11. ... "Engem sok minden érdekel. Minden, ami érdekes a szá-momra, fontos hogy megismerjem. S kezdve az otthoni dol-gokkal, családi problémákkal folytatva az iskolával: ta-nár-diák viszony, diákok egymás között. De van egy szen-vedélyem: az olvasás. Főleg a történelmi témák érdekel-nek. Mostanában egy amerikai szociológus könyvét olva-som. Az amerikai társadalom alapvető ellentmondását ír-ja le. Számomra egy kicsit nehezen érthető, de érdekel. A rádióban, tévében sok aktuális kérdéssel foglalkoznak, ami engem is nagyon érdekel. Ha valami rendkívüli ese-mény történik, azt meg szoktunk vitatni a barátaimmal."

12. ... "Engem nagyon érdekel a csillagászat, a fotózás. Fi-gyelemmel kísérem az égbolton végbemenő változásokat, a csillagokról, a világegyetemről írt könyveket, sokat ol-

vasok. Érdekel az irodalom is. Barátaimmal irodalmi színpadra járok. Sokat beszélgetünk különböző költőkről, írókról egyik költőbarátunkkal. Nem szeretem az italt, a dohányt, ezért néha "pusztitom". Szeretek sportolni. Sokat olvasok. A politikában legjobban a külpolitikai kérdések érdekelnek. Az érdekes kérdéseket megbeszéljük a barátaimmal."

13. ... "Elitélem azokat az embereket, akik önzőek, maguknak valók és rajtuk kívül senkit, semmit sem vesznek figyelembe. Nem szeretem azokat az embereket, akik a másik háta mögött mondják el véleményüket. Én szeretek emberek közé járni, szeretem a társaságot. Szerintem szükség van arra, hogy valaki eljárjon táncolni, társaságba. Természetesen szükség van arra is, hogy valaki olvasson, moziba, színházba járjon. Szeretem azokat az embereket, akik szívesen segítenek másoknak, pl. a tanulásban."
14. ... "Megvetem azokat az embereket, akik nem merik véleményüket nyíltan a másik szemébe mondani. Nem szeretem azokat az embereket, akik önzőek, csak maguknak valók. Nem becsülik embertársaikat. Becsülöm azokat, akik szívesen segítenek másokon."
15. ... "Szeretek olvasni, regényeket, verseket, szeretem és érdekel az írók, költők élete. Nagy érdeklődéssel nézem a tv-ben vagy moziban a filmeket. Sajnos nagyon ritkán lehet a tv-ben operettekét látni, engem nagyon érdekelne. A rádió közvetítéseit általában meg szoktam hallgatni. A színházat is nagyon szeretem, ott közvetlen kapcsolatba áll a néző a színészekkel."
16. ... "Az én szememben vannak olyan emberek, akik nekem jót akarnak, és akik a társadalomra károsak. A barátaim olyanok, akik vagy hasonló érdeklődésű körűek, mint én, vagy pedig jól megértjük egymást. A barátokkal jó ha vitatkozunk a munkánkról, a politikáról, a sportról és mindenről. Ha vitatkozunk, akkor mindenképpen eredményt érünk el, mert ha kudarcot vallunk, az arra ösztönöz, hogy a témának utána nézzünk. Minden embert úgy kell tekinteni, hogy kitől tanulhatok és ismereteimet bővíthetem."

17. ... "Én nagyon szeretem a filmeket és a színházat. Szívesen részt vennék egy film forgatáson. Nagy izgalommal olvasom el mindig a színész válaszol című rovatot. A színház még ettől is érdekesebb. Színházba nagyon ritkán jutok el."
18. ... "Elítélem azokat az embereket, akik csak azért törik magukat, hogy anyagilag jobb helyzetben álljanak. Szerintem az ember csak olyat tegyen, amit bárkinek el mer mondani, s azt bizonyítani is tudja. Az én gyöngém, hogy minden emberben a legteljesebb mértékben megbízok. De sajnos rá kellett jönnöm párszor, hogy visszaélnék ezzel a bizalommal. Mivel engem a könyvek, az irodalom érdekel, én innen tanultam "élni". Főleg romantikát olvastam, így érthető, hogy mindent romantikusan fogtam fel. Egyre inkább értek a kudarcok, s azt is lehet mondani, megutáltam az életem. Ebből az érzésből "emelt fel" a barátnóm. S most újra vidám vagyok, szeretek szórakozni, élni. Szórakozásom főleg az irodalommal kapcsolatos dolgokkal értendő. Így a színházat, a könyveket, az előadói esteket stb. A tömegtől iszonyodom, mert nem tudok viselkedni. A másik, amitől szintén viszolygok, a részeg ember."
19. ... "Ők: az osztály. Sok probléma van és ezt csak együtt lehet megoldani. Mindenkiel szívesen beszélgetek, de vannak néhányan /és ők nem a fiuk/, akikkel nincs közös témánk, csak a tanulás. Szívesen részt veszek olyan rendezvények szervezésében, ahol az osztály együtt lehet. Még most is van néhány halk személy, akit új oldaláról is megismerhetek. Vannak olyanok is, akik a problémákat sértődéssel akarják megoldani. Ezt szívből elítélem, mert ezzel csak bonyodalmat okoznak, de a probléma megoldásán nem segítenek."
20. ... "Szüleimet, akik nekem a jólét maximumát megteremtették. Kialakult közöttünk egy megbonthatatlan jó viszony, édesanyámmal tulajdonképpen egy barátnői kapcsolat jött létre. Neki mindent megmondok és soha nem szid össze, hanem megmagyarázza, hogy mit vétettem el. Szerintem ez az ideális, nem pedig az, hogy összeszidja, ha kell, ha nem,

és később már teljesen meginog a bizlama annak a gyereknek. Szüleimmel majdnem egyidőben emlitem meg azt a fiút, akivel járok. Kapcsolatunk nem egy futó kaland. Ragaszkodásunk kölcsönös. 25 éves a fiu. Szórakozni komolyabb helyekre járunk, a discokat pedig kifejezetten utálom, ha rám lenne bízva, az összes discot betiltatnám. Oda csak a társaság legalja jár, akinek se pénze, se normális ruhája nincs. A discok csak elferdítik a fiatalság izlését. Ezért nem érzem magam jól az osztályban, mert a lányok között is van, aki rendszeresen látogatja a discokat. A discon minden előfordul gondolatom szerint. Az osztályunkban talán ezért is nem tud kialakulni egy jó osztályközösség, mert ez a járok discora, nem jársz discora, valósággal széthuzza a lányokat. Aztán meg ott vannak a 3. csoportba a fiuk, akik olyan komolytalanok még ebben a korban. Én nem érzem jól magam az osztályunkban, mert itt úgy mérik az embert, hogy ki milyen hosszú haju sráccal jár és van e farmernadrágja. Pedig az életnek ezek a tényezők nagyon kis százalékát képezik. Mert abból a lángoló szerelmekből általában semmi se lesz, jobb azt mérlegelni először, és egy hosszabb meggondolt kapcsolatot kiépíteni. Nekem ez a szerény véleményem és emiatt nem kedvelnek az osztályban. De ez engem nem zavar. Előbb-utóbb ugyanis rájönnek, hogy nekem volt igazam, de erre még várni kell egy pár évet."

21. ... "Nem értem meg az embereknek a viselkedését, amelylyel előnyt akarnak szerezni maguknak. Sokan már nem is szívesen állnak szóba olyannal, akitől nem kaptak borra-valót. Akik adják és akik elfogadják ezeket a borravalókat, nem tudják, vagy nem akarják tudni, hogy milyen káros felfogást terjesztenek egymás között és egész közösségükben. Vannak szülők, akik direkt tanítják erre gyerekeiket, mert szerintük csak így lehet valamit elérni. Csak az a kérdés, hogyan lehetne az embereket meggyőzni, hogy ez így nem helyes."
22. ... "Szüleimmel minden problémás ügyet meg tudok beszélni. Testvéremmel nagyon megértjük egymást. A tanárok nagy odaadással tanítanak a jóra bennünket. Végül, de nem utol-

só sorban emlitem meg azt a fiút, akivel több mint egy éve együtt járunk. Elég komoly kapcsolat alakult ki közöttünk. Nagyon megértjük egymást. A fiuk az osztályunkban nagyon szentelenek a tanárokkal is."

23. ... "Ideális családi életben szükségszerű a szülő-gyermek egymáshoz való jó viszonya és, úgy érzem, nálunk ez megvan. Szórakozni nagyon keveset járok, mert nem is érek rá, meg nem is engednek. Ez a legnagyobb problémám, mert fiatal vagyok, szeretek táncolni, társaságba járni. Igaz messze lakom a várostól, ahol szórakozni lehetne, de egyszer egy hónapban meg lehetne oldani. Legutóbb a mezé bálban ismerkedtem meg egy fiukból és lányokból álló társasággal. Nagyon jól szórakoztunk és én úgy érzem, hogy nagyon sokat tanultam tőlük. A zavartalan élet biztosításához nagyban hozzásegítenek tanárain, akik önzetlen odaadással próbálják belénk palántálni a tudományt. Sportmunkámhoz is sok segítséget kapok. Személy szerint az igazgató urtól, aki sokat mesélt nekem a sport szépségéről, aki szeretné és bizik abban, hogy fogok jobb eredményeket is elérni. Nincs az osztályunkban jó közösségi élet és mégis, ha egy pár napig /pl. tavaszi szünet/ nem megyünk iskolába, akkor már hiányoznak, főleg azok az emberek, akik nekem a legjobb barátnőim, akiket titkaimba beavatok."
24. ... "Fiukról az a tapasztalatom, hogy vannak beképzelték, akik azt hiszik, óvák a világ. Ezek általában nem törődnek semmivel, csak a saját érdekeiket nézik. Én elítélem az ilyeneket és szerintem az ilyen egyének a társadalomban nem tudnak kellőképpen beilleszkedni. Szerintem a lányokat könnyebben rá lehet venni, jobb belátásra bírni, mint a fiukat."
25. ... "Az embert emberek sokasága veszi körül, de csak a környezetében élő személyek egy részével tart fenn valamilyen kapcsolatot. Ezekre a kapcsolatokra általában szükség van. A legmélyebb ezek közül talán a szülők és a gyerek egymáshoz való viszonya. Ők azok, akik segítenek a bajban, osztoznak az örömben és akikkel a legbizalmasabb ügyeinket is nyugodtan megbeszélhetjük. A tanár-diák kapcsolat akkor lehet jó, ha kölcsönös a

- megbecsülés. A tanár őszinte, nyílt, közvetlen beszédével segíthet a kapcsolat kialakításában. És gondolom a diáknak is legalább ennyit kellene adni viszonzásul. Az osztálytársaim között van néhány, akikkel szorosabb kapcsolat alakult ki, akikkel együtt járok a menzára, akikkel mindennap együtt utazok, vagy akikkel megegyező az érdeklődési köröm. Egy igazi baráttól többet várhatunk. Kissé neveljük is egymást.
26. ..."Környezetemben lévő emberektől sokat tanultam, kérdéseimre mindig kielégítő választ kaptam, de nem értek egyet az italozó életmóddal, állatok módjára élnek. Nem tudom elképzelni, hogy a mai idők fiatal korukban "ártatlanok" voltak, az idő multával, a szokásaik megváltoztak."
27. ..."Magam is sportolok, uszok. Járok focimeccsre is, az is nagyon érdekel, bár ez nem valami nőies sport. Talán azért is érdekel a sport ennyire, mert bátyám is sportol és édesapám is nagyon sokat foglalkozik sporttal és ebben a környezetben nevelkedtem fel és főleg, úgy érzem, attól a pillanattól fogva érdekel, amióta én is sportolok."
28. ..."Ugy érzem sokat foglalkozhatnánk a fiatalság és az alkoholizmus kapcsolatával. Ha több ilyen ittas állapotban lévő fiatal találkozik a hangoskodás, szemtelenység, sőt a vitatkozás és verekedés is jellemző rájuk. Ezt főleg falun lehet megfigyelni. Ha egy faluban a fiatal elmegy szórakozni, első utja nem a mozi, vagy a disco, hanem a kocsmá. Ha onnan kijön, akkor már eléggé ittas és bárhová megy, az ivást csak folytatja. De miért van ez? Megfigyelhető, hogy kb. 15-16 éves korban elkezdik ezt a mértéktelen alkoholfogyasztást és utána nem tudnak róla lemondani. Milyen családot tudnak alapítani, hogyan kezdenek önálló, felelősségteljes életet? Milyen hatást érnek el a gyerekekben, amikor az apa rendszeresen részegen jár haza, - és még rosszabb - ha olyankor durva is. Általában ezek a fiatalok a munkájukat rendesen végzik, többnyire elég jól keresnek és a jókereset mellett, a munka elvégzése után isznak. Miért italra kell költeni azt a pénzt? Vannak olyanok is, akik

még a munkájukat sem végzik rendesen, sőt. Miért nem gondolnak a jövőre? Nagyon sok betegséget vissza lehet vezetni a mértéktelen alkoholfogyasztásra. Nem jut eszükbe és nem is akarnak leszokni az itálról. Hatékonyabban fel kellene lépni a fiatalok alkoholfogyasztása ellen, de nemcsak a 18 éven aluliakkal kell foglalkozni, mert a 20 éves is fiatal még."

29. ... "Vannak olyan barátaim, akik már régóta gyűjtik a lemezeket. Néha több óráig is leköt bennünket, elhallgatjuk. Számomra a zene megnyugvást, kikapcsolódást jelent. Talán azért is érdekel annyira a zene, mivel szüleim is játszanak. Szinte a zenével együtt nőttem fel és talán azért érdekel."
30. ... "Öt dolog érdekel.: - rohanás - zene /komoly zene/ - felvételi - emberek - és egy lány."
31. ... "Nem tetszik az a nézet, hogy a tanulást háttérbe szorítja a sport. Rossz szemmel nézem a fiatalok nagymérvű italozását. Visszatérve a sporthoz, a pályákon való durvaságokat, elvetendő dolognak tartom. A sportban a játék élvezete a szép, nem a fejvesztett durvaságoké."
32. ... "Általában a szivbetegek 90 %-a dohányos. A dohányzás nagyban befolyásolja a várható életkort. Orvosok megállapították, hogy a nem dohányzók 66 %-a érte el a 60. életévet, a gyengén dohányzók 62 %-a és az erős dohányosoknak csak 46 %-a érte el a 60. évét. Ezek után joggal teheti fel az ember ezt a kérdést: Érdemes-e dohányozni?"
33. ... "Engem a körülöttem élő emberek érdekelnek. A különleges emberekre felfigyelek. Ez megvan úgy is, mint jó és szép tulajdonság és úgy, mint rossz tulajdonság. Nekünk már mindennapi esemény az, hogy a távol-Keleten harcok dülnek. Az afrikai gyarmatokon felszabadító harcok teszik forróvá a környezetet. Ugyanakkor mi békében egyetértésben dolgozunk, tanulunk. Nem tudjuk elképzelni, hogy milyen az, hogy harcolni, küzdeni fegyverrel a létért. Azokat az embereket nem tudom megérteni, akik a mai civilizált világban kegyetlenül öldökölnek. Mindig izgatja a fantáziámat ez a dolog. Az emberekkel jó kapcsolatom van. Talán azért, mert nem vagyok túl elzárkózott a külvilágtól, mint még némelyek."

34. ... "Környezetemben lévő emberektől eddig igen sokat tanultam. Igen sokat foglalkozom az ember történelmével és a föld kialakulásával. Ma már igen sok régi pénzem, érmém és használati tárgyam van."

XVI. Melléklet 1975-76/IV. b.

1. ... "Jól megvagyunk egymással, bár a korkülönbség igen nagy. Apám 57, anyám 53 éves. Anykámmal megtudok beszélni egyes dolgokat, komolyabb dolgokat nem mondok el neki, mert nem mindig érti meg. Apukámnak a magánügyeimmel kapcsolatos dolgokat nem szoktam elmondani. Ő nagyon temperamentumos és egy kicsit félt is. Ő jobb, ha a mamámtól tudja meg. Egyébként azt észrevettem, hogy amióta anyukámnak jobban elmondok egyes dolgokat /ami velem történik, fiu, stb./ azóta sokkal közvetlenebb kapcsolat alakult ki közöttünk. Az anyukám modern gondolkodású. Csak az a baj, hogy az erkölcsi dolgokban kicsit maradi, de azt észrevettem, hogy meg lehet győzni."
2. ... "A tanár és diák közötti viszony szerintem azért nem mindig tökéletes, mert a tanár sokszor és sok helyzetben érezteti az alá és fölé rendeltséget a diákkal. Esetleg a tanár órán kívül is szigorúan igyekszik gyakorolni hivatását, mikor inkább ember és ember közötti viszonyról kellene beszélni. Nem tud a diák "nyelvén" beszélni, ezért kapcsolatuk még tán az órán sem kielégítő. Lealacsonyítónak tartja elismerni, hogy nincs valamely állásfoglalásban igaza."
3. ... "A tanár és a diák viszonya szerintem jó. Ugy érzem a fiatalok az olyan nevelőkkel dolgoznak szívesen, akik

tudnak szigorúak lenni, de ha pl. egy kiránduláson együtt van velünk, közvetlenebb a hang. Vagy pl. órán új anyagot tanulunk, de egy érdekes kérdésre ki lehet térni, megvitatni. Nagyon hasznos az, hogy a KISZ-alapszervezeteket is tanárok patronálják. Hiszen pl. egy politikai vitakörön is irányíthat, úgy átadja ismeretét, hogy azt nem is vesszük észre.

A szülők és gyerekek viszonya igen "divatos" kérdés. Szerintem nem lehet csak a fiatalok, vagy csak a szülők oldaláról vizsgálni ezt a kérdést. Nekem talán szerencsém van. Igaz, néha édesapámmal parázs viták folynak, de ha elgondolkozom, van sok igazság abban, amit ő mond, de abban is, amit én hozok fel.

A fiataloknak és az idősebbeknek nem lebecsülni kellene egymást, hanem közösen megbeszélni a problémákat és egymást embernek tekinteni."

4. ... "Elsősorban olyan barátokat igyekeztem keresni, akikkel jól megértjük egymást. A megértés alatt gondolok pl. a tanulásban segítünk egymásnak, jó kedélyűek, vidám természetűek, szeretik a sportot, szeretnek olvasni, hasonlóak az érdeklődési köreik mint nekem. Barátok lehetnek lányok is és fiuk is. Egy jó baráti kört nem lehet elfeledni, még akkor sem, ha egyszer felbomlik."
5. ... "Barátkozó típusnak érzem magam, tehát nincsenek előítéleteim és főként gyorsan feloldódom. Problémám azért akad a barátkozás terén is, sokszor járok úgy, ha valakivel minden témáról tudok beszélni, jól érzem vele magam, és mégis a "három lépés" távolságot nem tudom leküzdeni, nem merek rá olyankor számítani, amikor bajban vagyok. Ezt sajnos én sem tudom, hogy miért.

Szeretek vitatkozni olyan témákról, amik érdekelnek és amelyekről tudok is már valamit, szerintem ez a véleménycsere segít a művelődésben is, és ezenkívül a gátlások ilyenkor eltűnnek. Felnőttekkel sajnos, olyan kapcsolatot még eddig nem tudtam kialakítani, mint barátaimmal, barát-nóimmal. Persze azért a közvetlen hozzátartozóim kivételével /anyu, apu/. Ez talán azért van, ekként, mert a gátlásokat nem tudom leküzdeni. Gondolom, ha majd öregebb leszek, akkor ez sikerül, de lehet, hogy akkor majd a fia-

talok bizalmát nem tudom élvezni. Olyan kapcsolatok kialakítása lenne jó, ha a felénk közeledőben nem az ellenséget látnánk és mernénk nyíltan beszélni és nem a másik háta mögött elmondani, hogy mit is gondolunk róla. Ez, hogy megvalósulhasson idő kell, lehet, hogy mi ezt nem is tudjuk megvalósítani."

6. ... "Barátaimat főleg olyanok közül választom, akikkel vannak közös problémáink, vagy közös érdeklődési területünk. Nagyon szeretem a történelmet és a magyart, sokat beszélgetünk, vitatkozunk egy-egy újságcikkről ill. egy-egy elolvasott könyvről. Örülök, ha együtt lehetek velük, sokat tanulunk egymástól, de ez nem hat unalmasnak. Igaz, hogy a szüleimmel, ismerőseimmel, rokonaimmal is vannak közös érdeklődési területeink, de az iskolában töltöm el időm nagy részét, éppen ezért kevesebb idő jut órájuk. Édesanyámmal a főzés, édesapámmal a kertészkedés és az öcsémmel pedig az iskola az, amiről el tudunk beszélgetni.

Jó a kapcsolatom az öregekkel is, de ők inkább csak a "magukét fujják".

A tanárokkal kialakított kapcsolatom jó, főleg a kirándulásokat és egyéb osztályjellegű rendezvényeket szeretem, mert itt a tanár-diák viszony átalakul "baráti" viszonyrá. Ilyenkor több szabadságot kapunk Tőlük, de nem élünk vissza bizalmukkal. Emlékezetesek számomra a kirándulások, ahol a tanáraim egyáltalán nem éreztették, hogy ők többek nálunk. Főleg a fiatalabb tanárokkal, tanárnőkkel szeretek együtt lenni."

7. ... "Én az emberekkel jó viszonyban vagyok. A szomszédunkban sok idős ember él, akikkel én is tartom a kapcsolatot, főleg szüleim révén. Gyakran elbeszélgetünk, elmondják nekem örömuiket, bánatukat, sokat beszélnek fiatal éveikről. Ugy veszem észre, ezeknek az idős embernek jóleső érzés, hogy egy tizenévéssel így el tudnak beszélgetni, mert úgy látom, hogy a mai fiatalok nem igen szeretnek elbeszélgetni, sőt sokszor még köszönni sem az időseknek. Meg kell becsülnünk őket, hiszen hosszú évek állnak már mögöttünk, a sok hasznos tanáccsal szolgálhatnak. De nemcsak ilyen generációs problémák léteznek. Sajnos, egy szűkebb közösségen, pl. az osztályomon belül is fellépnek bizonyos prob-

lémák, megnemértések. Talán ennek az is oka, hogy két héttel az érettségi előtt már ingerültebbek, fáradtak vagyunk. Szerintem ez már a közönyösség jele, mely mostanában urrá lett az osztályon. Egyesek lenézik a többieket, mert esetleg ők ügyesebbek, jobb tanulók, vagy éppen az anyagi helyzetük sokkal jobb, mint a többségé. Megfigyelésem szerint ez egyre jobban kezd elterjedni. Néhányan az osztályból igen magas zsebpénzzel rendelkeznek, ők ezzel mintha ki akarnának tűnni, s lenézik a másikat, ha az anyagi helyzete folytán nem tud olyan drága, divatos dolgokat vásárolni. Sajnos, nemcsak az osztályon belül van ilyen probléma, hanem társadalmi szinten is, melynek enyhítése mindannyiunk közös érdeke. Természetesen nemcsak ez a két probléma van, de lehetetlenség lenne mindet megfogalmazni, ezért csak a két fenti példát választottam, mely személy szerint nekem a legégetőbb problémának számít."

8...."Én személy szerint az osztálytársi viszonyt tartom problémának. A másik dolog pedig az osztályban egyes tanulók olyan magatartást tanusítanak, hogy ha valaki valami jót tesz, és a társainak nagy része becsüli azt benne, másnap, vagy a másik héten, ha esetleg valami dologban nem egyezik meg a véleményük, akkor "elfordulnak" tőle. Elnéznek a feje fölé, semmibe veszik. Ha valaki a haragját a szüleire is áttérjeszti, annál az embernél valami "probléma" van. Én úgy érzem, hozzám egyes emberek akkor fordulnak, ha már nincs kihez menni, vagy nem tudnak már unalmukban mit csinálni. Ez persze nem jelenti azt, hogy azt hiszem engem senki nem szeret az osztályban.

Az emberek nem tudnak annak örülni, hogy ha a másik társuk valamiben fel tud mutatni valamit. Irigykednek, más-hogy nézik azt, akinek többet sikerült elérnie a tanulásban, vagy társadalmi munkában stb. Nem tudnak örülni a más örömeinek, nem tudnak vele együttérezni."

9."Mások vagyunk mint a nagyszüleink. Más korban élünk, más az izlés, a divat, és ezt sokan nem tudják megérteni. Miért van ez a különbség a fiatalok és az idősebbek között? Nemcsak ez, hanem sok más egyéb is. Ha moziba

vagy bulikra elmegyek, akkor ezt valami nagy eseménynek tekintik, pedig ők is jártak bálakba, csak akkor ők szüleikkel és mi már nem a szülőikkel, hanem barátokkal. Ez az a mai probléma, ami megoldásra vár."

10. ... "A cigánykérdés egy sokat vitatott probléma hazánkban. Nálunk sok cigány él, ezért egynémelyik családot személyesen is ismerem. Meggyőződésem, hogy sokan általánosítva az egész cigányságra kimondják lesújtó véleményüket, pedig nem szabad általánosítani. Én ismerek olyan cigány-családokat, amelyek mögött sok magyar család elbujhatna, úgy tisztaság, szorgalom, mint munka terén. És ismerek egy cigányasszonyt, aki 10 gyermeket szült, most 8-at nevel a maga erejéből, becsületesen. Vele én is, más is sokkal szívesebben beszélget, vagy segíti ki, mint azt, aki becstelenül próbálja megszerezni jövedelmét. Én sokat gondolkodtam már ezen, és nem tudom megérteni miért, mire olyan büszke a magyar. Hány magyar betörő és tolvaj ül börtönben, hány magyar nem tud lemondani az alkohorról, hány magyar házasságszédelgő, munkakerülő, "fafejű", veszekedős, pimasz, stb.? Mivel ezek a cigányokra is jellemzők, miért van az, hogy elsősorban azt vesszük észre náluk és nem mindig magunknál. És ez sokszor a rendes becsületes cigánycsaládokat is sujtja. Az utóbbi időben azért egy bizonyos fajta változás észlelhető, nem annyira ellenséges a közhangulat, pl. sok magyar és cigány fiatal lép egymással házasságra, bár az idősebb generáció ezt nagymértékben helyteleníti. A folyamat már megindult. A mai generáció már nem annyira előítéletes."
11. ... "Mivel állandóan fiatalok között élünk, dolgozunk, engem érdekel a köztük való viszony. Szeretek vitatkozni fiatalokkal fiatalokról. Ami nekem nagyon tetszik: Ha napjainkban találkozunk /ha mindjárt az ország másik részéről valók is/, senki nem érzi magát feszélyezve. Olyan közvetlenek vagyunk egymással, akad közös témánk, tudunk alkalmazkodni egymáshoz. Ezt nagyon jónak tartom. Sok tapasztalat cserélődik így, régebben pedig még szólni se nagyon lehetett idegenekhez, nemhogy még le is tegezni. A másik kérdés a szülőkhöz való viszony. Én mindig azt

szerettem volna, ha anyuval mindent megbeszélhettem volna. Ha először hozzá fordultam volna, nem pedig barátnőmhöz. Most már kezdem megérteni, hogy ez miért lehetetlen. Ők teljesen más körülmények között nevelkedtek. Más tapasztalataik vannak. Természetes, hogy egy 30-40 éves szülő jobban tudja követni a jelenlegi helyzetet, mint egy 60 éves szülő. Ezért van, hogy a fiatalok egy része megérteti magát, másik része pedig nem a szülőkkel."

12. ... "Azokat a problémákat, melyek engem személy szerint érintenek, nem tudom a szüleimmel megbeszélni. Legtöbbször nővéremmel beszélgetünk ilyen témákról, a legbensőbb titkomat neki szoktam elárulni. Édesanyámat nagyon szeretem, mégsem tudok megbeszélni vele egy problémámat sem úgy, ahogy azt én szeretném. Sokszor mond általános dolgokat. A multjáról nagyon keveset tudok. Csak kis mértékben tudom átvenni azokat a tapasztalatokat, amelyekkel ő tud a többi emberrel hangulatot, jó viszonyt teremteni. Talán ezért is van az, hogy nem tudok az emberekkel úgy beszélgetni. Valahogy olyan érzés alakult ki bennem, mintha a többi ember okosabb, tapasztaltabb lenne nálam. Apukámmal más a helyzet. Neki egy kialakult véleménye van mindenről, nehéz annak ellenkezőjét bizonyítani neki. Nem szeretem a feszült légkört. Akkor mindenki ideges és nem lehet logikus döntésre jutni."
13. ... "Először a szüleim és a köztem levő kapcsolatról írok, ami egyáltalán nem mondható, hogy követendő példa lenne. Nem veszekszünk, nem szídnak le, de a problémám az, hogy nem bizunk egymásban. A problémáimat nem tudom megbeszélni velük, mert nem is foglalkoznak velem. Amióta iskolába járok, még nem kérdezték meg, hogy hányast kaptál, vagy mi volt az iskolában. Így az örömemet sem tudtam megosztani velük, a problémákat meg nekem, magamnak kellett és kell is megoldani. Talán ezért van, hogy nem ragaszkodom annyira hozzájuk, mint ahhoz a fiuhoz, akivel járok. Ők mindentmindent megadnak, amit csak kérek, nem mondanak soha ellent, akár mit akarok csinálni. Főleg már most nem. Ugy is szokták ezt mondani, hogy kényeztettek, mert egyedül vagyok. De ez az én esetemben nem reális, mert e-

gyáltalán nem olyan lettem, mint azok szoktak lenni, de csak ahhoz, vagyok nagyon ragaszkodó, aki foglalkozik is velem. Őnekik kellett volna még kiskoromban leülni velem és elbeszélgetni, de nem értek rá, mindig dolgoztak. Ha kellett valami, ideadták a pénzt és elküldték, hogy vegyem meg. Mikor el akartam menni valahová megkérdezték még először, hogy hová megyek és mikor jövök. Nagyon sokszor nem mertem megmondani, hogy fiuval megyek, hanem elkezdtem hazudni, hogy a barátnőmmel vagyok. Itt kezdődött a baj. Ez tovább folytatódott. Most már próbálom helyrehozni, de félek, hogy nem fog sikerülni."

14. ... "A legproblémásabbnak én a szülők és a gyerekek közötti viszonyt ítélem meg. Szerintem még a szülők és a gyerekek között nem alakult ki közvetlenebb kapcsolat. Ez egyrészt abból adódhat, hogy legtöbbjük átélte a világháborút, s az utána következő zürös éveket. Én azonban azt hiszem, hogy ennél döntőbb ok is van: így nevelték őket, hogy elfogadják azt, amit a szülő jónak tart. Ez ellen nem lehetett szólniuk, hallgatni kellett. Nagyon fontosnak tartom a szabadidő kérdését is. Én pl. anyuékka alig találkozom. Apu kubikos, s egész nap dolgozik. Anyu gyárban dolgozik, s ha az is hazaér, otthon kezdi a "második műszakot". Rendszerint elég ideges. Én, ha hazamegyek, tanulni fogok. Csak vacsoránál találkozunk. Amikor anyukám még két műszakos volt, sokszor egész héten csak addig találkoztunk, míg köszöntünk egymásnak. Az utóbbi időben többet beszélgetünk, s csak most derül ki, milyen keveset tudunk egymásról. Azt szeretném, ha engem is bevonnának a "családi tanácskozásokba". Én szeretnék közvetlenebb kapcsolatot teremteni a gyermekeim között és köztem."
15. ... "Nagyon szeretek a barátaimmal lenni, ennek az az oka, hogy nagyon közvetlenek vagyunk egymással. Jobban érzem magam velük, mint a szüleimmel. Ennek talán az lehet az oka, hogy az én szüleim nem teljesen vannak kibékülve a mai világgal. Most, hogy probléma előtt állok, még azok sem tudnak rajtam segíteni, akik a legjobban ismernek. Így tehát felvetődik bennem a kérdés, hogy egyáltalán is-

mer engem valaki? Magamat ismerem-e vajon? A válasz csak annyi, hogy nem vagy nem tudom. Ugyanezt kapom a barátaimtól.

Vajon mit is takar ez a barátság szó? Egy ember viszonyát valakihez, vagy valakiknek a viszonyát valakikhez, egymáshoz. Ha van egy ember aki - úgy érzem, hogy - a barátom, akkor miért nem tud segíteni rajtam? Nem világítom meg előtte a problémámat eléggé? Nem érdekli? Szerintem ha a barátom kilép az életemből, akkor bennem egy űr támad. Azért, mert a fiu nem tölti be a barátom szerepét. Nem is töltheti be. Nagyon sok kérdésem, problémám van. Nem tudom sok dolognak az okát. Így már lassan oda jutok, hogy egyáltalán már azt sem tudom, hogy mit akarok. Választások előtt állok és nem találok a választ. Segítsége pedig nem kapok. Miért?.

16. ... "A szülők már túl járnak ötvenen, ez esetben nem tud kialakulni olyan bizalmas kapcsolat közöttünk, mint kisebb korkülönbségű családoknál, ahol a szülők nemrég még szinte fiatalok voltak. Ha örülnek is, hogy gyermekük jobb helyzetben van mint ők annak idején, sokszor gyermekük igényeinek teljesítésekor előhozzák az ő régi helyzetüket, nem számolva azzal, hogy az már egészen más viszonyok között él, mások az igények. Persze a gyerekek szeretetének, tiszteletének a kialakulásában szüleik iránt, nem csak a köztük levő korkülönbségnek van része. A különböző generációk közti problémáknak szerintem sok oka van. Egyrészt a korkülönbség miatt kialakult felfogások. Másrészt a felnőttek már lehiggadtak a fiatalokhoz viszonyítva, alkalmazkodtak a társadalom életéhez. A fiatalokban még megvan az ösztönös lázadás, s ez sokszor szembeállithatja őket az idősebb generációkkal."
17. ... "E két személyes névmás közötti viszony rendkívül sokrétű. Pl. én és az idősebb emberek. Ha megkapják azt a tiszteletet, amit elvárnak, akkor nem bírálják, de ha nem, akkor mindjárt arról mesélnek, hogy "bezzeg a mi időnkben". Rendkívüli megértéssel kell feléjük fordulni, hiszen ők nem ilyen korban éltek mint mi, és szinte félnek is egy kicsit ettől a jobb élettől, mert még most is bennük van az a ré-

gi munkabeosztás, dolgozni a földeken, otthon minden munkát ellátni. Másképp alakult pl. a viszony én és édesanyám között. Elő gonddal nevel, őv minket. Mi még nem érezzük ezt a felelősségteljes munkát, mert még nem csináltuk. Más a viszony énköztem és barátaim között. Velük együtt "éljük" a mi életünket. A lehetőség adott, hogy a klubban, vagy bárhol szabadabban viselkedjünk, beszédünk más, mint a felnőttekkel. Ezt a sokféle viszonyt úgy lehet együtt folytatni, hogy mindig a körülményeknek megfelelően kell viselkedni. Tehát, ha lehet, akkor elkerülöm, hogy az idősök előtt mondom el, hogy kivel járok.

Lehet, hogy megértenék, de nem tudnék velük tán olyan ószintén beszélni, mint a barátnőmmel, a szüleimmel."

18. ... "A címből az derül ki, hogy egyén van szembeállítva a közösséggel. Az egyén most saját magam vagyok és lényegében társaimhoz való viszonyomat kell vizsgálni. Baráti társaságban általában vidám vagyok. Sajnos azonban a hangulatomtól is függ, hogy milyen vagyok.

A szülő-gyermek viszonyt vizsgálva sok családnál különböző a helyzet. Van olyan hely, ahol a kapcsolat nagyon közvetlen, a gyerek bármilyen problémával, bajjal fordulhat szüleihez. Nálunk nem egészen így van. Szüleim elfoglalt emberek, nem sok idejük van rám. Nem is tudok így, akármivel hozzájuk menni, hogy segítsenek. A másik meg az, hogy ha van is idő, akkor meg fúradtak, azért nem figyelnek rám. Nincs is meg az a bensőséges légkörünk. Itt az iskolában is tapasztalható ilyen. Pl. alsóbb osztályok fele köszön a felsőbb évfolyamosoknak, fele pedig nem. Vannak elsősök is, akik azt hiszik, hogy óvák a világ."

19. ... "Az idősebbek sőt az öregek /ők méginkább/ mindig mondják, hogy "ezek a mai fiatalok így, meg úgy", "Bezzeg a mi időnkben máshogy volt". Ők azt gondolják, hogy mi azért vagyunk ilyenek, mert ebben a korban már a fiatalok csak "szemtelenek, rosszindulatuak" lehetnek. Nagyon sok fiatalot, velem egyidőset ismerek, aki nagyon rendes és segítőkész."

20. ... "A közösség teljes egészében hatást gyakorol a közösség egyes tagjaira és ez fordítottan is igaz. Ha egy ember úgy képes hatni a másokra, hogy annak esetleges szub-

jektív vagy objektív rossz tulajdonságait megjavítja, akkor már kialakul egy közvetlenebb kapcsolat. Én észreveszem, ha szüleim vagy barátnőm próbál hatni rám, de nem szólok ellene, mert tudom, hogy jó irányba készítenek. Ugyanígy én is próbálok hatni másokra. Ez azonban egy hosszú folyamat és közbejátszik sok más tényező is. Azonos koruak között is nagyon sok jellembeli eltérés van."

21. ... "A szülők és én közötttem vannak olyan dolgok, amikben nem értjük meg egymást. Sokszor elvitatkozunk egy-egy cselekedetemen, egy szón. Ők ragaszkodnak a régihez. Nemcsak problémák akadnak közöttünk, hanem megértés is van egymás iránt. Érdekelnek az idősebbek, sok érdekes dolgot elmesélnek, hogyan volt régen, és van, amit belátnak, fejlődünk és ma már nem így van. Saját generációmban is vannak olyan problémák, amelyeken elvitatkozunk, nem értjük meg egymást, de ezeket azért megbeszéljük. Az idősebbektől eltérő körülmények között nőttünk fel, más társadalomban, ez is oka lehet nézetkülönbségünknek. Gondolkodásukban azonban sokat haladtak előre, s megértik a mai problémákat."
22. ... "A barátkozás nekem igen súlyos probléma, ugyanis az emberekkel csak nehezen tudok feloldódni. Mostanában már az ismerkedés igen könnyen megy. Ilyen téren is ellentmondásokba kerülhetünk a szülőkkel is, vita alakulhat ki közöttünk, hogy "ha a fiu int, ti már ugrotok", mondják néha. A leány, hogy ha jár egy fiuval, szórakozik, vagy sűrűn együtt látják őket, az még most is nagy érdeklődést, vagy "ujtságot" vált ki az ismerősök körében. Többször lehet hallani, hogy mondják, vagy egyiknek, vagy másiknak, hogy miért is foglalkozik azzal a lánnyal, vagy fiuval, mert az ilyen meg olyan. Ma egy fiu és egy leány kapcsolatát az ilyen pletyka is nagyon könnyen szétzúzhatja, mert mindenki legalábbis nagyon sokmindenki befolyásolható és ad mások véleményére és sokszor inkább felbomlik a kapcsolat, mintsem meggyőződjön annak valóságáról."
23. ... "Az egyik probléma az idősek és fiatalok között a divat. Másik, ami nagyon nem tetszik, az a nevelési forma. Sokakat úgy nevelnek, mint régen. Tehát a tanulásra - ami elengedhetetlenül szükséges - nem biztatják, sőt az energiájukat

az otthoni munkába is felhasználják - föld, kapálás, stb. Nem ritkaság az sem, hogy valakit valósággal alázatosságra nevelnek - akinek nincs akarata, véleménye és ezeket sajnos ki is használják. Azt nem értem, hogy miért ragaszkodnak ilyen mereven a saját felfogásukhoz, holott tapasztalhatják, a társadalom fejlődésével az erkölcsök és minden fejlődik, változik.

Be kellene látniuk, hogy a társadalom fejlődésével a maguk gondolkodásmódján és a fiatalok megítélésében is változtatni kellene és nem elzárkózni a maguk - mondhatnám téves - világukba."

24. ... "Általában azt mondják, hogy egy fiú és egy lány között nem alakulhat ki baráti kapcsolat, vagyis kialakulhat, de előbb utóbb szerelemmé válik. Persze ez a felfogás más más embercsoportoknál, társaságoknál különböző. De úgy általában ez a felfogás véleményem szerint téves. Ez teljes egészében a két egyéntől függ.

A másik kérdés, ami többnyire foglalkoztat, az embereknek a helytelen megnyilatkozása. Ha az utcán vagy bárhol végig megy vagy megjelenik valamilyen testi hibával rendelkező ember, azt mindjárt kinevetik, megszólják és különböző megjegyzéseket tesznek. Szerintem ez a leghelytelenebb, hiszen senki sem tehet arról, milyen. Ez egy adottság, ezen már változtatni nem lehet. Ha pl. olyan testi hibája van, amit élete végéig viselnie kell, akkor emellett még azt a sok gyötrelmet is át kell élnie, azért mert ő éppen nem olyan jó alakkal rendelkezik. Én személy szerint nagyon tudok haragudni ezért a hibás szemléletükért az emberekre."

25. ... "Van egy nagy probléma, amely én és a szüleim között alakult ki. Egy kérdést kell feltenni, ami az egész dolognak a középpontjában áll. A mai társadalomban, tehát napjainkban természetes-e az, hogy faji megkülönböztetés legyen. Itt konkrétan egy cigány srácról van szó. Nagyon fontos, hogy hozzátegyem a következőket. Egy olyannyira rendes család, hogy sok ember, sok család példát vehetne róluk. Tiszta, becsületes emberek a szülei. És még valami, amin én is meglepődtem. A srác szülei nem foglalkoznak azzal, hogy cigányok, egyszerűen nem ismerik el, leg-

alábbis úgy érzik. Nem tartják magukat alacsonyabbnak, azért mert barnább a bőrük. Tudom, hogy nem lehet általánosítani. De nem is akarok, hisz szülőhelyemen rengeteg cigány család él, és azok közül bizony sokat nem lehet irigyelni. Visszatérve szüleimre. Ők nem tudják, hogy ilyen körülmények között él a fiu, nem ismerik Őt sem és szüleit sem. Azonban elég volt egyszer meglátni a fiut /locsolkodás napján/, édesanyám mindjárt kikelt magából, mit keres itt ez a cigány stb. Tehát anélkül, hogy tudna életéről, elítéli. Vagy igaz van édesanyámnak? Én sohasem tudom megérteni az olyan embereket, akik lenézik az olyan cigányokat, akik rendes körülmények között, kulturáltan élnek, becsületesen dolgoznak."

26. ... "Az emberek közötti viszonyok közül a szülő és gyermek viszonyát választom. A társaimmal való beszélgetések során kiderült, hogy ezek a viszonyok igen eltérőek. Talán én szerencsés helyzetben érezhetem magam, ugyanis édesanyámmal sikerült "barátnői" viszonyt kialakítani. /Sajnos szüleim már régen elváltak/ A kapcsolat van olyan mély - s talán még mélyebb is, ami szerintem természetes - mint a legjobb barátnőmmel. A szülők felfogása között elég nagy különbség van. Barátnőmet sok tekintetben szigorúan fogják, s így nem tud mindig őszinte lenni a szüleihez. A barátnőmmel való kapcsolat kialakításánál elsősorban azt tartom fontosnak, hogy igazán megismerjük egymást, kölcsönösen ki is egészítsük egymást."

27. ... "Nekem elég sok bajom van a közösséggel és úgy érzem ezután még több lesz. Ennek szerintem az az oka, hogy elég gátlásos vagyok, sokszor elpirulok, ha beszéd közben bakizok, vagy nem úgy sikerül kifejeznem magam, ahogy szeretném. Másik problémám, hogy nem tudok senkivel igazán elbeszélgetni, csak töröm magam gondolatban, hogy mégis valamit mondjak annak a másiknak, mert azt hiszi, hogy haragszok rá. Nem szeretek kettesben lenni, mert akkor csak nekem kell beszélgetni, de ha van egy harmadik, akkor nekem kevesebbet kell, ill. akkor nem tűnik fel annyira /én legalábbis úgy érzem/, hogy én

nem beszélek. Az osztályba való bekerülés is nagyon nehéz volt. Még az osztályban most is sokan vannak, akikkel nem szeretek beszélni, mert egyáltalán nem szinpatikusak. Abban a csoportban, amellyel legtöbbször együtt vagyok és barátkozunk, jól érzem magam, de csak úgy, ha legalább hárman vagyunk. Azt el sem tudom képzelni, hogy egy kialakult közösségbe /munkahely érettségi után/ hogyan fogok beilleszkedni."

28. ..."Engem inkább legjobban az érdekel, hogy például miért van olyan, hogy egy fiatalabb korú pl. az iskolában többet megenged magának, mint egy idősebb korú. Egy pár éve idejárom az iskolába, tapasztaltam, azt, hogy minden évben valahogy fegyelmezetlenebbek, mint amilyen mi voltunk, vagy az idősebbek már. A mi időnkben elsőben pl. a negyedikesekkel meg a harmadikosokkal rendeztünk műsorokat, beszélgettünk akármiről, segítettek akármilyen problémánk volt. Mi is ugyanugy odamentünk hozzájuk, mint ők odajöttek. Ők nem éreztették velünk, hogy negyedikesek, mi pedig ezzel nem éltünk vissza. Ezt azonban most nem érzem, inkább az elsősök, vagyis a fiatalabbak akarnak "nagyok" lenni, akár magatartás, akár tanulás terén. A mostani fiatalokban én szerintem, persze nem mindegyikben, megvan a gőg, az irigység a másik iránt."
29. ..."A fiatalok és öregek közötti viszony. Azt hiszem a viszony kialakulása nagyon sok tényezőtől függ és nagyon bonyolult. Sok esetben közrejátszik az ellentétek kiélezésében az, hogy egyik fél sem hallgatja végig a másik fél érveit. Vagy ha igen, akkor nem gondolkozik el azon, hogy abban is lehet jó. Egy-egy rossz példából még egyik félnek sem szabadna általánosítani. Vitázni persze szabad, de azt hiszem, nekünk fiataloknak kell jobban vigyázni a mértékre. Meg kell győzni az öregeket az igazunkról. Falun sokszor az ad okot az ellentétek élezésére, hogy a fiatalság inkább szeret kikapcsolódni, mint templomba járni. Én ebben a helyzetben szerencsés vagyok, mert se a szüleim, se a nagyszüleim nem vallásosak. Ne ítéljünk elhamarkodottan és próbáljuk megérteni egymást. Ha nagyobb horde-rejű dologról van szó, megpróbálom meggyőzni őket. Által-

lában sikerrel.

Sokszor az idősek nem ismerik el a mai szokásokat és fel-fogásokat. S ezért - a tapasztaltabb jogán - a fiatalokra akarják kényszeríteni álláspontjukat. Ilyenkor a fiataloknak bizonyítaniuk kell. Tettekkel és meggyőződéssel. Azt hiszem a mi nemzedékünk már megértőbb lesz."

30. ... "Engem a szülő-gyerek kapcsolat érdekel. Ebből a szempontból össze szoktam hasonlítani, hogy az én szüleimmel való kapcsolatom más gyerekhez képest milyen. Pl. nálunk nagyon közvetlen a viszonyom édesanyámmal. Kis korom óta arra nevelt, hogy bármilyen problémával bátran menjek hozzá. Ő is elmondja nekem a munkájával kapcsolatban felmerült problémákat és hogy azokat hogyan szeretné megoldani. Igen sokszor találkoztam olyan szülőkkel és gyerekekkel, akiknek egymáshoz való viszonyuk megdöbent. Szinte idegenül mennek el egymás mellett az utcán, észre sem veszik egymást. Nincs közös témájuk, amiről elbeszélgethetnének. Ez már szinte a generációs probléma. Már nekünk is más a véleményünk, mint szüleinknek. Azonban nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy szüleink már nagy élettapasztalattal rendelkeznek. Az idősebbekkel közölhetjük mi is sértés nélkül, hogy miben nem értünk egyet velük. Biztos hogy egy-egy ilyen beszélgetés mindkét félnek a hasznára válik. Ehhez azonban az kell, hogy megértsük az idősebbeket, de tőlük is elvárjuk, hogy vegyék észre a haladást és ne a régi idő szerint ítéljenek meg egyes dolgokat. Szükséges a szülő-gyerek közti jó kapcsolat."

31. ... "Vannak olyan családok, sajnos még nagyon sok, akik a gyereket drasztikus módszerekkel nevelik. Szerintem a szavakat nehezebb elfelejteni, mint a verést. Sok családban a szülők nem tudják megérteni a fiatalokat. Lehet hogy másképpen gondolkozunk, mint ők, de ez természetes, hiszen ahogyan fejlődik a technika ugyanúgy fejlődik az ember is. A társadalom felépítésében sem volt még akkor ilyen. A nagyszülők meg még jobban elítélik, ha pl. egy srácnak hosszú haja van. Az embert mindjárt a látszat után ítélik meg. Én könnyen vagyok ezzel a problémával,

mert szüleim, hogy úgy mondjam nem régimódi stílusban gondolkodnak. Egyetértenek velem, majdnem minden téren, ahol nem, ott megbeszéljük a problémát és vagy ők, vagy én megfelelő indokkal bebizonyítom, hogy kinek van igaza.

Ismerek egy olyan családot is, ahol a gyerekeknek hallgas a neve. "Te még nem értessz hozzá, ne beszélj bele." Lehet, hogy ahhoz a bizonyos dologhoz nem ért, de ha elmagyaráznák neki, ha több időt fordítanak a gyerek nevelésére, akkor megértene. Az ilyen gyerekből fejlődik ki az, hogy elzárkódik, nem mond véleményt jóformán semmiről. Elfogadja a más véleményét, még ha neki nem is az a véleménye."

32. ... "Nagyon jónak tartom, hogy az idősebbek és fiatalok között barátság jön létre. Nem minden idősebb ember érti meg a fiatalokat és nem értem, hogy miért nem, mert végeredményben beszélgetések során kiderül, hogy ők is ugyanúgy szórakoztak, jártak társaságba, ugyanolyan pajkosak, vidámak voltak annak idején. Én nagyon szeretek időse emberekkel beszélgetni és az ember olyankor rájön, hogy nagyon is szeretik a fiatalokat, s jól érzik magukat a fiatalok társaságában. Az ilyen barátságok igaz, nagyon ritkák, de lényeg, hogy vannak. Persze ilyenkor fel lehet tenni a kérdést, hogy az embernek vannak szülei is, s miért nem tőlük kér tanácsokat, a szüleivel miért nem alakít ki bensőséges kapcsolatot, s problémáikat nem otthon beszélik meg. Sokszor egy baráttal az ember őszintébben és közvetlenebbül el tud beszélgetni, mint a szüleivel."
33. ... "Becsületese embernek érzem magam. Soha nem olyan szándék vezérelt, hogy másnak rosszat tegyek. Voltak céljaim és vannak is. Ezek közül keveset tudtam megvalósítani. Ennek fő oka a szüleim maradi nevelése. Ha a céljaimat és ezek megvalósulását figyelmen kívül hagyom, akkor az életem tele volt jó véletlenekkel. Sokáig nagy kisebbségi érzésem volt, de rájöttem arra, hogy ember vagyok. Szerintem, ha az ember boldog, ez nagy hatással van a személyes kapcsolataimra. A lányoknál nem voltak sikereim és

ugy érzem - e sikertelenség is nagymértékben kihat rám. Tanulni nem szerettem, de ha szorított a cipő, akkor tanultam. Az iskolában és a KISZ-ben sok volt a hangzatos szöveg, aminek lényegében semmi haszna nincs, csak idegesíteni tud.

Az emberek nem igen becsülnek. Nem tudom milyen viselkedési mód az, ha én egy tanárnak köszönök és ő nem fogadja. Az embereket nagyon kétszínűeknek tartom. Szüleim azt gondolják, az a nevelési mód, ahogy neveltek, az a legtokéletesebb.

Az ember hiába akar egy másmilyen ujat, azt nem tudja megvalósítani, észre sem veszi, hogy környezete rányomta a bélyeget. Társadalmunkban a szabadságjogokkal vannak problémák. Az emberek kapcsolatában sok az aljas módszer. Egyes emberek barátsága nagy befolyással lehet a társadalmi életre."

34. ..."Engem nagyon sok vonatkozásban érdekel ez a viszony. Pl. idősek és fiatalok viszonya, szülő és gyermek viszonya nagyon sokféle lehet. Sok szülő úgy fogja fel, hogy amit kíván, megkap és ha nem marad el a többiektől. Vannak szülők, akik ezért mindent megtesznek. Már kicsi korában, amit meglát, megvesznek neki, és előfordul, hogy később a szülő már nem tudja megadni, ebből veszekedések vannak. Vagy nem a legjobban sikerül a gyerek élete, akkor a szülők általában azt mondják, rossz társaságba keveredett. Pedig nem minden esetben a társaság az oka. Fenn áll az a lehetőség is, hogy egész életében megkapott mindent, soha nem kellett megdolgoznia érte, sőt talán a szülők még felnőtt korában is támogatják. Nem tud mit kezdeni az idejével és mindegy neki, hogy hogyan, csak elüsse az idejét. A szülőnek és a gyereknek mindenképp előtte meg kell értenie egymást. A gyereket verni nem kell, vagy csak nagyon ritkán. Ehelyett inkább magyarázni kell neki már kicsi korától kezdve, sőt mikor már felnőttnek számít, akkor is. A gyereknek pedig hallgatni a szülőkre. Még így is előfordulhat ellentét, de ezeket megbeszélik egymással és közös álláspontra jutnak."

XVII. melléklet 1975-76/I. c.

1. ... "Szeretnék egy unokatestvéremmel olyan kapcsolatot kialakítani, hogy mindent el lehessen mondani egymásnak. De sajnos ritkán találkozunk és ha találkozunk is, általában nem szoktunk kettesben maradni. Szeretném elmondani neki, hogy milyen elképzeléseim vannak kettőnk kapcsolatáról, amit tulajdonképpen magam sem értek, mert ilyen kapcsolat általában egyneműek között szokott kialakulni. Nem tudom, miért, de valahogy jobban vonzódok a fiukhoz."
2. ... "Talán azért van annyi ellentét az öregek és a fiatalok között, mert mi teljesen más világban vagyunk fiatalok, mint ők voltak. Persze alkalmazkodnunk kell egymáshoz. Elsősorban a fiataloknak az öregek iránti tiszteletből. Természetesen nem úgy, hogy úgy teszünk, mintha mindent elhinnénk, amit ők tévesen hisznek és mondanak, hanem úgy, hogy rávezessük őket tévedésükre. De azért az sem ártana, ha az öregek is alkalmazkodnának egy kicsit a fiatalokhoz. Ők is szerették volna valamikor megváltozni a világot, ahogyan mi is szeretnénk. Egy kis alkalmazkodással mindkét részről, egész jó kapcsolatokat lehetne kialakítani a két generáció között."
3. ... "Nekem, mint elvált szülők gyermekének, azokkal az emberekkel édesanyám szerint nem tarthatok kapcsolatot, akik az édesapám családi körébe tartoznak. És bennem ez a legnagyobb kérdés, hogy miért? Azért mert ő nem szereti, azért nekem még neki a kedvéért nem kell gyűlölnöm édesapámat, vagy talán igen? Az emberek között más kapcsolat is lehet, nem csak mint anya és gyermeke között."
4. ... "Kisebb közösségekben nem valósul meg a közös együttműködés. Az osztályban is vagyunk egypáran, akik szeretnénk valamit megvalósítani, de vannak olyanok akik ellenzik és nem segítenek megvalósítani. Ez nem csak kisebb közösségekben van így, hanem a nagyobbakban is. Ez nem csak nekik rossz, hanem társaiknak is. És nem értem meg, hogy miért?"
5. ... "Ha valahova elszeretnénk menni bátyámmal, akkor az egész környékben levő idősebb asszonyok azt mondják "mikor mi elmentünk valahova, akkor anyukám, vagy apukám is

ott volt".

A nemi kapcsolat kialakulásától tartanak. Ha az a lány azt akarja, akkor az ugyanis megcsinálja, ha nem, akkor ugyse."

6. ... "Nem tudom teljes mértékben megérteni a szüleimet. Otthon mindent elmondtam. Azt mondták, hogy ráérek még, nem kell elsietni. Nem is akarom én azt elsietni, csak barátságot akarok, semmi mást. Ők is azt mondják, hogy úgy mint barátok találkozzunk, de én látom, hogy ezt sem szeretik."
7. ... "A szüleimhez általában bizalmas vagyok, gyakran szoruk vigasztalásra. Az osztálytársaim közül főleg azokhoz fűz szorosabb kapcsolat, akikkel együtt járok iskolába. A nagyszüleimmel gyakran nem értek egyet."
8. ... "Ha elmegyek egy bálba, vagy moziba, sokan úgy tartják, hogy ez nem jó. Pedig a mai fiatalok csak a szórakozóhelyeken, társaságban érzik jól magukat és ott vidámak. Nem tudom miért ellenzik ezt. Klubban voltam, s az egyik lány mellé, aki harmadikos gimnazista, ül egy vele egyidős fiu. Erre a lány feláll és egy másik szék-re ül. Otthon elmondta a lány édesanyjának, hogy mi történt. Az édesanyja helyeslően válaszolt. Miért?"
9. ... "Ha meglátják egy fiuval, akkor a környékbeliak pletykálgodnak, képzelődnek, rossz szemmel néznek rá s a szemébe mondják, már megint másik fiu van. És ő hiába mondja pl. hogy az osztálytársam, hogy iskolatársam, még azt se hiszik el, ha rokona."
10. ... "Nagyszüleimtől hallottam, hogy milyen elkényeztetett ez a mai ifjúság. Én egy kicsit megszeppentem. Később azonban többet gondolkoztam és többen gondolkoztunk ezen. Több lehetőségünk van a szórakozásra, a tanulásra. És ezt ki kell használni. Még a múlt évben szüleim sem szerették, hogy állandóan elmegyek valahová. Délelőtt iskolában vagyok tanulni, délután pedig vagy sportrendezvényeken, könyvtárban, vagy vasárnap szórakozni. Nagyszüleim még mindig megszólhatnak, hogy én miért vagyok mindig oda csavarogni. Mert ők haszontalan dolognak tartják."

11. ... "Nekem az emberekkel való ismerkedés megy nehezen. A 17-18 évesek között feszélyezettnek érzem magam, azért mert ők már idősebbek. Ha felnőttekkel beszélek, akkor valami izgalom fog el, hogy nehogy valamit rosszul mondjak."
12. ... "Most épült meg egy éve az ifjúsági ház. De az ifjúsági házban minden van, csak igazi szórakozás nem. Füst, zaj és részeg ember. Ezek a részek szemetelhetnek, kiabálhatnak, de még parancsolhatnak is az ifjúsági házban. Milyen szórakozás ez? Egyáltalán ifjúsági ház ez?"
13. ... "Az emberi kapcsolatok az életben a legfontosabbak. Kapcsolat nemcsak két ember között alakulhat ki, hanem embercsoportok között is. Minden kapcsolat más és más. Több emberrel szeretnék megismerkedni. A csoportba, egy társaságba már könnyebb beilleszkedni."
14. ... "Késő délután összejevünk régi osztálytársak, ismerősök, barátok. Kint a törzshelyünkön, vagyis a földesuton, árokban beszélgetünk, viccelődünk. 1-2 órahosszára kikapcsolódunk és ez nagyon jó érzés. De régi jó falusi szokás szerint az öregasszonyok kiülnek a "kispadra" és elkezdik ősidők óta kedvenc szórakozásukat, a pletykázást. Szörnyű szokás. Nem tudom, hogy ezen hogy lehetne változtatni, hogy egyszer én, vagyis mi végre felszabadultan "játszunk" és ne kelljen félni a "vénasszonyok kispadjától"."
15. ... "Kollégista vagyok. Itt kisebb problémákból is nagyon nagyot lehet csinálni. A tanulás viszont így könnyű. Lányoknál pl. nagy vita kerekedik az öltözködésből. Az idősebbek mindenben találnak problémát. Ha nekünk nem is mondják meg, de hátunk mögött összedugják fejüket és viselkedésünket, öltözködésünket helytelennek találják."
16. ... "Ha az osztályban valamit eltervezünk, azt nem teljesíti senki sem. Nincs jó osztályközösség. Általában a kollégisták a bejárósok és a helybeliek külön csoportokra oszlanak. A helybeliek többször lenézik a kollégistákat, hogy náluk nincs villany. Még az is nagy probléma, hogy a szüleimmel nem tudom megbeszélni a dolgokat, mert nem merem nekik elmondani, ők pedig nem kérdezik. Nem tudom, hogy

ezen hogyan lehetne változtatni. Néha kérdezik, hogy mi történik, de ez nekem kevés. Jobb lenne, ha el tudnánk beszélgetni."

17. ... "Az autóbussen van egy kalauznő, aku utálja a fiatalokat és köztük engem is. Pedig nem öreg ő sem, kb. 30 éves. Mindig kiabál ránk és ha a bérletet elveszi, olyan szigorúan néz rám is hogy
- Anyuval is van néha problémám. De csak kicsi ügyek, azért mert hamar begurulok és mérges leszek. Az osztályban is van sok probléma. Nem jó az osztályközösségünk, nem tartunk össze igazán."
18. ... "Nem értik meg, hogy miért kell egy 15 éves lánynak valódi farmer nadrág. Ez a fiatalok között rangot jelent. A parkban az idős bácsi ránk szól, hogy ne a padtámlára ülünk, ugyanakkor ő a szivar végét a fű közé dobja. De nagyon sokkal el lehet beszélgetni, mint egy baráttal."
19. ... "Bennem felmerült az a kérdés, hogy hogyan is viszonyulok az osztálytársaimhoz. Szerintem ők sok mindenben nem értenek meg engem, vagy talán én nem értem meg őket? Vannak az osztályban olyan kisebb csoportok, amelyek között állandó kis "háboru" van. Ők nem mindig veszik észre, hogy néha nekünk is igazunk van."
20. ... "Anyukám és apukám nem tudják azt elhinni, hogy én társaságban is jól érzem magam és nem akarnak sehova elengedni, csak ha megmondom, hogy hol vagyok. De ha az egyik helyen nem jó a hangulat, elmegyünk máshova, akkor már kész a baj. Vannak a barátaim között olyanok, akiknek 1/2 9-kor jut az eszükbe, hogy el kellene menni és elengedik. Nekem meg már indulnom kell ilyenkor haza. Azt nem értem, hogy az én szüleim, miért nem ilyen megértőek velem és öcsémnel szemben? Ennek mondjuk az is lehet az oka, hogy tanyán lakom."
21. ... "A fiatalok nem emberek? Ők nem ugyanugy beletartoznak a társadalom tevékenységébe, munkájába? Az ő idejükben ekkora kényelem nem volt megadva. Problémám, hogy én miért nem tudok beilleszkedni a baráti körökbe. Akárhányszor megpróbáltam a viselkedésüket, életüket, beszédüket utánozni, mindig sikertelen volt. A kísérletezésem még tart, és remélem a későbbiekben ez a problémám is megold-

dódik."

22."A szüleimmel jó kapcsolatban állok, de ha feljön a mai fiatalságról a szó, akkor mindig: persze régen nem ez volt, mindig a multat veszik elő. A barátnőimmel jól megértjük egymást és ilyenkor megvitatjuk ezeket a dolgokat. Vannak, akiket nem is nagyon fogadunk be az osztályközösségbe."
23."Barátaim egyaránt lányok és fiúk. Szeretem, ha valaki felvet egy témát és ezt közösen megvitatjuk. A téma nagyon sokféle lehet, lehet pl. a II. világháborúval kapcsolatos és a mai fiatalok általános problémái. Lényegében azonosak a nézeteink és mindenki "megtartja" egyéni véleményét. Barátaim nagyobb része tanul, de vannak, akik már dolgoznak. A pár éves korkülönbség nem számít, ha valaki hasonlóan gondolkodik. Barátaim, ha tudnak, mindig segítenek és nemcsak rajtam, hanem egymáson is. Kertelés nélkül megmondják a véleményüket, és szerintem ez nagyon jó. Barátaimat szeretem és tisztetem."
24."Van egy szomszéd néink, aki aranyos ha "olyan ing van rajta". Ha netán rossz kedvében van, mindig kiabál és parancsolgat, vagy rossz kedvében olyat is mond, ami csak rágalom. Minden idősebb ilyen lehet?"
25."Apu valahogy nem érti meg a fiatalokat. Szerinte egy fiatal lánynak este hétkor otthon a helye. Nem bízik bennem. Pedig nem adtam eddig rá okot, hogy ne higgyen. Ha barátaim közé véletlenül bekeveredik egy fiú, és éppen nem viselek iránta közömbös érzelmeket, apu eltilt tőlük, bár semmi rosszat nem tettem. Ezt az egész család megérzi. Apu szerint /bármennyire is szeretne anyu dolgozni menni, mert otthon nem tud semmit csinálni/ egy feleség ne járjon dolgozni, hanem otthon legyen az állatokkal, főzzön, mosson. A barátnőim között van egy, aki két hónap után otthagyta az iskolát, mivel dadogós. Apu a legszigorúbban eltiltott tőle, nehogy "megfertőzőn". Talán ezek az okok riasztanak vissza attól, hogy nyíltan feltárjak előtte bármit is. Akkor inkább anyuhoz megyek. Lehet, hogy ezek gyerekes dolgok, de volt olyan időszak amikor ezek miatt nem mertem napokig kimenni az utcára."

26. ... "Nekem az egy kicsit furcsa, hogy ha beszélgetünk idősebbekkel, akkor az ő régi multukat mesélik el. Ezzel ellentétben, ha mi elmegyünk otthon a saját falunkban egy szórakozóhelyre, akkor már ez a téma nem tűnik olyan érdekesnek."
27. ... "Régen a gyerekeknek nem lehetett beleszólni semmi-be. Most ez másként van. Ezt nem értik meg. A fiataloknak elnézőbbeknek kellene lenni, pl. az öregek már betegek és mégis dolgoznak, mert segíteni akarnak a gyerekeiken. A fiataloknak is vannak hibáik, de meg lehetne oldani, hogy mindent közösen megbeszélnének és úgy végezni el a feladatokat."
28. ... "Én tisztelem és becsülöm az öregeket, de azt nem szeretem, hogy mindig a multat emlegetik. A másik dolog. Édesanyám mindig felbontja a leveleimet. Semmi értelme, ugyanis elmondok neki mindent, amit gondolom, hogy megért.
- Általános iskolában is kollégista voltam. Ott is kitűnt a helybeli - kollégista ellentét. A kollégistákat lenézik. Legyintenek. Ő az nem jó! Ott nem lehet csavarogni, és csak 8-ig van kimenő. Nem mindenki ilyen szemszögből nézi ám ezt a dolgot."
29. ... "Ha moziba megyek és 8 órára nem vagyok otthon, kitör a botrány. És ráadásul leskelődnek is utánam. Pedig a barátnőmmel szoktam menni. Mire hazaérek, már anyu a sarkon vár. Volt egy olyan eset, hogy elkéredzkettem a testvéremhez. Ahogy odaértem, nem sok idő múlva odaérkezett anyu és bejelentette, hogy csak azért jött, hogy megnézzze, nem csavarogtam-e el. Ez nekem nagyon rossz esett. Az a baj, hogy nem biznak bennem a szüleim. És ha az osztályból elmegyek egy lányhoz, akkor már mindjárt azt mondják, hogy már nem jók a szomszédban lakó lányok."
30. ... "Ha már egyszer van egy közösség, akkor abban a közösségben miért csak egy két ember csinál valamit és a többi csak a jó eredményt mondhatja magának, nem hiszem, hogy ne tudja valaki azt elérni, hogy önállóan döntsön és ne szaladgáljon a másikhöz kérdéseinek özönével. U-

gyanugy, ahogy nekem van valamiről véleményem, reális vagy nem, de van. Mindenhez hozzászólok, ha jót örülök, ha rosszat, akkor legközelebb többet gondolkodom, aztán felelek. Nem értem, hogy miért nem próbál meg mindenki egy kicsit önállóbban gondolkodni."

31. ... "Nekem nincs olyan fiam, akivel komolyan foglalkoznék. Így a szüleim nem engednek szórakozóhelyekre. A nővérem viszont rendszeresen jár szórakozni a fiujával. Én nem is akarok még komolyan foglalkozni fiukkal, de legalább barátaim lennének és néha elengednének velük a szüleim. Ismerek fiukat, akik járnának szórakozni, de nem tudnak kivel menni. Volt osztálytársaimmal találkozik és sokmindenről el tudnánk beszélgetni velük, de nincs idő. De ha elmennénk szórakozni, ott megbeszélhetnénk."
32. ... "Az osztályban most elég jól megértjük egymást. Persze azért akadnak veszekedések, vitatkozások néha, de aztán majdcsak megegyezünk valahogy. Anyuval is sokszor beszélgetek el mindenről."
33. ... "Ezek a mai fiatalok!" Mamámnak is ez a véleménye. Már egy párszor elbeszélgettem Vele erről a témáról. Megértem, hogy az ő idejükben más volt a szokás. De ők nem értenek meg bennünket, fiatalokat. Remélem, amikor mi öregek leszünk, nem ilyenformán nézzük a fiatalokat."

nek. Sokféle ember van, ezért minden emberhez másként kell alkalmazkodni. Szerintem minden igazi barátság alapja a bizalom. Szerintem, ma sok olyan kapcsolat alakul ki, amelyhez egyik vagy másiknak érdeke fűződik. De pl. van egy X lány és bekerül a főiskolába és megismerkedik egy fiúval. Később már megbánja a barátságát, de nem szakít vele csak azért, mert a srác farmert ígér neki."

2. ... "Engem az emberek közti kapcsolat izgat. Miért van az, hogy olyan sok ember nem érti meg egymást? Ez kicsi koromtól forr bennem. Majdnem mindenütt tapasztalhatom az emberek egymás meg nem értését. A sok válás, szerelmi csalódás vagy éppen tanár és diák közti ellentét. Konkrétumokat nem akarok mondani, mert az tulságosan, hogy úgy mondjam, "veszélyes"."
3. ... "Én a családban egyedüli gyerek vagyok és ez az én szempontomból nagyon rossz. Mivel a családban mindenkinek rám van gondja és nagyon féltenek minden bajtól. Ha egy lány valami olyat akar tenni, akkor a szülők hiába beszélnek neki, mert akkor már csak azért is megteszi és ha akarja minden szülői féltés ellenére úgy is meg fogja tenni."
4. ... "Nagyon szeretem a természetet, számomra fontosak az uti jegyzetek és a különféle természettudományi könyvek. De ennél is fontosabbak, szüleim és testvéreim. Jól érzem magam barátnőim körében. Kedvelem a szomszédokat is. Szeretek koncertekre, színházba, moziba, író-olvasó találkozókra járni. Hallgatom a "Ki nyer ma?" adást. Nagyon szeretem a komoly zenét is. Más könyvek is érdekelnek."
5. ... "Szüleimmel jól megértjük egymást. Gyerekeimet /ha lesznek, de én szeretnék/ ilyen vidám, barátságos légkörben szeretném felnevelni. Osztálytársaimmal már nem ilyen jó a helyzet. Három barátnőm van az osztályból, a többi lánnyal is elég jó viszonyban vagyok. Öten vannak, akik rendkívül ellenszenvesek és ez ellen nem tudok küzdeni. Nem tudok barátságot színelni irántuk. Az osztályunkról nem jó a véleményem. Nincs bennünk összetartás, sok a kihuzó erő. Ebben az évben azért sokat javult a helyzetünk. Nem vagyok barátkozó természetű, ezért sokáig idegenként éltem itt az osztályban. Minden hozzám intézett szóban rejtett "nyilat"

kerestem. Különösen az első év volt nehéz. Szeretnék egyszer - ez talán legnagyobb vágyam - Kinába kijutni, Szeretném megismerni az egyszerű kínai nép életét."

6. ... "Nehezen barátkozó típus vagyok, de ha kiválasztom a számomra legszínpatikusabb egyéneket, azokkal általában mély baráti kapcsolatot építek ki."
7. ... "Azt hiszem, hogy a szüleim és a köztem levő kapcsolat jó. Szüleim mindig megbiznak bennem, mert tudják butaságot nem csinálok. Egyesek szerint én koromhoz képest túl komoly vagyok."
8. ... "Közöttünk testvérek között mindig szeretet, békesség uralkodik, habár nehézségek is akadnak.
Barátnőimmal szintén nagyon megértjük egymást."
9. ... "Elég sok olyan dolog van a mai világban, ami engem nagyon érdekel. Pl. miért nem alakulhatnak ki életreszóló, igazi mély barátságok fiú és lány között? Miért nem lett osztályunk egy jó osztályközösség? Miért alakulnak ki csoportok az osztályon belül? Még a helybeliek sem tartanak össze. Nagyon izgat még az is, hogy vannak olyan fiúk és lányok, akik még a saját szüleikkel sem értik meg egymást. Azt hiszem itt már komoly problémák lehetnek. Miért vannak az emberek között ellentétek? Miért van az, hogy egyes országok ellenséges szemmel nézik a másik országok fejlődését?"
10. ... "Engem nagyon izgat a fiú és lány viszonya. A korunkbeli fiúk nagyon gyávák. A nálunk idősebb fiúk azonban csak a testi kapcsolatra törekszenek. Én olyan fiúval szeretnék járni, akivel komolyan lehet beszélni és a titkaimat rábizhatom."
11. ... "A szülők néha akadályozzák a lányokat. És szerintem ez némely tekintetben jó is. Egy iskolás lány fő feladata a tanulás, hiszen a jövőt építi, ha kikerül az iskolából, már van szakma a kezében és mehet dolgozni."
12. ... "Jugoszláviába akarok menni farmert venni, mert már nagyon régóta vágyom rá. Szüleim nem jól keresnek. Ugy gyűjtöttem össze a pénzt apródonként. Nagyon szeretnék megtanulni uszni."
13. ... "Előttem sok zavaros kérdés van. Van egy barátnőmnek

nevezett lány. Azt nem érti meg, hogy én nem akarok olyan lenni, mint ő. Kb. 10 éve ismerem, akkor költöztünk a szomszédságukba. Szinte hozzá vagyok kényszerítve, mert a környékben nincs hozzám hasonló koru lány, aki őt helyettesíthetné, elmehetnénk vele szórakozni, segítenénk egymáson, ha baj van. Van ugyan egy jó barátom, de sajnos ő Algyőn lakik. Nem lehet mindig egyedül lenni. Az ember társas lény és muszáj egy kicsit szenvedni azért, hogy valamire menjen, ne zárkózzon be, mint egy remete."

14. ... "Engem nagyon izgat a baráti kapcsolat, hogy mindenkinek van valakije, csak nekem nincs. Az otthoni barátommal nem igen értjük meg egymást, de az ittenit azt nagyon szeretem. Azt nem tudnám megtenni, hogy egy fiú kedvéért lemondjak a barátomról, akkor inkább a srácot mellőzném."
15. ... "Miért van az, hogy sok ember sajnálja tudását, tapasztalatát átadni a másoknak? Engem nagyon érdekel az ember, mint egy érző, gondolkodó ember. Szeretnék sokmindenkin segíteni, rosszkedvűeken, betegeken. Nagyon érdekel a kultúra, a festészet, a zene, szeretnék minél többet megtanulni, művelődni. Nagyon jó érzés, hogy szabadidőmet nem fecsérelem el, hanem számomra értelmes dolgokkal töltöm el. Nagyon szeretném, ha beavatnának komoly beszélgetésekbe, vitákba, hogy tapasztalatot tudjak szerezni. Szeretném, ha sok barátom lenne és megértenének."
16. ... "Már nagyon sokat gondolkoztam azon, hogy miért nem lehet csak egyszer is úgy valami, amit én igazán szeretnék."
17. ... "Én azt nem értem így iskolai viszonylatban, hogy idejárnunk ebbe az iskolába kb. 400-an, itt tanulunk 4 évig, ez a második otthonunk és vannak olyanok közöttünk, akik rongálják az iskolát, összefirkálják a falakat, eldobják a szemetet. Miért nem tudnak vigyázni egy kicsit, hogy szebb, gondozottabb iskolában tanuljunk."
18. ... "A mai fiúk azt szeretnék tulnyomó részben, hogy ha az első este hazakísérnek egy lányt, már le is feküdje-

nek vele. Ha egy lány fiatalon 16-17 évesen nem fekszik le egy fiúval, azt már meg sem lehet látni az utcán? Ezért nem értem meg a fiukat. A fiu társaságot különben nagyon szeretni nem tudom."

19."Én sokat foglalkozom a szüleim és köztem levő viszonyról. Főleg anyu és az én viszonyomról. A szó szoros értelmében semmilyen kapcsolatunk nincs egymással. Csak annyi, hogy ott élek közöttük. Én nem mondhatok el otthon semmi fontos dolgot, ami a fejemben forog. Ismerősök megértének és szeretnek engem. Van, hogy alig várják, hogy elmenjek hozzájuk, mert mondják, én vidámságot csinállok az egész házban. Otthon pedig... Egyik nap mondom anyunak, hogy légy szíves bejönni értem 1/4 5 felé, mert kézilabdázni bent maradok, s elmegy az utolsó buszom. Anyu ugyanis vezeti a kocsit és nem sokáig tartana, ha bejönne. Erre ő azt válaszolta: - Majd hazajössz gyalog! Még soha nem jött volna be értem, mi ugyanis innék 10 km-re lakunk. Így leírva nem sok, de mire hazaérek elfáradok, s ezután kell tanulni is."
20."Nekem a tanulás is nehéz, már nem azért, hogy nehezen értem meg azt az anyagot, hanem ha valamire pénz kell, az anyukám azt mondja: a fene egye meg azt a rohadt iskolát, oda mindig csak a pénz kell. Nem is adna, ha apukám nem mondaná neki. A nyári keresetem arra költöm, hogy vegyek belőle ruhát és megvegyem a tanszereket. Ugy érzem, hogy az ösztöndíjra nagyon rá lennék szorulva, melyre az idén ismét pályáztam. Erre nincs remény, bár 3 gyerek van, szüleim keresete összesen 5 ezer forint és 4,2 voltam. Nem remélek semmit."
21."Miért vannak ilyen szülők, akik annyira ragaszkodnak ahhoz, hogy csak azt szeretnék, ha gyermekük mindig velük lenne. Ez a fiatal lánynak rossz, hisz akkor annyira elzárkózott."
22."Én nagyon sokat gondolkoztam azon, hogy miért nem alakul ki a szülő és gyerek között barátsága. A szülőkkel nem lehet viccelődni. Ha a szülőt a munkahelyén idegesítik, akkor a családon tölti ki a bosszuját."
23."Nagyon izgat az emberek felfogása, nemtörődömsége,

nem foglalkoznak azzal, hogy hogy kéne élni.

Nem tudnak 16 éves korukra egy kicsit komolyan elgondolkozni, csak a fiuk, stb érdeklik őket."

24. ..."Engem sok minden érdekel, amelyre senkitől sem kapok választ. Nem tudom megérteni azt, pl. miért nem alakulhat ki egy igazi, jó osztályközösség. Miért van az, hogy a vásárhelyiek nagyrésze fölényesen viselkedik a bejárókkal és kollégistákkal szemben. Ezt nem úgy értem, hogy a tanároknak a vásárhelyiek jobban szimpatikusak. Ha valaki jár egy fiuval az még nem jelenti azt, hogy eltávolodik az iskolából, vagy tanulmányi eredménye romlik."
25. ..."Engem általában a szüleim érdekelnek. Szeretném őket még jobban megismerni. Mindig találok bennük valami furcsát, valami érdekeset, valami olyat, ami engem bánt, vagy bosszant. Szeretném már úgy látni őket, hogy nem haragszanak rám. Mert tudom, hogy nemcsak énbennem van a hiba."
26. ..."Engem az emberek közti kapcsolat érdekel. Nem tudom miért, nem tudnak őszinte barátságok kialakulni. A fiuk és lányok közti kapcsolat is teljesen változott a régi kapcsolatokhoz képest. A fiuk sokkal követelődőbbek. Véleményem szerint nem tudnak igazán szeretni."
27. ..."Mi nagyon jól megértjük egymást a szüleimmel. Néha anyuci szokta mondani - "Mert a mi időnkben." Érdekel, hogy mi volt akkor, abban az időben. Nagyon sokat szoktam őket faggatni. Szívesen válaszolnak, de azért érződik valami sajnálkozás a beszéd mögött. Nem akarják a szüleim, hogy én is olyan helyzetbe kerüljek, mint ők azelőtt 20 évvel. Kérdéseimre, problémáimra szívesen válaszolnak, segítenek. Csak azzal nem értek egyet, hogy miért kell nekik olyan sokat dolgozni még sajnos most is, amikor csak napi 8 óra a munkaidő. Így is olyan ritkán van együtt a család."
28. ..."Állandóan tanulni kell, még éjzaka is. Sok mindent abba kell hagyni a tanulás miatt. Sportot, szórakozást. Nagyon félek a bukástól. Ujra járni nem akarom a másodikat, bár anyu azt mondta, hogy vagy újra járom, vagy mehetek a tsz-be kapálni."

29. ... "Nagyon érdekel, miért nézik le az emberek egymást. Itt az iskolában is nagyon sokszor tapasztaltam már. A negyedikesek:

- Vigyétek ti a ládát. Ti még csak másodikosok vagytok. Én bezzeg másodikos koromban ki sem mertem nyitni a számát. Ezek meg még vissza is pofáznak.

Persze nem kell minket sem féltetni. Nem értettük, hogy miért kellett volna nekünk elvinni az ő teli ládájukat? Azért mert mi még csak másodikosok vagyunk, ők meg már negyedikesek? Persze nem vittük a ládát el, és akkor kezdtek repülni a fejünkhöz, a ruhánkhoz, a hajunkhoz a rohadt paprikák."

30. ... "Szembe új szomszéd költözött. Van egy éppen érettségre készülő fiuk. Nagyon sok mindenben hasonlítunk egymáshoz. Számomra az nagyon érdekes, hogy két ember, hogy lehet ennyire hasonló. Természetünk és gondolatvilágunk is majdcsak azonos. Jó baráti kapcsolat alakult ki közöttünk."

31. ... "Én egy közösségről akarok írni, ami, ha jól megnézzük, nem is egy közösség, hanem egy-egy kis csoportokra oszlott baráti kapcsolat. Ez a mi osztályunk.

Ezek a csoportok 3-5 főig terjednek ki. Ha valamibe igazán közösen kellene fellépni, a többség mellé áll, de mindig vannak kivételek, akik azonnal hoznak fel olyan dolgokat, ami meglazítja a közösséget és a munkakedvet is némileg csökkenti. Szeretném, ha elmondhatnánk magunkról, hogy mi igazából egy jó osztályközösség vagyunk. De, hogy ez mikor valósul meg, azt még nem tudom."

32. ... "Én minden osztálytársammal, szóval mindenkiel más-képp viselkedek, és ez nagyon zavar, mert nem tudom, hogy melyik vagyok én, saját magam. Amikor a barátnőmmel beszélek, akkor úgy érzem, hogy tényleg én vagyok. Az ember ilyenkor nem színészkedik. A szavakon sem kell gondolkodnom, ami máskor előfordul. Másokkal gondolkodnom kell, hogy miről beszélgessünk, persze ilyenkor semmi nem jut az eszembe. Pedig szeretnék mindenkiel egyformán beszélni, de ez nem nagyon sikerül."

33. ..."Engem a nővérem "boldogsága" érdekel nagyon. Egyszer csak a fiu eltűnt itthonról. Legalább 1 hónapig nem tudtunk róla semmit. Kb. 1 hónap múlva Triestből kaptunk tőle egy képeslapot, aláírás a két testvér. Ekkor senki se sejtett semmit, se a nővérem, se a srácok édesanyja, se a jó barátok, senki se. Pár hétre rá megint kaptunk levelet, amibe a nővérem sráca azt írja, hogy az öccse meghalt, belefulladt a tengerbe. Végelgyengülésben meghalt. Ez akkor volt, mikor uszták át a tengert. Azóta lassan 2 év eltelt és a nővérem még mindig őt várja, még mindig őt szereti. Most már Svédországban van. Azt írja, hogy nagyon jól él. Lehet. Ezt én csak akkor hiszem, ha látom is. A srácért mindent megtenne, talán még meg is halna érte. Olyan rossz nézni, mindig a szomorú arcát, azt az örökös tétlenkedését, amikor otthon van. Ugy ténnek érte valamit, de félek, hogy nem sikerülne..."
34. ..."Annál szebb a véleményem szerint nincs, amikor a szülő szeretettel gondol a gyerekére és az a gyerek szintén szeretettel gondol a szüleire. Nem úgy mint, aki szidja az édesanyját, mert nem engedi el szórakozni. Pl. egyszer voltunk a barátnőmmel Szentesen a nővéreméknél. Sokat beszélgettünk és felmerült egy olyan téma, amin sokat lehetett vitatkozni. Elmondta a család a véleményét és abbahgytuk az egészet, mert ahányan voltunk, annyiféle szempontból néztük a témát és nem lett volna jó vége, ha osztozunk rajta. Nem tudtuk kinek van igaza és ezzel lezártuk a témát."

XIX. melléklet 1975-76/III. c.

1. ... "Számomra nagyon furcsák a mai fiatalok. Engem kötött a szülői felügyelet, a szülői szigor. Ezeken a fiukon és lányokon nem igen látszik meg ugyanez. Nagyon beképzelték, pl. a kollégiumban nincsenek ilyenek. Furcsának találom a fiuk udvarlási szisztémáját is. Két hét után azt gondolják, ha nem kaphatják meg azt a lányt, akkor az menjen a ba. Az utcán úgy néznek ki, mint a kuldusok. Tőlem valahogy távol esik ez a világ, pedig én is ugyanazon a földön, ugyanabban a világban élek. De nemcsak az öltözködésben van így, hanem a műveltségben is. A szegény, aki örülhetett, hogy tanulhatott, az végig meg is őrizte a szerénységét. De van olyan, aki, ha lehetne, még a földre se lépne. Ilyen a világ, a környezet körülöttem, s kénytelenek leszünk mi is így formálódni, ha élni akarunk, mert másképpen "elpusztulunk"."
2. ... "A szüleimmel semmi problémám nincs. Tulságosan szeretnek, mert ugye egyszem gyerek vagyok. Igazi barátnóm nincs. Sajnos ezt akkor észleltem, amikor egyedül maradtam és ők inkább a fiukhoz húztak, mint talán hozzám. De ha a fiu eltűnt a láthatárról, akkor megint következtem én."
3. ... "Édesanyám nem akar engedni szórakozni Vásárhelyre, mert azt mondja, hogy nekem már az itthoniak nem is jók? Mióta Vásárhelyre járok, azóta teljesen kiestem abból a baráti körből, ami 3 évvel ezelőtt kialakult. Itt több barátom, ismerősöm van, mint Algyón. Elidegenedtek tőlem, mint én tőlük. Most teljesen tanácstalan vagyok."
4. ... "Anyuék nem akarják engedni, hogy fiuval járjak. 17 éves vagyok és tudom, hogy mit szabad és mit nem. Akkor járjak fiuval, amikor 18-19 éves leszek? Szerintem az már késő, mert tele vannak a szórakozóhelyek most 17-18 évesekkel. Szerintem egy lány nem tudja azt "behozni" 19 éves korában, ami 16 éves korában lett volna reális."
5. ... "Én nagyon szeretném, ha szüleimmel őszinte kapcsolatot teremthetnék. Szeretném azt, ha anyu úgy tekintene, mint barátnőjét. Szeretnék neki mindent elmondani őszintén, de nem merem. A tanulás terén mindent megbeszélünk, csak más dolgokat nem. Ha családom lesz, anya és gyerek közt egy baráti

- kapcsolatot is teremtek. Egyszóval én azt szeretném megvalósítani, hogy az a gyerek, mikor eléri azt a kort amikor a szerelem érdekli, akkor ne szégyeljen az édesanyjához menni tanácsot kérni és ne szégyeljen őszinte lenni."
6. ... "Sok esetben elvállalják egyesek, hogy hoznak cikkeket, képeket a faliújságra és elfelejtik. A sok ígéretéssel cserben hagyja barátait, társait. Én inkább nem vállalom és ebből van a harag. De ha tudom, hogy nem vagyok rá képes. Sokkal rosszabb az, ha ígérek és nem teljesítik."
7. ... "Az osztály és a köztem levő kapcsolatot nem értem. Biztos hibás vagyok, de ezt olyan módon adják tudtomra, hogy azt hónapok múlva sem lehet kibírni. Ha elemzek egy verset, mindjárt mondják: Hát igen ez csak Te vagy, azt hiszed az okos, nagy stb. Sokszor vagyok ingerült, ideges, pedig még egyáltalán nem szabadna, de ezt az állandó piszkálódást unom, belefáradtam. Ilyen esetben minek menjek osztálykirándulásra, próbáljam meg, hátha sikerül? Szeretnek? Meg akarnak nevelni? Csak én vagyok a hibás? Én reagálok mindenre rosszul?"
8. ... "Nagyon fontos a gyerek-szülő kapcsolata. Nemcsak az édesanyjával kell ezt a belső kapcsolatot kiépíteni, hanem az édesapával is, de sajnos ez nálam se valósult meg. Fontos a testvérek kapcsolata is. A kisebb testvérrel gyakran veszekedésbe torkollik a beszélgetés. A baráti kapcsolatok is csak akkor lehetnek a legbensőségesebbek, ha a barátság nem egyoldalú, hanem kölcsönös. Szerintem 17-18 éves korban már jó, ha van kapcsolat fiú és lány között. Itt nemcsak a szeretkezésre gondolok, hanem beszélgetésekre, ami igen fontos ahhoz, hogy egymást jól megismerjék. Az a kapcsolat szerintem nem hosszú életű, amely csak szeretkezésből áll, mert az unalmassá válik, de ha beszélgetések vannak, az mindig hozhat valami újat, érdekeset, amin vitatkozni és gondolkozni is lehet, és azt hiszem kell is."
9. ... "A szüleimmel komoly problémám még nem adódott. Az osztályban, úgy érzem, többen furcsán viselkednek velem szemben. Egyszer túl megértőek, máskor viszont unszimpatikusok nekem. Van egy barátom. Ő azt mondta nekem, hogy azért szeret sok

embert ismerni, mert így meg tudja állapítani, mi a jó és mi a rossz az emberekben. Ezt kipróbáltam én is. Beszélgettem sok fiatallal, idősebbekkel. Többször tapasztaltam, hogy az idősebbek bizonyos témákban megértőbbek, de a hosszú haj terén ritkán. A fiatalok, lehet akár fiu, akár lány, általában irigy valakire. Azt nem tudom megérteni, a rendesekkel miért bánnak félvállról."

10. ... "Sok problémát okoz a gyerek-szülő közti kapcsolat. Apukám nem érti meg, hogy már 17 éves vagyok, elengedhetne legalább egy héten egyszer. A nővérem 16 éves korában járt fiuval. Apu azt mondja, az más. Apukám leültet, hogy mondjam el mi a probléma, legyek őszinte hozzá. Jó elmondom, erre "majd agyon váglak, mit képzelsz?". Hát, hogy legyek én így őszinte. Anyukámnak hiába mondom, beszéljen apuval, ő se jár nagyobb eredménnyel. Volt már, hogy nem szép, de hazudni kellett, hogy elengedjen randira. Mert hallani se akar egy srácról se. Nem ért meg. De miért?"
11. ... "A körülöttem nyüzsgő emberek közül szabályosan gyűlölöm azokat, akik beképzelték. Legszívesebben egy záptojást vágnék a fejükhöz, s utána vöröshagyma lével próbálnám kitisztítani a záptojás helyét. A talpnyalókat is mélységesen megvetem. Sajnos van egy-két ilyen ember az osztályban. De térjünk át a jó emberi tulajdonságokra. Nem ismerek a világon egy olyan embert sem, aki abszolút értelemben jó."
12. ... "Komolyabb témáról nem szeretek senkivel se beszélgetni. Talán azért, mert nem éreztem még azt soha, hogy komolyan, igazán megértenek. Lehet, hogy lenne olyan, akiben meg tudnék bízni. Már általános iskolás koromban és itt elsőben próbáltam "igazi" barátnőket szerezni, de mindegyik olyan pletykásnak bizonyult. Még általános iskolában, amikor 7.-8.-ba fiu mellett ültem, akkor rájöttem, hogy sokkal jobb egy rendes fiut barátnak fogadni, mint bármely lányt. Helyesebb magamban bíznom. Természetesen azért van baráti köröm, de olyan "igazi" nincs."
13. ... "Anyunak nem mondok el semmit. Legyez az a jegyekkel vagy a fiukkal, vagy az osztálytársaimmal kapcsolatos. Anyu belőlem mindent csak harapófogóval tud kiszedni, vagy

mástól tudja meg. Ha lehetne, akkor minden gondolatom legszivesebben magamba zárnék. És itt iskolában, mint-ha álarcot viselnék, mindenkivel tudok beszélgetni, itt főleg a társaságot keresem, de ha egyedül vagyok, érzem, hogy úgy a legjobb. Se anyuval, se Magdival, se apuval nem vagyok őszinte. Jártam úgy, hogy őszinte voltam és mit kaptam, vagy szidást, vagy kinevettek, vagy egyszerűen el sem hitték. Most járok egy fiuval. Úgy érzem őszinte hozzám, de én mégsem mondom neki el mindent."

14. ... "Nem értem meg, hogy apukám miért bánik velem olyan szigorúan, ha a továbbtanulásról jön fel a szó. Nagyon rossznak tartom, hogy valakit kötelezzenek erre, ha nincs kedve hozzá. A viszonyom különben jó a szüleimmel, kivéve ezt. Szeretek baráti társaságba lenni, jól érzem magam ott. Jó a viszony közöttünk. Általában a tanárokkal is megértjük egymást. Az osztályban viszont vannak sokan, akik között nézeteltérések vannak, aminek jó volna, ha vége lenne."
15. ... "Én azt nem értem meg, hogy szüleim miért nem nyugodnak bele abba, hogy járok egy fiuval. Az kifogásolják benne, hogy hozzám idős. Részükről ez csak kifogás, valami más van mögötte."
16. ... "Az utóbbi egy évben minden nap újat tanultam, nemcsak a tananyagot értem alatta. Rájöttem, hogy mindenkinek nem csak olyan, mint amilyennek látszik. Szóval sok ellentétes dolog van az életben.
Szüleim nem mindig értenek meg. Apukámat valahogy idegennek érzem. Nehéz fizikai munkát végez, éppen ezért többet kellene neki szórakozni, kirándulni. De soha nincs semmi ötlete, a strandra is mi hívjuk. Kirándulni ha megyünk, mérges a sok járkálás miatt. Szóval ezt nem értem, de eléggé művelt pedig, mindig olvas."
17. ... "Szüleim és köztem nincs semmi "zavar", jól megértjük egymást. A baráti kapcsolat is akkor jó, ha a barátok érdeklődése nem teljesen egyforma. A megoldatlan "nagy problémákat" nem szeretem. A probléma megoldásában másnak is nagyon szívesen segítek, ha tudok."
18. ... "Szerintem két ember sem egyezik meg, sem véleményben, sem pedig izlésben."

19. ... "Szüleimet becsülöm a legjobban, annak ellenére, hogy nem mindig tudjuk megérteni egymást. Igazi barátnőt még nem találtam.
A kisgyerekeket nagyon szeretem, nekem sajnos nincs testvérem és úgy érzem, hogy emiatt vagyok félszeg, félrehuzódó."
20. ... "Szüleim, úgy érzem, nem maradi felfogásuak. Engednek szórakozni, társaságba, természetesen amire nekem szükségem van, csak oda és addig. Tanáraimmal való viszonyomat is jónak mondhatom. Itt is van nézet-érdekellentét, de idővel minden megoldódik. Véleményem mindig van, de nem mondom el mindig, pedig sokszor rájöttem, hogy értelmes gondolat volt. Igyekszem mindenkire alkalmazkodni."
21. ... "Nehezen oldódom fel. Nekem az első a szülő-gyerek kapcsolat, aztán a baráti kapcsolatok és a többi csak ezután jön. A szülőkkel való kapcsolatommal nincs problémám, elég szoros és baráti. A barátokkal való kapcsolat már nehezebb."
22. ... "Tanáraink nem mindig fogadják el azokat az érveléseket, amelyeket a "miért nem készültél?" kérdésre adunk, pedig szerintünk az teljes mértékben indokolt lenne.
Barátok között előforduló ellentétek, véleményem szerint a nem helyes barátságválasztásból adódnak."
23. ... "Sok szülő nagyon kevés szabadidőt ad a gyerekeinek. Nekem jó kapcsolatom van a szüleimmel, meglátják, mit kíván egy mai fiatal. Vannak kéréseim, amit visszautasítanak, de egyhamar belátom, hogy igazuk van.
Barátnőimmal megértjük egymást.
Tanáraimmal néha olyan probléma merül fel - ilyen azt hiszem minden diáknál van, hogy kirugnak rá.
Fiukkal, vagyis udvarlókkal úgy állok, hogy az elsővel 8 hónapig jártam, de olyan csendes volt, én pedig pont ez idő alatt változtam és mindig vidám, izgága természetű lettem. Mostani sráccal 4 hónapja járok, de ő hasonlít hozzám, ugyanilyen komolytalan."

XX. melléklet 1975-76/IV. c.

1. ... "Nagyon fontos kapcsolat a barátság. A legnagyobb probléma ebben az, hogy a legjobb barátok sem mindig értenek egyet.
A fiatalok és az idősebbek kapcsolata is fontos probléma. Legtöbb idős nem érti meg a mai fiatalokat. Nem a mostani kort nézik. Rossznak és helytelennek tartják azt, hogy eltörölték a vallást. Nem tetszik nekik a mostani divat. A fiuk és a lányok kapcsolata is jelentős probléma."
2. ... "Emberek közti kapcsolatok közül legfontosabbnak tartom a szerelmet.
A ma tanuló-tanár viszonya már sokkal tágabb.
Ha kikerülünk az iskolából és dolgozni fogunk, akkor megváltoznak a viszonyaink. Egyrészt meg kell tanulnunk alkalmazkodni a munkatársakhoz, főnökökhöz. Ezt az alkalmazkodást nem szó szerint kell érteni, mert nem lehet véleményünket is máshoz alkalmazni, ha más véleményünk van."
3. ... "A generációk közötti ellentét örök. Az idősebb "lenézi a taknyost", akinek még a fenekén van az állítólagos tojáshej. Főleg az erkölccsel, ruházattal, viselkedéssel van baj. Mert ha ugyebár valakinek hosszú a haja, az csak korlátolt ősember-típus lehet. A stoppolás! Az egy külön téma. A fiatalok /tizenévesek/ még szükségesnek tartják, ha valaki stoppol, azt felvegyék. A huszonévesek között már több az olyan férfi, aki azt hiszi, hogy kocsijának bája és természetesen az ő szépsége idézte meg a stoppoló leányzót. Ezért még elég "rizikós" szólóban stoppolni lányoknak. Az idősebb kocsitulajdonosok valahogy nagyobb megértést tanúsítanak. Nem kérdeznek semmit, semmi céljuk nincs a stoppolókkal.
A lányok közötti kapcsolat is elég bonyolult. Általában elég hamar szétválnak, új barátnőre tesznek szert. A "pártában" maradott hölgyek az első fiu megjelenéséig őszintén összetartanak."
4. ... "Igazi barátság szerintem nem alakulhat ki nagyobb társaságban, csak szűkebb körben."
5. ... "A fiatalok körében is nagyon változatosak a baráti kap-

csolatok: Pl. a lányok barátsága, vagy a fiúk barátsága. Lehet egy szoros kapcsolat, hosszabb időre szóló. Szerintem a barátság alakítja az embereket. Barátság alakulhat két személy között, - s ez a gyakoribb -, de vannak csoportos barátságok is. Hárman, négyen, öten barátoknak mondják magukat. Szorosabb barátság azonban véleményem szerint két ember között jobban létrejöhet, mint több személy között."

6. ... "Ez az igazi, nagy barátság, amikor mindent el mernek mondani egymásnak. Kialakulhat a barátság a szülő és gyermeke között, fiú és lány között és az idősebbek között is. Sokszor előfordul, hogy egy barátnak a tanácsát jobban megfogadják mint a szülőét."
7. ... "Egy-egy embernél más-más kapcsolat a problémás. Nekem talán a baráti kapcsolat okoz nagyobb gondot. Van egy barátnőm, akivel általános iskolás korunk óta barátokozunk. Ez a barátság az évek múlásával állandóan mélyült. Aztán rájöttünk arra, hogy mégsem egyezik a véleményük és kezdtünk egymástól elidegenedni. Ez most következett be. Akaratlanul felmerül az a kérdés bennünk, hogy hogy tudtunk 10-11 évig a legmélyebb barátságban lenni? Nálunk azt hiszem a barátság úgy alakult ki, hogy szomszédok voltunk, egy osztályba jártunk. Most viszont kialakult bennem, nem lehet csak a barátnőmmel lenni, társaságra, közösségi életre van szükség. Ezért beléptem a KISZ-be és szórakozni kezdem járni. Ez volt az első véleménykülönbségünk. A barátnőmnek egészen más a világnézete. Ezek a problémák aztán elmérgesedtek. Egy jó barátságnál a világnézeti felfogás is fontos."
8. ... "Az idősebbekkel a kapcsolat ma lazább, mint a tanárok kapcsolata a diákokhoz. Mégis fontos, hogy ez a kapcsolat tovább éljen. A fiatalok ma már nem állnak közel az idősebbekhez. A fiatalok társaságához huznak. Sok idős nem tud a fejlődéssel lépést tartani. Ez nem jellemző mindenkire, de sok van ilyen."
9. ... "Az emberi kapcsolatoknak több formáját ismerem.
 - barátság
 - tanárnak diákhöz való viszonya
 - diáknak tanárhoz való viszonya

- munkatársnak munkatárshoz való viszonya
- férfinak nőhöz való viszonya.

Sorlíhatnám tovább, de azt hiszem ezek a legfontosabbak. A barátság, amely három lány között alakult ki első osztályban. A szó szoros értelmében barátság volt, és cáfoltuk azt az állítást, hogy három személy nem lehet barát. Igen, de lányokról lévén szó, akkor kezdődött a bonyodalom, amikor az egyik barátnő bátyjával megismerkedtem és elkezdtünk együtt járni. Ettől kezdve már nem barátként szerepeltem a hármásban, hanem valami ellenséggéppen. Szerintem a barátságon belüli irigységek azok, amelyek a legborzalmasabbak még ma is. Diák vagyok, tudom, hogy a diáknak általában nem szabad a tanáraitól véleményt alkotni, sőt nem is illik. De jó lenne egyszer felfigyelni arra is, hogy a sok kiváló tanár mellett előfordulnak másfélék is. A tanár kiváló pedagógiai képességekkel rendelkezik, olyan kapcsolatot tud kialakítani a diákokkal, ami a legkiválóbb, természetesen szeretik őt. De sajnos előfordul az is, hogy X tanárnak semmiféle pedagógiai érzéke nincsen, a diákokhoz való viszonya nem kielégítő, mégis tanít, nevel. Y tanárhoz véleményem szerint olyan vagyok, amilyennek lenni kell. De X tanárhoz Javítani kellene a tanár-diák viszonyt..."

10. ... "Az emberi kapcsolatoknak több formája létezik, ami a legközelebb áll hozzánk: az a tanár-diák kapcsolata. A tanár általában azt a diákot kedveli meg legjobban, aki az első napokon ugyszólván "jópofáskodik", felhívja magára a figyelmet. A tanárok általános hibája az un. kivételezés."
11. ... "Most mikor érkeztem ahhoz a korhoz, amikor már felfogom értelmesebben a dolgokat, kezd érdekelni az emberek kapcsolata, viszonyaik egymáshoz. Persze nem annyira a felszín, mint a mélyebb érzések. Szerintem egy embernek annyi arca van, hogy talán a világon mindenkire egész más tud lenni. Mindig egy "új ember" tudna lenni. Ezért alakult ki köztem és mások között olyan sokszínű kapcsolat. Viszonyom a barátaimhoz, tanárainhoz vagy éppen egy eladóhoz nagyon változatos, sokrétű. Szerintem a gyermek és szülő közötti kapcsolatot semmilyen más kapcsolathoz nem lehet hasonlíta-

ni. Ez egy olyan egyedi viszony, amit az ember csak egyszer érez életében. Barátja sok lehet az embernek, de igazi barátja csak egy. Szerintem a tanárok és diákok viszonya rendkívül sokat változott. Ugy érzem, hogy sokkal oldottabb köztük a kapcsolat, nem uralkodik köztük olyan feszültség az órákon, mint hallottam régen. Egy tanárnak is nagyon sok arca van. Egész más órán, korrepetáláson, vagy ha éppen utcán találkozunk vele. A mostani diákok is sokkal jobban megértik őket, legalábbis osztályunkban, ahogy ismerem társaimat, ez így van. Középiskolában már eljutnak odáig a diákok, hogy megértik mit köszönhetnek és mivel tartoznak nekik. Na persze ezt már általánosságban nem merem állítani."

12. ... "Véleményem szerint az emberi kapcsolatok az utóbbi időben kitágultak. Egy-egy ember egyszerre több személyt is nevezhet barátjának, nemre való tekintet nélkül. Általános iskolában több barátnóm is volt. Itt a szakközépben két évig nem volt senkivel sem kapcsolatomban. Inkább a testvéremmel beszéltem meg problémámat. Ez még a mai napig sem tudom, hogy miért alakult így, hiszen szeretem társaimat, szívesen beszélgettem velük."
13. ... "Szerintem egyik fontos tényező, hogy a gyermekkor során milyen közösségbe forgott, milyen szerepet töltött ott be. Az, aki a társaság neveltetője volt, a későbbiekben is lehetett az. Az un. vezérek a későbbiekben is irányítanak. Ez megfigyelhető osztályon belül is. Ha a közösség kialakulásának kezdetén valaki "meghuzódott", nem "jártatta annyit a száját" a későbbiekben is megmaradt csendesnek, hallgagnak. Az ilyen embereknek nehezebb a boldogulás. Nem veszik őket észre. Ez valami kisebbségi érzéshez vezet."
14. ... "Korunkban az emberek között nem beszélhetünk alapvető ellentétekről. Az emberek kapcsolata azonban még ma sem teljesen egyértelmű, még nem mondhatjuk, hogy jó közösségben élünk. Mindenhol megtalálhatók az ellentétek, nemcsak a diákok körében, hanem a felnőttek körében is. Így pl. a munkások között is, a szomszédok, utcabeliek és más személyek között is. Én nagyon elítélem az ilyesmit, az ilyen ellentétek irigységből, többre akarásból fakadnak. Ha eny-

nyire csak mindenki a maga hasznát nézné, akkor sohasem alakulna ki jó közösség, jó kollektív munka, együttműködés."

15. ... "Nekem problémám a barátsággal kapcsolatban volt. Őneki udvarlója van és nincs szüksége többé barátnőre. Nem volt közöttünk ezen vita, többet nem jártunk egymáshoz. Az iskolában viszont minden reggel vele jöttem. Először rossz volt megszokni, de később belejöttem. Azóta persze én is kerestem magamnak egy rendes barátnőt, akivel udvarló nélkül és udvarlóval is megértjük egymást."
16. ... "Az emberek kapcsolatai másként alakulnak a városban és másként alakulnak a faluban. Minél kisebb közösségben él az ember, annál nehezebb helyzetben van. Ugy is mondhatnánk, hogy korlátozva van szabadságában. Vegyünk alapul egy kisebb települést. Itt még mélyebbek az ifjúság és az idősebb generáció közötti ellentétek. Az idősebbek ragaszkodnak a régi szokásokhoz. Itt még sajnos gyakran tapasztalhatók az olyan nézetek: miszerint a lányoknak férjhez kell menni és minek tanul egy lány. Mikor én elkezdtem a szakközépiskolát, elég sokszor hallottam, és nem csak én, hanem a többi lány is. Szó szoros értelemben lenéztek bennünket. Igen súlyos probléma a fiú és lány barátsága. Nekem is vannak fiú barátaim és nagyon jól megértjük egymást. Ezeket a kapcsolatokat mégis gyakran félremagyarázzák. Más a szerelem és más a barátság. A szerelem az sokkal mélyebb emberi kapcsolat s éppen ezért "sebezhetőbb" is."
17. ... "Mi a szüleimmel nagyon jól megértjük egymást. Ha elmondok édesanyámnak egy olyan esetet, ami éppen akkor történt velem, próbál vigasztalni és tanácsot ad. Jártam egy fiúval. Egy darabig ő is szeretett engem, de utána valahogy úgy éreztem nem olyan köztünk a kapcsolat, amilyen volt. Kicsit durva volt hozzám és nem is tudtunk úgy elbeszélgetni semmiről. Megkérdeztem tőle, hogy mi ennek az oka, ő erre azt válaszolta, ne haragudjak, de számára a barátai fontosabbak, mint én, ők azt mondják, hogy ne beszéljen többet velem. Az utóbbi időben úgy vettem észre, hogy megint szeretne velem beszélni, de most már félek ettől a találkozástól. Elmondtam édesanyámnak is ezt a históriát. Ő azt felel-

te, hogy gondoljam meg jól, hogy mit teszek. Nem akarok megint egy érzelmi csalódást magamnak. Azóta megismertem egy másik fiút, akivel sokat szoktunk társalogni és szórakozni együtt, elmegyünk moziba. Őt csak kedvelem, de nem tudom miért, szeretni nem tudom. Félek, ha ő erre rá fog jönni, akkor én is keserves csalódást okozok neki, ezt pedig nem akarom. De valahogy mégis meg kellene értetni vele, hogy ő csak a barátom."

18. ... "Talán kezdeném a fiatalok egymáshoz való viszonyával. Ma szerintem sokat engednek meg a fiataloknak, szabadabb erkölcsük jóval, s ez szerintem nem a leghelyesebb. Olyan visszataszítónak tartom, amikor valaki azt mondja az édesanyjára pl. muter. A mai fiatalok és szüleik között úgy érzem szorosabb a kapcsolat, mint régen. Ma ugyanis sok példa van arra, hogy nem egy lány legjobb barátnője az édesanyja. A mai fiatalok őszintébbek a szülőkhöz, mint pl. régen. A fiatalság zöme szívesen segít az idősebbeknek. Szívességet tesznek, a nehéz csomagot azonnal kiveszik a kezükből. Ma jó barátságok alakulnak ki a fiúk és a lányok között. Összetartanak, segítenek egymásnak. Az utóbbi időben azonban egyre szaporodik az olyan anyák száma, akiknek nincs férjük. Ezen szerintem változtatni kellene."
19. ... "Szerintem ami elég nagy probléma, hogy a lányok és fiúk már az alsó iskolában nem foglalkoznak mással, csak egymással. A 12-14 éves lányok festik magukat, a fiúk cigiznek. Ha meg tovább mennek tanulni, ott is csak az ismerkedési lehetőségekkel foglalkoznak. Emiatt az iskolák színvonala eléggé alacsony, mert senkinek sincs kedve tanulni. Számomra elég visszataszító, ha egy fiú, elég gyakran egy lány is, azzal kérkedik, dicsekedik, hogy mennyit tud inni, kikkel volt, hogy sikerült a randija. Már nyílt vitatéma lesz. Egy másik téma, a vallás. Hallottam már, hogy volt olyan iskola, ahol azt a tanulót, aki elment vasárnap a templomba, mert az anyukájának, vagy nagymamájának akart kedvezni, nem vették fel a KISZ-be, pedig egy nagyon aktív tag volt, szeretett volna dolgozni. Ő maga pedig nem volt vallásos. Ezt nagyon nem tartom helyesnek. Én is szívesen

megnézek egy egyház szertartást, és főleg ha a templom maga is szép. Külön szépséget jelent, ha a karzaton énekelnek és az a templomban olyan szépen cseng. Pedig és nem vagyok szintén vallásos, sőt nagymamámmal vitatkozom is sokat.

A tanár-diák jó kapcsolat sajnos elég ritkán alakul ki. Azt, hogy egy tanárnak vannak kedvence kimondottan utálok, mert ha az a tanár jót akar a kedvencének, ugyanakkor az osztálytársaival való kapcsolat a legrosszabban alakul. Megutálják és tulajdonképpen még barátnői se lesznek."

20. ... "Szerintem a barátságok alakulása is sokat változott, ha visszatekintünk a múltba. Régen csak azok lehettek barátok, akiket a szülők engedélyeztek. Az igazi barátságok tartósak. Ismerek olyan típust, aki azt vallja, hogy sok barátja van, de közben néha meg sem ismeri az illetőt. A mai barátság sokféle. A barátok megértik egymást, sokat beszélgetnek, vitatkoznak. Az igazi barátságba beletartozik a közös mozinézés után az esetleges vita is. Az igazi barátok együtt járnak el szórakozni, kirándulni, jóban, rosszban együtt vannak. A fiuk és lányok barátsága szerintem jó, de nagyon ritka és tapasztalatom szerint nem igen tartósak."
21. ... "A barátságot tartanám a legfontosabbaknak. A barátság nem mindig csak két-három személy között alakulhat ki. Így van ez mindenütt pl. az osztályban is, ahol nagyon erős szálak fűzik össze az osztályt. Barátság részben hasonlóak között alakul ki. Én konkrétan nagyon szeretem a társaságot, általában könnyen feloldódom, hamar érzem magam fel szabadultnak. Ugy érzem az osztályhoz is olyan vagyok, akit szeretnek és nem eltűnnek. Mindent megteszünk egymásért. Szerelmemhez is ugyanúgy kapcsolódom, mint az osztálytársaimhoz, de mégis minden olyan más. Ez talán a legközvetlenebb. Tanárainkat nagyon befolyásolják a családi élet hangulatváltozásai. De miért kell ezt bevinni az iskolába? Sajnos ezekre választ nem tudunk adni. Az átlag emberhez való kapcsolatom úgy gondolom jó. Ugy érzem a legidegenebb emberhez is legalább egy kicsit illedelmes, udvarias vagyok. Igaz, hogy nem mindig azt kapom vissza, de mégis meg lehet ritkán érteni az embereket."

22. ... "Fontos kérdés a fiatalok és idősek kapcsolata. Azzal nem törődnek, hogy mi jó a fiataloknak és mit is csinálnak szívesen. Elítélik, ha egy lánynak fiú barátja van, vagy fordítva. De miért, mikor jól megértik egymást és egyes problémákat jobban megbeszélnek, mint az a lány a barátnőjével. Ezekre a barátságokra jellemző, hogy igaz barátok és mindig szívesen segítenek egymásnak."
23. ... "A társadalmon belül az emberek között nagyon sok probléma merül fel. A lányok és fiúk közötti ellentét, tanár és diák, szülő és gyermek ellentmondása. A szülők még gyermekként akarják szeretni a 18 éves lányukat, de ez már nem lehetséges. A gyerek megnő, és természetes velejárója a szülőktől, a szülői háztól való elszakadás. Ez az elszakadás sok problémát jelent. Sok szülő nem engedi meg, hogy beleszóljanak az életébe és a gyermek ezt örökli, ő sem mond el a szüleinek semmit. Így az együttlét egyre elviselhetetlenebbé válik. Nem értem, hogy a szülők miért hagyják elfajulni ezeket a dolgokat. Az én szüleim megértették ezeket a problémákat. A tanár-diák viszony is sok ellentmondást rejt magában. A tanárok sokszor felsőbb rendű lénynek érzik magukat. Sok tanár természetes és szereti a diákokat. Az ilyen tanár sokkal jobban tud oktatni, mint aki betartja a három lépést. Miért választják hivatásuknak a tanári pályát, akik nem tudnak bánni a diákokkal? Sok probléma merül fel a munkahelyen való beilleszkedés terén is. Egyes dolgozók nem segítenek beilleszkedni, hanem az ellenkezőjét csinálják. Ez sok fiatal problémája, gondja."
24. ... "Nagyon jó dolognak tartom, hogy a mai világban, lehetőség van arra, hogy egy személynek sok-sok barátja legyen, akár fiuk, akár lányok. Velük bármilyen problémáról el lehet beszélgetni és ez valami biztonságerzetet ad. Általában az embernek igazi barátja egy esetleg kettő van. Ha valamit nem jól csinálok figyelmeztet, és megmutatja a helyes megoldást. Akkor szokott az igazi barátság abbamaradni, ha valamelyikük szerelmes lesz. Szerintem a szerelem is csak akkor szerelem, ha megvan a két fél között egy nagyon fontos

dolog, az őszinteség és a bizalom."

25. ... "Szerintem a legnagyobb problémát a szülő és a gyermek közötti kapcsolat okozza. Rossz néven veszik, amikor a gyerek megmondja a véleményét. Nem tartják erkölcsösnek a fiatalok viselkedését. Persze lehet, hogy van benne igazság. Csak az a baj, hogy ők minden apró dolgon megbotránkoznak. Ezt azért nem lehet általánosítani, mert vannak kivételek, ezért ez nem mindenkre vonatkozik. Az lenne a legjobb, ha a lánynak az anyja lenne a legbizalmasabb barátja. Szerintem ez nem elterjedt dolog. Azt hiszem többen voltak már úgy és vannak is, hogy szeretnének problémákat megbeszélni édesanyjukkal, de nem mernek odaállni és elmondani, mert félnek a következménytől. Ezen változtatni kéne, de nemcsak a gyerekeknek, hanem a szülőknek is."
26. ... "Sok felnőtt kívülről azt mutatja, hogy megérti a fiatalokat, azok életét - minden téren - , de ha arról van szó, hogy az ő lánya is szeretne olyan életet élni - elítéli.
- A tanárok között sok olyan van, aki nem ismeri el a tanulók igazát.
- Szülővel nagyon nehéz megértetni akaratainkat, vagy inkább azt, hogy mit látok jónak egyes dolgokban. Gyerekei igazát nem ismeri el, mivel ez lealacsonyítaná. Ha érdeklődők pénzügyi dolgokról - családon belül - kerekén visszatükröztetnek. Nem fogad el segítséget a gyerekektől. Szidja gyerekeit, mások előtt dicséri. Az ember barátkozik valakivel éveken keresztül, majd szinte napról-napra elidegenednek egymástól. Néha szeretné az ember megmondani mindenkinek, hogy miért igazságtalanok vele szemben, ha ő nem tehet róla?! Vagy ezt nagyon nehéz belátni?"
27. ... "Az egyes családok között fizetésbeli különbségek vannak. Ha valakinek rossz természete van, akkor az azt eredményezi, hogy a szüleivel szemben követelőző, osztálytársaival, barátaival lenéző. Ezt nagyon csunya tulajdonságnak tartom és károsnak. Általában úgy van, hogy akinek most iskolás korukban mindenük hatványozottan megvan, azok később is jó helyzetben maradnak, mert a szülők továbbra is

mindenhol támogatják és semmiért nem kell megküzdeniük. A pénzt továbbra is csak költeni fogják és nem megbecsülni, eszükbe sem jut, hogy a társadalomnak minőségileg is hasznos tagjaivá váljanak."

28."Szerintem nagyon fontos kapcsolat az emberek között a barátság. Mindenkinnek olyan társaságot, baráti kört kell kialakítania, hol jól érzi magát, tud szórakozni, ha kell komoly dolgokról társalogni, vitázni. Ez a társaság egy tágabb fogalom. Szüksége van mindenkinnek egy, esetleg két olyan barátira /barátnőre/, akikkel bensőbb dolgait meg tudja beszélni "kiönteni a szívét". Ez a barátság azonban nem pótolhatja teljesen a szülőkkal való viszonyt. Ezt úgy értem, hogy elmondanak nekik mindent. A szülők így sokat tudnak segíteni is nekik az életük alakulásában."

IRODALOMJEGYZÉK

ÁGH Attila

A polgári személyiségfogalom kritikája. = Pedagógia
Szemle. 1977, 12. sz. 1078-1092. 1.

ÁGOSTON György

Neveléstudomány. Bp. 1970, Tankönyvkiadó

ÁGOSTON György

A pedagógia alapfogalmai és a nevelési célrendszer.
Bp. 1976, Akadémiai Kiadó.

ALLPORT, Gordon W.

Az előítélet. Bp. 1977, Gondolat K.

BAGDY Emőke

Családi szocializáció és személyiségzavarok. Bp. 1977,
Tankönyvkiadó.

/Psichológia - nevelőknek./

BALOGH István - GÁL Róbert

A munkásifjúság. = Tanulmányok a munkásosztályról. Bp.
1973, Kossuth K. 143-219. 1.

BENCE László

Szocialista szakemberképzés és a világnézeti nevelés.
= Világosság, 1976, 8-9. sz. 475-479. 1.

BEREND T. Iván

Történelem és társadalom ismeret. = Világosság, 1976,
8-9. sz. 480-486. 1.

BUZÁS László

A csoportmunka. Bp. 1974, Tankönyvkiadó.

CSALOG Judit

Fiuk, lányok, nevelők. Bp. 1969, Tankönyvkiadó.

/A pedagógia időszerű kérdései hazánkban./

CSEPELI György - HEGEDÜS T. András - KOZMA Tamás

Az oktatásügyi szervezatkutatás lehetőségei. Bp. 1976, Akad. Kiadó.

/Neveléstudomány és társadalmi gyakorlat. 6./

FARKAS Endre

Erkölc és forradalmiság. Reflexiók Marx és Engels etikai hagyatékához. Bp. 1976, Kossuth K.

FERGE Zsuzsa

Az iskolarendszer és az iskolai tudás társadalmi meghatározottsága. Bp. 1976, Akadémiai Kiadó.

/Neveléstudomány és társadalmi gyakorlat. 4./

FRIEDRICH, Walter

A marxista ifjúságkutatás elméleti problémái. = Ifjúságkutatás. Bp. 1969, Tankönyvkiadó. 23-61. l.

/A pedagógia időszerű kérdései külföldön./

FUKÁSZ György

A munka filozófiája. Bp. 1965, Kossuth K.

GÁL Erzsébet

A személyiségformálás és az átalakuló család problémái. = Pedagógiai Szemle. 1977, 12. sz. 1109-1112. l.

GARAI László

A szocializáció mint a személyiség intellektuális és emocionális fejlesztése. = Szociálpszichológiai kutatások Magyarországon. Bp. 1976, Akadémiai Kiadó. 279-291. l.

GAZSÓ Ferenc - PATAKI Ferenc - VÁRHEGYI György

Diákéletmód Budapestén. Bp. 1971, Gondolat K.

GYARAKI F. Frigyes

Néhány jelentősebb biológiai, pszichológiai polgári személyiségelméleti irányzat bírálatához. = Pedagógiai Szemle. 1977, 12. évf. 1118-1123. 1.

HELLER Ágnes

Társadalmi szerep és előítélet. Két tanulmány a mindennapi élet köréből. Bp. 1971, Akadémiai Kiadó.

/Szociológiai tanulmányok. 3./

HOFMANN, Hans- Georg

A mai polgári nevelés céljairól és feladatairól. = Pedagógiai Szemle. 1977, 12. sz. 1092-1101. 1.

HORVÁTH Lajos

Tevékenységi rendszer és erkölcsi nevelés az általános iskola felső tagozatában. Bp. 1968, Tankönyvkiadó.

HUNYADY Györgyné

Kollektivitás az iskolai osztályokban. A közösségi beállítódás strukturális meghatározói. Bp. 1977., Akadémiai Kiadó.

HUNYADY Györgyné

A tanulói kollektivitás mérése attitűdskálái. = Szociálpszichológiai kutatások Magyarországon. Bp. 1976, Akadémiai Kiadó. 79-87. 1.

HUSZÁR Tibor

A cselekvő ember. Bp. 1975, Szépirodalmi Kiadó.

Ifjúságpolitika a megvalósítás útján. Összeáll.: Petroszki István. Bp. 1974, Kossuth K.

Ifjúságpolitikai dokumentumok. 1-2. köt. Bp. 1976, Ifjúsági Lapkiadó Vállalat.

Iskola és környezet. Tanulmányok a lengyel nevelésszociológia köréből. Bp. 1974, Tankönyvkiadó.

/A pedagógia időszerű kérdései külföldön./

Az iskola szociológiai problémái. Válogatott tanulmányok.
Bp. 1974, Közgazdasági és Jogi Kiadó

KARDOS Lajos

Általános pszichológia. 2. kiad. Bp. 1965, Tankönyvkiadó.

KELEMEN László

Nincs nevelés ellentmondások nélkül. Beszélgetés Győri Györggyel. = Köznevelés 1976, október 8. 3-5. l.

KELEMEN László

A pedagógiai pszichológia lapkérdései. 4. kiad. Bp. 1973, Tankönyvkiadó.

A KISZ Központi Bizottságának határozata az ifjúsági szövetség néhány időszerű feladatáról. A KISZ KB Intéző Bizottságának 1974. április 11-i határozatai. Bp. 1974, Ifjúsági Lapkiadó Vállalat.

KON, I. Sz.

Az Én a társadalomban. Bp. 1969, Kossuth K.

KONCZ János

A fejlett szocialista társadalom építésének követelményei és a pedagógus személyiségének néhány vonása. * Pedagógiai Szemle. 1977. évf. 12. sz. 1101-1105. l.

KONCZ János

A pedagógus hivatás vizsgálata a fejlett szocialista társadalom építése követelményeinek szemszögéből. Kandidátusi értekezés tézise, 1976. = Pedagógiai Szemle. 1977. 8. sz. 707-717. l.

Korszerű vezetési ismeretek KISZ-vezetőknek. 2. bőv. kiad. Bp. 1974, Ifjúsági Lapkiadó Vállalat.

KOZMA Tamás

Közoktatási intézményeink néhány szervezetelméleti kérdése. = Neveléstudományi Közlemények 1974, 1. sz. 7-26. l.

Közlemény a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának 1977. október 20-i üléséről. = Népszabadság. 1977, 249. sz. okt. 22. 1-2. 1.

Közösségi nevelés az általános iskolában. Módszertani tapasztalatok. Szerk.: Hunyady Györgyné. Bp. 1970, Tankönyvkiadó.

LENIN, Vlagyimir Iljics

Filozófiai füzetek. Bp. 1954, Szikra Kiadó.

LUKÁCS György

Az esztétikum sajátossága. 1-2. köt. Bp. 1965, Akad. Kiadó.

LUKÁCS GYÖRGY

A kulturszociológia lényegéről és módszeréről. = Ifjúsági művek /1902-1918./ 614-622. 1. Bp. 1977, Magvető Kiadó.

/Lukács György összes művei./

LUKÁCS György

A különösség mint esztétikai kategória. Bp. 1957, Akad. Kiadó.

LUKÁCS György

A társadalmi lét ontológiájáról. 3. köt. Prolegomene. Bp. 1976, Magvető Kiadó.

/Lukács György összes művei./

LUKÁCS József

Istenek utjai. A kereszténység előzményeinek tipológiájához. Bp. 1973, Kossuth Kiadó.

A Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség IX. kongresszusának rövidített jegyzőkönyve. Bp. 1976, május 8-11. Bp. 1976, Ifjúsági Lapkiadó Vállalat.

MAKARENKO

A neveléstudomány általános kérdései. Nevelés a szovjet iskolában. 5. kiad. Bp. 1955, Akad. Kiadó.

/Makarencó művei./

MARX, Karl

Gazdasági - filozófia kéziratok 1844-ből. Bp. 1977, Kossuth Kiadó.

/A marxizmus-leninizmus klasszikusainak kiskönyvtára. 27./

MARX, Karl - ENGELS, Friedrich

művei. 3. köt. 1845-1846. A német ideológia. Bp. 1960, Kossuth Kiadó.

/Marx - Engels művei./

MURÁNYI Mihály - DÖMÖK Zsuzsa

Vallásosság, hitközöny, Ateizmus? Budapesti fiatalok világnézeti orientációinak néhány jellemzőjéről. = Világosság 1976, 8-9. sz. 590-600. 1.

NAGY Sándor

Didaktika. Bp. 1967, Tankönyvkiadó

Nevelőmunka az általános iskola 5-8. osztályában 2. kiad. Bp. 1969, Tankönyvkiadó.

Ötödik nevelésügyi kongresszus, Bp. 1970. szept. 29-30. 1-2. köt. Szerk.: Kiss Árpád. Bp. 1971.

PÁLVÖLGYI Lajos

A korszerű tudományos modellezés és a gondolkodás kultúrája. = Pedagógia Szemle, 1977, 12. sz. 1068-1078. 1.

Pályák vonzásában. Bp. 1970, Ifjúsági Lapkiadó Vállalat.
/Ifjúságszociológia./

PATAKI FERENC

A kiscsoportkutatás dilemmái. = Szociálpszichológiai kutatások Magyarországon. Bp. 1976, Akad. Kiadó. 191-218. 1.

Pedagógiai szociálpszichológia. Vál.: Pataki Ferenc. Bp. 1976, Gondolat Kiadó.

PETRIKÁS Árpád

Ifjúságkutatás a felnővekvő nemzedék nevelésének szolgálataiban. = Ifjúságkutatás. Bp. 1969, Tankönyvkiadó, 5-23. l.

/A pedagógia időszerű kérdései külföldön./

PETRIKÁS Árpád

Az osztályközösség szervezése és nevelése. Bp. 1968, Tankönyvkiadó.

PETRIKÁS Árpád

A szovjet nevelésselmélet és a pedagógiai gyakorlat gazdagító vonásai. = Pedagógiai Szemle, 1977, 12. sz. 1059-1068. l.

RANSCHBURG Jenő

Félelem, harag, agresszió. 3. kiad. Bp. 1977, Tankönyvkiadó.

/Pszichológia - nevelőknek./

ROZSNYAI Istvánné

Közösség születik. Bp. 1968, Tankönyvkiadó.

SECORD, Paul F. - BACKMAN, Carl W.

Szociálpszichológia. Bp. 1972, Kossuth - Mezőgazdasági Kiadó.

SZCZEPANSKI, Jan

A szociológus szemével. Válogatott tanulmányok. Bp. 1977, Gondolat Kiadó.

SZCZEPANSKI, Jan

A szociológia története. Bp. 1973, Kossuth Kiadó.

SZEBENYI Péterné

A morális tudatosság és értékrendszer problémái. Bp. 1976, Akadémiai Kiadó.

A szervezeti élet kérdései a KISZ-ben. Bp. 1977, Ifjúsági Lapkiadó Vállalat.

A szociológiai felvétel módszerei. 3. köt. Bp. 1975, Közgazd. és Jogi Kiadó.

VAJÓ Béla

A középiskolai ifjúsági szervezete nevelőmunkájának néhány fő kérdése. Bp. Ifjúsági Lapkiadó Vállalat.

/KISZ - vezetők kiskönyvtára./

VÁRINÉ Szilágyi Ibolya

A "szocializáció" szociálpszichológiai kutatásának néhány elvi és módszertani kérdése. = Szociálpszichológiai kutatások Magyarországon. Bp. 1976, Akad. Kiadó, 291-320. 1.

VASTAGH Zoltán

A szociometriai felvétel adatainak értelmezése a nevelési folyamatban. = Szociálpszichológiai kutatások Magyarországon. Bp. 1976, Akad. Kiadó, 225-229. 1.

ZRINSZKY László

A személyiségképzés polgári pedagógiájának néhány iránya. = Pedagógiai Szemle. 1977, 12. sz. 1105-1109. 1.

22. ábra

I. b.
1976. május

1. A. Zoltán
2. A. Terézia
3. B. Antal
4. B. Mária
5. B. Zsuzsa
6. B. Ferenc
7. B. Márta
8. B. Eszter
9. B. Judit
10. Cs. Ágnes
11. Cs. Erzsébet
12. D. Éva
13. F. Erzsébet
14. G. Ildikó
15. G. Sándor
16. Gy. Ilona
17. I. Julia
18. K. Márta
19. K. Anikó
20. M. Katalin
21. M. Klára
22. M. Erzsébet
23. N. B. Mária
24. P. Irén
25. R. Erika
26. R. Mária
27. R. Veronika
28. S. Teréz
29. S. Ilona
30. Sz. Lajos
31. Sz. Ildikó
32. Sz. Ida
33. Sz. Katalin
34. T. Erzsébet
35. U. Éva
36. V. Mária
37. V. Márta

A. Zoltán	A. Terézia	B. Antal	B. Mária	B. Zsuzsa	B. Ferenc	B. Márta	B. Eszter	B. Judit	Cs. Ágnes	Cs. Erzsébet	D. Éva	F. Erzsébet	G. Ildikó	G. Sándor	Gy. Ilona	I. Julia	K. Márta	K. Anikó	M. Katalin	M. Klára	M. Erzsébet	N. B. Mária	P. Irén	R. Erika	R. Mária	R. Veronika	S. Teréz	S. Ilona	Sz. Lajos	Sz. Ildikó	Sz. Ida	Sz. Katalin	T. Erzsébet	U. Éva	V. Mária	V. Márta	Szülő	testvér, más r	Más osztályból	Egyéb	Össz.			

16	43,24 %	42	113,51 %
35	94,59 %	47	127,02 %
18	48,04 %	19	51,35 %

Kölcsönösség 14 pár, 28 tanuló, 75,6 %.
Egyke 9 tanuló, 24,2 %.
Kollégista 10 tanuló, 27,5 %.

II. c.
1976. május

1.	B. Zsuzsa																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																			
----	-----------	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

19	51,55 %	61	164,86 %
60	162,13 %	85	229,72 %
27	72,32 %	28	75,67 %

Kölcsönösség 21 pár,
42 tanuló, 115,5 %.
Egyke 12 tanuló, 32,4 %.
Kollégista 4 tanuló, 10,8 %.

A. A. Bolt
B. B. Maria
B. B. Kater
B. B. Gize
C. C. Maria
C. C. Maria
Cs. Ist.
Cs. Illo
F. Magu
G. Agnes
G. C. Kater
Gy. Vena
H. B. Mart
H. B. Maria
H. B. Edit
H. N. A.
J. Anna
K. Atti
K. Tibor
K. Eve
K. Erzs
K. Gabo
K. Kater
K. Viol
K. Ilon
K. Magd
K. Fere
K. Julia
L. Fere
L. János
M. Etel
M. Hajn
M. Min
O. Zolt
P. Magd
Sz. Jón
Sz. Ib
Sz. Zs
T. Ib
V. Ján

72,5 %	25,- %	62,5 %	42,5 %
257,5 %	167,5	70,- %	

Kölcsönbevegyi mező 8 pár
6 tanuló és 6 barátja, ebből
4 tanuló otthon sincs bizalmasa.